

ვანტანბ ერქომაიზვილი

ფიქოსოფია

✘ Не удается отобразить рисунок. Возможно, рисунок поврежден или недостаточно памяти для его открытия. Перезагрузите компьютер, а затем снова откройте файл. Если вместо рисунка все еще отображается красный крестик, попробуйте удалить рисунок и вставить его заново.

- (2) შუა საუკუნეების ფილოსოფია (VI — XIV სს.);
 (3) აღორძინების ეპოქის ფილოსოფია (XV — XVI სს.).
 (4) ახალი დროის ფილოსოფია (XVII — XIX სს.).
 (5) თანამედროვე ფილოსოფია (XX ს.).

მოკლედ დავახასიათოთ თითოეული მათგანი.

(1) **ანტიკური ფილოსოფია.** ანტიკურ ფილოსოფიას განეკუთვნება ბერძნულ-რომაული ფილოსოფია. იგი შეიქმნა ბერძნულ და ლათინურ ენებზე დაწერილი ნაშრომების საშუალებით. ამან განაპირობა ის გარემოება, რომ ფილოსოფიური ტერმინოლოგია ძირითადად ბერძნული და ლათინური წარმოშობისაა.

ანტიკური ფილოსოფია ხასიათდება სიღრმით და მრავალფეროვნებით. მის წიაღში ჩამოყალიბდა შემდეგი ფილოსოფიური დისციპლინები: ონტოლოგია, გნოსეოლოგია, ეთიკა, ესთეტიკა, ლოგიკა, ფსიქოლოგია, ფიზიკა, და სხვა. შეიქმნა ერთმანეთისაგან განსხვავებული მრავალი, ხშირად ურთიერთდაპირისპირებული თეორია. აზრის თავისუფლება და პლურალიზმი ქმნიდა იმ ნოყიერ ნიადაგს, რომლის ბაზაზეც იგი ვითარდებოდა და ზოგჯერ ისეთი სრულყოფილების ნიმუშებს იძლეოდა, რომლებიც დღესაც გვაოცებს.

ძველბერძნული ფილოსოფია ჩაისახა მითოლოგიის წიაღში. ძვ.წ. VI საუკუნიდან დაიწყო მისი თანდათანობითი გამოყოფა მითოლოგიისაგან და იგი ჩამოყალიბდა როგორც კულტურის დამოუკიდებელი დარგი.

რა თქმა უნდა, პირველი ფილოსოფიური შეხედულებანი დღევანდელი თვალსაზრისით საკმაოდ გულუბრყვილო და პრიმიტიულია. მაგრამ, მათი ხასიათი ჩვენ უნდა შევაფასოთ იმდროინდელი პოზიციიდან: სამყაროს და მისი კანონზომიერების ახსნა ხდებოდა მითების საფუძველზე. პირველმა ბერძენმა ფილოსოფოსებმა სცადეს მოეძებნათ ამ ახსნის ბუნებრივი მიზეზი. მათ დასვეს კითხვა: რა არის სამყაროში არსებული მრავალფეროვნების ძირი, პირველსაწყისი ანუ არსე? თაღისის აზრით — წყალი, ანაქსიმანდრეს აზრით — აპეირონი (განუსაზღვრელი), ანაქსიმენის აზრით — ჰაერი. პერაკლიტეს აზრით — ცეცხლი. ეჭვს გარეშეა, რომ ამგვარი პასუხები დღეს ნებისმიერ ადამიანს სასაცილოდაც არ ეყოფა. მაგრამ ეს იყო პირველი მცდელობა აეხსნათ სამყარო არა მითების, ე.ი. შეთხზული, ფანტასტიკური არსებების, არამედ ბუნებრივი მიზეზების საფუძველზე. ეს იყო გამიჯვნა რელიგიურ-მითოლოგიური აზროვნების წესისაგან და გადასვლა მეცნიერული აზროვნების წესზე. ამიტომ ბერძნული ფილოსოფიის დაბადება მოასწავებს მეცნიერების დაბადებასაც.

ძველბერძნულმა ფილოსოფიამ შექმნა ტრადიცია, რომლის მიხედვით,

ფილოსოფია გაიგივებულია მეცნიერებასთან. პლატონი თვლის, რომ ფილოსოფიაა არითმეტიკა, გეომეტრია, ასტრონომია და მუსიკის თეორია. ანალოგიურ პოზიციაზე იდგა არისტოტელეც (384-322 ძვ.წ.). მას მათემატიკა და ფიზიკა ფილოსოფიურ მეცნიერებად მიაჩნია. შემდგომში ძველბერძნულ ფილოსოფიაში ძირითად დისციპლინებად მიიჩნიეს ლოგიკა, ფიზიკა და ეთიკა.

მაგრამ ძველბერძნულმა ფილოსოფიამ დასაბამი მისცა საპირისპირო ტენდენციასაც: დაიწყო კერძო მეცნიერებათა გამოყოფა ფილოსოფიიდან და მათი დამოუკიდებელ დარგად ჩამოყალიბება. ამ პროცესს დასაბამი მიეცა ძვ.წ. მესამე საუკუნეში ალექსანდრიის აკადემიაში. აქ მოხდა ის, რაც მანამდე უცნობი იყო ძველბერძნული აზროვნებისათვის. ალექსანდრიის აკადემიაში ჩაეყარა საფუძველი ევკლიდის გეომეტრიას, არქიმედეს ფიზიკას და პტოლომეოსის ასტრონომიას. გარდა ამისა იწყება ინტენსიური კერძომეცნიერული კვლევა ფილოლოგიის, გრამატიკის და ისტორიის დარგებში.

განსაკუთრებით აღნიშვნის ღირსია მედიცინის, როგორც კერძო მეცნიერების, ჩამოყალიბება. კვლევა მედიცინის სფეროში მანამდეც მიმდინარეობდა. მედიცინის ფუძემდებლად სამართლიანად ითვლება ჰიპოკრატე (460-370 ძვ.წ.). მაგრამ იგი მედიცინას მიიჩნევდა ფილოსოფიურ მეცნიერებად. ალექსანდრიის აკადემიაში კი დაიწყო მედიცინის როგორც ემპირიული ცოდნის ფორმირება. იგი უკვე ემყარება არა ფილოსოფიურ მოსაზრებებს, არამედ ადამიანის ორგანიზმის ცდისეული გამოკვლევის შედეგებს. პეროფილუსმა შექმნა ანატომია როგორც ზუსტი მეცნიერება. ამით მედიცინა კერძომეცნიერული კვლევის მყარ ნიადაგზე დადგა. ეს ხაზი შემდგომ უფრო გაღრმავდა და განვითარდა, რამაც გამოხატულება პპოვა რომაელი ექიმის და ბუნებისმეტყველის გალენოსის (129-201) სამეცნიერო მოღვაწეობაში. მისი დასკვნები და შეხედულებები მედიცინის დარგში ემყარებოდა ცხოველებზე ჩატარებულ ცდებს. მან აღწერა სამედიცინო პრეპარატების დამზადების ხერხები.

ძვ.წ. მეორე საუკუნეში გაძლიერებას იწყებს რომის სახელმწიფო. იგი თანდათანობით იპყრობს ძველი საბერძნეთის ქალაქებს. რომაელნი ეცნობიან ძველბერძნულ ფილოსოფიას და ექცვიან მისი გავლენის ქვეშ. ფილოსოფიური კვლევის ცენტრი ინაცვლებს რომში. ლათინურ ენაზე ითარგმნება ძველი ბერძენი ფილოსოფოსების ტრაქტატები. ბერძენ ფილოსოფოსებს ინვევენ რომში მასწავლებლებად. რომაელები ხდებიან მათი მოწაფეები. ამის გამო რომაული ფილოსოფია კარგავს თავისთავადობას და ორიგინალობას. იგი ცდილობს ეზიაროს და შემდგომ განავითაროს ძველბერძნული ფილოსოფია.

რომაელებმა წინ წამოიწეს ცხოვრებისეული, პრაქტიკული საკითხები.

მათ ყურადღება გაამახვილეს ეთიკურ და პოლიტიკურ პრობლემატიკაზე. ამან გამოიწვია ის გარემოება, რომ რომაული ფილოსოფია დიდად ჩამორჩა ძველბერძნულ აზროვნებას თავისი სიღრმით და მრავალფეროვნებით. მიუხედავად ამისა მან მაინც დიდი წვლილი შეიტანა ევროპული ფილოსოფიის განვითარებაში. ფილოსოფიის ზოგიერთ დარგში, მაგალითად, ეთიკასა და სოციალურ ფილოსოფიაში მან ორიგინალური ნიმუშებიც კი შექმნა.

ანტიკური ფილოსოფიის ფორმალურ დასასრულად ითვლება 529 წ., როდესაც იმპერატორ იუსტინიანეს ბრძანებით დაიხურა ათენის ფილოსოფიური სკოლა. იწყება ახალი ხანა შუა საუკუნეების ეპოქაში.

(2) შუა საუკუნეების ფილოსოფია. შუა საუკუნეების ფილოსოფიის ხასიათი და შინაარსი განსაზღვრა იმ საზოგადოების სტრუქტურამ, რომლის პროდუქტსაც იგი წარმოადგენს. ამ პერიოდში მოხდა ფეოდალიზმის დამკვიდრება და გავრცელება ევროპაში. აღნიშნული საზოგადოებრივი წყობილების თავისებურება ისაა, რომ იგი კლასობრივ-წოდებრივია და ემყარება კარჩაკეტილ, ნატურალურ მეურნეობას. გაბატონებული იდეოლოგიის ფორმაა რელიგია, ამიტომ ეკლესია განმსაზღვრულ როლს ასრულებს საზოგადოების პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ევროპის ქვეყნებში ოფიციალურ იდეოლოგიად იქცა ქრისტიანული რელიგია. იგი დაუპირისპირდა ანტიკურ ფილოსოფიას როგორც წარმართობას. ბერძენი და რომაელი ავტორები შეცვალა ბიბლიამ, რომელიც შეიცავს ქრისტიანობის ძირითად დებულებებსა და მცნებებს. იგი აღიარებულიქნა საღვთო წიგნად, რომელშიც მოცემულია ღვთაებრივი სიბრძნე და ერთადერთი ჭეშმარიტება.

ეკლესიამ ავტორიტეტად მხოლოდ ბიბლია მიიჩნია. ვისაც ჭეშმარიტების დადგენა და სიბრძნის დაუფლება სურდა, უნდა ზიარებოდა საღვთო წიგნს. მისი შინაარსის კომენტირება და ინტერპრეტაცია იქცა ფილოსოფიური აზროვნების ძირითად მიმართულებად. ღმერთი და მის მიერ სამყაროს შექმნა გახდა შემეცნების საგანი. თეოლოგია (ღვთისმეტყველება) არის მოძღვრება ღმერთის შესახებ (თეოს — ბერძნულად ღმერთს, ხოლო ლოგოს — მოძღვრებას ნიშნავს). იგი გახდა აზროვნების ძირითადი დარგი. ყველა დანარჩენს, მათ შორის, ფილოსოფიას და მეცნიერებას დაეკისრა მისი მსახურის როლი. ამიერაღმოსავლეთის ფილოსოფიის ამოცანა არა ბუნების და ადამიანის, არამედ ღმერთის შემეცნება, მისი საიდუმლოების გახსნა და წვდომა. ყველაფერი დანარჩენი მან უნდა გამოიკვლიოს მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც იგი ღმერთის ნების და სიბრძნის გამოვლენაა.

ღმერთის არსებობის დასაბუთება; სამყარო და ადამიანი როგორც

ღმერთის შემოქმედება; რწმენისა და ცოდნის ურთიერთობა; თეოლოგიისა და ფილოსოფიის მიმართება — აი დაახლოებით საკითხების ის წრე, რომელიც გახდა შუა საუკუნეების ფილოსოფიის მამოძრავებელი ღერძი. ფილოსოფიური კვლევის მეთოდად აღიარებულიქნა არა მეცნიერება და მისი ხერხები, არამედ ბიბლიის, როგორც საღვთო წიგნის, კომენტირება და ინტერპრეტაცია. ეს საკვებით კანონზომიერია, რადგან ღმერთი და მისი სიბრძნე გაცხადებულია მხოლოდ ბიბლიაში.

ახლა შეგვიძლია მოკლედ დავადგინოთ არსებითი განსხვავება ანტიკურ და შუა საუკუნეების ფილოსოფიას შორის. პირველი ორიენტირებულია სამყაროსა და ადამიანზე; მას ჭეშმარიტების კრიტერიუმად გონება და ლოგიკა მიაჩნია. მისთვის ფილოსოფია ღირებულებაა, რომელსაც სხვა უფრო მაღალი საზომი არ გააჩნია. მეორე კი ორიენტირებულია ღმერთზე. მას ჭეშმარიტების კრიტერიუმად ბიბლია მიაჩნია. არსებობს ერთადერთი ნამდვილი სიბრძნე — ღვთაებრივი სიბრძნე, რომელთან მიმართებაში ფილოსოფია უმეცრებაა. ფილოსოფია ღვთისმეტყველების მსახურია, ამიტომ იგი თავისი ხასიათით რელიგიურია.

შუა საუკუნეების ფილოსოფიამ წამოაყენა დებულება, რომლის თანახმად, რწმენას აქვს უპირატესობა გონებასთან (ცოდნასთან) შედარებით. ეს მომდინარეობს ბიბლიიდან. პავლე მოციქული თვლის: იმისათვის, რომ რაიმე გაიგო, ჯერ უნდა იწამო. ტერტულიანე (150-220) ავითარებს ამ ხაზს ფილოსოფიაში და ცდილობს ახსნას ის სასწაულმოქმედებანი, რომლებიც ქრისტეს ცხოვრებასთან არის დაკავშირებული: ქრისტემ მკვდარი ლაზარე გააცოცხლა; ქრისტე მკვდრეთით აღსდგა. ამასთან დაკავშირებით ტერტულიანე აღნიშნავს: რა თქმა უნდა, ეს ფაქტები დაუჯერებელია გონებისათვის, რადგან მათი არსებობა მას შეუძლებლად, დაუშვებლად მიაჩნია. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ისინი წარმოუდგენელია რწმენისათვის. ამ უკანასკნელს მათი არსებობა სრულიად დასაშვებად და შესაძლებლად მიაჩნია. ის, რაც გონებისთვის დაუჯერებელია, რწმენისთვის უეჭველია. რაც უფრო მეტად მიუღებელია გონებისთვის, მით უფრო მისაღებია და უტყუარია რწმენისათვის. ტერტულიანეს მიაწერენ შემდეგი დებულების წამოყენებას: „მნამს, რადგან აბსურდია“. გონებისთვის აბსურდი, სრულებითაც არ არის აბსურდი რწმენისათვის. ქრისტე აღსდგა, ეს ჭეშმარიტია, იმიტომ რომ ეს გონებისთვის შეუძლებელია — წერს ტერტულიანე.

ტერტულიანე უარყოფს ფილოსოფიას, განსაკუთრებით ბერძნულ ფილოსოფიას. მისთვის ერთადერთი სიბრძნე ბიბლიაა. ფილოსოფია კი მასთან შედარებით სისულელეა. ტერტულიანე წერს: ქრისტეს შემდეგ არაა საჭირო რაიმე ცნობისმოყვარეობა, ხოლო სახარების შემდეგ —

გამოკვლევა. აქაც ტერტულიანე აგრძელებს პავლე მოციქულის ხაზს, რომელიც აღნიშნავდა, რომ ქრისტიანული გამოცხადება აუქმებს „სიბძნეს ამა ქვეყნისა“.

ყველაზე დიდი ფილოსოფოსი, რომელმაც განსაზღვრა შუა საუკუნეების აზროვნების ხასიათი, იყო ნეტარი ავგუსტინე (354-430). მან გაიზიარა ტერტულიანეს თვალსაზრისი რწმენის უპირატესობისა ცოდნასთან შედარებით. იგი მოუწოდებს: „ინამე, რათა გაიგო“. მაგრამ მან უარყო ტერტულიანეს პოზიცია ფილოსოფიასთან მიმართებით. იგი ხაზს უსვამს ფილოსოფიის როლს ქრისტიანული რწმენის დაფუძნების საქმეში. ფილოსოფიის მიზანია დაასაბუთოს და ადამიანის გონებისათვის ჭასაგები გახადოს ქრისტიანობის დოგმატები. ამით ფილოსოფიას დაეკისრა ღვთისმეტყველების მსახურის როლი.

ფილოსოფიის ფუნქციის აღნიშნული გაგება გახდა გადამწყვეტი და განმსაზღვრელი შუა საუკუნეების ეპოქის კულტურისათვის. XIII საუკუნის სქოლასტიკის დიდმა წარმომადგენელმა თომა აკვინელმა (1225-1274) თეოლოგია ფილოსოფიაზე მალლა დააყენა. მიუხედავად ამისა მას მიაჩნია, რომ მათ შორის არაა წინააღმდეგობა. არსებობს ორი ჭეშმარიტება: ღვთაებრივი და გონებრივი. პირველი მოცემულია ბიბლიაში და მას ვწვდებით გამოცხადების საშუალებით; მეორეს კი, ადგენს ფილოსოფია და კერძო მეცნიერებანი და მას ვწვდებით გონების საშუალებით. ფილოსოფიის ამოცანაა დააფუძნოს და გასაგები გახადოს ბიბლიაში მოცემული ჭეშმარიტებანი. მართალია, ღვთაებრივ სიბძნეს არ სჭირდება ფილოსოფიური დასაბუთება, მაგრამ ეს სჭირდება ადამიანს.

ამგვარად, შუა საუკუნეების ფილოსოფიის თავისებურება ისაა, რომ იგი თავისი შინაარსით და ხასიათით რელიგიურია. იგი არის თეოლოგიის ანუ ღვთისმეტყველების მსახური.

(3) **აღორძინების ეპოქის ფილოსოფია.** აღორძინების ეპოქა გამოსატყვევს გარდამავალ პერიოდს ფეოდალიზმიდან კაპიტალიზმზე. იმსხვრევა ძველი კლასობრივ-ნოდებრივი და კონფესიური (რელიგიური) საზოგადოება. ამის გამო თავის ძალას კარგავს ეკლესია და რელიგია. ახალმა გეოგრაფიულმა აღმოჩენებმა, ქალაქების ზრდამ, მრეწველობის განვითარებამ, მეცნიერული ბუნებისმეტყველების ფორმირებამ გააფართოვა ადამიანის გონებრივი პორიზონტი. მან იწყო რელიგიისა და თეოლოგიის მარწმუნებისაგან განთავისუფლება. აღნიშნულმა გარემოებამ განსაზღვრა აღორძინების ეპოქის ფილოსოფიის შინაარსი და ხასიათი.

აღორძინების ეპოქის ფილოსოფია მიმართულია შუა საუკუნეების

ფილოსოფიის წინააღმდეგ. ამ უკანასკნელის საფუძველია პაბლია და თეოლოგია. მისი ძირითადი საგანია ღმერთი, ბუნება და ადამიანი კი მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ისინი ღვთაებრივი სიბძნის შემოქმედებაა. ბუნების და ადამიანის საიდუმლოება უნდა ამოვიკითხოთ ბიბლიაში და არა თვით მათში — ასეთია სქოლასტიკური კოსმოლოგიისა და ანთროპოლოგიის ძირითადი არსი.

შუა საუკუნეების კოსმოლოგია და ფიზიკა ეყრდნობოდა არისტოტელეს ფიზიკას და პტოლემიოსის ასტრონომიას. პტოლემიოსმა შექმნა გეოცენტრული სისტემა, რომლის თანახმად სამყაროს ცენტრი დედამიწაა (ბერძნ. გეო ნიშნავს დედამიწას). არისტოტელეს ფიზიკას პტონდა ტელეოლოგიისტური და არა მექანიკური ხასიათი. ტელეოლოგიზმი (ბერძნ. სიტყვიდან ტელოს — მიზანი) მოვლენათა ახსნას ახდენს მიზნობრივი მიზეზების საფუძველზე. მაგალითად, არისტოტელე მიიჩნევს, რომ მძიმე სხეულები დედამიწაზე ვარდებიან არა მიზიდულობის ძალით, არამედ იმის გამო, რომ ისინი ესწრაფვიან დაიკავონ მათთვის მიჩნული ბუნებრივი ადგილი. სხეულთა ბუნებრივი ადგილი კი დედამიწაზეა.

აღორძინების ეპოქაში ბუნებისმეტყველება თანდათანობით თავისუფლდება სქოლასტიკური აზროვნების წესისაგან. ამ პროცესში განსაკუთრებული როლი ითამაშეს ნიკოლაი კოპერნიკმა, ჯორდანო ბრუნომ და გალილეო გალილეიმ. კოპერნიკმა შექმნა პელოცენტრული სისტემა, რომლის თანახმად, სამყაროს ცენტრია არა დედამიწა, არამედ მზე (ბერძ. პელიოს — ნიშნავს მზეს). ამით მან დარტყმა მიაყენა სქოლასტიკური აზროვნების ერთ-ერთ საბუნებისმეტყველო საყრდენს — გეოცენტრულ სისტემას.

იწყება ახალი ტიპის — მექანიკური ფიზიკის ჩამოყალიბება. იცვლება ბუნების კვლევის წესი და მეთოდი. სქოლასტიკა ბუნების ახსნისას ემყარებოდა ბიბლიას. იქ ეძებდა იგი მისი საიდუმლოების ამოხსნას. ახლა კი ორიენტაციის გადატანა ხდება თვით ბუნებაზე. მისი საიდუმლოების ამოხსნა თვით მასში უნდა ვეძიოთ. ბუნების შემეცნების მეთოდებია ცდა და მათემატიკა. ბუნება არის წიგნი, რომელიც დანეროლია მათემატიკის ენაზე. ვისაც მისი წაკითხვა სურს, უნდა ისწავლოს მათემატიკა. ბუნების ცოდნა ემპირიული, ცდისეული ხასიათისაა, ამიტომ იგი უნდა დაემყაროს არა გონებაჭვრეტით (სქოლასტიკურ) მოსაზრებებს, არამედ ცდას (ექსპერიმენტს) და დაკვირვებას.

ამგვარად, აღორძინების ეპოქაში საფუძველი ჩაეყარა მათემატიკასა და ცდაზე დამყარებულ ფიზიკას. აღნიშნული ორიენტაცია გზას იკაფავს ბუნებისმეტყველების სხვა დარგებშიც.

ანალოგიური ცვლილებები ხდება სოციალურ მეცნიერებათა

სფეროში. ამ მხრივ აღსანიშნავია ნიკოლო მაკიაველი, რომელმაც წამოაყენა სახელმწიფოსა და პოლიტიკის გაგების რეალისტური თეორია. იგი სოციალური მოვლენების ახსნისას ემყარება არა ღვთაებრივ სიბრძნეს, არამედ რეალურ ფაქტორებსა და პირობებს. იგი თვლის, რომ ადამიანის ბუნება ორადაა გაყოფილი. ერთი მხრივ, მასში რაღაც მხეცურია, ხოლო მეორე მხრივ — ადამიანური. ეს გარემოება აისახება პოლიტიკაში. პოლიტიკოსი იძულებულია ზოგჯერ მოიქცეს როგორც მხეცი. მან უნდა გამოიყენოს ყველა საშუალება, თუნდაც ამორალური, თუ კი ამას მოითხოვს სახელმწიფოს ინტერესები. მაკიაველმა დაასაბუთა თეორია, რომელიც შემდეგ იეზუიტთა ორდენმა გამოთქვა ფორმულით „მიზანი ამართლებს საშუალებას“.

მაკიაველის თვალსაზრისი არის ნათელი დადასტურება ორიენტაციის იმ მობრუნებისა, რომელიც მოხდა აღორძინების ეპოქაში სოციალურ მეცნიერებათა სფეროში.

აღორძინების ეპოქას საკუთრივ ფილოსოფიაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი არაფერი შეუქმნია. ამ პერიოდის დამსახურება ისაა, რომ მან მკვეთრად შემოატრიალა ფილოსოფიის ორიენტაცია. შუა საუკუნეების ფილოსოფია რელიგიურია და ემყარება ბიბლიას. აღორძინების ეპოქის ფილოსოფია ანტირელიგიურია და ემყარება რეალობის მეცნიერულ კვლევას. ცხადია, იგი ბოლომდე არ გათავისუფლებულა სქოლასტიკურ-რელიგიური აზროვნების წესისაგან, მაგრამ მისი ისტორიული დამსახურება ისაა, რომ მან მოამზადა ახალი დროის ფილოსოფია.

(4) ახალი დროის ფილოსოფია. ახალი დროის ფილოსოფია ხასიათდება მიმდინარეობათა მრავალფეროვნებით და სიღრმით. შეიქმნა მრავალი — ურთიერთდაპირისპირებული ფილოსოფიური სისტემა, რომლებმაც ახლებკრად დააყენეს და გააშუქეს ძველი პრობლემები. ამ პერიოდის აზროვნების თავისებურების განმსაზღვრელ ერთ-ერთი ძირითად ფაქტორს წარმოადგენდა შემდეგი: ინტენსიურად გრძელდება კერძო მეცნიერებათა ჩამოყალიბების პროცესი. XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისისთვის იგი მთლიანად დასრულდა. ამ დროისათვის მოხდა ფილოსოფიისა და კერძო მეცნიერებათა სრული გამოიჯნა. ძველ საბერძნეთში ფილოსოფია დაიბადა მეცნიერებასთან ერთად. ახლა კი ისინი გაემიჯნენ ერთმანეთს. ფილოსოფია და მეცნიერება ჩამოყალიბდა როგორც აზროვნების ორი ურთიერთგანსხვავებული ტიპი. ამ გარემოებამ განაპირობა ის ძირითადი პრობლემა, რომელიც ფილოსოფიის წინაშე დადგა: როგორია ურთიერთობა ფილოსოფიასა და მეცნიერებას შორის. ეს ნიშნავდა, რომ მას უნდა მოეხდინა თვითრეფლ-

ექსია გაერკვია თავისი არსი, შესაძლებლობები და გამოყენების საზღვრები. მეცნიერების გვერდით ხომ არ დაკარგა მან ფუნქცია და გახდა ზედმეტი?

ახალი ფილოსოფიის ფუძემდებლად ითვლება ორი ფილოსოფოსი: ინგლისელი ფრენსის ბეკონი (1561-1626) და ფრანგი რენე დეკარტი (1596-1650).

ამ პერიოდში ყალიბდება ახალი ტიპის ბუნებისმეტყველება. ეს არის კლასიკური მექანიკა. მართალია, მისი საბოლოო ფორმირება მოხდა მოგვიანებით, ნიუტონთან (1643-1727), მაგრამ უკვე ნათლად გარკვეულია ის ძირითადი გეზი და მიმართულება, რომელიც მან აიღო. იგი ყალიბდება როგორც მათემატიკური ბუნებისმეტყველება, რომელიც ემყარება ცდას. ეს არის ფიზიკა თანამედროვე გაგებით, რომელიც არსებითად განსხვავდება არისტოტელეს ფიზიკისაგან. ეს უკანასკნელი ფილოსოფიური დისციპლინაა, რომელიც ემყარება გონებაჭერებით მოსაზრებებს და არ მიმართავს არც ცდას და არც მათემატიკას. თანამედროვე ბუნებისმეტყველების საფუძველი კი მათემატიკა და ცდაა. ამ მეცნიერების ხასიათი და შინაარსი განსაზღვრავდა ფილოსოფიური აზროვნების ხასიათს.

ფილოსოფია ამართლებს თავის დამოუკიდებლობას და თავისთავადობას. ფილოსოფიური ცოდნის თავისებურება განისაზღვრება მათემატიკურ ბუნებისმეტყველებასთან მიმართებით. აქ გამოიკვეთა ორი ძირითადი ხაზი — ემპირიული და რაციონალისტური. ემპირიზმი არის თეორია, რომელიც ჭეშმარიტი შემეცნების წყაროდ მიიჩნევს ცდას (ბერძნ. ემპირია ნიშნავს ცდას). ამ მოძღვრების მიხედვით, მეცნიერულ ცოდნა ცდისეული ანუ ემპირიულია. ემპირიზმს ახალ ფილოსოფიაში დასაბამი მისცა ბეკონმა.

რაციონალიზმი არის თეორია, რომლის თანახმად, ჭეშმარიტი შემეცნების წყარო არის გონება (ლათ. რაციო ნიშნავს გონებას). ეს მოძღვრება თვლის, რომ მეცნიერულ ცოდნა რაციონალური ანუ გონებისეულია. ახალ ფილოსოფიაში რაციონალიზმს დასაბამი მისცა დეკარტემ.

როგორც ემპირიზმი, ისე რაციონალიზმი ჩამოყალიბდა მათემატიკური ბუნებისმეტყველების ბაზაზე. როგორ გახდა კლასიკური მექანიკა ორივე მიმართულების წარმომდგომის წყარო? ამ კითხვას, რომ პასუხი გავცეთ, ყურადღება მივაქციოთ აღნიშნული მეცნიერების ბუნებას, მისი საფუძველია ორი მეთოდი: მათემატიკა და ცდა. ის, ვინც ფილოსოფიური ცოდნის ნიმუშად მიიჩნია მათემატიკა, მან დააფუძნა რაციონალიზმი. მათემატიკა არაცდისეული, რაციონალურ-ლოგიკური მეცნიერებაა. ამიტომ მის საფუძველზე სწორედ რაციონალიზმის გამარ-

თლება შესაძლებელი. დეკარტეს აზრით, ფილოსოფია არის უნივერსალური მათემატიკა, ამიტომ მისთვის მისაღებია რაციონალიზმი და არა ემპირიზმი.

ბეკონმა კი ყურადღება გაამახვილა მათემატიკური ბუნების მეტყველების მეორე მომენტზე, კერძოდ, ცდაზე. მისთვის სანიმუშოა ემპირიული ცოდნა, რომელიც მიიღება ცდის მონაცემების ინდუქციური განზოგადების გზით. ბეკონი სასტიკად დაუპირისპირდა არისტოტელეს, რომელმაც შემეცნების ძირითად მეთოდად აღიარა დედუქცია. ეს უკანასკნელი ამართლებს ზოგადი ცოდნიდან კერძო ცოდნის გამოყვანას. ბეკონი თვლის, რომ სინამდვილის შემეცნების ერთადერთი წყარო არის დაკვირვება და ცდა. ზოგადი ცოდნა მათგან უნდა იქნეს გამოყვანილი და არა პირიქით. ამის საშუალებას სწორედ ინდუქცია იძლევა. ბეკონმა საგანგებოდ დაამუშავა ცდისა და ინდუქციის თეორია. ფილოსოფიური ცოდნა ცდისეულ-ინდუქციური ხასიათისაა. ამის გამო ბეკონისთვის მისაღებია ემპირიზმი და არა რაციონალიზმი.

ახალ ფილოსოფიაში გაგრძელდა და გაღრმავდა ერთი მხრივ ბეკონის, ხოლო მეორე მხრივ — დეკარტეს ხაზი. ეს არის ემპირისტულ და რაციონალისტურ სისტემათა დაფუძნებისა და მათი ურთიერთბრძოლის ისტორია. რაციონალიზმმა თავის აპოგეას მიაღწია ჰეგელთან (1770-1831), რომელმაც წამოაყენა და დაასაბუთა თეზისი გონების ყოვლისშემძლეობის შესახებ. ჰეგელის თანახმად, სამყაროს საფუძველი აბსოლუტური გონებაა, ხოლო ადამიანურ გონებას ყველაფრის შემეცნება შეუძლია. მისთვის არაფერია საიდუმლო (მისტიკური) და მიუწვდომელი. ემპირიზმმა თავის აპოგეას მიაღწია მილთან (1806-1873), რომელმაც ინდუქციური ლოგიკა მიიჩნია მეცნიერებათა ძირითად მეთოდოლოგიად.

(5) **თანამედროვე ფილოსოფია.** თანამედროვე ფილოსოფიაში გრძელდება ფილოსოფიური ცოდნის ბუნებისა და მისი თავისებურების დადგენის ძიება. აქაც ამ საკითხის გარკვევა ხდება მეცნიერებასთან მიმართებაში. თანამედროვე მეცნიერება უკვე მთლიანად განთავისუფლებულია ფილოსოფიისაგან და იგი ჩამოყალიბებულია კერძო მეცნიერების სახით. პრობლემა დგას შემდეგნაირად: ფილოსოფია უნდა იყოს თუ არა მეცნიერებაზე ორიენტირებული? ამ საკითხის გადწყვეტისას გამოიკვეთა ორი მიმართულება — სციენტიზმი და ანტიციენტიზმი. ეს სახელწოდებანი წარმოსდგება ლათინური სიტყვიდან scientia, რაც მეცნიერებას ნიშნავს. პირველი მიმართულება მეცნიერებაზეა ორიენტირებული, მეორე კი — არა.

სციენტიზმი თვლის, რომ ფილოსოფია კერძო მეცნიერებაა. მას სხვე-

ბთან შედარებით არავითარი პრივილეგია არ გააჩნია. იგი ერთ-ერთი რიგითი მეცნიერებაა სხვა კერძო მეცნიერებათა გვერდით. ამგვარ თვალსაზრისს იზიარებენ პოზიტივისტური სკოლები. მაგალითად, ლოგიკური პოზიტივიზმის ერთ-ერთი ფუძემდებელი რუდოლფ კარნაპი (1891-1970) თვლის, რომ ფილოსოფია არის მეცნიერების ლოგიკა. ფილოსოფიის საგანია არა სამყარო (ეს კერძო მეცნიერებათა საქმეა), არამედ თვით მეცნიერებათა სტრუქტურა, ხოლო მეთოდი — ლოგიკური ანალიზი. კარნაპის თანახმად, ფილოსოფიური პრობლემები მეცნიერების ლოგიკური პრობლემებია, მაგრამ არა სამყარო და მისი ფაქტების კვლევა. ფილოსოფიამ თავისი პრობლემები უნდა გამოიკვლიოს ლოგიკური ანალიზის საშუალებით, რაც ნიშნავს მათემატიკური ლოგიკის აპარატის და შედეგების გამოყენებას მეცნიერების სტრუქტურის მიმართ.

კარნაპის მიხედვით, ფილოსოფია ისეთივე მეცნიერებაა, როგორც ლოგიკა. მაგრამ იგი არის არა საკუთრივ ლოგიკა, არამედ გამოყენებითი ლოგიკა. ეს ნიშნავს, რომ ფილოსოფია არის მეცნიერების ლოგიკური ანალიზი ანუ მეცნიერების მეთოდოლოგია.

ანტიციენტიზმი თვლის, რომ ფილოსოფია არ არის და პრინციპულად არ შეიძლება იყოს მეცნიერება. მეცნიერებაზე დაყრდნობით მას არ ძალუძს გამოიკვლიოს თავისი საგანი. მეცნიერება თავისი მეთოდებით და შედეგებით უძლურია დახმარება გაუწიოს ფილოსოფიას. ამ მიზნით მან უნდა გამოიყენოს არამეცნიერული მეთოდები. ამის გამო ფილოსოფია არ შეიძლება ორიენტირებული იყოს მეცნიერებაზე. იგი უნდა დაემყაროს სხვა რამეს, ვთქვათ, რელიგიას, ხელოვნებას, ისტორიას და ა.შ., ხოლო მეთოდად გამოიყენოს არარაციონალური ხერხები, მაგალითად, ინტუიცია.

ანტიციენტიზმის მიმართულების ნიმუშად შეიძლება დავასახელოთ ექსისტენციალიზმი. მისი ფუძემდებელია მარტინ ჰაიდეგერი (1889-1976). იგი თვლის, რომ ფილოსოფია არის ყოფიერების ექსისტენციალური ანალიზი. ეს ნიშნავს, რომ ფილოსოფიის საგანია ყოფიერება, ხოლო მეთოდი — ექსისტენციალური ანალიზი. ადამიანური ყოფიერების შემეცნება შეიძლება არა მეცნიერებით და მისი მეთოდებით, არამედ ექსისტენცის არსის გაშუქებით და წვდომით. ადამიანური ყოფიერება (ექსისტენცია) უფრო გახსნილია ხელოვნებაში, ვიდრე მეცნიერებაში. ამიტომ ფილოსოფია ხელოვნებასთან უფრო ახლოსაა, ვიდრე მეცნიერებასთან. ფილოსოფოსი უფრო მეტად ხელოვანია, ვიდრე მეცნიერი. ფილოსოფიური აზროვნება არსებითად განსხვავდება მეცნიერული აზროვნებისაგან.

ფილოსოფიის საგანი

რა არის ფილოსოფიის საგანი? ამ კითხვაზე არ არსებობს ერთი პასუხი. სხვადასხვა ფილოსოფოსს განსხვავებულად ესმის იგი: ზოგი თვლის, რომ ფილოსოფიის საგანია სამყაროს, როგორც ასეთის, ქვრეტა; სხვები მიიჩნევენ, რომ ფილოსოფიის საქმეა მეცნიერების ლოგიკური ანალიზი; მესამენი თვლიან, რომ ფილოსოფიის მიზანია ადამიანის ყოფიერების წვდომა და მისი ცხოვრების საზრისის ძიება და ა.შ. ამის გამო ზემოთ დასმულ კითხვაზე ცალსახა პასუხის გაცემა შეუძლებელია. მასზე პასუხი მრავალგვარია და ეს განპირობებულია ფილოსოფიურ სისტემათა განსხვავებით. არსებობს მრავალი ფილოსოფიური სისტემა, რომელთაგან ყოველს ფილოსოფიის საგნის თავისი, სხვებისაგან განსხვავებული გაგება აქვს.

მოუხედავად ამ მრავალგვარობისა მაინც არსებობს მომენტი, რომელიც მეტნაკლებად საერთოა ყოველი ფილოსოფიური სისტემისათვის. ეს არის ის, რომ ყოველ მათგანს მხედველობაში აქვს სამყარო როგორც მთელი. ფილოსოფია თავის პრობლემებს იკვლევს სამყაროს როგორც მთელთან მიმართებაში. ამიტომ გარკვეული აზრით შეგვიძლია ვამტკიცოთ: ფილოსოფიის საგანია სინამდვილე როგორც ასეთი ანუ სამყარო მთლიანობაში. ფილოსოფია იკვლევს იმ ზოგადსა და არსებითს, რომელიც ახასიათებს სამყაროს როგორც მთელს, მას შეუძლია კვლევის ობიექტად გაიხადოს სინამდვილის რომელიმე კერძო სფერო, ვთქვათ, ბუნება ან კულტურა, მაგრამ იმ პირობით, თუ მათ განიხილავს სამყაროს როგორც მთელთან მიმართებაში.

ფილოსოფია მოიცავს მრავალ დისციპლინას. ძირითადი ფილოსოფიური დისციპლინებია: ონტოლოგია, გნოსეოლოგია და აქსიოლოგია. ონტოლოგია (ბერძნ. ონტოს — ყოფიერებას, ხოლო ლოგიას — მოძღვრებას ნიშნავს) არის მოძღვრება ყოფიერების ანუ არსებობის სტრუქტურისა და კანონზომიერების შესახებ. ონტოლოგიური პრობლემები ეხება ყოფიერებას როგორც ასეთს, მის ტიპებს და თავისებურებებს. გნოსეოლოგია (ბერძნ. გნოსის ცოდნას ნიშნავს) არის მოძღვრება შემეცნების ბუნებისა და კანონზომიერების შესახებ. გნოსეოლოგიური პრობლემები შემეცნების თეორიული პრობლემებია. მოკლედ, იგი არის შემეცნების თეორია. აქსიოლოგია (ბერძნ. აქსი — შეფასებას ნიშნავს) არის მოძღვრება ღირებულებათა და შეფასებათა შესახებ. აქსიოლოგიური პრობლემები ეხება ღირებულებებს და მათ საფუძველზე განხორციელებულ შეფასებებს.

მაშასადამე, ფილოსოფიის საგანია ყოფიერება, შემეცნება და ღირებულება. ფილოსოფიური პრობლემებია ონტოლოგიური,

გნოსეოლოგიური და აქსიოლოგიური პრობლემები. ეს ასეთი საკითხებია, რომლებიც ეხება სამყაროს მთლიანობაში. იკვლევს თუ არა ფილოსოფია სინამდვილის რომელიმე კერძო სფეროს? რასაკვირველია, იკვლევს, მაგრამ მხოლოდ იმდენად, რამდენად იგი წარმოადგენს სინამდვილის როგორც მთელის გამოვლენის კონკრეტულ სახეს. ამიტომ სინამდვილის ნებისმიერი კერძო სფეროს შესახებ არსებობს შესაბამისი ფილოსოფიური დისციპლინა. მაგალითად, ეთიკა სწავლობს ზნეობას, ესთეტიკა — ხელოვნებას, მეცნიერების ფილოსოფია — მეცნიერებას, კულტურის ფილოსოფია — კულტურას, ისტორიის ფილოსოფია — ისტორიას, ანთროპოლოგია — ადამიანს და ა.შ. არსებობს მედიცინის ფილოსოფიაც როგორც გარკვეული ფილოსოფიური დისციპლინა, რომელიც იკვლევს მკურნალობის თეორიისა და პრაქტიკის ზოგად-მეთოდოლოგიურ ასპექტებს.

ამგვარად, ფილოსოფია ზოგადად, არის ონტოლოგია, გნოსეოლოგია და აქსიოლოგია. შესაბამისად ონტოლოგიური, გნოსეოლოგიური და აქსიოლოგიური პრობლემები არის ფილოსოფიური პრობლემები. თუ აქ დასახელებული ასპექტების მხრივ განვიხილავთ სინამდვილის რომელიმე კერძო სფეროს, მაშინ სახეზეა მისი შესატყვისი ფილოსოფიური დისციპლინა. მაგალითად, თუ ბუნება განვიხილავთ ონტოლოგიური, გნოსეოლოგიური ან აქსიოლოგიური კუთხით, მაშინ სახეზეა ბუნების ფილოსოფია. თუ ადამიანი განვიხილავთ ალნიშნული ასპექტებით, მაშინ საქმე გვაქვს ანთროპოლოგიასთან, როგორც გარკვეულ ფილოსოფიურ დისციპლინასთან.

მაშასადამე, მედიცინის ფილოსოფია იქნება მკურნალობის თეორიისა და პრაქტიკის ონტოლოგიური, გნოსეოლოგიური და აქსიოლოგიური ასპექტების ანალიზი.

ახლა შეგვიძლია ზოგადად განვსაზღვროთ ფილოსოფიის საგანი: ფილოსოფიის საგანია სინამდვილე როგორც ასეთი ანუ სამყარო მთლიანობაში. ფილოსოფია შეისწავლის სინამდვილის ნებისმიერ კერძო სფეროს მხოლოდ სამყაროს როგორც მთელთან მიმართებაში, როგორც მისი გამოვლენის კონკრეტულ ფორმას.

ფილოსოფია და მეცნიერება

როგორია მიმართება ფილოსოფიასა და მეცნიერებას შორის? ამ კითხვას რომ ვუპასუხოთ საჭიროა გავარკვიოთ მეცნიერების არსი.

მეცნიერების არსი და ტიპი. მეცნიერების ზოგადი განსაზღვრება

დიდ სიძნელეებთანაა დაკავშირებული, რადგან არ არსებობს ერთი მეცნიერება. არსებობს მეცნიერების რამდენიმე ტიპი, რომლებიც ერთმანეთისგან განსხვავდებიან ცოდნის ხასიათით, შინაარსით და კრიტერიუმებით. თანამედროვე გაგებით, არსებობს მხოლოდ კერძო მეცნიერება, სხვა, ე.წ. ფილოსოფიური მეცნიერება არ არსებობს. განსხვავებენ კერძო მეცნიერებათა სამ ტიპს: ფორმალურს, რეალურს და ისტორიულს.

ა) ფორმალური მეცნიერებანი. მათ მიეკუთვნება ლოგიკა და მათემატიკა, აგრეთვე, მათემატიკურად აგებული სხვა დისციპლინა მაგალითად, მათემატიკური ფიზიკა, მათემატიკური ლინგვისტიკა და ა.შ. ამ მეცნიერებათა თავისებურება ისაა, რომ ისინი არ სწავლობენ რეალურ ფაქტებსა და პროცესებს, არ შეიცავენ ინფორმაციას რეალობის შესახებ. მათ საკმე აქვთ აბსტრაქტულ ობიექტებთან, რომელთა აგება ხდება ლოგიკურად — დედუქციური თეორიის ჩამოყალიბების მეშვეობით. ფორმალურ მეცნიერებებში დებულებათა ქვეშარიტება-მცდარობის დამტკიცება ხდება ლოგიკურად და არა რეალობასთან მიმართებით. მეთოდი, რომელსაც ეს მეცნიერებანი იყენებენ არის ლოგიკური დამტკიცება.

ბ) რეალური მეცნიერებანი. მათ მიეკუთვნება ფიზიკა, ქიმია, ბიოლოგია, ფსიქოლოგია, სოციოლოგია, ასტრონომია და ა.შ. ისინი იკვლევენ ანმყოფი არსებულ რეალურ ფაქტებსა და პროცესებს. რისი მეშვეობით ცდილობენ მათ ახსნასა და წინასწარმეტყველებას? რეალურად მოქმედი კანონების აღმოჩენისა და დადგენის საშუალებით. რეალური მეცნიერება არის რეალურად მოქმედი კანონების საფუძველზე მოვლენათა ახსნა და წინასწარმეტყველება. მის მიერ გამოყენებული მეთოდებია — ცდა და დაკვირვება, რადგან მხოლოდ მისი საშუალებით შეიძლება ფაქტებისა და პროცესების შემეცნება. რა თქმა უნდა, რეალური მეცნიერება მათემატიკურ მეთოდებსაც იყენებს, მაგრამ მათ ცდით მოპოვებული ინფორმაციის დამუშავებისა და ანალიზის ფუნქცია აქვთ. კანონებისა და მათგან გამოტანილი დასკვნების შემონახვა მხოლოდ ცდის მეთოდებითაა შესაძლებელი. ამიტომ ცდა და დაკვირვება რეალურ მეცნიერებათა საფუძველია.

გ) ისტორიული მეცნიერებანი. მათ მიეკუთვნება ის მეცნიერებანი, რომლებიც იმეცნებენ სინამდვილის რომელიმე სფეროს წარმოშობას, ცვალებადობას და განვითარებას. ეს შეიძლება იყოს არა მარტო საზოგადოების, არამედ სინამდვილის ნებისმიერი მხარის შემსწავლელი მეცნიერება. მაგალითად პალეონტოლოგია ისტორიული მეცნიერებაა, რადგან იგი შეისწავლის მცენარეთა და ცხოველთა ნაშთებს დედაამინის ქერქში შემორჩენილი ნაშარბების მიხედვით. ისტორიულია ის მეცნიერე-

ბაც, რომელიც თვით მეცნიერების წარმოშობას, ცვალებადობას და განვითარებას შეისწავლის. ვთქვათ, მათემატიკის ისტორია, ფიზიკის ისტორია, ბიოლოგიის ისტორია და ა.შ. მედიცინის ისტორია შეისწავლის სამკურნალო საშუალების ჩასახვის, გავრცელების და განვითარების ძირითად ეტაპებს.

ისტორიული მეცნიერება სწავლობს ფაქტებს, ოღონდ წარსულში და არა ანმყოფი არსებულ ფაქტებს. იგი იმეცნებს იმას, რაც ოდესღაც მოხდა, მაგრამ აღარასოდეს განმეორდება.

რა მეთოდების გამოყენებით შეუძლია ისტორიას წარსულის ფაქტების შემეცნება? ამისთვის არ გამოდგება არც ლოგიკა და არც ცდა. ლოგიკის მეშვეობით არ შეიძლება ფაქტების დადგენა და გამოკვლევა. ცდა კი იძლევა საშუალებას დაფუძვნირდეთ ანმყოფი, მაგრამ არა წარსულში არსებულ ფაქტებს. ისტორიული ფაქტები შემორჩენილია დოკუმენტებსა და ნივთიერ ძეგლებში. მათ ერთობლიობას უწოდებენ პირველწყაროებს. სწორედ ისინია ისტორიული მეცნიერების საფუძველი, მაგრამ პირველწყაროებს კრიტიკული შემოწმება სჭირდებათ, რადგან ისინი ზოგჯერ ურთიერთსაპირისპირო, ზოგჯერ კი სრულიად დაუჯერებელ, ფანტასტიკურ ცნობებს შეიცავენ. ამიტომ ისტორიული მეცნიერების მეთოდია პირველწყაროების კრიტიკული ანალიზი.

ისტორიული მეცნიერება არ ადგენს კანონებს და მათ საფუძველზე მოვლენათა ახსნას ან წინასწარმეტყველებას არ იძლევა. იგი აღწერთი მეცნიერებაა. მისი მიზანია აღადგინოს და აღწეროს რეალური პროცესი, რომელსაც წარსულში შქონდა ადგილი. რა თქმა უნდა, ეს პროცესი კანონზომიერია, რადგან იგი მიმდინარეობს გარკვეული კანონების შესაბამისად. მაგრამ კანონები, რომლებიც ისტორიული პროცესის მიმდინარეობას განსაზღვრავს, არის სოციოლოგიური, ეკონომიკური და სხვა ტიპის კანონები. მათ იმეცნებს არა ისტორია, არამედ შესაბამისი მეცნიერება, მაგალითად, სოციოლოგია ან ეკონომიკური თეორია.

ასეთია მოკლე მეცნიერებათა ტიპების დახასიათება. ახლა ზოგადად დავახასიათოთ მეცნიერების არსი: მეცნიერება არის ინტერსუბიექტური მეთოდებით დასაბუთებული ობიექტური ცოდნის სისტემა. იგი აყენებს ისეთ პრობლემებს, რომელთა დადებითი ან უარყოფითი გადაწყვეტა ხდება ცალსახად. მეცნიერება ადგენს უტყუარ და უეჭველ დებულებებს, რომელთაც ახასიათებს ქვეშარიტება. მათი საპირისპირო დებულებები მცდარია.

მეცნიერული და ფილოსოფიური ცოდნის განსხვავება. მეცნიერება და ფილოსოფია აზროვნების ორი არსებითად განსხვავებული ტიპია. იმისათვის, რომ მეცნიერული ცოდნის სპეციფიკა სრულად და ნათლად

გამოვავლინოთ, დავახასიათოთ იგი ფილოსოფიურ ცოდნასთან მიმართებაში.

1) მეცნიერული ცოდნა ობიექტური და უპიროვნოა, ფილოსოფიური კი — სუბიექტური და პიროვნული. მეცნიერული ცოდნა დამოუკიდებელია პიროვნების თვალსაზრისისა და პოზიციისაგან. იგი განპირობებულია ობიექტური ვითარებით. მეცნიერებაში დაუსვებელია კერძო, პიროვნული შეხედულებები: არავინ იტყვის: „ჩემი აზრით, $2+2=4$ “-ს ან „ჩემი აზრით, ზევით აგდებული ქვა ქვევით ჩამოვარდება“. მეცნიერული დებულებები გამოთქვამენ არა რომელიმე პიროვნების პოზიციას, არამედ ობიექტურ ვითარებას. ამის გამო ისინი ჭეშმარიტია, ხოლო მათი უარყოფა — მცდარი.

ფილოსოფიური ცოდნა სუბიექტური და პიროვნულია. იგი გამოთქვამს არა ობიექტურ ვითარებას, არამედ ადამიანის დამოკიდებულებას, მიმართებას ამ ვითარებისადმი. ფილოსოფიური ცოდნა პიროვნების პოზიციის, თვალსაზრისის გამოხატულებაა. ფილოსოფიაში მიღებულია გამოთქმები: „ჩემი აზრით“, „ჩემი თვალსაზრისით“, „ჩემი შეხედულებით“ და ა.შ.

2) მეცნიერული ცოდნის დაფუძნება ხდება ცალსახად, რადგან იგი გამორიცხავს სხვაგვარად მოაზრების შესაძლებლობას. ფილოსოფიური ცოდნა უშვებს პლურალიზმს, აზრთა სხვადასხვაობას, რადგან იგი არ გამორიცხავს სხვაგვარად მოაზრების შესაძლებლობას.

მეცნიერებაში საკითხები წყდება ცალსახად — დადებითად ან უარყოფითად. მაგალითად, ფიზიკა ადგენს, რომ დებულება „ლითონი ელექტრობის კარგი გამტარია“ არის ჭეშმარიტი, ხოლო მისი უარყოფა — მცდარი, ფილოსოფიაში კი არც ერთი პრობლემა არ წყდება ცალსახად. საკითხის ნებისმიერ გადაწყვეტას აქვს თავისი ალტერნატივა, ამიტომ ყოველთვის არსებობს რამდენიმე ურთიერთგამომრიცხველი ვარიანტი, მაგალითად, კითხვაზე: „სამყარო კანონზომიერი მთელია თუ არა?“ — არსებობს ორი პასუხი: დეტერმინისტული და ინდეტერმინისტული. დეტერმინიზმი ამტკიცებს, რომ სამყარო ექვემდებარება კანონზომიერებას, ხოლო ინდეტერმინიზმი უარყოფს მას. რომელი მტკიცებაა ჭეშმარიტი და რომელი მცდარი? ამგვარად საკითხის დასმა გაუმართლებელია, რადგან მათი დახასიათება ჭეშმარიტება-მცდარობის ასპექტით არ შეიძლება.

ფილოსოფიურ დებულებებს არ ახასიათებს ჭეშმარიტება-მცდარობა, რადგან ისინი გამოხატავენ არა ობიექტურ ვითარებას, არამედ პიროვნების პოზიციას. მათ მიმართ საკითხი უნდა დაისვას შემდეგნაირად: რამდენად გამართლებულია, მიზანშეწონილია მოცემული მტკიცების მიღება? ერთმა შეიძლება დეტერმინიზმის, ხოლო მეორემ ინდეტერმი-

ნიზმის თეზისი მიიღოს. ეს განპირობებულია იმით, თუ ვის რა პოზიცია უჭირავს სამყაროს მიმართ. ამგვარ პოზიციას არ განსაზღვრავს რაიმე ობიექტური აუცილებლობა. იგი პიროვნების თავისუფალი არჩევანის შედეგია. ყოველ ადამიანს საკუთარი ნებით შეუძლია გადაწყვიტოს თუ რომელი პოზიციაა მისთვის უფრო მისაღები.

3) მეცნიერული ცოდნა ზოგადმნიშვნელად და აუცილებელია, ფილოსოფიური კი — არა. მეცნიერულ დებულებას ყველა ერთნაირად გაიზიარებს. თუ იგი ჭეშმარიტია, მას ყველა მიიღებს, ხოლო თუ მცდარია, ყველა ერთნაირად უარყოფს. კერძო თვალსაზრისები აქ გამორიცხულია. ამიტომ მეცნიერული ცოდნა ინტერსუბიექტურია, ე.ი. ყველასთვის ერთნაირად მნიშვნელადი და სავალდებულო. ფილოსოფიური ცოდნა არ არის ზოგადმნიშვნელადი და ყველასთვის სავალდებულო. მისი ძალა შემოისაზღვრება მხოლოდ მოცემული სისტემის ფარგლებით, მის საზღვრებს გარეთ იგი თავის ძალას კარგავს. ის, რაც ერთი ფილოსოფიური სისტემისათვის მისაღებია, მეორისთვის მიუღებელია. დებულება, რომელიც ლოგიკური პოზიტივიზმის მიერ გამართლებული და მიღებულია, ექსისტენციალიზმის მიერ გაუმართლებლად და მიუღებლად არის მიჩნეული.

4) მეცნიერებაში დაეჭვება და კამათი გამორიცხულია, ფილოსოფიაში კი — არა. მეცნიერება ინტერსუბიექტური მეთოდების გამოყენებით ადგენს უტყუარ და უეჭველ დებულებებს, რომლებიც ყველასათვის ერთნაირად მისაღებია. ნებისმიერი ნორმალური ადამიანი, რომელიც გაიგებს მეცნიერების მოცემულ დარგს, აღიარებს მისი დებულების ჭეშმარიტებას. აქ დაეჭვება, განსხვავებული შეხედულებების წარმოქმნა და მათ შორის კამათი გამორიცხულია. ფილოსოფია კი პირიქით — უშვებს დაეჭვებას, განსხვავებულ შეხედულებათა წარმოქმნას და მათ შორის კამათს. ფილოსოფიაში არ არსებობს ინტერსუბიექტურად უტყუარი და უეჭველი დებულებები. აქ ყოველ ადამიანს შეუძლია დაეჭვდეს ნებისმიერი დებულების ჭეშმარიტება-მცდარობაში. განსხვავებულ შეხედულებათა წარმოქმნა და მათ შორის კამათი არა თუ დასაშვებია, არამედ აუცილებელიც.

მეცნიერება არ შეიცავს სხვაგვარ შეხედულებათა კრიტიკას. იგი იფარგლება საკითხის გამოკვლევით და მისი პოზიტიური გადაწყვეტით. ფილოსოფია არ იფარგლება, საკითხის პოზიტიური გადაწყვეტით. სხვაგვარ შეხედულებათა კრიტიკა მისი აუცილებელი მომენტია. ყოველი ფილოსოფიური სისტემა ორ მხარეს მოიცავს: ერთი მხრივ, სხვა სისტემების კრიტიკას, ხოლო მეორე მხრივ — პრობლემის დადებითი გადაწყვეტის მცდელობას.

შეიძლება შემოგვედაონ: განა მეცნიერებაში ადგილი არა აქვს აზრთა

სხვადასხვაობას და კამათს? განა აქ არ ხდება ჰიპოთეზების წამოყენება და მათი კრიტიკული შემოწმება? რასაკვირველია, ეს ასეა. მაგრამ ნათლად უნდა გაემიჯნოთ ორი მომენტი: მეცნიერების ფორმირების პროცესი და თვით მეცნიერება. მეცნიერების ფორმირება რთული, წინააღმდეგობებით აღსავსე პროცესია, სადაც ყველაფერი დასაშვებია: ჰიპოთეზების წამოყენება, დაეჭვება, კამათი, კრიტიკა და სხვა. უფრო მეტიც, დასაშვებია არამეცნიერულ, ფანტასტიკურ იდეათა წამოყენებაც კი. ოღონდ ყველაფერი ეს ხდება მანამ, სანამ პრობლემის სრულყოფილი გამოკვლევა დამთავრდება და იგი საბოლოოდ — დადებითად ან უარყოფითად გადაწყდება. ეს გადაწყვეტა უკვე ცალსახაა, უტყუარია და გამორიცხავს ყოველგვარ დაეჭვებას. მეცნიერება სწორედ ამგვარ დებულებათა სისტემაა.

მაშასადამე, მეცნიერება როგორც ჩამოყალიბებული, დასრულებული სისტემა არ შეიცავს ჰიპოთეზებს, კერძო შეხედულებებს, არამეცნიერულ იდეებს და ა.შ. თუ ამგვარი დებულებები და მოსაზრებები მეცნიერების რომელიმე დარგში გვხვდება, ეს ნიშნავს, რომ იგი ჯერ კიდევ ბოლომდე არ ჩამოყალიბებულა და მისი ფორმირების პროცესი ჯერ არ დასრულებულა. დავა ბიოლოგიაში გენის როგორც მემკვიდრეობითობის მატარებელი ერთეულის შესახებ გრძელდებოდა მანამ, სანამ ექსპერიმენტულად არ დამტკიცდა მისი არსებობა. დღეს არავინ დაინწყებს კამათს იმის თაობაზე არსებობს თუ არა გენი. ყველას მიერ გაზიარებულია მისი არსებობა. თუ ვინმე დაეჭვდება ამ მტკიცების საპართლიანობაში, იგი გამოავლენს ბიოლოგიის ელემენტარულ უცოდინარობას და მასთან სერიოზულ კამათს არავინ გამართავს.

ფილოსოფიური სისტემის დებულებების მიმართ დაეჭვება და მათი კრიტიკა არა თუ დასაშვებია, არამედ აუცილებელიც. სხვაგვარად, ფილოსოფიური სისტემა არ არსებობს. ყოველი მათგანის აუცილებელი შემადგენელი მომენტია სხვა სისტემათა კრიტიკა. ფილოსოფიური ცოდნა ამართლებს სხვაგვარად მოაზრების შესაძლებლობას. ამიტომ, დაეჭვება და კრიტიკა მისთვის კანონზომიერი და ბუნებრივი მოვლენაა.

აზრთა სხვადასხვაობა და კამათი მეცნიერებაში, მისი ნაკლია, რომელიც მან უნდა დაძლიოს. იგი მაშინ ხდება სრულყოფილი სისტემა, როდესაც მოხსნის ყოველგვარ ეჭვს და საკამათოს, რითაც შიალღწევს უტყუარობას და უეჭველობას. აზრთა სხვადასხვაობას და კამათს ფილოსოფია ვერასოდეს თავს ვერ დააღწევს. ეს მისი ნაკლია არა, თავისებურებაა. დაეჭვება და სხვაგვარად აზროვნება, კრიტიკა და კამათი ფილოსოფიური ცოდნის სპეციფიკაა.

არის თუ არა ფილოსოფია მანძიარება? როგორც უკვე აღვნიშნეთ

ძველ საბერძნეთში ფილოსოფია და მეცნიერება ერთად დაიბადა. თავდაპირველად ისინი ერთმანეთის იგივეობრივია. მათი დიფერენციაციის, ერთმანეთისაგან გამიჯვნის პროცესი დაიწყო მოგვიანებით, სახელდობრ III ს. ძვ.წ.-ით. დღეს ეს პროცესი დამთავრებულია. ამჟამად ფილოსოფია და კერძო მეცნიერება არსებობს როგორც ორი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი და განცალკევებული დარგი.

მას შემდეგ, რაც ფილოსოფიიდან კერძო მეცნიერებათა გამოყოფის პროცესი დაიწყო, გაჩნდა მტკივნეული კითხვა: არის თუ არა ფილოსოფია მეცნიერება? იგი დღესაც გადაუწყვეტელია და ეს საკვებით კანონზომიერია, რადგან ფილოსოფიური პრობლემების ცალსახა გადაწყვეტა არ ხდება. აღნიშნულ კითხვაზე არსებობდა ორი ურთიერთგამომრიცხველი პასუხი: (1) ფილოსოფია არის მეცნიერება და (2) ფილოსოფია არ არის მეცნიერება. ორივე თვალსაზრისს ჰყავს თავისი მომხრეები, რომელთაც მიეპოვებათ საფუძვლიანი არგუმენტები საკუთარი პოზიციის დასამტკიცებლად. მოკლედ გავაანალიზოთ თითოეული მათგანი.

(1) ფილოსოფია არის მეცნიერება. ამ თვალსაზრისს იცავდნენ სრულიად განსხვავებული მიმართულების წარმომადგენლები. ამ გარემოებას განაპირობებს ის, თუ როგორ გავიგებთ მეცნიერებას. იგი მხოლოდ კერძო მეცნიერებაა, თუ არსებობს მისგან განსხვავებული, განსაკუთრებული ტიპის, ე.წ. ფილოსოფიური მეცნიერება? ამის შესაბამისად ორი პოზიცია გამოიკვეთა მოცემული თვალსაზრისის შიგნით.

ა) ფილოსოფია არის კერძო მეცნიერება. ამგვარ პოზიციას იცავდა მიმართულება — პოზიტივიზმი. იგი მიიჩნევს, რომ ერთადერთი მეცნიერებაა კერძო მეცნიერება. მისგან განსხვავებული, რაღაც სხვა ტიპის მეცნიერება არ არსებობს. ამიტომ თუ ფილოსოფია მეცნიერებაა, მაშინ იგი მხოლოდ კერძო მეცნიერება შეიძლება იყოს. რაღაც განსაკუთრებული, ფილოსოფიური მეცნიერების არსებობა შეუძლებელია. ფილოსოფია ერთ-ერთი რიგითი მეცნიერებაა სხვა კერძო მეცნიერებათა გვერდით, მაგრამ არა მათზე მაღლა ან ქვემოთ მდგომი. იგი ისეთივე მეცნიერებაა როგორც ფიზიკა ან ბიოლოგია, ლოგიკა ან მათემატიკა. სარგებლობს იმ მეთოდებით, რომელთაც ეს მეცნიერებანი იყენებენ. მის მტკიცებას აქვს ინტერსუბიექტური ხასიათი, ამიტომ ყველასთვის ისევე აუცილებელი და სავალდებულოა, როგორც კერძო მეცნიერებათა დაბულებები. ფილოსოფია არც მეთოდების და არც დებულებათა დაფუძნების ხასიათის მხრივ პრინციპულად არ განსხვავდება კერძო მეცნიერებისაგან.

პოზიტივიზმის თავისებურება ისაა, რომ იგი ფილოსოფიას აიგივებს არა მეცნიერებასთან საზოგადოდ, არამედ კერძო მეცნიერებასთან. ფილოსოფია იმავე ტიპის მეცნიერებაა, როგორც არის კერძო მეცნიერ-

ება — აი ეს არის პოზიტივიზმის ძირითადი თეზისი. ამ მიმართულების მრავალი სკოლა არსებობს, რომლებიც განსხვავებულ მეცნიერებებზე იღებენ ორიენტაციას: ერთნი მიიჩნევენ, რომ ფილოსოფია ფიზიკის ანალოგიური უნდა გახდეს. მეორენი — ბიოლოგიას და ფსიქოლოგიას, ხოლო მესამენი — ლოგიკას აცხადებენ ამგვარ სანიმუშო მეცნიერებად. მიუხედავად ამ განსხვავებისა პოზიტივიზმის ძირითად მოთხოვნად რჩება თეზისი, რომ ფილოსოფია ისეთივე როგორც მეცნიერებაა, როგორც ყველა კერძო მეცნიერება.

ბ) ფილოსოფია არის განსაკუთრებული ტიპის, კერძო მეცნიერება-თაგან განსხვავებული, მათზე მალლა მდგომი მეცნიერება. იგი მეცნიერების დედოფალია, მეცნიერებათა მეცნიერება ან უმაღლესი რანგის მეცნიერებაა. ამგვარ თვალსაზრისს იცავდა ჰეგელი. იგი განასხვავებდა ორი ტიპის მეცნიერებას — კერძოს და ფილოსოფიურს. სინამდვილის ყოველი სფეროს, მაგალითად, ბუნების ან ისტორიის მიმართ არსებობს ორი ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებული მეცნიერება: ბუნებისმეტყველება როგორც კერძო მეცნიერება და ნატურფილოსოფია ანუ ბუნების ფილოსოფია. ისტორია როგორც კერძო, აღწერითი მეცნიერება და ისტორიის ფილოსოფია. ანალოგიურია მდგომარეობა ნებისმიერი სხვა მეცნიერების მიმართ. არსებობს სამართალმცოდნეობა როგორც იურიდიული მეცნიერება და არსებობს სამართლის ფილოსოფია. არსებობს ლოგიკა როგორც ფორმალური მეცნიერება და არსებობს ლოგიკა როგორც ონტოლოგია, რომელიც ფილოსოფიურია.

2) ფილოსოფია არ არის მეცნიერება. საგანი, რომელსაც ფილოსოფია იმეცნებს, პრინციპულად მიუწვდომელია მეცნიერებისათვის. ფილოსოფიური ცოდნა სუბიექტური და პიროვნულია, ამგვარი ცოდნის მიღწევა კი მეცნიერების ინტერსუბიექტური მეთოდებით შეუძლებელია. ეს უკანასკნელი მხოლოდ ობიექტური და უპიროვნო ცოდნის მიღწევის საშუალებაა. ამიტომ ფილოსოფია არ არის და პრინციპულად არ შეიძლება იყოს მეცნიერება. ამგვარ პოზიციას იცავდა ექსისტენციალიზმი.

რა შეიძლება ითქვას აღნიშნული თვალსაზრისების შესახებ. სამივე თვალსაზრისი შესაძლებელია. ყოველ მათგანს თავისი ღირსება-ნაკლოვანება აქვს. პოზიტივიზმის ნაკლი ისაა, რომ ფილოსოფიის დაყვანით კერძო მეცნიერებაზე, იკარგება ის თავისებურება, რომელიც ფილოსოფიურ ცოდნას აქვს — სუბიექტური და პიროვნული ხასიათი. ჰეგელის თვალსაზრისის ნაკლი ისაა, რომ იგი კერძო მეცნიერებისაგან განსხვავებულ, განსაკუთრებულ მეცნიერებას აღიარებს. ამგვარი მეცნიერება არ არსებობს. არსებობს მხოლოდ კერძო მეცნიერება.

ექსისტენციალიზმის ნაკლი ისაა, რომ მას არ გააჩნია ობიექტური კრიტერიუმი, რომლის მეშვეობით იგი შეაფასებდა ფილოსოფიურ ცოდნას. თუ ფილოსოფიური ცოდნა სუბიექტური და პიროვნულია, მაშინ მე არაფერი მაიძულებს გავიზიარო ექსისტენციალიზმის თვალსაზრისი. მე ჩემი სუბიექტური და პიროვნული ცოდნა შეიძლება მქონდეს, რომელიც ასევე სავალდებულო არ იქნება სხვისთვის.

აქ წარმოდგენილი თვალსაზრისების მიმართ არ შეიძლება დაისვას ტექმარტება-მცდარობის საკითხი. არ შეიძლება ითქვას, რომ რომელიმე ერთი ტექმარტება და დანარჩენი მცდარი. სამივე შესაძლებელია და ამდენად — მისაღები. ეს დამოკიდებულია ჩვენს არჩევანზე. ყოველ ადამიანს შეუძლია აირჩიოს ის თვალსაზრისი, რომელიც მას ყველაზე მეტად მისაღებად მიაჩნია. აქ დგას მიზანშეწონილობა-მიზანშეწონილობის საკითხი. რაც ჩემთვის მიზანშეწონილია, ის სხვისთვის შეიძლება მიზანშეუწონელი აღმოჩნდეს.

ყველაფერი დამოკიდებულია ჩემს გადაწყვეტილებაზე — რომელი ავირჩიოთ. ამას განაპირობებს ჩემი სუბიექტური და ინდივიდუალური ინტერესები. ის, ვისაც სურს, რომ ფილოსოფიური ცოდნა იყოს ობიექტური და უპიროვნო, ის მიიღებს თვალსაზრისს, რომლის მიხედვით, ფილოსოფია არის მეცნიერება. ის, ვისაც სურს, რომ ფილოსოფიური ცოდნა იყოს სუბიექტური და პიროვნული იგი ვერ გაიზიარებს ამ თვალსაზრისს და დადგება საპირისპირო პოზიციაზე. მკითხველს შეუძლია თავისი მოსაზრებებით გადაწყვიტოს თუ რომელი თვალსაზრისი გაიზიაროს. იგი თავისუფალია გააკეთოს თავისი არჩევანი. ეს მისი ნების და გადაწყვეტილების საქმეა.

ჩვენ პირადად უფრო მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ის თვალსაზრისი, რომლის თანახმად ფილოსოფია არ არის მეცნიერება. ამგვარი პოზიცია უფრო ადეკვატურად და სრულად გამოხატავს ფილოსოფიის არსებას, ვიდრე ის, რომელიც მიიჩნევს, რომ ფილოსოფია არის მეცნიერება.

ფილოსოფია და მსოფლმხედველობა

იმისათვის, რომ გავარკვიოთ თუ როგორია დამოკიდებულება ფილოსოფიასა და მსოფლმხედველობას შორის, საჭიროა განვმარტოთ მსოფლმხედველობის არსი და დავახასიათოთ მისი ტიპები.

მსოფლმხედველობის არსი. მსოფლმხედველობა არის ადამიანის თვითცნობიერების, თვითრეფლექსიის ფორმა, რომლის მეშვეობით იგი განსაზღვრავს თავისი ცხოვრების საზრისს.

ადამიანი წარმოიშვა დედამიწაზე ბუნების ევოლუციის შედეგად. ბუნებას არ გაუჩენია იგი შეგნებულად ისე, რომ მისთვის რაიმე მიზანი დაეყენებინა. ადამიანის ყოფიერება, არსებობა არ შეიცავს მიზანს, რაჟღერს იგი უნდა ემსახუროს. ადამიანი არსებობს და ეს არის არა ვინმეს არჩევანის, არამედ ბუნების განვითარების კანონზომიერი შედეგი. მაგრამ ადამიანს თავისი არსებობის შესანარჩუნებლად უხდება ბრძოლა. მან აქტიურად უნდა იმოქმედოს და იმოღვაწეოს, რათა თავისი სიცოცხლე შეინარჩუნოს და გაიხანგრძლივოს. მისი ცხოვრება ხიფათებით სავსეა. მას ყოველ წუთს რაღაც საშიშროება ემუქრება. მის წინაშე შესაძლებლობათა სამყაროა, რომელთაგან მან ერთი რომელიმე უნდა აირჩიოს. იგი შეგნებულად თუ შეუგნებლად, ცნობიერად თუ არაცნობიერად, მუდამ არჩევანს აკეთებს. ზოგჯერ ეს არჩევანი შეიძლება საბედისწეროც კი აღმოჩნდეს მისთვის, იმდენად, რომ იგი დადგეს ყოფნა-არყოფნის დილემის წინაშე.

ადამიანის ცხოვრება შესაძლებლობათა არჩევანია, რომელიც ხორციელდება ღირებულებათა და იდეალების საფუძველზე. მათ შესაბამისად იგი ირჩევს, რაღაც მოსწონს ან არ მოსწონს, კეთილად ან ბოროტად თვლის, რაღაცისთვის იბრძვის ან არ იბრძვის, თავს სწირავს ან სრულიად გულგრილია და ა.შ. ის, რისთვისაც ადამიანი იბრძვის, რისთვისაც იგი თავს გასწირავს, რისიც მას სწამს, არის მისი ცხოვრების საზრისი. ამ უკანასკნელს განსაზღვრავს იდეალი ანუ ღირებულება, რომლის განხორციელება მას თავისი სიცოცხლის მიზნად მიაჩნია. მისი განუხორციელებლობა კი მასში უიმედობას და სასონარკვეთილებას იწვევს.

ის, თუ რას მიიჩნევს ადამიანი თავისი ცხოვრების საზრისად, დამოკიდებულია მის მსოფლმხედველობაზე. მსოფლმხედველობას აქვს რთული სტრუქტურა, რომლის შემადგენელი ელემენტებია:

1) შეხედულებები და წარმოდგენები სამყაროზე როგორც მთელზე, რომელთა ერთობლიობა იძლევა სამყაროს სურათს. იგი აძლევს ადამიანს ცოდნას თავისი თავისა და სამყაროს შესახებ.

2) ღირებულებები და იდეალები, რომლებიც ადგენენ იმ ძირითად მიზანს, რასაც უნდა ემსახუროს და რის განსახორციელებლად უნდა იბრძოდეს ადამიანი.

როგორც ვხედავთ, მსოფლმხედველობა ორ ძირითად ელემენტს შეიცავს: ცოდნას (სამყაროს სურათს) და იდეალს, მაგრამ მისთვის მთავარია არა ცოდნა მისთვის ადამიანს, არამედ განსაზღვროს მისი ცხოვრების საზრისი. ამიტომ მსოფლმხედველობისთვის ცოდნა მხოლოდ საშუალებაა, ხოლო მიზანი — იდეალის დადგენა, რომელიც ადამიანს აძლევს ღირებულებით ორიენტაციას სამყაროში.

ამგვარად, მსოფლმხედველობა არის შეხედულებათა და ღირებულებათა სისტემა, რომელიც განსაზღვრავს ადამიანის ადგილს და დანიშნულებას სამყაროში.

მსოფლმხედველობამ პასუხი უნდა გასცეს შემდეგ კითხვებს. მათ მსოფლმხედველობრივ კითხვებს უწოდებენ:

- 1) რა არის სამყარო?
- 2) ვინ ვარ მე?
- 3) როგორია ჩემი დამოკიდებულება სამყაროსადმი?
- 4) რა უნდა ვაკეთო და რისი იმედი შეიძლება მქონდეს მე?

მსოფლმხედველობა არის ადამიანის ცხოვრების მასწავლებელი, მისი გზის ორიენტირი. იგი ადამიანს აძლევს ღირებულებით ორიენტაციას — რა აკეთოს და რისთვის იბრძოდეს.

მსოფლმხედველობის ტიპები. იმის მიხედვით თუ როგორ და რა საშუალებებით ხდება მსოფლმხედველობის დაფუძნება, განასხვავებენ მის ორ ტიპს — თეორიულს და არათეორიულს. თეორიული მსოფლმხედველობის თავისებურებაა შემდეგი: 1) მისი შინაარსი მოიაზრება ცნებებისა და კატეგორიების საშუალებით; 2) იგი აგებულია ლოგიკურად მწყობრი სისტემის სახით, რომლის ყოველი დებულება დაფუძნებული და არგუმენტირებულია. მაშასადამე, თეორიული მსოფლმხედველობა არის ცნებებისა და კატეგორიების საშუალებით მოაზრებული მწყობრი სისტემა, რომლის დებულებები დაფუძნებული და არგუმენტირებულია.

არათეორიული მსოფლმხედველობა მოკლებულია აქ ჩამოყალიბებულ ნიშნებს: ა) მისი შინაარსი ემყარება აღქმებსა და წარმოდგენებს, პირად გამოცდილებას და ემოციებს. ბ) მას არა აქვს ლოგიკური სისტემის სახე. ხდება მისი დებულებების მოტივირება, მაგრამ არა დაფუძნება და არგუმენტირება. არათეორიული მსოფლმხედველობის ნიმუშია მითოლოგია, რელიგია და ხელოვნება. სამივე მსოფლმხედველობაა, რადგან მათში მოცემულია სამყაროს სურათი და გარკვეულია ადამიანის ადგილი და დანიშნულება სამყაროში, მაგრამ არც ერთი მათგანი არ წარმოადგენს თეორიულ მსოფლმხედველობას, რადგან მათი შინაარსის გადმოცემა არ ხდება თეორიულად დაფუძნებული სისტემის სახით.

ფილოსოფიისა და მსოფლმხედველობის მიმართება. ფილოსოფია არის მსოფლმხედველობა, რადგან იგი ცდილობს პასუხი გასცეს მსოფლმხედველობრივ კითხვებს, მაგრამ მსოფლმხედველობა ყოველთვის არ არის ფილოსოფია. იგი შეიძლება იყოს ან არ იყოს ფილოსოფია. ესადა, რომ არათეორიული მსოფლმხედველობა არ არის ფილოსოფია. მსოფლმხედველობა უფრო ფართო ცნებაა, ვიდრე ფილოსოფია, რადგან იგი მოიცავს არაფილოსოფიურ ფორმებსაც.

ფილოსოფია არის თეორიული მსოფლმხედველობა, რადგან იგი ცნებებისა და კატეგორიების საშუალებით მოაზრებული, ლოგიკურად აგებული სისტემაა, რომლის დებულებები დაფუძნებული და არგუმენტირებულია. მსოფლმხედველობის თეორიული ხასიათი გულისხმობს მის ფილოსოფიურ ინტერპრეტაციას და დაფუძნებას. ამის გამო ფილოსოფია და თეორიული მსოფლმხედველობა ერთი და იგივეა. ფილოსოფიური მსოფლმხედველობა, რომელიც იქნებოდა არათეორიული, არ არსებობს და პრინციპულად შეუძლებელია არსებობდეს.

მაშასადამე, ფილოსოფიური მსოფლმხედველობა აუცილებლად თეორიულია და პირიქით.

ფილოსოფიური მსოფლმხედველობა და მეცნიერება. არათეორიული მსოფლმხედველობა არ არის მეცნიერული. ეს ბუნებრივია, რადგან მეცნიერება გარკვეული თეორიაა. ამიტომ თუ მსოფლმხედველობა მეცნიერული იქნება, მაშინ იგი თეორიულიც უნდა იყოს.

მაშასადამე, მეცნიერული მსოფლმხედველობა თეორიული, ე. ი. ფილოსოფიურია, მაგრამ პირიქით არ არის აუცილებელი. ფილოსოფიური მსოფლმხედველობა ყოველთვის არაა მეცნიერული. იგი შეიძლება იყოს და შეიძლება არ იყოს მეცნიერული. ეს დამოკიდებულია იმაზე თუ რაზეა ფილოსოფია ორიენტირებული. თუ ფილოსოფია ორიენტირებულია მეცნიერებაზე და თავის დებულებებსა და დასკვნებს აყალიბებს მის მონაცემებზე დაყრდნობით, მაშინ იგი მეცნიერულია. სხვა შემთხვევაში იგი არამეცნიერულია. თუ ფილოსოფია თავის მტკიცებებსა და დასკვნებში ეყარება რელიგიას, მაშინ იგი იქნება რელიგიური და არა მეცნიერული.

ამგვარად, **ფილოსოფიური მსოფლმხედველობა მეცნიერულია იმ შემთხვევაში, როდესაც იგი თავის დებულებებს და დასკვნებს აყალიბებს მეცნიერების გზით.** კონკრეტულად მას ახასიათებს შემდეგი: ა) იგი იძლევა სამყაროს მეცნიერულ სურათს. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სამყაროს სურათის მოცემა ყოველი მსოფლმხედველობის აუცილებელი მომენტი. მეცნიერული მსოფლმხედველობის თავისებურება კი ისაა, რომ იგი სამყაროს მეცნიერულ სურათს ეყარება. ეს ნიშნავს, რომ იგი მეცნიერების აღმოჩენებისა და შედეგების საფუძველზე აყალიბებს სამყაროს სურათს; ბ) ადამიანის ადგილის და დანიშნულების გარკვევა სამყაროში ხდება მეცნიერების მონაცემებზე დაყრდნობით.

ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვავოთ მეცნიერული მსოფლმხედველობა და მეცნიერება. პირველი ეყარება მეორეს, მაგრამ მისი იგივეობრივი არ არის. მეცნიერული მსოფლმხედველობა ფილოსოფიური თეორიაა, მაგრამ არ არის თვით მეცნიერება. მაგალითად, XVII-XVIII საუკუნეებში ჩამოყალიბდა მექანიკური მსოფლმხედველობა. იგი

კლასიკური მექანიკის მონაცემების განზოგადების საფუძველზე იძლევა სამყაროს სურათს და არკვევს ადამიანის ადგილისა და დანიშნულების საკითხს. აქ ორი რამ უნდა გავმიჯნოთ ერთმანეთისაგან: მექანიკური მსოფლმხედველობა და კლასიკური მექანიკა. პირველი ფილოსოფიური თეორიაა, რომელიც ახდენს კლასიკური მექანიკის აბსოლუტიზაციას და უნივერსალიზაციას, მეორე კი კერძო მეცნიერებაა, რომელიც ცდის საფუძველზე, მათემატიკური მეთოდების გამოყენებით იკვლევს ბუნების შესაბამის სფეროს.

მეცნიერული მსოფლმხედველობა ისტორიული კატეგორიაა. იგი ცვალებადობას განიცდის: ის, რაც ერთ პერიოდში მეცნიერულად ითვლება, შეიძლება შემდგომ გადაიქცეს ანტიმეცნიერულად. ეს დამოკიდებულია იმაზე, განიცდის თუ არა მეცნიერება განვითარებას, რის შედეგადაც იცვლება სამყაროს მეცნიერული სურათი. შესაბამისად, ხდება მეცნიერული მსოფლმხედველობის ხასიათის შეცვლა. მაგალითად, მექანიკური მსოფლმხედველობა მეცნიერული იყო XVII-XIX საუკუნეებში. ამ პერიოდში ბუნებისმეტყველების დარგებიდან ზუსტი, მათემატიკური მეცნიერების სახით ჩამოყალიბებული იყო მხოლოდ კლასიკური მექანიკა. სხვა საბუნებისმეტყველო მეცნიერება ამგვარ სიზუსტეს მოკლებული იყო. კლასიკური მექანიკა ითვლებოდა ერთადერთ სანიშნო მეცნიერებად. ამან განაპირობა ის გარემოება, რომ მოხდა მისი აბსოლუტიზაცია და უნივერსალიზაცია. ბუნების მოვლენების ის ახსნა, რომელსაც კლასიკური მექანიკა იძლეოდა, გავრცელდა მთელ სამყაროზე. მიჩნეულ იქნა, რომ სამყაროს ყოველი მოვლენა, მათ შორის, ადამიანიც ექვემდებარება მხოლოდ მექანიკის კანონებს. სხვა ტიპის კანონების არსებობა საერთოდ იქნა უარყოფილი. ადამიანი ისეთივე სხეულია, როგორც ბუნების ნებისმიერი სხვა საგანი და იგი მთლიანად ემორჩილება ინერციას, მიზიდულობის, ძალთა ურთიერთქმედების და სხვა მექანიკურ კანონებს.

თანამედროვე ეპოქაში მექანიკური მსოფლმხედველობა უკვე აღარაა მეცნიერული. საქმე ისაა, რომ დღეს კლასიკურმა მექანიკამ დაკარგა თავისი პრივილეგიური მდგომარეობა. განვითარდა არა მხოლოდ საბუნებისმეტყველო, არამედ ჰუმანიტარული მეცნიერებანი. სამყაროს სურათი, რომელსაც დღევანდელი მეცნიერება იძლევა, არ არის და არც შეიძლება იყოს მექანიკური. შესაბამისად მეცნიერული მსოფლმხედველობაც არ არის მექანიკური. თანამედროვე პირობებში მექანიკური მსოფლმხედველობის გაზიარება და დაცვა არა თუ მეცნიერული, არამედ ანტიმეცნიერულია, რადგან იგი უკვე აღარ შესაბამეა მეცნიერების განვითარების დღევანდელ დონეს.

ფილოსოფია და პითოლოგია

მითოლოგია არათეორიული მსოფლმხედველობაა. იგი ადამიანური ცნობიერების თავდაპირველი ფორმაა, რომელიც წინ უსწრებს ფილოსოფიას და მეცნიერებას. ძველ საბერძნეთში ფილოსოფია ჩაისახა მითოლოგიის წიაღში. შემდგომ თანდათანობით მოხდა მისგან გამიჯვნა და გამოყოფა.

მოკლედ დავახასიათოთ ძველბერძნული მითოლოგია. იგი არის მითებისა და ლეგენდების კრებული, რომელიც მოგვითხრობს ბუნების მოვლენების, ღმერთების, ფანტასტიკური არსებებისა და ადამიანების შესახებ. იგი ემყარება მრავალი ღმერთის არსებობას, რომლებიც განაგებენ სამყაროში მიმდინარე პროცესებს და ადამიანთა ბედს. სამყარო განაწილებულია სამ ღმერთს შორის: ცას და დედამიწას განაგებს ზევსი და მის გარშემო შემოკრებილი სხვა ღმერთები. ზღვის და მდინარეების მეუფეა პოსეიდონი. მასაც თავისი ღმერთების გუნდი ჰყავს. ქვესკნელის გამგებელია ჰადესი, რომელსაც აგრეთვე, თავისი ღმერთები ჰყავს.

ღმერთები ხასიათდებიან ადამიანური თვისებებით: ჭამენ, სვამენ, დროს ატარებენ, მრუშობენ, ცოლები და საყვარლები ჰყავთ, შურიანები არიან და სხვა. ერთი სიტყვით, მათ ყველა ის დადებითი თუ უარყოფითი თვისება აქვთ, რაც ადამიანებს. მათგან განსხვავდებიან შემდეგით: ჯერერთი, არიან უკვდავნი, და მეორე, გამოირჩევიან რაღაც ზებუნებრივი ძალით და არიან სასწაულმოქმედნი.

ფორმალურად ზევსი ითვლება უზენაეს ღმერთად. მას უწოდებენ „ღმერთთა და კაცთა მამას“. მაგრამ რეალურად მისი ძალმოსილება შეზღუდულია. იგი ქვეა-ქუხილის ღმერთია. სინამდვილის და ადამიანთა ცხოვრების ყველა სფეროს თავისი ღმერთი ჰყავს. მაგალითად: დემეტრე არის მიწათმოქმედების და ნაყოფიერების, ჰელიოსი — მზის, ათენა — სიბრძნის, ასკლეპიოსი — მკურნალობის, ეროსი — სიყვარულის, თანატორი — სიკვდილის ღმერთი და ა.შ.

ღმერთები ბუნების პროცესებსა და ადამიანთა ცხოვრებაში უშუალოდ მონაწილეობენ. ბუნების მოვლენების გამოწვევა, მიმდინარეობა და შეწყვეტა არის დამოკიდებული ღმერთის ნება-სურვილზე. ადამიანთა საქმიანობა, მათი წარმატება-წარუმატებლობა, სიკვდილ-სიცოცხლე და სხვა განსაზღვრულია ღმერთების ნებით. ღმერთები ასწავლიან ადამიანებს გარკვეულ საქმეს და მფარველობენ მათ საქმიანობას. ათენამ ასწავლა საფეიქრო ხელოვნება, ჰეფესტამ — მჭედლობა და სხვა. ისინი მფარველობენ მიწათმოქმედებას, ნადირობას, მგზავრობას, სიმღერას და ა.შ.

როგორც ვხედავთ, ღმერთები ადამიანთა ყოველდღიური ცხოვრების

უშუალო მონაწილენი არიან. მათ შორის ახლო, მჭიდრო, ხშირად ინტიმური ურთიერთობაც კი მყარდება. ადამიანებმა იცინან, რომ მათი ბედი მთლიანად ღმერთების ხელთაა, ისინი ცხოვრობენ მათთან ერთად, გრძობენ მათ დახმარებას თუ მზაკვრობას, მაგრამ არ შეუძლიათ წინ აღუდგნენ და შეებრძოლონ მათ ნებას. ღმერთებს ადამიანისთვის მოაქვთ როგორც სიკეთე, ისე ბოროტება, როგორც ბედნიერება, ისე უბედურება.

ისმება კითხვა: თუ ყველაფერი ღმერთების ნებით ხდება, ხოლო ისინი მრავალია და დამოუკიდებლად მოქმედებენ, მაშინ ხომ არ სუფევს სამყაროში ქაოსი და განუკითხაობა? მითოლოგია მიიჩნევს, რომ სამყარო მკაცრად მონესრიგებული მთელია. ამგვარ სამყაროს კოსმოსი ეწოდება. მასში ბატონობს ურყევი წესრიგი და გარდაუვალობა, სადაც გამორიცხულია ყოველგვარი შემთხვევითობა და თვითნებობა. რა ძალა უდევს საფუძვლად ამ რკინისებურ აუცილებლობას? ეს არის ბედისწერა, რომელიც წინასწარ, ცალსახად განსაზღვრავს ყოველივე იმას, რაც სამყაროში ხდება. მოხდება მხოლოდ ის, რაც ბედისწერით არის დადგენილი და გადაწყვეტილი. მის განაჩენს ვერავინ თავს ვერ დააღწევს. ვერავინ ვერ გაექცევა იმას, რაც მას უწერია. ბედისწერას ბერძნულად მოირა ჰქვია, რაც ნიშნავს „წილს“, „ხვედრს“. ყოველ საგანს, მათ შორის, ადამიანსაც თავისი წილი, არე აქვს მიჩენილი. მათი ხვედრი წინასწარ გადაწყვეტილია და ის ძალა, რომელიც ამას განსაზღვრავს არის ბედისწერა.

ბედისწერა არის ზებუნებრივი ძალა, რომელსაც ექვემდებარება მთელი სამყარო. არა მხოლოდ ბუნების მოვლენები და ადამიანები; არამედ თვით ღმერთებიც მორჩილებენ მას. ღმერთები ვალდებული არიან განახორციელონ ბედისწერის განაჩენი. ისინიც ვერ გადავლენ მის ნებას. ბედისწერის განაჩენი გარდაუვალია, რომელიც მთელი სისასტიკით და უღმობელოებით აღსრულდება. არ არსებობს ძალა, რომელიც მას წინ აღუდგება. ეს ღმერთებსაც კი არ ძალუძთ.

როგორია ადამიანის ადგილი და დანიშნულება სამყაროში? ადამიანის ხვედრი, წილი წინასწარ განსაზღვრულია. მას იგი თავს ეხვევა როგორც გარდაუვალობა, რომელიც სასტიკი და უღმობელია. ადამიანი ბედისწერის მონაა. მისი დანიშნულებაა კეთილსინდისიერად და ნებაყოფლობით შეასრულოს ბედისწერის განაჩენი. მოთმინებით და უშფოთველად აიტანოს თავისი ხვედრი, რა გინდ მძიმე და სასტიკი არ უნდა იყოს იგი. ადამიანი კი არ უნდა გაექცეს ბედისწერას, ურჩობა კი არ უნდა გაუწიოს, არამედ დამორჩილდეს და დაყვეს მის ნებას. დამოუკიდებლად იმისა თუ რა პოზიციას დაიჭერს ადამიანი — დამორჩილება თუ წინააღმდეგობას გაუწევს ბედისწერას, ამას არავი-

თარი მნიშვნელობა არა აქვს ბედისწერის განხორციელებისათვის. ადამიანი უძლურია რაიმე შეცვალოს. რომაელმა ფილოსოფოსმა სენეკამ (5 ძვ.წ.-65 ახ.წ.) ხატოვნად გამოთქვა ადამიანის უძლურება ბედისწერის წინაშე: „ბედისწერას მიყავს მორჩილი და მიათრევს ურჩს“. დამორჩილები — ნაგვიყვანს, ურჩობას გაუწევ — ნაგათრევს, ამიტომ უმჯობესია დამორჩილდე და ნებაყოფლობით განახორციელო იგი.

ადამიანის უძლურება ბედისწერის წინაშე, ბედისწერის სისასტიკე და დაუნდობლობა კარგად გამოხატა ძველმა ბერძენმა მწერალმა სოფოკლემ ტრაგედიაში „ოიდიპოს მეფე“. ოიდიპოსმა ყველაფერი იღონა, რათა თავიდან აეცილებია თავისი სასტიკი ხვედრი. „გავრბოდი, რათა გავქცეოდი ჩემს ბედისწერას“ — ამბობს იგი. მაგრამ მას მაინც არაფერი გამოუვიდა. ყველაფერი მოხდა ისე, როგორც ეს ბედისწერით იყო გადამწყვეტილი.

მითოლოგია მსოფლმხედველობის გარკვეული ფორმაა. იგი იძლევა სამყაროს სურათს და არკვევს ადამიანის ადგილსა და დანიშნულებას. სამყარო არის კოსმოსი, სადაც ბატონობს გარდაუვალობა. იგი ბედისწერაა, რომელიც რკინისებური აუცილებლობით წინასწარ განსაზღვრავს ყველაფერს, მათ შორის, ადამიანის ხვედრს. ადამიანი ბედისწერის მონაა. მისი დანიშნულებაა დამორჩილდეს მას და ნებაყოფლობით განახორციელოს იგი.

მითოლოგიის მსოფლმხედველობრივი ხასიათი უდავოა. მაგრამ იგი არ არის თეორიული, რადგან მითების და ლეგენდების საშუალებით მოგვითხრობს თავის შინაარსს. მითოსური ცნობიერება სამყაროს ემოციურ-რელიგიური განცდაა. იგი მოკლებულია ლოგიკურ და ემპირიულ დასაბუთებას. მისი წყარო ადამიანის ფანტაზიასა და წინამეცნიერული აზროვნების ფორმებშია საძიებელი. იგი არღვევს მეცნიერული აზროვნების ელემენტარულ ნორმებს. მისი ძალა სულ სხვა განზომილებაში უნდა ვეძიოთ. ეს არის მხატვრულ-რელიგიური ცნობიერება, რომელიც ემყარება არა ცდას და ლოგიკურ აზროვნებას, არამედ მითებსა და ლეგენდებს.

მითოსური ცნობიერება წინ უსწრებდა ძველბერძნულ ფილოსოფიას. ეს უკანასკნელი დასაბამს იღებს მასში. შემდგომ მოხდა თანდათანობით მისგან გამოყოფა და აზროვნების ახალ ტიპად ჩამოყალიბება. მითოლოგია და ფილოსოფია არსებითად განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ეს არის აზროვნების ორი სრულიად განსხვავებული ფორმა. მათ საერთო აქვთ ის, რომ ორივე მსოფლმხედველობაა, მაგრამ ძირეულად განსხვავებულია სამყაროს ხედვისა და მისი დაფუძნების წესი. განვიხილოთ ეს დებულება კოსმოსის გაგების მაგალითზე:

მითოლოგიის თანახმად, სამყარო კოსმოსია, სადაც ბატონობს გარ-

დუვალობა და გამორიცხულია ყოველგვარი შემცავევიობა. ძველბერძნული ფილოსოფიაც ლებულობს ამ თეზისს. მასაც ანალოგიურად ესმის სამყაროს არსი. მაგრამ არსებითად განსხვავდება აღნიშნული თეზისის ფილოსოფიური და მითოსური დაფუძნება: მითოლოგია თვლის, რომ გარდაუვალობას სამყაროში განსაზღვრავს ბედისწერა, ფილოსოფიას კი მიაჩნია, რომ ამის საფუძველი მიზეზობრიობაა. სამყაროში ყველაფერი ხდება ისე, როგორც უნდა მომხდარიყო, რადგან ასე გადამწყვეტა ბედისწერამ — ასეთია მითოლოგიის ძირითადი თეზისი. სამყაროში ყველაფერი ხდება ისე, როგორც უნდა მომხდარიყო, რადგან ასე განსაზღვრა მიზეზობრივმა ჯაჭვმა — ასეთია ძველბერძნული ფილოსოფიის ძირითადი თეზისი. იგი წამოაყენა დემოკრიტემ (400-370 ძვ.წ.), რითაც დასაბამი მისცა მეცნიერული აზროვნების ერთერთ ძირითად პრინციპს და საბოლოოდ გაემიჯნა მითოლოგიას.

ამგვარად, ფილოსოფიას და მითოლოგიას საერთო აქვთ ის, რომ ორივე მსოფლმხედველობაა. მაგრამ ისინი არსებითად განსხვავდებიან აზროვნებისა და დასაბუთების წესით. ფილოსოფია თეორიული, ხოლო მითოლოგია არათეორიული მსოფლმხედველობაა.

ფილოსოფია და რელიგია

რელიგიის არსი. რელიგია არის შეხედულებების, ემოციების და შესაბამისი კულტურის ერთობლიობა, რომელიც ემყარება რწმენას ზებუნებრივი ძალის — ღმერთის ან ღმერთების არსებობის შესახებ. რელიგიას, რომელიც უშვებს ერთ ღმერთს, ეწოდება მონოთეიზმი (ბერძ. მონოს — ერთს, ხოლო თეოს — ღმერთს ნიშნავს). იმ რელიგიას, რომელიც აღიარებს მრავალ ღმერთს, უწოდებენ პოლითეიზმს (ბერძ. პოლი ნიშნავს მრავალს). პირველი რელიგიური წარმოდგენები პოლითეისტური იყო. მონოთეიზმი კულტურის განვითარების გვიანდელ ეტაპზე წარმოიშვა. დღეს გავრცელებულია სამი მსოფლიო რელიგია: ბუდიზმი, ქრისტიანობა და ისლამი. ბუდიზმი წარმოიშვა ძველ ინდოეთში VI-V საუკუნეებში ძვ. წ.-ით. მის ფუძემდებლად ითვლება ბუდა, რომელიც ისტორიული წყაროებით დადასტურებული რეალური პიროვნებაა. ქრისტიანობა წარმოიშვა რომის იმპერიაში I საუკუნეში ახ. წ.-ით. მის ფუძემდებლად მიჩნეულია ქრისტე, რომლის რეალურობა ისტორიული წყაროებით არ არის დადასტურებული. ისლამი წარმოიშვა არაბეთის ნახევარკუნძულზე VII საუკუნის დასაწყისში ახ. წ.-ით. მისი ფუძემდებელია რეალური პიროვნება — მუხამედი.

აღნიშნული რელიგიები ინტერნაციონალური შინაარსისაა. ისინი

აერთიანებენ სხვადასხვა ქვეყნის ადამიანებს დამოუკიდებლად მათი ეროვნებისა და პოლიტიკური მწარმისა. მათ გვერდით არსებობს მრავალრიცხოვანი რელიგია, რომელთაც ეროვნული შინაარსი აქვთ. მაგალითად, იუდაიზმი მხოლოდ ებრაელთა რელიგიაა.

რელიგიური წარმოდგენები წარმოიშვა კულტურის განვითარების გარკვეულ საფეხურზე. ისინი გაუჩნდა პირველყოფილ ადამიანს ჯერ კიდევ უძველეს ხანაში. თავდაპირველად მან დაიწყო ბუნების მოვლენების, ცხოველების და მცენარეების გაღმერთება, გაფეტვიშება. იგი ღმერთს აცვივებდა ბუნების რომელიმე მოვლენასთან, მაგალითად, მზესთან ან მთვარესთან. კერპად იხდიდა რომელიმე ცხოველს ან მცენარეს. მათში ხედავდა რაღაც ზებუნებრივ ძალას, რომელსაც შეუძლია გადამწყვეტი გავლენა იქონიოს მისი ცხოვრების ბედზე.

ძველი რელიგიური წარმოდგენების დამახასიათებელი ნიშნებია: ანთროპომორფიზმი, ანიმიზმი და შაგია. ანთროპომორფიზმი (ბერძ. ანთროპოს — ნიშნავს ადამიანს, სოლო მორფოს — სახეობას) არის ადამიანის თვისებების გავრცელება ბუნების მოვლენებსა და საგნებზე. მათ ახასიათებთ ადამიანური თვისებები. ბუნება ცოცხალია, სულიერია. მას რაღაც უხარია ან სწყინს, ვიღაცაზე გაბრაზებულია ან კეთილგანწყობილია, ვიღაცა უყვარს ან სძულს და სხვა. ანიმიზმი (ლათ. ანიმა ნიშნავს სულს) არის თეორია, რომლის მიხედვით ყოველ საგანში ჩასახლებულია სული. სულებს შეუძლიათ სარგებლობა ან ზიანი მოუტანონ ადამიანებს. ამის გამო ადამიანები ცდილობენ თავიანთი მოქმედებებით გამოიწვიონ სულები, რათა მათზე მოახდინონ ზეგავლენა. ამ მიზნით, ისინი ასრულებენ გარკვეულ რიტუალებს, რომელთა შემდეგობით თითქოს ხორციელდება ზემოქმედება ბუნების ძალებზე. პირველყოფილი ადამიანის ამგვარ რწმენას ემყარება შაგია.

ანთროპომორფიზმი, ანიმიზმი და შაგია მეტ-ნაკლები სისრულით დამახასიათებელია ყოველი რელიგიისათვის. რა თქმა უნდა, მონოთეისტური რელიგიაც შეიცავს მათ ელემენტებს.

რელიგიის წარმოშობის მიზეზები. რელიგიური წარმოდგენების ჩასახვა მოხდა პირველყოფილი ადამიანის პრიმიტიულ ცნობიერებაში. გაჩნდა რელიგიური ცნობიერება, რომლის წარმოშობა განაპირობა შემდეგმა მიზეზებმა: 1) პირველყოფილი ადამიანის უძლურებამ. იგი ბუნების მონაა, მთლიანად მიჯაჭვულია მასზე. მისი იარაღები და ფიზიკური ძალა იმდენად სუსტია, რომ მას არ შეუძლია რაიმე მნიშვნელოვანი ზეგავლენა მოახდინოს ბუნების მოვლენებზე; 2) პირველყოფილი ადამიანის უმეცრებამ. იგი უმეცარია იმ აზრით, რომ მას არ შეუძლია მის ირგვლივ მიმდინარე პროცესები ახსნას ბუნებრივი მიზეზ-

ებით. მეცნიერული ცოდნა ჯერ არ არსებობს. ველურმა ან იცის თუ რა ინვეს დროთა ცვალებადობას, მცენარეთა ზრდას და ნაყოფიერებას, ქექა-ქუხილს, მინისძვრებს და ა.შ. 3) სიკვდილის შიშმა. ბუნების სტიქიურ მოვლენებს უარავი უბედურება და ტანჯვა მოაქვს ადამიანისათვის. იგი უძლურია მათ წინაშე და არც მათი მეცნიერული ახსნა შეუძლია. ამის გამო ბუნება ინვეს შიშსა და შეძრწუნებას. მაგრამ ეს ემოციები ადამიანს უჩნდება იმის გამო, რომ თვითონ არის მოკვდავი. მან იცის თავისი სიკვდილის გარდაუვალობა. ბუნება კი განადგურებით და დაღუპვით ჭეუქრება მას. დგება მისი ყოფნა-არყოფნის საკითხი. ადამიანი რომ უკვდავი ყოფილიყო, მის ყოფნას რომ საფრთხე არ დამუქრებოდა, მაშინ მას ბუნების მიმართ არც შიში გაუჩნდებოდა; 4) გამოცანის და საიდუმლოების გრძობის გაჩენამ. ადამიანი მთლიანად ჩართულია სამყაროს მუდმივი ცვალებადობის ჯაჭვში. მასზე ბატონობენ ბუნების ძალები, რომლებიც მისთვის უცხოა და მტრული. მას მათი მოთოკვა ან რეგულირება, მათზე ზემოქმედება ან მათგან თავის დაღწევა არ შეუძლია. ბუნების ურყევი წესრიგი და გარდაუვალობა მასში ინვეს არა მარტო შიშს, არამედ გაცოცხლებას და მოწინებებს. სამყარო მისთვის იქცევა გამოცანად, რომლის მეცნიერული ახსნაც მას არ შეუძლია. იგი ხდება რაღაც საიდუმლო, მისტიკური, რომელსაც უცნობი და ზებუნებრივი ძალები წარმართავენ.

ზემოაღმოვლილი მიზეზები განაპირობებს რწმენის განსაკუთრებულ სახეს, რომელიც საფუძვლად დაედო რელიგიურ ცნობიერებას. ასე გაჩნდა პირველი რელიგიური წარმოდგენები, რომელთაც დასაწყისში პრიმიტიული ხასიათი ჰქონდა. შემდგომ თანდათან მოხდა მათი დახვეწა და განვითარება, რის შედეგად წარმოიშვა დიდი მონოთეისტური რელიგიები.

რწმენა და ცოდნა. რელიგიის საფუძველია რწმენა და არა ცოდნა. გავარკვიოთ მიმართება მათ შორის. ცოდნა არის რაღაც საგნობრივი ვითარების დახასიათება, რომელიც შეიძლება იყოს ჭეშმარიტი ან მცდარი. იგი ობიექტური და ინტერსუბიექტურია. მისი გაზიარება ან უარყოფა ხდება ცალსახად. რწმენა არის ადამიანის დარწმუნებულობის, დაჯერებულობის განცდა. იგი გამოხატავს არა საგნობრივ ვითარებას, არამედ ადამიანის დამოკიდებულებას მისადმი. იგი ინდივიდუალური და სუბიექტურია. მას არ ახასიათებს ჭეშმარიტება და მცდარობა. ცოდნა აზრობა, რომლის ჭეშმარიტება-მცდარობა განსაზღვრულია იმ საგნობრივი ვითარებით, რომელსაც იგი გამოთქვამს. რწმენა განცდაა, რომლის ინტენსიობის ხარისხი განისაზღვრება ადამიანის სუბიექტური და ინდივიდუალური თავისებურებით (ხასიათით, ტემპერამენტით,

ემოციებით, აღზრდით, ინტერესებით და ა.შ.). ცოდნის მიზანია ჭეშმარიტების დადგენა, რწმენის კი — ადამიანის დარწმუნებულობის განცდის გამოხატვა. ცოდნის შემთხვევაში ადამიანი გაიზიარებს ჭეშმარიტ დებულებას და არ გაიზიარებს მცდარს. რწმენის შემთხვევაში კი მან შეიძლება ირწმუნოს ჭეშმარიტიც და მცდარიც, კეთილიც და ბოროტიც, მშვენიერიც და მახინჯიც. ადამიანმა შეიძლება დაიჯეროს და ინამოს ყოველგვარი სიცრუე, თუ კი ეს მის ინტერესებში შედის და მისი ეს რწმენა სრულიად გულწრფელი და პატიოსანი იყოს. შეიძლება ამგვარ ფაქტებს გონივრული ახსნა არ მოეძებნოს, მაგრამ მათი არსებობა უდავოა, რაც მეტყველებს რწმენისა და ცოდნის არსებით განსხვავებაზე.

როგორია რწმენისა და ცოდნის დამოკიდებულება? ცოდნა დამოკიდებული რწმენაზე თუ პირიქით? თუ ისინი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებულნი არიან? ამ კითხვებზე გამოიკვეთა შემდეგი პასუხები: 1) რწმენა დამოუკიდებელია ცოდნისაგან. პირიქით, ცოდნა დამოკიდებული რწმენაზე. იმისათვის, რომ გაიგოთ, უნდა ვინამოთ — ამტკიცებს პავლე მოციქული. ამ თვალსაზრისის გამოხატულებაა დებულება, რომელიც ტერტულიანეს მიენერება: „მნამს, რადგან აბსურდია“. 2) რწმენა დამოკიდებულია ცოდნაზე იმისათვის, რომ ვინამო, უნდა გავიგო. რწმენა ცოდნის ფუნქციაა. ამგვარ თვალსაზრისს იცავდა ფრანგი ფილოსოფოსი პიერ აბელიარი (1072-1141). 3) რწმენა და ცოდნა ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელია. არც რწმენაა დამოკიდებული ცოდნაზე და არც ცოდნა — რწმენაზე. ამგვარ თვალსაზრისს იცავდა გერმანელი ფილოსოფოსი იმანუელ კანტი (1724-1804). იგი მიიჩნევდა, რომ ცოდნა თეორიული გონების, ხოლო რწმენა პრაქტიკული გონების საქმეა.

განასხვავებენ რწმენის სხვადასხვა ტიპს: რელიგიურს და არარელიგიურს. რელიგიურია რწმენა, რომელიც ზებუნებრივი ძალის არსებობას უშვებს. მისი წვდომა არ შეიძლება. იგი დაფარული და მიღმურია, საიდუმლო და მისტიკურია. შესაძლებელია მისი არა ცოდნა, არამედ რწმენა. ამის გამო რელიგიური რწმენა არ არის ცოდნის შედეგი. იგი ცოდნისგან დამოუკიდებულია. ამგვარად, რელიგიური რწმენის ობიექტია რაღაც ზებუნებრივი ძალა — ღმერთი, რომელიც გონებისათვის დაფარული და საიდუმლოა.

რწმენა, რომელიც ცოდნას ემყარება და მისი ფუნქციაა, არარელიგიურია. უტყუარი და უეჭველი ცოდნა რწმენას გამოირიცხავს, მაგრამ ალბათური ცოდნა მას შეიცავს. რაც უფრო დაბალია ცოდნის ალბათობის ხარისხი, მით უფრო მაღალია რწმენა. არარელიგიური რწმენის ერთ-ერთი სახეა მეცნიერული რწმენა. იგი ისეთი ალბათური ცოდნის

ფუნქციაა, რომლის შედეგების ემპირიული შემოწმება მომავალში შესაძლებელია.

მამასადამე, რელიგიის საფუძველია არა საერთოდ რწმენა, არამედ მხოლოდ მისი განსაკუთრებული ტიპი. ეს არის რელიგიური რწმენა, რომელიც ადამიანს აძლევს საშუალებას ირწმუნოს ზებუნებრივი ძალის — ღმერთის არსებობა. იგი ადამიანს ეძლევა არა გონების, არამედ გამოცხადების მეშვეობით. გამოცხადება არის ადამიანის მიერ ღმერთის უშუალო ხილვა, ჭვრეტა. ამის საფუძველი კი რელიგიური რწმენაა.

ჩალიბაიის სტრუქტურა. რელიგია მოიცავს სამ მომენტს — შეხედულებებს, ემოციებს და კულტს, მოკლედ დავახასიათოთ თითოეული მათგანი: 1) **შეხედულებები** არის იმ წარმოდგენების ერთობლიობა, რომელიც გვაძლევს სამყაროს სურათს. რა თქმა უნდა, იგი არ არის მეცნიერული, მაგრამ მაინც სამყაროს გარკვეული სურათია. მაგალითად, ქრისტიანობა აღწერს ღმერთის მიერ სამყაროს შექმნის პროცესს. ღმერთი ყოვლისშემძლე, ყოვლისმცოდნე და ყოვლადკეთილი არსებაა, რომელმაც ექვს დღეში არაფრისაგან შექმნა ბუნება მთელი თავისი მრავალფეროვნებით. მეექვსე დღეს მან შექმნა ადამიანი „ხატად და მსგავსად თვისა“. შემდეგ აღწერილია თუ როგორ ჩაიდინეს პირველმა ადამიანებმა — ადამმა და ევამ — ცოდვა. მათ იგემეს აკრძალული ხის ნაყოფი, რომლის შემდეგ ისინი ღმერთმა განდევნა სამოთხის ბაღიდან და დაუნესა მძიმე ცხოვრება დედამიწაზე. ამიერიდან მათ თვითონ თავიანთი შრომით, ოფლის ღვრით და ტანჯვით უნდა მოიპოვონ და დაიმსახურონ ღმერთის სიყვარული. ღმერთმა ადამიანებს გამგებლობაში გადასცა ბუნება და მოუწოდა: „დაუფლეთ და გამრავლდით“. იწყება ადამიანთა მძიმე, ხიფათიანი და მოულოდნელობებით აღსავსე ცხოვრება, რომლის საბოლოო მიზანია სულიერი სინამდისის და სიმშვიდის მოპოვება. ეს კი შესაძლებელია ღმერთის კურთხევით და სიყვარულით. ასეთია სამყაროს არამეცნიერული სურათი, რომელსაც ქრისტიანული რელიგია იძლევა. 2) **ემოციები** ის გრძნობებია, რომელთაც რელიგია იწვევს ადამიანში. საქმე ისაა, რომ რელიგია ადამიანის გულზე უფროა ორიენტირებული, ვიდრე გონებაზე. ქრისტიანობა სიყვარულის რელიგიაა. მისი ძირითადი მცნებებია სიყვარული და თანაგრძნობა, სიბრალული და მიტყვება. რელიგია არა ცნებებისა და მტკიცებების, არამედ შთაგონებისა და ღვთაებრივი ემოციებით მეშვეობით ცდილობს აღძრას და გამოიწვიოს შესაბამისი რწმენები: 3) **კულტი** არის იმ რიტუალების და ქცევის წესების ერთობლიობა, რომლის შესრულებაც მორწმუნესთვის სავალდებულოა. რელიგიის მიერ მკაცრად რეგლამენტირებულია არა მარტო ღვთისმსახურების, არამედ ყოფა-ცხოვრების ძირითადი მომენტები: როგორ

ილოცოს, მონათლოს, დაბადების დღე აღნიშნოს, მიცვალებული და-
მარხოს და ა.შ.

რელიგია და მორალი. ყოველი რელიგია განსაზღვრავს ადამიანის ადგილსა და დანიშნულებას სამყაროში, თუ როგორ და რისთვის უნდა იცხოვროს მან. ეს კი მოითხოვს გარკვეული ზნეობრივი ნორმების დანერგვას, რომელთა დაცვა და შესრულება ადამიანს მიიყვანს სასურველ მიზნამდე. ამისთვის რელიგია აყალიბებს მცნებებს, რომლებიც შეიცავენ მოთხოვნებს — თუ რა უნდა აკეთოს და რა არ უნდა აკეთოს ადამიანმა. ძველი აღთქმიდან ცნობილია ათი მცნება, რომლებიც სინას მთაზე ღმერთმა უკარნახა მოსეს. მათგან სანიშნოდ გამოვყოთ რამდენიმე: „არა კაც-ჰკლა“, „არა იქურდო“, „არა ცილი სწამო“ და „არა იმრუშო“. ეს შეგონებები საფუძვლად დაედო არა მარტო ქრისტიანულ, არამედ საერთოდ ყოველგვარ მორალს. ისინი, საერთოდ, ადამიანური ქცევის ნორმებად იქცნენ. მათ შეიძინეს ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობა.

ყოველი რელიგია აფუძნებს თავის შესატყვის მორალს. ქრისტიანობის ბაზაზე ჩამოყალიბდა ქრისტიანული მორალი, რომლის ქვაკუთხედი შემდეგი პრინციპი: ღმერთი ყოვლადკეთილია, ამიტომ მისგან მხოლოდ სიკეთე მომდინარეობს. იგი ამკვიდრებს სიკეთეს და გამორიცხავს ბოროტებას. მაგრამ ისმის კითხვა: ხომ ფაქტია, რომ დედამიწაზე ბოგინობს და მძლავრობს ბოროტება? თუ ღმერთიდან არა, მაშინ საიდან მომდინარეობს ბოროტება? ამაზე პასუხი ასეთია: ბოროტება მოდის არა ღმერთიდან, არამედ ადამიანიდან. ღმერთმა ადამიანს თავისუფალი ნება მისცა, მას შეუძლია თვითონ, დამოუკიდებლად მოახდინოს არჩევანი. ხშირად იგი ბოროტებას ირჩევს და ამის გამოა რომ ასე გავრცელებულია ეს მანკიერება. ადამიანებმა თვითონ უნდა იბრძოლონ ბოროტების წინააღმდეგ. ეს შესაძლებელია იმ შემთხვევაში, თუ ისინი ირწმუნებენ ღმერთის ყოვლისშემძლეობას და დაადგებიან მის მიერ ნაკარნახევ გზას. განა ღმერთს არ შეეძლო გამოერიცხა ბოროტება, თუ კი ის ყოვლისშემძლეა? რა თქმა უნდა! შეეძლო. მას შეეძლო, რომ ადამიანისათვის წაერთმია თავისუფალი ნება, რათა მას არ ჰქონოდა არჩევანის უნარი. ამით იგი დაადგენდა, რომ ადამიანს მხოლოდ სიკეთე ეკეთებინა და გამორიცხავდა ყოველგვარ ბოროტებას. მაგრამ ღმერთი ასე არ მოიქცა, ამიტომ მასში ხომ არ არის რაღაც ბოროტი განზრახვა? არავითარ შემთხვევაში. საქმე ისაა, რომ ღმერთს სურდა შეექმნა ისეთი ადამიანი, რომელიც თვითონ, დამოუკიდებლად განასხვავებდა კეთილს ბოროტისაგან, რომელთაგანაც აირჩევდა პირველს და გამორიცხავდა მეორეს. ამ მიზნით მან ადამიანს მისცა თავისუფალი ნება.

ღმერთმა თავისი მცნებებით და შეგონებებით ადამიანს დაუსახა

ხსნის ერთადერთი გზა — ადამიანის ვალია წრფელი გულით და პატიოსნად მოუსმინოს მას და შემდეგ გააკეთოს თავისი არჩევანი. თუ იგი ღმერთს შეიყვარებს და იმოქმედებს მისი სიყვარულით, მაშინ დედამიწაზე დაისადგურებს სიკეთე და აღმოიფხვრება ყოველგვარი ბოროტება. ბოროტების ძირი იმ ადამიანშია საძიებელი, რომელიც გახუდგა და აუფხანცა ღმერთს.

რა საშუალებებით ცდილობს ქრისტიანობა სიკეთის დამკვიდრებას? იგი გამორიცხავს ძალადობას. ბოროტებას არ შეიძლება წინ აღუდგე ძალის გამოყენებით. ძალადობას ყოველთვის მოყვება ძალისმიერი რეაქცია, რაც გამოიწვევს მის გამრავლებას და არა შემცირებას. ამიტომ, ძალადობით ბოროტებას ვერ აღმოფხვრი. ამის ერთადერთ საშუალებად ქრისტიანობას მიაჩნია სიყვარული. „ღმერთი სიყვარული არს“ — ამბობს მოციქული იოანე. „გიყვარდეს მოყვასი შენი, ვითარცა თავი შენი“ — არის ქრისტიანობის ერთ-ერთი ძირითადი მცნება. სიყვარული მოყვასის მიმართ გასაგებია. მაგრამ როგორ უნდა მოვიქცე მტრის მიმართ? ქრისტიანობა მოითხოვს, რომ მტერიც უნდა გიყვარდეს. სახარებაში ნათქვამია: „გიყვარდეთ თქვენი მტერი, დალოცეთ თქვენი მანყევარი. კეთილი უყავით თქვენს მოძულეთ და ილოცეთ თქვენსავე მდევენელთა და შეურაცმყოფელთათვის“. მტერს უნდა მიუტყევო და აპატიო, რითაც აღძრავ სინდისის ქენჯნას და გამოიწვევს მის სულიერ სინმინდეს.

საყოველთაო სიყვარული და ურთიერთმიტყევა — ასეთია ის გზა, რომელიც ქრისტიანობას კაცობრიობის ხსნის ერთადერთ გზად მიაჩნია.

რელიგია და მსოფლმხედველობა. რელიგია არის მსოფლმხედველობა. ეს თავისთავად ცხადი და უეჭველი ფაქტია, რადგან იგი პასუხს სცემს ყველა მსოფლმხედველობრივ კითხვას, იძლევა სამყაროს სურათს, რის საფუძველზეც არკვევს ადამიანის ადგილსა და დანიშნულებას ამ სამყაროში. მაგრამ რელიგია თეორიული სისტემა არ არის. იგი ემყარება ადამიანის წარმოდგენებსა და პირად გამოცდილებას, ემოციებსა და ლტოლვებს. ამის გამო რელიგია უფრო მსოფლმეგრძნებაა, ვიდრე მისი თეორიული გააზრება.

ამრიგად, რელიგია არათეორიული მსოფლმხედველობაა, რომლის საფუძველია რწმენა ყოვლისშემძლე ღმერთისა. რადგან იგი გონებისათვის, ე.ი. ცოდნისათვის საიდუმლო და მიუწვდომელია.

რელიგია და ფილოსოფია. რელიგია არ არის ფილოსოფია. ისინი კულტურის ორი, არსებითად განსხვავებული, ფორმაა. პირველი — არათეორიული, ხოლო მეორე — თეორიული მსოფლმხედველობაა. მაგრამ არსებობდა და დღესაც არსებობს რელიგიური ფილოსოფია. ეს

ფილოსოფიის ისეთი სახეა, რომელიც ორიენტირებულია რელიგიაზე. მისი მიზანია რელიგიური დოგმებისა და ძირითადი დებულებების ინტერპრეტაცია. რწმენისა და ცოდნის მიმართება, ღმერთის არსებობის დასაბუთება, სამყარო როგორც ღმერთის შემოქმედება და მისი სიბრძნის დადასტურება, ნების თავისუფლების პრობლემა, ადამიანის დანიშნულება — აი დაახლოებით საკითხების ის წრე, რომელიც რელიგიური ფილოსოფიის ყურადღების ცენტრშია. რელიგიაში ეს საკითხები წარმოდგენების დონეზეა მოცემული, ყოველგვარი თეორიული გააზრებისა და დასაბუთების გარეშე. ფილოსოფია კი ცდილობს მათ თეორიულ მოაზრებას და ინტერპრეტაციას. მაგალითად, ავიღოთ ღმერთის არსებობის საკითხი. ეს პრობლემა არაა რელიგიისათვის. იგი მას უშვებს ყოველგვარი ეჭვის გარეშე. ამიტომ მისთვის ღმერთის არსებობის დასაბუთების პრობლემა არ დგას. ფილოსოფია კი მას სვამს და ცდილობს მის თეორიულ დაფუძნებას. მან წამოაყენა ღმერთის არსებობის დასაბუთების არგუმენტები. კიდევ ერთხელ ხაზგასმით აღვნიშნავთ, რომ ეს არის ღმერთის არსებობის ფილოსოფიური და არა რელიგიური არგუმენტები. რელიგიას არ სჭირდება ამგვარი საბუთები, რადგან მისთვის ღმერთის არსებობის პრობლემა არ დგას. ღმერთის არსებობა და მისი ყოველსშემძლეობა უტყუარი და უეჭველი ფაქტია, რომელიც ყოველ ადამიანს რწმენის მეშვეობით ეძლევა. იგი გამოცხადებაა, რომელსაც არ სჭირდება თეორიული დასაბუთება.

შუა საუკუნეებში ფილოსოფია მხოლოდ რელიგიური იყო. ამ პერიოდში მან იკისრა სამარცხვინო როლი — გახდა თეოლოგიის მსახური. აღორძინების ეპოქიდან იწყება მისი განთავისუფლების პროცესი, რომელმაც ახალ დროში მიაღწია ფილოსოფიის სრულ განთავისუფლებას. რასაკვირველია, ეს არ ნიშნავს, რომ სრულიად გაქრა რელიგიური ფილოსოფია. იგი მაინც განაგრძობს არსებობას, მაგრამ როგორც ფილოსოფიის ერთ-ერთი და არა ერთადერთი სახე.

რელიგიასთან მიმართებაში ჩამოყალიბდა რამდენიმე ფილოსოფიური მიმდინარეობა: თეიზმი, დეიზმი, პანთეიზმი და ათეიზმი. თეიზმი აღიარებს ღმერთის არსებობას. იგი ამართლებს მორწმუნეობას და ღვთისმოსავობას. ღმერთი განსაზღვრავს მოვლენათა ცვალებადობას და ადამიანის ბედს. მისი ნების გარეშე სამყაროში არაფერი ხდება. დეიზმი მიიჩნევს რომ სამყაროს შემოქმედი ღმერთია, მაგრამ შექმნის აქტის შემდეგ იგი მის საქმეებში აღარ ერევა. პანთეიზმი აიგივებს ღმერთს და ბუნებას ერთმანეთთან. ღმერთი არსებობს, მაგრამ არა ბუნების მიღმა, არამედ მასშია რეალიზებული. ათეიზმი (ბერძ. ა — უარყოფას, ხოლო თოს — ღმერთს ნიშნავს) არის თეორია, რომელიც უარყოფს ღმერთის არსებობას. იგი ამართლებს უღმერთობას და ურწმუნობას.

მისთვის ღმერთის რწმენა ცრურწმენაა, რომელიც მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის კვალობაზე დაიძლევა.

მაცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის კვალობაზე დაიძლევა. რელიგია წარმოიშვა მაშინ, როდესაც მეცნიერება საერთოდ არ არსებობდა, ხოლო ტექნიკის განვითარების დონე ძალიან დაბალი იყო. შემდგომ რელიგიის გავრცელებას ხელს უწყობდა განათლების და კულტურის ჩამორჩენილობა. ბუნებრივად ისმის კითხვა: როგორია რელიგიის ბედი მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ეპოქაში? თითქოს ისინი შეუთავსებელია — მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი უნდა იწვევდეს რელიგიის თანდათანობით გაქრობას, მაგრამ რეალური ვითარება მეტყველებს სწინააღმდეგოზე — რელიგია განაგრძობს არსებობას, იგი მყარად ინარჩუნებს თავის პოზიციებს.

XVII-XVIII საუკუნეებში ფართოდ გავრცელდა შეხედულება, რომლის თანახმად, მეცნიერებისა და განათლების განვითარების საფუძველზე რელიგია თანდათან დაკარგავს ძალას და გაქრება. იგი აღმოჩნდა ილუზიამ. საქმე ისაა, რომ მეცნიერება და რელიგია არ გამორიცხავს ერთმანეთს. მათ გამოყენების თავისი საზღვრები და გენსხვავებული მიზნები აქვთ. რელიგია ემყარება რწმენას. იგი მიმართულია ადამიანის გულზე და მისი მიზანია მოუტანოს მას სულიერი სიმშვიდე. მეცნიერება ემყარება ცოდნას. იგი მიმართულია ადამიანის გონებაზე და მისი მიზანია ჭეშმარიტი ცოდნა მისცეს მას. რელიგია მეცნიერებას ვერ შეცვლის და პირიქით. მათ სრულიად განსხვავებული ადგილი უკავიათ ადამიანის ცხოვრებაში.

რელიგიას ხშირად აკრიტიკებენ მეცნიერების პოზიციიდან და აღნიშნავენ, რომ სამყაროს რელიგიური სურათი არამეცნიერულია. აქედან ასკვნაან, რომ რელიგიის შინაარსი არამეცნიერულია, ამიტომ იგი უნდა უარყოფოთ. ეს არგუმენტი გაუგებრობაზეა აგებული. ის, რომ რელიგიის შინაარსი არამეცნიერულია, ეს უდავოა. მაგრამ ამას თვით რელიგია აღიარებს. იგი არ უარყოფს თავის არამეცნიერულ ხასიათს, პირიქით, მას არავითარი პრეტენზია მეცნიერულობაზე არა აქვს. ამიტომ რელიგიის არამეცნიერულობის მტკიცება იქნება არა რელიგიის უარყოფა, არამედ მისი თავისებურების ჩვენება. ეს არგუმენტი გამოდგებოდა იმ შემთხვევაში თუ რელიგიას ექნებოდა პრეტენზია მეცნიერულობაზე. რელიგია რომ ამტკიცებდეს თავის მეცნიერულობას და თქვენ პირიქით, აჩვენოთ, რომ იგი ამგვარ ხასიათის მოკლებულია, მაშინ ზემოთ მოტანილი არგუმენტი გამართლებული იქნებოდა. იგი იქნებოდა იმის მართყებელი, რომ რელიგია ცრუმეცნიერებაა, ე.ი. მას პრეტენზია აქვს მეცნიერულობაზე, მაგრამ სინამდვილეში მეცნიერება არაა.

რელიგია მეცნიერება არ არის და არც პრეტენზია აქვს მეცნიერულ-ობაზე. ამის გამო მისი კრიტიკა მეცნიერების პოზიციიდან ყოვლად დაუშვებელია. მეცნიერება და რელიგია ადამიანის განსხვავებულ მოჭხოვნილებებს აკმაყოფილებენ. ადამიანს აქვს ცოდნის და რწმენის მოთხოვნილება, მას ერთიც უნდა და მეორეც. პირველს აკმაყოფილებს მეცნიერება, ხოლო მეორეს — რელიგია.

რელიგიისა და მეცნიერების დაპირისპირება განპირობებული იყო იდეოლოგიური მოსაზრებებით: როცა იდეოლოგიის გაბატონებული ფორმა რელიგია იყო, იგი დევნიდა მეცნიერებას. ასეთი სულისკვეთება სუფევდა შუა საუკუნეებში. როდესაც იდეოლოგიის გაბატონებული ფორმა გახდა მეცნიერება, მან დევნა დაუნყო რელიგიას. ასეთმა ატმოსფერომ დაისადგურა სოციალისტურ ქვეყნებში.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი არა თუ ასუსტებს, არამედ აძლიერებს რელიგიის პოზიციებს. იგი ხელს უწყობს რელიგიური გრძნობის გაღრმავებას. ეს არის შიში და შეძრწუნება იმ მოსალოდნელი საფრთხით, რომელიც ემუქრება კაცობრიობას. მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციას ორგანიზებული შედეგი აქვს: ერთი მხრივ, იგი ხელს უწყობს ადამიანის კეთილდღეობის და ცხოვრების დონის ამაღლებას, ხოლო მეორე მხრივ — მოსპობით და განადგურებით ემუქრება არა თუ ცივილიზაციის, არამედ საერთოდ სიცოცხლის არსებობას დედამიწაზე. საქმე ისაა, რომ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის შედეგად შეიქმნა მასობრივი მოსპობის იარაღი, რომლის გამოყენება კატასტროფას უქადის კაცობრიობას. ამან გაამძაფრა ადამიანის შეძრწუნება და აფორიაქება. იგი ხსნას რელიგიაში ეძებს, რომელიც მას ჰპირდება შევლას და სულიერ სიმშვიდეს.

ამგვარად, მტკიცება, რომლის თანახმად, რელიგია მომავალში თანდათან გაქრება, ილუზიაა. მას ადამიანის სულის ღრმა ფენებში აქვს ფესვი გადგმული. ამიტომ იგი იარსებებს მანამ, სანამ ადამიანი და მისი შემოქმედება — კულტურა იარსებებს.

დემოკრატიულ საზოგადოებაში რელიგიისადმი დამოკიდებულება შემდეგია: რელიგია გამოყოფილია სახელმწიფოსაგან. მისი აღიარება არ არის სავალდებულო. ეს პიროვნების კერძო საქმეა. ყოველ ადამიანს აქვს რწმენის თავისუფლება, რომლის მიხედვით, მას შეუძლია აირჩიოს ის რელიგია, რომელიც ყველაზე მეტად მისაღებად მიაჩნია ან საერთოდ უარი თქვას ყოველგვარ რელიგიაზე.

ფილოსოფია და იდეოლოგია

არის თუ არა ფილოსოფია იდეოლოგია? ამ კითხვას რომ ეუბასუბოთ, უპირველეს ყოვლისა განვმარტოთ იდეოლოგიის ცნება.

იდეოლოგიის განსაზღვრა. იდეოლოგია არის იდეების, შეხედულებების თეორიული სისტემა, რომელიც გამოხატავს და იცავს ამა თუ იმ კლასის ან სოციალური ჯგუფის ინტერესებს და მიზნად ისახავს საზოგადოებრივი წყობილების შენარჩუნებას ან შეცვლას.

ტერმინი „იდეოლოგია“ პირველად გამოიყენა ფრანგმა მოაზროვნემ და საზოგადო მოღვაწემ ანტუან დესტიუტ ლე ტრასიმ. მან გამოაქვეყნა 4 ტომად ნაშრომი „იდეოლოგიის ელემენტები“ (1801-1815), რომელშიც სცადა დაეფუძნებინა ახალი მეცნიერება — იდეოლოგია.

დესტიუტ ლე ტრასიმ იდეოლოგია გაიგო როგორც მეცნიერება იდეების შესახებ და მიიჩნია იგი ძირითად ფილოსოფიურ დისციპლინად. შემდგომ, ტერმინმა „იდეოლოგია“ შინაარსი შეიცვალა. მან შეიძინა ნეგატიური მნიშვნელობა. ამას დასაბამი მისცა ნაპოლეონმა, რომელიც აკრიტიკებდა იდეოლოგიას როგორც ბუნდოვან მეტაფიზიკას, რადგან იგი მონყვეტილია რეალურ ცხოვრებას და იკვლევს პირველად მიზეზებს. ნაპოლეონი აგრეთვე, ბრალს დებდა იდეოლოგებს და ადანაშაულებდა მათ ყველა იმ წარუმატებლობაში, რასაც ქვეყანა განიცდიდა. მისმა ამგვარმა დამოკიდებულებამ იდეოლოგიისადმი დასაბამი მისცა ტრადიციას, რომლის მიხედვით, იდეოლოგია დაუპირისპირდა მეცნიერებას. მეცნიერების ამოსავალი რეალობაა. იგი იკვლევს მას და ცდილობს მის ახსნას ბუნებრივი კანონების საფუძველზე, რომელთა დადგენა და შემოწმება ხდება ცდის საშუალებით. მისი პრინციპია — იდეების შესაბამისობა რეალობასთან და არა პირიქით. იდეოლოგიის ამოსავალი იდეებია. იგი ამოდის იდეებიდან და ცდილობს რეალობა დაუქვემდებაროს მათ. მისი პრინციპია რეალობის შესაბამისობის დადგენა იდეებთან და არა პირიქით.

XIX საუკუნის 30-40-იან წლებში დამკვიდრდა ტერმინი „იდეოლოგია“ ნეგატიური მნიშვნელობით, როგორც მეცნიერების საპირისპირო. ამ ფაქტმა ასახვა პიოვა მარქსისა და ენგელსის ნაშრომში „გერმანული იდეოლოგია“ (1845-46). ისინი იდეოლოგიას უწოდებდნენ „ყალბ ცნობიერებას“, „ილუზორულ ცნობიერებას“, რომელიც ცდილობს რეალობა მოაქციოს წინასწარ მიღებული იდეების მარწმუნებში. მათ თავისი მოძღვრება არ მიაჩნდათ იდეოლოგიად. პირიქით, თვლიდნენ, რომ ისინი აყალიბებდნენ მეცნიერულ თვალსაზრისს, რომელიც ემყარება რეალობის ემპირიულ კვლევას.

იდეოლოგიის ნეგატიური შეფასება დამკვიდრდა თანამედროვე ფილოსოფიაში. ამ მიმართულებით მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვით „ცოდნის სოციოლოგიის“ წარმომადგენლებს მაქს შელერს (1874-1928) და კარლ მანჰეიმს (1893-1947). შელერის თანახმად „იდეოლოგია არის ცრურწმენათა და ცთომილებათა სისტემა“. მანჰეიმი თვლის, რომ იდეოლოგიას და უტოპიას ერთი საერთო საფუძველი აქვს. ეს არის ყალბი ცნობიერება. განსხვავება მათ შორის ისაა, რომ იდეოლოგია ცდილობს შეინარჩუნოს არსებული წყობილება, უტოპია კი ცდილობს შეცვალოს იგი. პირველი — აწმყოს, ხოლო მეორე — მომავალს ეხება. მაგრამ ორივესთვის საერთოა ის, რომ ისინი შეიცავენ არარეალურ, განუხორციელებელ იდეებს.

იდეოლოგიის სტრუქტურა. იდეოლოგიაში შეიძლება გამოვყოთ შემდეგი ძირითადი მომენტები:

1) იდეების და შეხედულებების თეორიულად დასაბუთებული სისტემა. იგი მოიცავს განსხვავებული იდეების მთელ სპექტრს: ფილოსოფიურს, პოლიტიკურს, რელიგიურს, ეკონომიკურს, ზნეობრივს, ესთეტიკურს და სხვა. იდეოლოგია თეორიული სისტემაა, ამიტომ იგი ამ იდეებს აერთიანებს და აფუძნებს ერთი ამოსავალი პრინციპის მიხედვით.

2) იდეოლოგიის ძირითადი მიზანია არსებული საზოგადოებრივი წყობილების დაცვა ან კრიტიკა. შესაბამისად განასხვავებენ იდეოლოგიის ორ ტიპს: ერთი, რომელიც არსებულ მდგომარეობას იცავს და ამართლებს, ხოლო მეორე — აკრიტიკებს, რათა დაანგრის იგი და ააშენოს ახალი.

3) იდეოლოგია აუცილებლად კლასობრივია¹. იგი ვილაცის ინტერესებს გამოხატავს და იცავს. ეს „ვილაც“ შეიძლება იყოს კლასი, სოციალური ჯგუფი, პარტია ან სახელმწიფო. შესაბამისად იდეოლოგია იქნება კლასის, სოციალური ჯგუფის, პარტიის ან სახელმწიფოს იდეოლოგია. იგი არ შეიძლება იყოს ზეკლასობრივი, ე.ი. იდეოლოგია, რომელიც არ იქნება ვინმეს ინტერესების დამცველი და გამომხატველი, არ არსებობს. ვილაციის ინტერესების დაცვა და სამსახური ყოველი იდეოლოგიის დამახასიათებელი მომენტია, რაც ნიშნავს, რომ იგი უსათუოდ აპოლოგეტიკაა (ბერძ. აპოლოგია აღნიშნავს დაცვას).

¹ ამ შემთხვევაში ტერმინი „კლასობრივი“ იხმარება ფართო აზრით. იგი არ აღნიშნავს მხოლოდ კლასის ინტერესებს. კლასობრივი უსათუოდ ნიშნავს ვილაცის ინტერესების დაცვას და მის სამსახურს. თუ კონკრეტულად ვინ იქნება ეს „ვილაცა“ — კლასი, სოციალური ჯგუფი, პარტია თუ სახელმწიფო — ამას პრინციპული მნიშვნელობა არა აქვს.

იდეოლოგიის ჩამოყალიბება. იდეოლოგია იმდენად არსებობს, რამდენადაც მას კლასი, სოციალური ჯგუფი, პარტია ან სახელმწიფო აღიარებს თავისი ინტერესების გამომხატველ და სამოქმედო პროგრამად. ამგვარი აღიარების გარეშე იგი არ არსებობს. თავისთავად თეორია იდეოლოგია არ არის. იგი თავიდანვე შეიძლება შეიქმნას ამ მიზნით, ე.ი. მას მიეცეს გარკვეული იდეოლოგიური ფუნქცია, მაგრამ ეს არ არის საკმარისი იმისათვის, რომ იგი იდეოლოგიად იქცეს. ამისთვის აუცილებელი და საკმარისი პირობა ისაა, რომ მოცემული თეორია ვილაცამ აღიაროს თავის სამოქმედო პროგრამად. მხოლოდ ამის შემდეგ ხდება იგი იდეოლოგია. იმის მიხედვით თუ ვინ (კლასი, სოციალური ჯგუფი, პარტია, სახელმწიფო და ა.შ.) აღიარებს მას, სახეზეა შესაბამისი იდეოლოგია. იგი შეიძლება იყოს კლასის ან სოციალური ჯგუფის, პარტიის ან სახელმწიფოს და ა.შ. იდეოლოგია.

განვიხილოთ ქრისტიანობის იდეოლოგიად გადაქცევის მაგალითი. ვისი იდეოლოგიაა იგი? როდესაც ქრისტიანული იდეები ყალიბდებოდა, იგი ჯერ არავის იდეოლოგიას არ წარმოადგენდა. მათ იზიარებდა და აღიარებდა ქრისტეს მიმდევართა ვიწრო წრე. შემდეგ ამ სარწმუნოებამ გავრცელება ჰპოვა მშრომელთა ფართო მასებში. ასე გახდა იგი მასშვრალთა და ტანჯულთა იდეოლოგია. მაგრამ მას ჯერ არ მიუღია სახელმწიფო იდეოლოგიის სტატუსი, რადგან არც ერთი სახელმწიფო არ აღიარებდა და არ სცნობდა. პირიქით, დაუნდობლად ებრძოდა მას და მის მიმდევრებს სიკვდილითაც კი სჯიდა.

პირველად ბიზანტიამ აღიარა იგი თავის ოფიციალურ სარწმუნოებად, რის შემდეგ იგი იქცა სახელმწიფო იდეოლოგიად. შუა საუკუნეებში მან მოიპოვა პრივილეგიური მდგომარეობა და მრავალ ქვეყანაში შეიძინა აღნიშნული სტატუსი. უკვე სახელმწიფო არა მხოლოდ მფარველობს და იცავს მას, არამედ სასტიკად სდევნის და სჯის მის მოწინააღმდეგეებს. ახალ დროში კაპიტალიზმის განვითარების შედეგად რელიგია გამოეყო სახელმწიფოს. ამიტომ ქრისტიანობამ დაკარგა სახელმწიფო იდეოლოგიის სტატუსი და მორწმუნეთა კერძო საქმედ იქცა. დღეს ცივილიზებულ ქვეყნებში ქრისტიანობა აღარ არის სახელმწიფო იდეოლოგია. იგი მხოლოდ ქრისტიანული ეკლესიის და მისი მრევლის იდეოლოგიაა.

ანალოგიურია მარქსიზმის, როგორც იდეოლოგიის ბედიც, იგი ჩომოყალიბდეს მარქსმა და ენგელსმა XIX საუკუნის 40-იან წლებში. ვისი იდეოლოგია იყო იგი? თავდაპირველად არავისი, რადგან მას არავინ არ იზიარებდა და აღიარებდა. ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებში თანდათან ჩამოყალიბდა კომუნისტური პარტიები და ორგანიზაციები, რომელთაც იგი აღიარეს თავის სამოქმედო პროგრამად. მარქსიზმი იქცა

მათ იდეოლოგიად. შემდეგ მან ზოგიერთი ქვეყნის მუშათა კლასშიც
შპოვა გავრცელება და აღიარება, რის გამოც იგი მათი იდეოლოგია
გახდა. მაგრამ ის ჯერ კიდევ არ არის სახელმწიფო იდეოლოგია, რად-
გან არც ერთი სახელმწიფო მას არ აღიარებს. ამგვარი სტატუსი მან
მოიპოვა მხოლოდ 1917 წლის ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ,
როდესაც შეიქმნა სოციალისტური სახელმწიფო და მან იგი აღიარა თა-
ვის ოფიციალურ იდეოლოგიად. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ
წარმოქმნილმა სოციალისტურმა ქვეყნებმა მიიღეს იგი თავიანთ
სახელმწიფო იდეოლოგიად. სოციალისტური ბანაკის დაშლის შემდეგ
მარქსიზმმა დაკარგა სახელმწიფო სტატუსი, რადგან ყოფილმა სოცია-
ლისტურმა ქვეყნებმა უარი თქვეს მასზე. დღეს მარქსიზმი მხოლოდ იმ
კომუნისტური პარტიების ან ორგანიზაციების იდეოლოგიაა, რომლებიც
მას აღიარებენ და მისდევენ.

ამგვარად, რომელიმე თეორია რომ იდეოლოგიად ჩამოყალიბდეს
ამის აუცილებელი და საკმარისი პირობაა ის, რომ იგი ვილაცამ გაი-
ზიაროს და აღიაროს თავის სამოქმედო პროგრამად. ამასთან,
ნებისმიერი თეორია, თუნდაც თავისი შინაარსით არაიდეოლოგიური,
შეიძლება იქცეს იდეოლოგიად. ამისთვის საკმარისია ის, რომ მას
ვილაცამ მიანიჭოს ამგვარი სტატუსი. მაგალითად. საბჭოთა კავშირში
40-იანი წლების დასასრულსა და 50-იანი წლების დასაწყისში ფიზიოლო-
გიაში პავლოვის თეორია მიჩნეულ იქნა მეცნიერების უმაღლეს
მიღწევად. მისგან ყოველი გადახრა ითვლებოდა მკრეხელობად და იდ-
ევნებოდა. ამით პავლოვის თეორიამ შეიძინა იდეოლოგიური
დატვირთვა. თავისი შინაარსით იგი მეცნიერული და არა იდეოლოგიურ-
ი თეორიაა. მას გარკვეული დადებითი და უარყოფითი მხარეები აქვს,
მაგრამ არავითარი იდეოლოგიური ფუნქცია მის შემქმნელს მისთვის არ
დაუსახავს. ამგვარი დანიშნულება მან შეიძინა მას შემდეგ, რაც იგი
სახელმწიფომ დაუშვებლად მიიჩნია არა თუ მისი კრიტიკა, არამედ
მისგან ოდნავი გადახრაც კი. ასე გადაიქცა გარკვეულ პირობებში არა-
იდეოლოგიური თეორია იდეოლოგიურად. პავლოვის თეორიამ მაშინვე
დაკარგა იდეოლოგიური ფუნქცია, როგორც კი სახელმწიფომ მის მფა-
რველობაზე უარი თქვა.

ვინ ქმნის იდეოლოგიას? იდეოლოგიას ქმნიან პიროვნებები,
რომელთაც აქვთ სათანადო თეორიული ცოდნა და განათლება. იგი
თეორიული სისტემაა, ამიტომ მისი ჩამოყალიბება შეუძლია მხოლოდ
შესაბამისი მომზადების და ნიჭის მქონე ადამიანს. მაგრამ იდეოლოგიის
მატარებელი სუბიექტია არა ის პიროვნებები, რომელთაც იგი შექმნეს,
არამედ სულ სხვა, კერძოდ, ის, ვინც მას აღიარებს თავის სამოქმედო

პროგრამად. ასეთი კი არის კლასი, სოციალური ჯგუფი, პარტია,
სახელმწიფო და ა.შ. არც ერთი მათგანი თვითონ იდეოლოგიას არ ქმნის.
ისინი უკვე შექმნილ რომელიმე თეორიას იხდიან თავიანთ იდეოლოგი-
ად.

ამგვარად, თეორიას ქმნის პიროვნება, ხოლო შემდეგ ხდება მისი
გადაქცევა იდეოლოგიად. ეს დამოკიდებულია იმაზე თუ რომელი კლასი
ან სოციალური ჯგუფი, პარტია ან სახელმწიფო დაინახავს მასში თავი-
სი ინტერესების დამცველს და გაიხდის მას სამოქმედო პროგრამად.

მაშასადამე, თავისთავად თეორია იდეოლოგია არაა. იგი ამ ფუნქც-
იას იძენს ან კარგავს. ნებისმიერი თეორია გარკვეულ პირობებში
შეიძლება გახდეს იდეოლოგია.

იდეოლოგია და საზოგადოება. რა როლს ასრულებს იდეოლოგია
საზოგადოებაში? მისი ძირითადი ფუნქციაა გამოსატოს და დაიცვას
ვილაცის ინტერესები, რათა გახდეს მისი სამოქმედო პროგრამა. სანი-
მუშოდ განვიხილოთ სახელმწიფო იდეოლოგია. რა როლს ასრულებს
იგი საზოგადოების განვითარებაში? სახელმწიფო იდეოლოგიაა ის
თეორია ან სისტემა, რომელსაც იგი მიიჩნევს თავისი ინტერესების
გამომხატველად და გაიხდის სამოქმედო პროგრამად. შუა საუკუნეებში
ამგვარ იდეოლოგიად ითვლებოდა რელიგია. ყველა სოციალისტურ
სახელმწიფოს თავის იდეოლოგიად მიაჩნდა მარქსიზმ-ლენინიზმი.

როდესაც რომელიმე თეორია სახელმწიფო იდეოლოგია ხდება, იგი
იძენს პრივილეგიას და იწყებს გაბატონებას საზოგადოებაში. მისი კრი-
ტიკა აკრძალულია და კანონით ისჯება. ყველამ უნდა გაიზიაროს და
აღიაროს იგი. სხვაგვარად აზროვნება ანუ დისიდენტობა დაუშვებელია.
სახელმწიფო იდეოლოგია ტოტალიტარიზმისა და დიქტატურის თეორიუ-
ლი საფუძველია. ამიტომ მისი აღიარება და მიღება არადემოკრატიული
საზოგადოების არსებობისა და ფუნქციონირების აუცილებელი პირობაა.
ტოტალიტარიზმი და დიქტატურა შესაბამისი სახელმწიფო იდეოლოგიის
გარეშე-არ არსებობს.

სახელმწიფო იდეოლოგია უარყოფით როლს ასრულებს საზოგადოე-
ბის განვითარებაში. იგი ზღუდავს პიროვნებას, ხელს უშლის მისი
ინდივიდუალური ნიჭის და უნარების გაშლას. ყოველი ადამიანის ვალია
იფიქროს და იაზროვნოს ისე, როგორც ამას იდეოლოგია მოითხოვს. მას
კანონით აკრძალულ აქვს სხვაგვარად აზროვნება. კულტურის ნების-
მიერი ფორმა იდეოლოგიური დატვირთვას იღებს. ფილოსოფია,
რელიგია, ხელოვნება, მეცნიერება და პოლიტიკა იდეოლოგიის მსახური
ხდება. მათი ვალია მისი დაცვა და გამართლება. ეს გარემოება ზღუდა-
ვს და აფერხებს კულტურის განვითარებას, ცალმხრივს და

ერთფეროვანს ხდის მას.

დაიდოლოგიზაციის პრობლემა. დეიდოლოგიზაცია გულისხმობს საზოგადოების განთავისუფლებას იდეოლოგიის მარწმუნებისაგან. შესაძლებელია თუ არა იდეოლოგიის უარყოფა? შეუძლია კი საზოგადოებას მის გარეშე არსებობა? ზოგიერთი თვლის, რომ იდეოლოგიის უარყოფა საერთოდ არ შეიძლება, რადგან ყოველი ამგვარი უარყოფა, თვითონ გულისხმობს გარკვეული იდეოლოგიის დამკვიდრებას. ამიტომ უნდა დისკუსია არა საერთოდ იდეოლოგიის უარყოფის, არამედ მისი ერთი ფორმის მეორეთი შეცვლის საკითხი.

აღნიშნული მოსაზრება გაუგებრობაზეა აგებული. საქმე ისაა, რომ დეიდოლოგიზაციის პრობლემა გულისხმობს არა საზოგადოდ იდეოლოგიის არამედ მხოლოდ სახელმწიფო იდეოლოგიის უარყოფას. საზოგადოება უნდა განთავისუფლდეს სახელმწიფო იდეოლოგიისაგან. სახელმწიფომ უარი უნდა თქვას საზოგადოების იდეოლოგიურ მართვაზე. მმართველობა უნდა ხორციელდებოდეს კონსტიტუციისა და კანონის საფუძველზე. რაც შეეხება პარტიებს და ორგანიზაციებს, მიიღებენ თუ არა ისინი რაიმე იდეოლოგიას და, სახელდობრ, რომელ თეორიას, მათი კერძო საქმეა.

ამგვარად, დეიდოლოგიზაცია არის სახელმწიფო იდეოლოგიის გუქმება და მისი მარწმუნებისაგან საზოგადოების განთავისუფლება. ეს პროცესი განხორციელებულია თანამედროვე დემოკრატიულ, ცივილიზებულ ქვეყნებში.

იდეოლოგია და მსოფლმხედველობა. იდეოლოგიას და მსოფლმხედველობას ზოგი რამ საერთო აქვთ. მაგალითად, მათთვის საერთოა ის, რომ ორივე გარკვეულ მრწამსს და მოქმედების პროგრამას აძლევს ადამიანს. მაგრამ მათ შორის, არსებითი განსხვავებაა, რაც ძირითადად შეიძლება გამოიხატოს შემდეგით:

ა) იდეოლოგია ყოველთვის თეორიული სისტემაა, მსოფლმხედველობა კი შეიძლება იყოს არათეორიულიც.

ბ) მსოფლმხედველობის მიზანია მოიაზროს სამყარო როგორც მთელი და გაარკვიოს ადამიანის დანიშნულება ამ სამყაროში, იდეოლოგია კი ძირითადად იზღუდება საზოგადოებრივი წყობილების არსის დახასიათებით და განსაზღვრავს კლასის ან სოციალური ჯგუფის, პარტიის ან სახელმწიფოს როლსა და მიზანს.

გ) მსოფლმხედველობა ადამიანის მრწამსსა და ღირებულებით ორიენტაციას გამოხატავს. მისი მიღება ყოველთვის ინდივიდუალურია. ყოველი ადამიანი თვითონ, ნებაყოფლობით წყვეტს, თუ რომელ

მსოფლმხედველობას აირჩევს იგი. იდეოლოგია კი სოციალური ჯგუფის ან ორგანიზაციის როლსა და მიზანს განსაზღვრავს. მისი მიღება ინდივიდის მიერ ყოველთვის არ ხდება ნებაყოფლობით. დიქტატორულ საზოგადოებაში მოქალაქე იძულებულია მიიღოს სახელმწიფო იდეოლოგია. ეს არის არა მისი პირადი საქმე, არამედ სახელმწიფოებრივი ვალი.

დ) იდეოლოგია ვილაციის ინტერესებს იცავს, ამიტომ იგი აპოლოგეტიკაა, მსოფლმხედველობა კი მოკლებულია ამ ფუნქციას.

როგორც ვხედავთ, მსოფლმხედველობა არსებითად განსხვავდება იდეოლოგიისაგან, მაგრამ გარკვეულ პირობებში მან შეიძლება იდეოლოგიური ფუნქცია შეიძინოს.

ფილოსოფია და იდეოლოგია. ფილოსოფია არ არის იდეოლოგია. მას აქვს მსოფლმხედველობრივი, მაგრამ არა იდეოლოგიური ფუნქცია. იდეოლოგია შეიცავს ფილოსოფიურ იდეებს, მაგრამ ამით არ ამოიწურება. მისი შინაარსი გაცილებით ფართოა. იგი მოიცავს პოლიტიკურ, სამართლებრივ, ეკონომიკურ, რელიგიურ და სხვა იდეებსაც.

გარკვეულ პირობებში ფილოსოფია შეიძლება გახდეს იდეოლოგია. საზოგადოებამ შეიძლება მას დააკისროს იდეოლოგიური ფუნქცია. ასე დაემართა ფილოსოფიას შუა საუკუნეებში, როდესაც მას დაკისრა თეოლოგიის სამსახური. ეს ნიშნავდა, რომ ფილოსოფიამ დაკარგა დამოუკიდებლობა და დაექვემდებარა ღვთისმეტყველებას. მას უნდა ეკვლია რელიგიური დოგმები და დაედასტურებია მათი ჭეშმარიტება. ასე დაემართა მარქსისტულ ფილოსოფიასაც, რომელიც გახდა პროლეტარიატის იდეოლოგიის თეორიული საფუძველი.

დეიდოლოგიზაციის პროცესი მოითხოვს ფილოსოფიის განთავისუფლებას იდეოლოგიური ფუნქციისაგან. იგი დამოუკიდებელი, თავისთავადი ღირებულების მქონე დარგია, რომელიც არავის ემონება და არც ემსახურება. მისი ძირითადი დანიშნულებაა თეორიული მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბება. თუ შემდეგ რა მიზნით იქნება იგი გამოყენებული, ეს უკვე დამოკიდებულია არა მასზე, არამედ საზოგადოების სოციალურ-პოლიტიკურ და ეკონომიკურ სტრუქტურაზე. დიქტატორული რეჟიმის პირობებში მას იდეოლოგიურ ფუნქციას აკისრებენ, დემოკრატიული საზოგადოება კი მას ათავისუფლებს ამ მძიმე მოვალეობისაგან.

მეცნიერება და იდეოლოგია. მეცნიერება არ არის იდეოლოგია. მისი მიზანია ჭეშმარიტების დადგენა და არა ვილაციის ინტერესების გამოხატვა და დაცვა. იგი არის ობიექტური და მიუკერძოებელი. მას აინტერესებს ერთადერთი რამ: გამოიკვლიოს და დაადგინოს საგნობრივი ვითარება, ე.ი. ჭეშმარიტი ცოდნა. მაგრამ თუ ვინ, როგორ და

რისთვის გამოიყენებს ამ ცოდნას, ეს მისი კომპეტენციის ფარგლებს გარეთაა. იდეოლოგიის მიზანი კი სულ სხვაა. მას აინტერესებს გამოხატოს და დაიცვას იმ კლასის ინტერესები, რომლის იდეოლოგიასაც იგი წარმოადგენს. იგი მიკერძოებული და ტენდენციურია. მას აინტერესებს არა ჭეშმარიტების დადგენა, არამედ თავისი კლასის ინტერესების დაცვა. იგი ყოველი ფაქტის შეფასებას ახდენს კლასობრივი პოზიციიდან — რამდენად სასარგებლოა ამ ფაქტის აღიარება მისთვის.

ამგვარად, მეცნიერება და იდეოლოგია არსებითად განსხვავდება ერთმანეთისაგან. მეცნიერება არაკლასობრივია და მისი მიზანია ჭეშმარიტების დადგენა. იდეოლოგია კლასობრივია და მისი მიზანია ვილაციის აპოლოგეტიკა. მეცნიერების ამოსავალი რეალობაა და ცდილობს მის ობიექტურ, მიუკერძოებელ შემეცნებას. იდეოლოგიის ამოსავალი იდეებია და არა რეალობა. ეს უკანასკნელი მას აინტერესებს როგორც მისი პრინციპების პრაქტიკული განხორციელება და დადასტურება. იგი იდეებს კი არ უქვემდებარებს რეალობას, არამედ პირიქით — რეალობას უქვემდებარებს იდეებს. თითქოს რეალობას სხვა დანიშნულება არ ჰქონდეს გარდა იმისა, რომ შეესაბამებოდეს და ადასტურებდეს მოცემულ იდეოლოგიას. რაც არ უნდა მოხდეს სამყაროში, რაც არ უნდა რადიკალურად შეიცვალოს საზოგადოებრივი ცხოვრება, ეს გავლენას არ ახდენს იდეოლოგიაზე. მისი ძირითადი პრინციპები და დასკვნები მანც ურყევია. ამიტომ იდეოლოგია ყოველთვის ახდენს რეალობის შეფერადებას და შელამაზებას, რითაც აყალბებს და ამახინჯებს მას.

როგორც ვხედავთ, მეცნიერება და იდეოლოგია თავიანთი არსის მიხედვით შეუთავსებელია ერთმანეთთან. შეუძლებელია მეცნიერება იყოს იდეოლოგიური და იდეოლოგია — მეცნიერული.

ლენინმა შემოიტანა მეცნიერული იდეოლოგიის ცნება და ამგვარ იდეოლოგიად მიიჩნია ერთადერთი თეორია — მარქსიზმი. ამ თვალსაზრისს უნდა მიეცეს უარყოფითი შეფასება, რადგან მეცნიერული იდეოლოგიის არსებობა პრინციპულად შეუძლებელია. რაც შეეხება მარქსიზმს, დღეს უკვე არა მხოლოდ თეორიულად, არამედ პრაქტიკულადაც გამოქვეყნდა მისი უტოპიური და არა მეცნიერული ხასიათი.

მეცნიერების შეუთავსებლობა იდეოლოგიასთან არ გამორიცხავს, რომ ამ უკანასკნელს შეუძლია მისი დაქვემდებარება და გამოყენება. ეს უკვე საზოგადოებრივ წყობილებაზეა დამოკიდებული. რასაკვირველია, დიქტატურა კულტურის ყველა ფორმას, მათ შორის, მეცნიერებასაც იდეოლოგიურ დატვირთვას აძლევს. ამგვარ საზოგადოებაში მეცნიერება, განსაკუთრებით, ჰუმანიტარული დისციპლინები, იდეოლოგიურ სამსახურში დგებიან და ასრულებენ მის სოციალურ დაკვეთას. დემოკრატიულ საზოგადოებაში დეიდოლოგიზაცია მეცნიერებასაც

ეხება, რაც მას საშუალებას აძლევს მთელი სისრულით გამოავლინოს თავისი შესაძლებლობები და განვითარდეს როგორც დამოუკიდებელი დარგი.

რისთვის სჭირდება ფილოსოფიის სწავლება სტუდენტ ახალგაზრდობას?

ყოველ ადამიანს აქვს მსოფლმხედველობა. იგი შეიძლება იყოს თეორიული ან არათეორიული. ჩვეულებრივად, ადამიანს არათეორიული მსოფლმხედველობა აქვს, ამიტომ იგი არ მიმართავს ფილოსოფიას. მას შეუძლია მის გარეშე იოლად იცხოვროს და პრაქტიკულადაც ძალიან წარმატებით გაართვას თავი ყოველდღიურ სიძნელებებს. მაგრამ თუ ადამიანს უნდა, რომ გააცნობიეროს და თეორიულად დააფუძნოს თავისი მსოფლმხედველობა, მაშინ მან უსათუოდ უნდა მიმართოს ფილოსოფიას. მხოლოდ ფილოსოფიის საშუალებით შეიძლება იგი ეზიაროს თეორიულ მსოფლმხედველობას, რადგან არაფილოსოფიური თეორიული მსოფლმხედველობა საერთოდ არ არსებობს.

ახლა ჩვენ ვსვამთ კონკრეტულ კითხვას: რისთვის სჭირდება სტუდენტ ახალგაზრდობას ფილოსოფია? რატომ უნდა ისწავლოს მან იგი?

დღემდე ყველაფერი ნათელი იყო, რადგან ჩვენ ვცხოვრობდით იდეოლოგირებულ საზოგადოებაში. არსებობდა მხოლოდ სახელმწიფო უმაღლესი სასწავლებლები, რომელთა მსმენელები ვალდებულნი იყვნენ სპეციალობის გარდა დაუფლებოდნენ ოფიციალურ იდეოლოგიას. სახელმწიფო იდეოლოგია იყო მარქსიზმ-ლენინიზმი. ამიტომ სტუდენტები ვალდებულნი იყვნენ ესწავლათ იგი. შესაბამისად, უმაღლეს სასწავლებლებში ისწავლებოდა მარქსისტულ-ლენინური ფილოსოფია, როგორც ამ იდეოლოგიის აუცილებელი შემადგენელი ნაწილი. ამგვარად, ფილოსოფიის სწავლებას ჰქონდა იდეოლოგიური ფუნქცია და დატვირთვა.

დღეს ჩვენს საზოგადოებაში მიმდინარეობს დეიდოლოგიზაციის პროცესი. იგი მოიცავს უმაღლეს სასწავლებლებში სწავლების პროცესსაც. მისი მიზანი ერთადერთია: თანამედროვე მეცნიერების შესწავლის საფუძველზე ფართო ერუდიციის მქონე სპეციალისტის აღზრდა. პროფესიონალიზმი და სპეციალიზაცია ყოველგვარი იდეოლოგიური დატვირთვის გარეშე — აი უმაღლესი სკოლის ძირითადი დანიშნულება. რა ადგილი რჩება ფილოსოფიას ამ პროცესში? თუ იდეოლოგიური არა, მაშინ სხვა რა ფუნქცია შეიძლება მას დაეკისროს?

ფილოსოფიის სწავლება სპეციალისტის აღზრდის აუცილებელი პირობაა. რა გინდ პაროდოქსულად უნდა ჟღერდეს ეს დებულება, იგი მაინც ჭეშმარიტია. ნათლად გაეაცნობიეროთ და გაეანალიზოთ იგი.

ყოველი სპეციალობის საფუძველია შესაბამისი მეცნიერებანი. მეცნიერება თეორიული სისტემაა, რომლის აუცილებელი შემადგენელი ნაწილია ფილოსოფია. ყოველ მეცნიერებას თავისი ფილოსოფია აქვს. არსებობს მათემატიკის ფილოსოფია, ფიზიკის ფილოსოფია, ბიოლოგიის ფილოსოფია და ა.შ. აგრეთვე, არსებობს მედიცინის ფილოსოფია, რომელიც მოიცავს მკურნალობის თეორიასა და პრაქტიკის მსოფლმხედველობრივი პრობლემების თეორიულ გააზრებას.

ნებისმიერი სპეციალობის მეცნიერული საფუძველი მოიცავს ფილოსოფიურ მხარესაც, რადგან ეს უკანასკნელი მისი აუცილებელი მომენტია. ამიტომ სპეციალობის დაუფლება უსათუოდ გულისხმობს შესაბამისი ფილოსოფიის ცოდნასაც. თუ გვინდა, რომ მაღალკვალიფიციური სპეციალისტი გავზარდოთ, მაშინ აუცილებელია, რომ მას სათანადო ფილოსოფიური განათლება მიეცეთ, რადგან ეს მისი სპეციალობის გაწყვეტილი მომენტია.

შეიძლება შემოგვედარონ: სჭირდება კი ფილოსოფია სპეციალისტს მის კონკრეტულ საქმიანობაში? რა დახმარებას გაუწევს ქირურგს ფილოსოფია ოპერაციის ჩატარების დროს? რა თქმა უნდა, არავითარს. აქ მთავარია ქირურგის საგანგებო, სპეციალური თეორიული მომზადება და დაოსტატება. ამ კონკრეტულ სიტუაციაში მას სხვა, მათ შორის, ზოგად-ფილოსოფიური განათლება არ გამოადგება. მაგრამ სანამ ქირურგი საოპერაციო მაგიდასთან მივიდოდეს, მას სჭირდება მეცნიერებათა მთელი კომპლექსის ცოდნა. მან კარგად უნდა იცოდეს ადამიანის სხეულის აღნაგობა, მისი ნერვული სისტემა, ფსიქიკა და ა.შ. ამისთვის კი აუცილებელია, რომ მან სათანადოდ შეისწავლოს ადამიანის ანატომია, ფიზიოლოგია, ფსიქოლოგია და სხვა. ყველა ამ მეცნიერებას თავისი ფილოსოფიური მხარე აქვს. გარდა ამისა ქირურგმა ნათლად უნდა გაეცნობიეროს, რომ ყოველი დაავადება მიზეზობრივ კავშირშია ადამიანის მთლიან ორგანიზმთან, მემკვიდრეობით მიღებულ თვისებებთან, ოჯახთან, გარემოსთან და სხვა უამრავ ფაქტორთან. ერთი სიტყვით, მან უნდა იცოდეს ადამიანი და მისი გარემო. ამის ცოდნა კი სათანადო ფილოსოფიურ განათლებას მოითხოვს.

ყურადღება გვინდა მივაქციოთ ერთ მნიშვნელოვან გარემოებას. ქირურგი მედიცინის დარგის მუშაკია. მისი ვინრო სპეციალობის საფუძველია ზოგადი სამედიცინო განათლება. მან უნდა იცოდეს შემდეგი საკითხები: მედიცინის არსი, დანიშნულება და ფუნქციები. მედიცინის ადგილი, როლი და მნიშვნელობა საზოგადოებაში, მედიცინა

და ტექნიკა, მედიცინის სოციალური და ეთიკური ასპექტები, პიროვნება და ინდივიდი, ორგანიზმის ნორმალური მდგომარეობა და პათოლოგია, ორგანიზმის ფუნქციონირება და მიზეზობრივი კავშირები და სხვა მრავალი მსგავსი საკითხი, რომელთა ცოდნა აუცილებლობით გულისხმობს შესაბამის ფილოსოფიურ განათლებას.

მაშასადამე, ქირურგის, როგორც სპეციალისტის, ჩამოყალიბების აუცილებელი პირობა ისეთი განათლებაა, რომელიც თავის საფუძველში მოიცავს ფილოსოფიასაც. რა თქმა უნდა, უშუალოდ ოპერაციის პროცესში მას ფილოსოფიის ცოდნა არ სჭირდება. მაგრამ სანამ იგი ამ პროფესიას დაეუფლებოდეს და გახდებოდეს მაღალკვალიფიციური სპეციალისტი, მისი მომზადებისათვის აუცილებელია ისეთი ზოგადი სამედიცინო განათლება, რომელიც უსათუოდ მოითხოვს შესაბამის ფილოსოფიურ ცოდნას.

ანალოგიურად შეგვიძლია ვიმსჯელოთ ნებისმიერი სპეციალობის შესახებ, ამიტომ სავსებით დამაჯერებლად უნდა მივიჩნიოთ შემდეგი ზოგადი დასკვნა: **ყოველი სპეციალობის დაუფლება აუცილებლობით მოითხოვს სათანადო ფილოსოფიურ განათლებას.** მაშასადამე, სტუდენტ ახალგაზრდობას ფილოსოფიის სწავლება სჭირდება იმისთვის, რომ გახდეს თავისი დარგის მაღალკვალიფიციური სპეციალისტი.

ისმება კითხვა: რომელი ფილოსოფიური დისციპლინა უნდა ვასწავლოთ სტუდენტობას? როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ყოველ სპეციალობას თავისი შესატყვისი ფილოსოფია აქვს. რასაკვირველია, მათემატიკოსმა უნდა ისწავლოს მათემატიკის ფილოსოფია, ხოლო უქიმა — მედიცინის ფილოსოფია. ამიტომ ფილოსოფიის სწავლება უნდა იყოს დიფერენცირებული. ყოველ სპეციალობაზე უნდა ვასწავლოთ მისი შესატყვისი ფილოსოფია. მაგრამ ეს გარემოება არ გამოირიცხავს ზოგად-ფილოსოფიურ შესავალს, რომელშიც ყურადღება იქნება გამახვილებული იმ ზოგად პრობლემათკაზე, რაც აუცილებელია მოცემული სპეციალობის ფილოსოფიის შესწავლისათვის.

ამგვარად, ფილოსოფიის კურსი უნდა შედგებოდეს ორი ნაწილისაგან: პირველი, რომელიც იქნება ზოგად-ფილოსოფიური და მეორე — მოცემული სპეციალობის ფილოსოფია. რაც შეეხება სამედიცინო სპეციალობის სტუდენტებისათვის, ზოგად-ფილოსოფიური შესავლის შემდეგ, ყველაზე მიზანშეწონილია წაკითხულ იქნას ანთროპოლოგია, რომლის მიზანია გაარკვიოს ადამიანის არსი.

ნ ა წ ი ლ ი მ ე ო რ ე

ს ა მ ყ ა რ ო ლ ა ა დ ა მ ი ა ნ ი

ს ა მ ყ ა რ ო ს ზ ო ბ ა დ ი დ ა ხ ა ს ი ა თ ი ა ბ ა

სამყაროს ცნება. თანამედროვე მეცნიერებასა და ფილოსოფიაში სამყაროს ცნება იხმარება ორი მნიშვნელობით: 1) სამყარო, როგორც მთლიანი რეალობა, რომელიც არსებობს ობიექტურად, ე.ი. ადამიანისაგან დამოუკიდებლად და თავისთავად. იგი მოიცავს გალაქტიკას და მეტაგალაქტიკებს. ეს არის დროსა და სივრცეში უსასრულო, უსაზღვრო სამყარო, რომელსაც არც დასაბამი და არც დასასრული აქვს. იგი თავისი მოცულობით და სიდიდით იმდენად უზარმაზარია, რომ ყოველგვარ ფანტაზიას აღემატება. მხოლოდ ჩვენი გალაქტიკა ითვლის ას მილიარდზე მეტ ვარსკვლავს. ახლა წარმოვიდგინოთ ვარსკვლავების გიგანტური სიდიდე და მანძილი, რომლითაც ისინი ერთმანეთისაგან დაშორებულია. დედამიწისათვის უახლოესია მზე, რომელიც მისგან დაშორებულია 150 მილიონი კილომეტრით. სხვა ვარსკვლავებისაგან დაშორების მანძილი გაიზომება სინათლის წლებით. ეს ნიშნავს, რომ თუ ვიმოძრავეთ სინათლის, ე.ი. წამში 300 000 კილომეტრის სიჩქარით, მაშინ უახლოეს ვარსკვლავს მივალწევთ 4 წლის შემდეგ. სხვა ვარსკვლავები ჩვენგან დაშორებულია რამდენიმე ათეული და მილიონი სინათლის წლით. ამგვარად არის გაგებული სამყარო თანამედროვე ასტრონომიასა და ფიზიკაში. ეს არის თვალუწვდენელი, უკიდევანო სამყარო, რომელსაც არც თავი აქვს და არც ბოლო. იგი ადამიანისათვის უცხო და შორეულია, ცივი და მიუკარებელია, რომელიც უშუალოდ არ მონაწილეობს მის ცხოვრებაში და არ ახდენს გავლენას მის ბედზე. ეს სამყარო ადამიანისათვის გამოცანაა, რომელიც მას ანცვიფრებს თავისი გრანდიოზულობით და მასშტაბებით. 2) ადამიანის გარემომცველი სამყარო, რომელიც მისი მოქმედების არეალია. იგი პირდაპირ თუ არაპირდაპირ გავლენას ახდენს მის ცხოვრებაზე. ეს არის ხიფათებით და მოულოდნელობებით, შესაძლებლობებით და შეუძლებლობებით, გარდუვალობებით და შემთხვევითობებით აღსავსე სამყარო, რომელთანაც მას მუდმივი კონტაქტი აქვს. მათი ურთიერთობა ორმხრივია: ერთი მხრივ, ადამიანი თავისი საქმიანობით მასზე ზეგავლენას ახდენს, ხოლო

მეორე მხრივ — თვითონ განიცდის მის ზემოქმედებას. მოცემული სამყარო იმ უკიდევანო სამყაროს მხოლოდ პატარა კუნჭულია, უმნიშვნელო ნაწილია. ეს არის დედამიწა თავისი არაცოცხალი და ცოცხალი ბუნებით, რომელიც მზის სისტემაშია მოქცეული და ექვემდებარება მის კანონზომიერებას. იგი მოიცავს ორ ერთმანეთისაგან განსხვავებულ ნაწილს: ა) ბუნებას, რომელიც ადამიანს არ შეუქმნია, არსებობს მისგან დამოუკიდებლად და თავისთავად; ბ) კულტურას, რომელიც მან შექმნა თავისი საქმიანობით. იგი არსებობს როგორც მისი პრაქტიკული და სულიერი მოღვაწეობის შედეგი.

სამყარო, გაგებული პირველი მნიშვნელობით მეცნიერული კვლევის და განსჯის ობიექტია. ფილოსოფიას საქმე აქვს სამყაროსთან მეორე აზრით. ჩვენს შემდგომ ბჭობაში სწორედ იგი გვექნება მხედველობაში.

სუბსტანციის პრობლემა. ტერმინი „სუბსტანცია“ წარმოსდგება ლათინური სიტყვიდან, რომელიც ნიშნავს ქვემდებარეს, იმას, რაც საფუძვლად დევს. სამყარო მრავალფეროვანია და შედგება უამრავი, თვისებრივად ერთმანეთისაგან განსხვავებული საგნების, მოვლენებისა და პროცესებისაგან. ისმება კითხვა: ხომ არ არსებობს რაღაც ერთი ძირი, საფუძველი, საიდანაც ყველაფერი წარმოიშვა? ანუ სხვაგვარად: რა არის ის თავდაპირველი საწყისი, რომლისგანაც დასაბამს იღებს ყველა დანარჩენი? ამ კითხვაზე პასუხის გაცემის მცდელობით დაიწყო ფილოსოფიური აზროვნება ძველ საბერძნეთში. საწყისს ბერძნულად არხე ჰქვია, ამიტომ ეს კითხვა არხეს პრობლემის სახელითაა ცნობილი. რასაკვირველია, პირველი ბერძენი ფილოსოფოსების პასუხი დღეს ჩვენ გვეჩვენება გულუბრყვილოდ და სასაცილოდ. მაგალითად, თალესი თვლიდა, რომ არხე წყალია, ე.ი. ის ძირი, საიდანაც ყველაფერი წარმოიშვა არის წყალი. ანაქსიმენი არხედ მიიჩნევდა ჰაერს, ხოლო ჰერაკლიტე — ცეცხლს. მაგრამ ჩვენ უნდა გავითვალისწინოთ ის გარემოება, რომ ეს მეცნიერული აზროვნების პირველი ნაბიჯებია. ეს არის ეპოქა, როდესაც მეცნიერება, როგორც აზროვნების დამოუკიდებელი ფორმა, არ არსებობს და გაბატონებულია მითოლოგიურ-რელიგიური წარმოდგენები. ამ დროს ჩნდებიან მოაზროვნეები, რომლებიც ცდილობენ სამყაროს მოუძებნონ ბუნებრივი საწყისი. პრობლემის გადაწყვეტის ამგვარმა მცდელობამ მისცა დასაბამი ახალი ტიპის აზროვნებას, რომელსაც შედეგად მოჰყვა ფილოსოფიისა და მეცნიერების ჩამოყალიბება.

სუბსტანციის პრობლემა ფილოსოფიაში ერთერთი ძირითადია, რომელიც შემდგომ დაისვა ორი ასპექტით: 1) მთლიანად სამყაროს და

2) ინდივიდუალური საგნის მიმართ. მოკლედ გაგანალიზოთ თითოეული.

(1) **სამყაროს სუბსტანციის პრობლემა.** იგი გულისხმობს შემდეგს: სამყარო შექმნილია თუ არა? აქ ორი ურთიერთსაპირისპირო თვალსაზრისია: რელიგიური და არარელიგიური. რელიგია ამოდის შექმნის აქტიდან და მიიჩნევს, რომ სამყაროს შემოქმედი არის ღმერთი. ბიბლია მოგვითხრობს, თუ როგორ შექმნა ექვს დღეში არაფრისაგან სამყარო ღმერთმა. ამგვარი თვალსაზრისი ემყარება არა ცოდნას, არამედ რწმენას ღმერთის ყოვლადღიერების შესახებ. ის, რაც ადამიანისთვის შეუძლებელია, ღმერთისთვის შესაძლებელია. ადამიანის გონებას ამ ფაქტის ახსნა ცოდნის საფუძველზე არ შეუძლია, ამიტომ მან უნდა დაიფეროს, ინამოს იგი.

არარელიგიური თვალსაზრისი მიიჩნევს, რომ სამყარო არავის შეუქმნია. იგი მარადიულია, არსებობდა, არსებობს და მომავალშიც იარსებებს; განიცდის მუდმივ ცვალებადობას და განახლებას. არის კი რაიმე უცვლელი ამ მარადიულ ცვალებადობაში? ამ კითხვაზეც ორი პასუხია — **პოზიტივისტური და მეტაფიზიკური.** პირველი მეცნიერებაზე დაყრდნობით თვლის, რომ სუბსტანციის პრობლემა არამეცნიერული, უსაზრისო პრობლემაა. მისი მეცნიერულად დასაბუთებული, ცალსახა გადანწყვეტა არ არსებობს. იგი მეტაფიზიკური შინაარსის მქონეა, ამიტომ მასზე საერთოდ უარი ვთქვათ და ნურც განვიხილავთ. შემოვიფარგლოთ მხოლოდ იმით, რაც ცდაში გვეძლევა. ეს უკანასკნელი კი გვეუბნება, რომ უცვლელი არაფერია, ყველაფერი მუდმივ ცვალებადობას განიცდის. მეტაფიზიკური თვალსაზრისი აღიარებს სუბსტანციის არსებობას, მაგრამ მის შიგნით აზრთა სხვადასხვაობა იმის თაობაზე თუ რამდენი სუბსტანციაა — ერთი, ორი თუ მრავალი, შესაბამისად არსებობს სამი მიმართულება — **მონიზმი, დუალიზმი და პლურალიზმი.** მონიზმი (ბერძნ. მონოს ნიშნავს ერთს) ამტკიცებს, რომ არსებობს ერთი სუბსტანცია, ერთი საწყისი, საიდანაც ყველაფერი წარმოიშობა. აქაც ორი ურთიერთსაპირისპირო მიმართულება გაჩნდა: მატერიალიზმი და იდეალიზმი. პირველი მიიჩნევს, რომ სამყაროს საწყისი მატერიალურია (სხეულებრივია), ხოლო მეორე ამგვარ საწყისად თვლის იდეას, იდეალურს. დუალიზმი აღიარებს ორ, ხოლო პლურალიზმი — მრავალ სუბსტანციას.

ფ.ენგელსი თვლიდა, რომ მატერიალიზმი და იდეალიზმი ფილოსოფიის ძირითადი მიმართულებებია. მას მიაჩნდა, რომ ფილოსოფიის ისტორია მატერიალიზმის და იდეალიზმის ბრძოლის ისტორიაა. ამგვარი თვალსაზრისი არასწორია. ჯერ-ერთი, ფილოსოფიის თავისებურება ისაა, რომ ყველა პრობლემის გადანწყვეტა შესაბამის მიმართულებებს წარმოშობს. მატერიალიზმი და იდეალიზმი წარმოიქმნა მხოლოდ სუბ-

სტანციის პრობლემის გადანწყვეტასთან დაკავშირებით. სხვა პრობლემებს ფილოსოფიაში თავისი მიმართულებები აქვს, რომელთა დაყვანა მატერიალიზმზე და იდეალიზმზე ყოვლად დაუშვებელია. მეორე, არც სუბსტანციის პრობლემასთან დაკავშირებით არის მატერიალიზმი და იდეალიზმი ძირითადი. აქაც ისინი არსებობენ სხვა მიმართულებების გვერდით. მათ ისეთივე არსებობის უფლება აქვთ, როგორც სხვებს. ამგვარად, მატერიალიზმი და იდეალიზმი ფილოსოფიის არა ძირითადი, არამედ ერთ-ერთი მიმართულებებია, რომლებიც წარმოიშობიან კონკრეტული საკითხის, კერძოდ, სუბსტანციის პრობლემის გადანწყვეტასთან დაკავშირებით.

(2) **ინდივიდუალური საგნის სუბსტანციის პრობლემა.** ეს საკითხი გულისხმობს შემდეგს: ინდივიდუალური საგანი არსებობს დროში — მას აქვს დასაწყისი და დასასრული. იგი მოქცეულია დროის ორ მონაკვეთს შუა, რომლის განმავლობაში ითვლება ერთი და იგივე საგნად. მაგრამ იგი განიცდის მუდმივ ცვალებადობას, განახლებას. განუწყვეტლივ იცვლება მისი თვისებები. არის თუ არა საგანში რაიმე უცვლელი, რომლის გამოც იგი რჩება ერთი და იგივე საგნად? მაგალითად, ხე იზრდება, ისხამს ტოტებს და ფოთლებს. გარკვეული ხნის შემდეგ იგი ხმება და წყვეტს არსებობას. მაგრამ ამ ხნის განმავლობაში იგი რჩება ერთი და იგივე ხე. ანალოგიურია მდგომარეობა ადამიანის შემთხვევაში: იზადება ბავშვი, იზრდება, ვაჟკაცდება, ბერდება და კვდება. იგი იცვლება ფიზიკურად და სულიერად. მიუხედავად ამისა მაინც რჩება ერთი და იგივე ადამიანი. რა არის ის უცვლელი საფუძველი, რომელიც მას ამ მუდმივ ცვალებადობაში აერთიანებს? ფილოსოფიაში ჩამოყალიბდა ტრადიცია, რომლის თანახმად, ამგვარ საფუძველს უწოდებს არსება. იგი გაგებულ იქნა როგორც უცვლელი, ზოგადი და აუცილებელი, რომელიც ყოველ საგანში არსებობს და განსაზღვრავს მის ერთიანობას. საგანი, როგორც მოვლენა იცვლება, მაგრამ მისი არსება უცვლელი და მყარია. მაშასადამე, საგნის სუბსტანცია არის არსება, რომელიც მისი ცვალებადობისა და ფუნქციონის უცვლელი და აუცილებელი საფუძველია.

ამგვარად, ინდივიდუალური საგნის სუბსტანციის პრობლემა არის არა საგნის საწყისის, არამედ მისი არსების პრობლემა. არსებობს თუ არა არსება? — აი კითხვა, რომელიც მუდმივი დავის საგანი გახდა ფილოსოფიაში. აქაც ერთმანეთს დაუპირისპირდა მეტაფიზიკური და პოზიტივისტური თვალსაზრისი. პირველი თვლის, რომ ყოველ საგანს აქვს თავისი არსება, რომელიც მის თავისებურებას განსაზღვრავს, მეორე კი მიიჩნევს, რომ არსება არ არსებობს. იგი გამოგონილი, ცრუ ცნებაა, რომელსაც მეცნიერებასთან არაფერი აქვს საერთო, ამიტომ

უარი უნდა ვთქვათ მის გამოყენებაზე.

ჩვენ შედარებით დაწვრილებით მიმოვიხილეთ სუბსტანციის პრობლემის გადანყვეტის ვარიანტები, რათა ნათლად გვეჩვენებინა, რომ ფილოსოფიაში საკითხის ყოველ გადანყვეტას აქვს თავისი ალტერნატივა. ეს გარემოება წარმოშობს განსხვავებულ შეხედულებებს — მიმართულებებს, რომელთა შორის შეურიგებელი პაექრობაა. მათი დაპირისპირება ემყარება პოზიციათა — ამოსავალი პრინციპების განსხვავებულობას, ამიტომ საკითხის საბოლოო, ცალსახა გადანყვეტა მიუღწეველია. რომელი მიმართულება უნდა მივიჩნიოთ ქვეშარტიად? როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საკითხის ამგვარი დაყენება ფილოსოფიაში არამართებულია. იგი სამართლიანია მეცნიერებაში, სადაც ყოველი საკითხი საბოლოოდ ცალსახად — დადებითად ან უარყოფითად — გადანყდება. ეს მეცნიერული აზროვნების დამახასიათებელი ნიშანია. ფილოსოფიაში კი ამგვარი რამ დაუშვებელია. ერთხელ კიდეც საზგასმით გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ეს ფილოსოფიის ნაკლი კი არა, თავისებურებაა. აღნიშნული გარემოება მუდამ მხედველობაში უნდა ჰქონდეს მკითხველს, რათა გაიგოს ფილოსოფიური აზროვნების წესის განსხვავება მეცნიერულისაგან.

შემდგომ, ზოგჯერ ჩვენ გამოვტოვებთ საკითხის გადანყვეტის ალტერნატიულ ვარიანტებს. მკითხველმა უნდა იცოდეს, რომ ეს კეთდება გამარტივების მიზნით. ყოველ თვალსაზრისს შეიძლება მოეძებნოს ალტერნატივა, რომელსაც არსებობის ისეთივე უფლება აქვს, როგორც ყველა დანარჩენს. მათგან რომელს ავირჩევთ, ეს ჩვენს პოზიციასზე დამოკიდებულია.

სივრცე და დრო. რეალობას ახასიათებს სივრცესა და დროში არსებობა. მისი ყოველი საგანი არსებობს დროის რომელიღაც მონაკვეთში და სადაც — სამყაროს რომელიღაც ადგილას. განვმარტოთ სივრცისა და დროის ცნებები.

სივრცე გამოხატავს ობიექტთა თანაარსებობას, რაც ნიშნავს ერთიმეორის გვერდით არსებობას. იგი გულისხმობს ორ განსხვავებულ მომენტს: ა) ერთი და იმავე საგნის ნაწილების თანაარსებობას, რასაც განფენილობა ეწოდება. იგი ქმნის საგნის მოცულობას, რომელსაც აქვს სამი განზომილება — სიგრძე, სიგანე და სიმაღლე. მათი ზუსტი გაზომვა და რაოდენობრივად გამოთქმა შესაძლებელია. ამ მიზნით გამოიყენება საზომი ერთეული — მეტრი.

ბ) სხვადასხვა საგნის თანაარსებობას, რაც გამოიხატება მათი ურთიერთგანლაგებით და ურთიერთმდებარეობით: ზევით და ქვევით, მარჯვნივ და მარცხენივ, წინ და უკან და ა. შ. საგნებს შორის დაშორება არის მანძილი, რომელიც ასევე შეიძლება გაიზომოს.

ამგვარად, სივრცე არის საგანთა თანაარსებობის, ე.ი. განფენილობის, ურთიერთგანლაგებისა და ურთიერთმდებარეობის წესრიგის ფორმა.

საგანს უკავია გარკვეული ადგილი. იგი ყოველთვის სადაც იმყოფება. რა არის ადგილი? იგი არ არის რაღაც, რომელიც არსებობს საგნებისაგან განცალკევებით. არსებობენ საგნები, რომელთა ურთიერთმიმართება ქმნის ადგილს. საგანს უკავია ადგილი ნიშნავს, რომ იგი გარკვეულ მიმართებაშია სხვა საგნებთან. მაგდის ადგილი ოთახში განისაზღვრება იმით, თუ როგორია მისი დაშორება იატაკიდან, ქერიდან, კედლებიდან და სხვა საგნებიდან. „მაგიდამ შეიცვალა მდებარეობა“ ნიშნავს, რომ შეიცვალა მისი მიმართება ამ საგნებთან. ადგილი, როგორც ასეთი, რაღაც დამოუკიდებელი, თავისთავადი არ არსებობს. მას ქმნის საგანთა ურთიერთგანლაგება.

დრო გამოხატავს მოვლენათა მონაცვლეობას, თანმიმდევრობას, ერთი მეორის შემდეგ არსებობას. მისი არსია ცვალებადობა, რომელიც ქმნადობის პროცესია და გულისხმობს საგნის წარმოშობას, მის განუწყვეტლივ განახლებას და მოსპობას. თანმიმდევრობა ქმნის იმ ხანგრძლივობას, რომლის პერიოდშიც ესა თუ ის საგანი არსებობს.

მამასადამე, დრო არის ერთიმეორის შემდეგ არსებობის ანუ თანმიმდევრობის და ხანგრძლიობის წესრიგის ფორმა.

დრო შედგება სამი მომენტისაგან: წარსულის, აწმყოს და მომავლისაგან. წარსული არის ის, რაც ოდესღაც აწმყოში იყო, მაგრამ დღეს უკვე აღარ არსებობს. აწმყო არის ის, რაც ახლად. მომავალი არის ის, რაც ახლად არ არის, მაგრამ შეიძლება აწმყოდ იქცეს, წარსულსა და მომავალს ერთმანეთისგან მიჯნავს აწმყო — ის, რაც ახლად. რეალურად არსებობს მხოლოდ იგი. არც წარსული და არც მომავალი რეალურად არ არსებობს.

დროის მომენტები ერთდროულად არ არსებობს. ყოველთვის სახეზეა მხოლოდ აწმყო, რომელიც წარსულში გადადის, მომავალიც აწმყოს გავლით წარსულში გადადის. რეალურია ის, რაც ახლად. მაგრამ თვითონ „ახლად“ მოუხელთებელია. იგი უცბად გადის. ის, რომ მე ვთქვი „ახლად“, უკვე წარსულშია. თუ მას გავიმეორებ, მაშინ ის იქნება ახალი „ახლად“.

დროის განსაზღვრების სიძნელე სწორედ იმ გარემოებასთან არის დაკავშირებული, რომ რეალურად მხოლოდ „ახლად“ არსებობს, რომელიც წამიერია და მუდმივ განახლებას განიცდის. არც წარსული და არც მომავალი რეალურად არ არსებობს. ჩვენ შეგვიძლია მხოლოდ მათი ცოდნა. რას ემყარება იგი? ცოდნას აწმყოს შესახებ. გარკვეული აზრით წარსული და მომავალი აწმყოში არსებობს, მაგრამ სრულიად განსხვავებული სახით. წარსული აწმყოში არსებობს შედეგების მეშვეო-

ბით. იგი, რომ ანმყოში არ ტოვებდეს რაიმე კვალს, მაშინ მის შესახებ ჩვენ წარმოდგენაც არ გვექნებოდა. მომავალი ანმყოში არ არსებობს, მაგრამ ანმყოში მოცემულია ის ტენდენციები და კანონზომიერებები, რომლებიც შემდეგ შეიძლება განხორციელდნენ და რეალობად იქცნენ. მომავალი, რომ ჩანასახის, შესაძლებლობის ფორმით ანმყოში არ იყოს, მაშინ არც მის შესახებ გვექნებოდა რაიმე წარმოდგენა. მაშასადამე, წარსული ანმყოში დალექილია შედეგების, ხოლო მომავალი — შესაძლებლობის სახით. როგორც ერთის, ისე მეორის ცოდნა ანმყოს ემყარება, აგრამ განსხვავებულია მისი წვდომის წესი: წარსულის ცოდნა არის შედეგებიდან მიზეზებზე, ხოლო მომავლის ცოდნა — მიზეზებზე და შედეგებზე დასკვნა.

წარსული განსაზღვრავს ანმყოს, ხოლო ორივე ერთად — მომავალს. სივრცე შექცევადია. შეიძლება საგანს ადგილი შევუცვალოთ და ისევე უკან დავაბრუნოთ თავის ადგილზე. დრო შეუქცევადია, მას აქვს მიმართულება. იგი მიემართება წარსულიდან ანმყოს გავლით მომავლისაკენ. წარსულს ვერ დააბრუნებ და ვერ ალადგენ. მისი არც შეცვლა და არც გადაკეთება შეიძლება. შეცვლა შეიძლება მხოლოდ ანმყოსი, რადგან იგი რეალურად არსებობს და მასზე ზემოქმედება შესაძლებელია. მომავალზე უშუალოდ ზემოქმედება არ შეიძლება, რადგან იგი არ არსებობს. მასზე ზემოქმედება ხდება მხოლოდ გაშუალებით. ანმყოში ენერგიული და აქტიური მოქმედებით შეგვიძლია მომავალი შევცვალოთ და მას სასურველი მიმართულება მივცეთ.

სივრცისა და დროის აბსოლუტური და რელატიური გაგება. სივრცისა და დროის აბსოლუტურ გაგებას ემყარება კლასიკური მექანიკა. თეორიის სახით იგი ჩამოაყალიბა ნიუტონმა. ნიუტონი ერთმანეთისაგან განასხვავებს გრძობად და მათემატიკურ სივრცესა და დროს. პირველი არის სივრცისა და დროის ალქმა, რომელსაც განიცდის ადამიანი. იგი სუბიექტურია და ცვალებადი. ამიტომ რელატიურია. ადამიანის მიერ საგნის სიდიდის ან დროის ინტერვალის განცდა სხვადასხვა პირობებში განსხვავებულია. მაგალითად, ადამიანი სახლს ახლოდან ხედავს როგორც დიდს, ხოლო შორიდან — როგორც პატარას. ასევე, სხვადასხვაგვარად განიცდის იგი დროის მიმდინარეობას: როდესაც მონყენილია, დრო ნელა მიდის, ხოლო როცა გახარებულია — სწრაფად. ამ სიტუაციებში იცვლება არა თვითონ ობიექტური სივრცე და დრო, არამედ მათი ალქმა, განცდა ადამიანის მიერ.

რაც შეეხება მათემატიკურ სივრცესა და დროს, ისინი ობიექტურია. საგნის სივრცითი და დროის განზომილებანი არ იცვლება იმის მიხედვით, თუ როგორ განიცდის მათ ადამიანი. ყველა სიტუაციაში საგნის სიდიდე და დროის მიმდინარეობა ერთი და იგივეა. მათ აქვთ აბსოლუ-

ტური და მუდმივი ხასიათი.

ნიუტონის თანახმად, სივრცე და დრო პირველადია საგანთა მიმართ. ისინი ქმნიან რალაც ჭურჭელს, რომელშიც მოთავსებულია საგნები. მათი ცვალებადობა არავითარ გავლენას არ ახდენს სივრცესა და დროზე. საგნები, რომ მოისპოს, სივრცე და დრო მაინც იარსებებს, როგორც თავისთავადი და დამოუკიდებელი. წარმოვიდგინოთ ოთახი, რომელშიც მოთავსებულია საგნები. ისინი, რომ ოთახიდან გავიტანოთ, ეს უკანასკნელი მაინც დარჩება ხელუხლებელი და უცვლელი. დაახლოებით ამგვარად წარმოედგინა ნიუტონს სივრცისა და დროის მიმართება საგნებთან.

ფარდობითობის თეორიამ, რომელიც შექმნა აინშტაინმა XX საუკუნის დასაწყისში, არსებითად შეცვალა შეხედულება სივრცისა და დროის ბუნების შესახებ. ისინი ფარდობითია და არა აბსოლუტური. ეს ნიშნავს, რომ მათი თვისებები დამოკიდებულია ათვლის სისტემაზე — თუ რომელი წერტილიდან ხდება მათზე დაკვირვება. სივრცისა და დროის პარამეტრები ობიექტურად იცვლება, რაც დამოკიდებულია სამყაროში მიმდინარე პროცესებზე, კერძოდ, სიჩქარეზე. სიჩქარის ზრდის შემთხვევაში საგნის სიგრძე მოკლდება, ხოლო დროის მიმდინარეობა ნელდება. ამ სიჩქარეების პირობებში, რომელთაც ადამიანი პრაქტიკულად აღწევს, ამ მოვლენის შემჩნევა შეუძლებელია. იგი შესამჩნევია მხოლოდ დიდი სიჩქარეების, სახელდობრ, სინათლის სიჩქარესთან მიახლოებისას. აქ ბჭობა არ ეხება ადამიანის სუბიექტურ განცდას. როდესაც იგი სხვადასხვა სიტუაციაში განსხვავებულად აღიქვამს სივრცესა და დროს. იგი სუბიექტურია და ფარდობითი. საქმე ეხება თვით სივრცისა და დროის ობიექტურ ცვლილებას. ფარდობითობის თეორია ამტკიცებს, რომ ობიექტური სივრცე და დრო ცვალებადია და რელატიური, რაც შეუთავსებელია ნიუტონის თავლსაზრისთან.

სივრცე და დრო ადამიანის ცხოვრებაში. სივრცე და დრო მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ადამიანის ცხოვრებასა და საქმიანობაში. ადამიანი ყოველთვის სადღაც არსებობს; მას დროის ყოველ მომენტში სივრცის რალაც მონაკვეთი უკავია. სახლშია, ქუჩაშია, მანქანაშია, ჭატიარებელშია, თვითმფრინავშია, გემზეა თუ სხვაგან. სივრცე არის მისი არსებობისა და საქმიანობის არეალი. ადამიანისათვის ჯერ-ჯერობით ამგვარი არეალი ძირითადად დედამიწაა. გასცდება თუ არა იგი ამ სივრცეს, ეს დამოკიდებულია მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესზე. კულტურის განვითარების დაბალ საფეხურებზე ადამიანი მივაჭვული იყო თავის საცხოვრისს. თანდათანობით იგი აფართოებს თავისი საქმიანობის სფეროს და ხდება რეგიონალური არსება. დღეს ადამიანი პლანეტარული არსებაა, რადგან მისი მოღვაწეობა უკვე დედამიწას

მთლიანად შეესბო, თანამედროვე პირობებში ადამიანმა პირველი ნაბიჯები გადადგა, რათა მოწყდეს თავის მშობლიურ გარემოს და გადავიდეს კოსმოსურ სივრცეში. მაგრამ როდის შეძლებს იგი ამ სივრცის პრაქტიკულ გამოყენებას და მასზე განსახლებას, ეს მომავლის საქმეა.

დროის განცდა განსაკუთრებულ როლს ასრულებს ადამიანის ცნიბიერებაში. იგი დაკავშირებულია სიკვდილის განცდასთან. ადამიანი რეალური არსებაა, რომელიც ჩაფლულია ორ თარიღს — დაბადებასა და სიკვდილს შორის. ყოველი წუთი მას სიკვდილთან აახლოებს. დრო მიედინება და თან მიაქვს ადამიანის სიცოცხლე. მისი კონტროლი, შეჩერება, გახანგრძლივება და ა.შ. შეუძლებელია. ეს არის ობიექტური და გარდაუვალი პროცესი, რომელიც ულმობელი და დაუნდობელია იმ აზრით, რომ განადგურებით ემუქრება ადამიანის ყოფიერებას. მოვა დრო, როდესაც ადამიანი რეალურად დადგება სიკვდილის წინაშე და იგი აღარ იარსებებს. ამიტომ დროის მდინარების შეუჩერებლობა ადამიანში შიშს და შეძრწუნებას იწვევს.

ცვალებადობა, მოძრაობა, განმითარება. ცვალებადობა უზოგადესი ცნებაა, რომელიც გამოხატავს სამყაროს, როგორც მთელის, უნივერსალურ თვისებას. იგი ახასიათებს ნებისმიერ საგანს, მოვლენას და პროცესს. ყველაფერი ცვალებადია, მარადიული არაფერია. ყოველი საგანი წარმოიშობა, იცვლება და ისპობა. ამასთან, ჯერ კიდევ ანტიკურ ეპოქაში ჩამოყალიბდა ორი ძირითადი პრინციპი, რომლებიც დღესაც ძალაშია: 1) არარასაგან რაიმე არ წარმოიშობა და 2) რაიმე არარად არ გარდაიქმნება. ხდება მოვლენათა ურთიერთგარდაქმნა. რაღაცა რაღაცად გარდაიქმნება, ის კიდევ თავის მხრივ რაღაცად გარდაიქმნება და ა.შ. უსასრულოდ. სამყარო მუდმივი ცვალებადობისა და გარდაქმნის განუწყვეტელი პროცესია.

ეს კანონზომიერება ეხება რეალობას. ე.ი. იმას, რაც დროსა და სივრცეშია. სამყაროს ნებისმიერი მოვლენა და პროცესი რეალურია, ამიტომ აუცილებლობით ექვემდებარება აღნიშნულ წესს.

ცვალებადობა არის ნებისმიერი ცვლილება დამოუკიდებლად მისი ხასიათისა და მიმართულებისა. ეს იქნება ადგილის, თვისების თუ სხვა რამის შეცვლა ამას მნიშვნელობა არა აქვს. იგი შეიძლება იყოს პროგრესული ან რეგრესული, შექცევადი ან შეუქცევადი, კანონზომიერი ან ქაოსური და სხვა ყოველგვარი ცვლილება.

მოძრაობა არ არის უნივერსალური. იგი ცვალებადობის გარკვეული სახეა, კერძოდ, გულისხმობს საგნის მიერ ადგილის შეცვლას დროის შესაბამის მონაკვეთში. მოძრაობის გაიგივება ცვალებადობასთან

არასწორია. ცვალებადობა უნივერსალური კატეგორიაა, მოძრაობა კი — მისი მხოლოდ ერთ-ერთი სახე. მოძრაობა ყოველგვარი ცვლილება არ არის, იგი გამოხატავს მხოლოდ იმ ცვლილებას, რომელიც ეხება საგნის ადგილმდებარეობის შეცვლას დროის ერთეულში.

მოძრაობა და უძრაობა შეიძლება შემდეგნაირად განვსაზღვროთ: თუ საგანი დროის რომელიღაც ორ თანმიმდევარ მომენტში იმყოფება სხვადასხვა ადგილას, მაშინ იგი მოძრაობს. თუ საგანი დროის ორ თანმიმდევარ მომენტში იმყოფება ერთსა და იმავე ადგილას, მაშინ იგი უძრავია.

საგანი დროის ყოველ მომენტში იმყოფება შესაბამის ადგილას. საგანი რომ t_1 მომენტში იმყოფება m_1 ადგილას, აქედან არც ის გამომდინარეობს, რომ იგი მოძრაობს და არც ის, რომ იგი გაჩერებულია. იმისათვის, რომ საგნის მოძრაობა ან უძრაობა დავადგინოთ, საჭიროა ავიღოთ დროის რა გინდ მცირე ინტერვალით განსხვავებული ორი მომენტი t_1 და t_2 თუ აღმოჩნდება, რომ საგანი ამ ხნის განმავლობაში იმყოფება სხვადასხვა m_1 და m_2 ადგილას, მაშინ მოძრაობს, ხოლო თუ იმყოფება ერთსა და იმავე m_1 ადგილას, მაშინ გაჩერებულია.

როგორც ვხედავთ, მოძრაობა არის საგნის მიერ ადგილის შეცვლა. სხვა ტიპის ცვალებადობა მოძრაობა არ არის.

განვითარება ცვალებადობის ერთ-ერთი სახეა. იგი აუცილებლად გულისხმობს ცვალებადობას, მაგრამ გარკვეული ტიპის ცვალებადობას. რა ნიშნები ახასიათებს მას? ცვალებადობა განვითარებაა, თუ იგი აკმაყოფილებს ორ პირობას: 1) ადგილი აქვს ახლის წარმოშობას. რაიმეს სიახლეზე შეგვიძლია ვილაპარაკოთ მხოლოდ ძველთან მიმართებაში. იგი ახალია იმდენად, რამდენადაც ძველისაგან განსხვავდება რაღაც ერთი მხრივ (რომელიღაც თვისებით) ან ძირეულად (თვისებრივად). მაგრამ შემდგომ შეიძლება მოძველდეს და გახდეს ძველი სხვასთან შედარებით. ამიტომ არ არსებობს ახალი საზოგადოდ. ის ახალია მხოლოდ ძველთან შედარებით, თვითონ ძველია სხვასთან მიმართებაში. 2) ახალი უფრო მაღალ საფეხურზე მდგომია, ვიდრე ძველი. ახალი არა მარტო განსხვავდება ძველისაგან, არამედ მასზე უფრო სრულყოფილია, უფრო რთული კანონზომიერების მქონეა. ეს ნიშნავს, რომ ცვალებადობას აქვს მიმართულება. დაბლიდან მაღლისაკენ, მარტივიდან რთულისაკენ ანუ მას აქვს პროგრესული ხასიათი, რეგრესი, ე.ი. ცვალებადობა მაღლიდან დაბლისაკენ, რთულიდან მარტივისაკენ არ არის განვითარება. ეს ნიშნავს, რომ განვითარების პროცესი შეუქცევადია. იგი მიმდინარეობს მხოლოდ ერთი მიმართულებით — დაბლიდან მაღლისაკენ ანუ მას აქვს ზეაღმავალი ხასიათი. საპირისპირო

მიმართულების მქონე ცვალებადობა არის განვითარების უარყოფა.

ამრიგად, განვითარება არის ცვალებადობა, რომელსაც აქვს ზეალმაჯალი ხასიათი. სხვა ტიპის ცვალებადობა განვითარება არ არის.

განვითარება არ არის სამყაროს უნივერსალური თვისება. იგი არ ახასიათებს სამყაროს მთლიანად. ჩვენ არ ვიცით სამყარო ვითარდება თუ არა. განვითარებას აქვს დასაწყისი და დასასრული. იმისათვის, რომ ვიმსჯელოთ რაიმეს განვითარებაზე, უნდა ვიცოდეთ საწყისი მდგომარეობა, რათა შეგვეძლოს მას შევუდაროთ მომდევნო საფეხურები. სხვაგვარად ვერ დავასკვნით აქვს თუ არა ცვალებადობას ზეალმაჯალი ხასიათი. უსასრულობას არა აქვს მიმართულება.

როდესაც განვითარებაზე ბჭობენ, მხედველობაში აქვთ დედამიწაზე მიმდინარე პროცესები და არა სამყარო მთლიანად. არაცოცხალიდან ცოცხალის წარმოშობა, სიცოცხლის ევოლუცია, საზოგადოების გაჩენა და ა.შ. ეხება მხოლოდ ჩვენს პლანეტას. მისი გავრცელება მთლიანად სამყაროზე არ შეიძლება. მზის სისტემის სხვა პლანეტებზე ამგვარი რამ არ მომხდარა. არც სხვა ვარსკვლავებზე ხდება ანალოგიური პროცესები.

არც მთლიანად საზოგადოების განვითარებაზე ბჭობაა გამართლებული. საზოგადოება იყოფა ცალკეულ კულტურებად. მაგალითად, ანტიკური კულტურა, დასავლეთ ევროპული კულტურა, ჩინური კულტურა, ამერიკელი ინდიელების კულტურა და ა.შ. ყოველ კულტურას აქვს თავისი განვითარების ინდივიდუალური გზა: დასაწყისი, გაფურჩქვნის ხანა, დაცემა და დასასრული. ანტიკური კულტურის ბაზაზე წარმოიქმნა ორი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი კულტურა — ბიზანტიური და დასავლეთ ევროპული. ბიზანტიურმა კულტურამ თავისი არსებობა შეწყაიბა XV საუკუნეში, როდესაც თურქებმა მოსაქეს ბიზანტიის იმპერია. დასავლეთ ევროპული კულტურა კი დღესაც განაგრძობს ფუნქციონებას და განვითარებას. დასავლეთ ევროპელებმა თავის მხრივ მოსაქეს და გაანადგურეს ამერიკელი ინდიელების კულტურა, როდესაც დაიპყრეს ამერიკის კონტინენტი. ასე, რომ კულტურები საზოგადოებაში წარმოიშობა და ისობა. უნდა ვიმსჯელოთ ცალკეული კულტურის და არა მთლიანად საზოგადოების განვითარებაზე. ზოგჯერ ერთი კულტურა სპობს მეორეს.

ამგვარად, განვითარებას განიცდის არა ბუნება და საზოგადოება, არამედ მათი ცალკეული სისტემები და სფეროები.

ზოგადი დასკვნა ასეთია: ცვალებადობა სამყაროს უნივერსალური თვისებაა. სამყარო მუდმივი განახლებისა და ცვლილების პროცესია. არ არსებობს საგანი, რომელიც არ ექვემდებარებოდეს მას. მოძრაობა და განვითარება ცვალებადობის სახეებია. ისინი ახასიათებენ არა სამყაროს, როგორც მთელს, არამედ საგნებს, სისტემებს და სფეროებს. ამასთან

მოძრაობას და განვითარებას დროში დასაწყისი აქვს და დასასრული. ცვალებადობას კი არც დასაწყისი აქვს და არც დასასრული.

უნივერსალურობა და მისი სახეები

უნივერსალურობის განმარტება. ყოფიერება ფართო ცნებაა, რომელიც აღნიშნავს არსებობას საზოგადოდ. ნებისმიერი არსებობა, რა სახისაც არ უნდა იყოს იგი, ყოფიერებაა. სიცარიელეც კი მას მიეკუთვნება, რადგან ისიც არსებობს. ყოფიერება და არსებობა იგივეობრივი ცნებებია. ყოველი ყოფიერი არსებულია და პირიქით. ყოფიერების უარყოფა არარაა. იგი არ არსებობს. მაშასადამე, ყოფიერება არსებობაა, არარა კი — არარსებობა. ყოფიერი არსია, არარა კი — არარსი.

ჰამლეტის საბედისწერო კითხვა „ყოფნა-არყოფნის“ შესახებ (შექსპირის ტრაგედიის „ჰამლეტის“ მიხედვით) გულისხმობს მიმართებას არა ყოფიერებასა და არარას, არამედ ყოფიერების ორ სახეს — სიცოცხლესა და სიკვდილს შორის. ამ შემთხვევაში ყოფნა აღნიშნავს სიცოცხლეს, არყოფნა კი — სიკვდილს, ორივე — ყოფიერებას, მაგრამ განსხვავებული სახის ყოფიერებას გამოხატავს. ადამიანისთვის სიცოცხლე იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ იგი მას საერთოდ ყოფნასთან აიგივებს, ხოლო სიკვდილს არყოფნად მიიჩნევს. სიცოცხლე ყოფნაა, სიკვდილი კი — არყოფნა. ამიტომ ადამიანი სიკვდილს არარად განიცდის. მისთვის სიცოცხლის მოსპობა აღიქმება როგორც არარაობაში გადასვლა. სწორედ ეს განაპირობებს იმას, რომ ჰამლეტი აიგივებს ყოფნას სიცოცხლესთან, ხოლო არყოფნას — სიკვდილთან. რა თქმა უნდა, ამგვარი გაიგივება ემოციის დონეზე გასაგებია, მაგრამ მიუღებელია ფილოსოფიური თვალსაზრისით. სიკვდილი არსებობის მხრივ ისეთივე ყოფიერებაა, როგორც სიცოცხლე. ისიც არსებობს, მაგრამ არსებობს არაცოცხალის სახით. სიკვდილი არ არის არყოფნა, ისიც ყოფნაა, მაგრამ არაცოცხალი სახით ყოფნა.

რეალური და იდეალური რეალობის უნივერსალურობის სახეები. განსხვავებენ ყოფიერების ორ სახეს — რეალურს და იდეალურს. ორივე არსებობს, მაგრამ არსებითად განსხვავებულია მათი არსებობის წესი.

რეალურია ის, რაც არსებობს დროსა და სივრცეში. იგი ქმნადობაა, მუდმივად განიცდის ცვალებადობას და განახლებას. იდეალური დროისა და სივრცის გარეშეა. იგი არ ექვემდებარება ცვალებადობას და განახლებას. უცვლელია და არ არის ქმნადი.

რეალური შეიძლება იყოს ობიექტურად და სუბიექტურად არსებული.

პირველი გულისხმობს ადამიანს ცნობიერების გარეთ, მისგან დამოუკიდებლად არსებობას. ასეთია ბუნების და კულტურის მოვლენები. მეორე გულისხმობს ადამიანის ცნობიერებაში არსებობას. ასეთია სულიერი პროცესები — ფსიქიკური განცდები. ისინი ახასიათებენ ადამიანს როგორც ინდივიდს, რომელიც დროსა და სივრცეში არსებობს. ტკივილი განიცდება ამა თუ იმ კონკრეტული ადამიანის მიერ. იგი მას უჩნდება გარკვეულ დროს, აქვს ინტენსივობა და მიმდინარეობის ხანგრძლივობა, შემდეგ კი ქრება. რომელიმე კონკრეტული ადამიანის ცნობიერების გარეთ და მისგან დამოუკიდებლად იგი საერთოდ არ არსებობს. ფსიქიკური განცდები, როგორც ადამიანის სულიერი მოღვაწეობის შედეგი, სუბიექტური რეალობაა, რადგან დროსა და სივრცეში არსებობს. კი, მაგრამ ფსიქიკური ხომ ვრცეული არაა. სამართლიანად იკითხავს მავანი? რა თქმა უნდა, ეს ასეა. განცდას არ ახასიათებს სივრცითი პარამეტრები — არა აქვს სიგრძე, სიგანე და სიმაღლე. მართალია, თავისთავად ფსიქიკურს ვრცეულობა არ ახასიათებს, იგი მხოლოდ დროული პროცესია. მაგრამ თვისებაა ცოცხალი ორგანიზმისა, რომელიც დროულ-ვრცეულია. განცდა ყოველთვის დროის რომელიღაც მონაკვეთში წარმოიქმნება ადამიანის ტვინის შესაბამის ნერვულ ცენტრში. ფსიქიკური დროში მიმდინარე პროცესია, რომელიც ხდება სივრცის რომელიღაც ადგილას, კერძოდ, ადამიანის ტვინში.

შეგვიძლია ზოგადად ვამტკიცოთ, რომ რეალობის კრიტერიუმია სივრცესა და დროში არსებობა. ყოველ შემთხვევაში, დროში არსებობა მაინც. ამის გამო პუსერლი რეალურს განსაზღვრავდა როგორც დროულს, ხოლო იდეალურს — როგორც ზედროულს. ის, რაც დროში არსებობს რეალურია. რაც დროის გარეთაა — იდეალური.

იდეალური არ არის რეალობის ნაწილი ან მხარე. იგი არარეალურია, მაგრამ მაინც არსებული იდეალური ყოფიერების თავისებური სახეა, რომელიც რეალურისგან განსხვავდება არსებობის წესით. იგი არსებობს ობიექტურად, მაგრამ ადამიანის გონთან მიმართებაში.

თუ გამოვიყენებთ პლატონის დაყოფას ორ სამყაროდ — გრძობად-ხილულ და გონებაჭვრეტით სამყაროდ, მაშინ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ რეალური მიეკუთვნება პირველს, ხოლო იდეალური — მეორეს. რეალური გრძობადი აღქმის, იდეალური კი გონებით მოაზრების ობიექტია.

რეალობა და მისი სახეები. რეალობა მოიცავს სამყაროს მთელი თავისი მრავალფეროვანი მოვლენებით და პროცესებით, რომლებიც დროსა და სივრცეში მიმდინარეობენ. უპირველეს ყოვლისა, იგი იყოფა ორ დიდ სფეროდ — ბუნებად და კულტურად. პირველი, თავისთავად არსებობს, მას ადამიანი არ ქმნის, მეორე, ადამიანის საქმიანობის შედეგია, მას

ადამიანი ქმნის.

ბუნება თავის მხრივ იყოფა ორ დიდ სფეროდ — არაცოცხალ და ცოცხალ ბუნებად. არაცოცხალი მოიცავს მიკრო და მაკრო სამყაროს, რომელთაც მიეკუთვნება სხეულები, ნივთიერებები, ენერგიები, ძალები, ველები, ატომები, ელემენტარული ნაწილაკები და სხვა. მათ ახასიათებს ფიზიკური და ქიმიური თვისებები. ისინი ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან უამრავი თვისებებით, მაგრამ აქვთ ყოფიერების ერთი წესი: ყოველი მათგანი მოკლებულია საკუთარ აქტივობას, მათ მოქმედებას ინვესს გარეგანი ძალის ზემოქმედება.

ცოცხალი ბუნება მხოლოდ დედამიწაზეა. სხვაგან მისი არსებობა ვერჯერობით ჩვენთვის უცნობია. იგი მოიცავს უამრავ განსხვავებულ სახეობებს, რომელთა ერთობლიობა ქმნის ორ დიდ სფეროს — მცენარეულობას (ფლორას) და ცხოველურ სამყაროს (ფაუნას). რა თქმა უნდა, ისინი ერთმანეთისგან განსხვავდებიან მრავალი თვისებებით, მაგრამ მათ აერთიანებს ზოგიერთი ზოგადი კანონზომიერება. ეს არის საკუთარი აქტივობის მქონე ბიოლოგიური არსებები, რომელთაც ახასიათებს საერთო თვისებები: მემკვიდრეობითობა, გარემოსადმი შეგუება, არსებობისათვის ბრძოლა, მიზანშეწონილება, გამრავლება, ზრდა, მოკვდავობა და სხვა.

ცოცხალი ბუნების შიგნით გამოიყოფა ორი ფენა — ბიოლოგიური და ფსიქიკური. ბიოლოგიურია ცოცხალ ორგანიზმებში მიმდინარე ანატომიური, ფიზიოლოგიური, მორფოლოგიური, გენეტიკური და სხვა ტიპის პროცესები. იგი გამოხატავს მხოლოდ სიცოცხლისთვის დამახასიათებელ, სპეცირფიკურ მოვლენებს. საქმე ისაა, რომ ცოცხალ ორგანიზმებში მიმდინარეობს ფიზიკური და ქიმიური პროცესებიც. ამის გამო არ იქნება მართებული იმის მტკიცება, რომ ცოცხალ ორგანიზმებში მიმდინარე ყველა პროცესი ბიოლოგიურია. ამ უკანასკნელს მიეკუთვნება მხოლოდ ის, რაც სიცოცხლეს თავისებურებას გამოხატავს, ე.ი. მხოლოდ ის, რაც ცოცხალს ახასიათებს განსხვავებით არაცოცხალი-საგან.

ფსიქიკური სიცოცხლის ევოლუციის გარკვეულ ეტაპზე წარმოიშობა. იგი უჩნდებათ ცენტრალური ნერვული სისტემის მქონე ცხოველებს. მას ბიოლოგიურ-ფიზიოლოგიური საფუძველი აქვს, მაგრამ არსებითად განსხვავდება მისგან. იგი არსებობს როგორც განცდა. ფსიქიკური არის განცდა, რომელიც უჩნდება ცენტრალური ნერვული სისტემის მქონე ცხოველს თავისი აქტივობის პროცესში.

ამრიგად, ბიოლოგიური სიცოცხლის იგივეობრივია: ბიოლოგიური ნიშნავს ცოცხალს და პირიქით, ფსიქიკური ბიოლოგიურის ფუნქციაა, მაგრამ არა ყოველი ბიოლოგიურის, არამედ მხოლოდ გარკვეული ტიპ-

ის, კერძოდ, ცენტრალური ნერვული სისტემის მქონე ცხოველებში მიმდინარე ფიზიოლოგიური პროცესების შედეგია. ბიოლოგიური და ფსიქიკური რეალური პროცესებია, რადგან მიმდინარეობენ დროსა და სივრცეში. მაგრამ მათ შორის არსებითი განსხვავებაა. პირველი მატერიალური, ხოლო მეორე არამატერიალურია. ფსიქიკური არ არის რალაც ნივთიერი ან სხეულებრივი. იგი არის განცდა, რომელიც ცოცხალ ორგანიზმს უჩნდება შესაბამისი ბიო-ფიზიოლოგიური პროცესების შედეგად.

შოშიპერაბა და მატერია. მატერია ლათინური სიტყვაა და ნიშნავს ნივთიერებას. მისგან ინარმოება ზედსართავი სახელი მატერიალური — ე.ი. ნივთიერი. ფილოსოფიაში ეს ტერმინი შემოტანილ იქნა ნივთიერების აღსანიშნავად. არისტოტელეს სწორედ ამ აზრით ესმოდა მატერია. იგი განასხვავებდა ფორმას და მატერიას. ფორმა საგნის გარკვეულობაა, მატერია კი ის მასალა, რისგანაც იგი შედგება. სახლის ფორმა არის მისი გარკვეულობა, ხოლო მასალაა ის ხე, აგურები და ა.შ., რისგანაც იგია აგებული.

მატერიალიზმის თანახმად მატერია არის ძირითადი ფილოსოფიური კატეგორია. მას მიაჩნია, რომ ნივთიერება არის სამყაროს სუბსტანცია ანუ საფუძველი. XVII — XVIII საუკუნეების მატერიალიზმმა მატერია გაუიგივა ბუნებას. მარქსისტულ ფილოსოფიაში კიდევ უფრო გაფართოვდა მატერიის ცნება და იგი გაუიგივდა ყოფიერებას, რომელიც გაგებულ იქნა როგორც ობიექტური რეალობა. მატერია იგივეა, რაც ყოფიერება ანუ ობიექტურად რეალობა. თავისი პირვანდელი მნიშვნელობით მატერია აღნიშნავდა ნივთიერებას, ხოლო მატერიალური — ნივთიერს. მისი მნიშვნელობის გაფართოების შემდეგ კი იგი უკვე აღნიშნავს ყოველგვარ ყოფიერებას ანუ ობიექტურად რეალურს. რეალური, დამოუკიდებლად იმისა, იგი ნივთიერია თუ არანივთიერი, მიჩნეულია მატერიალურად. ყოველი რეალობა, რომელიც ადამიანის ცნობიერებისგან დამოუკიდებლად ანუ ობიექტურად არსებობს, არის მატერია — ასეთი იყო მატერიის ლენინისეული განმარტება.

არ არის მიზანშეწონილი მატერიის ცნების ამგვარი გაფართოება, რადგან იგი კარგავს თავის საკუთარ მნიშვნელობას და იძენს მისგან სრულიად განსხვავებულ საზრისს. მატერიის ცნება შემოტანილ იქნა არა საერთოდ ყოფიერების, არამედ მისი გარკვეული სახის აღსანიშნავად. არსებობს ყოფიერების სხვა სახეები, რომელთა შინაარსს გამოთქვამს შესაბამისი ტერმინები. მატერიის ცნების მოცულობის გაფართოება იწვევს ყოფიერებისა და მისი სახეების აღმნიშვნელ ცნებათა აღრევას, რაც ხდება გაუგებრობისა და გაუმართლებელი ბჭობის წყარო. სანიმუშოდ განვიხილოთ ე. წ. ფიზიკური იდეალიზმის კრიტიკა,

რომელიც გავრცელებული იყო მარქსისტულ ფილოსოფიურ ლიტერატურაში.

ფიზიკურ იდეალიზმად მიჩნეულიქნა თეორია, რომელიც ფიზიკის ახალი აღმოჩენების საფუძველზე ამტკიცებდა თეზისს მატერიის გაქრობის ანუ ანიჰილაციის შესახებ. ამგვარი მტკიცება ეყრდნობოდა ფიზიკის მიერ ექსპერიმენტულად დადასტურებულ ფაქტს, რომ ნივთიერება გადადის ენერგიაში. ადრე ცნობილი და აღიარებული იყო, რომ ნივთიერების ერთი ფორმა გადადის მეორეში ან ენერგიის ერთი ფორმა გადადის მეორეში, მაგრამ სრულიად მოულოდნელი აღმოჩნდა ის ფაქტი, რომ ნივთიერება შეიძლება გარდაიქმნას ენერგად და პირიქით. აქედან ფიზიკოსებმა და ფილოსოფოსებმა გამოიტანეს დასკვნა, რომ ხდება მატერიის გაქრობა. რატომ? იმიტომ, რომ მათთვის მატერია და ნივთიერება იგივეობრივია, ენერგია კი მატერია არ არის, რადგან იგი არ არის ნივთიერება. იმიტომ მათთვის თეზისი მატერიის გაქრობის შესახებ ნიშნავს არა ობიექტური რეალობის (ყოფიერების) მოსაპობას და გადასვლას აზრის სფეროში, არამედ სრულიად ელემენტარულ და უდავო ჭეშმარიტებას: ნივთიერების (მატერიის) გადასვლას არანივთიერებაში (არამატერიალურში), ანუ ენერგიაში. კი, მაგრამ ნივთიერებაც და ენერგიაც ხომ რეალურად არსებობს? რატომ არ შეიძლება, რომ ორივე მივიჩნიოთ მატერიალურად? რა თქმა უნდა, შეიძლება, მაგრამ მიზანშეწონილი არაა. საქმე ისაა, რომ ნივთიერი არის მატერიალური; არანივთიერი კი — არამატერიალური. ტრადიციულად ამ აზრით იხმარებოდა ეს ცნებები. ახლა მათი შინაარსის შეცვლა გაუგებრობის შეტს არაფერს გამოიწვევს.

აღნიშნულის გამო მიზანშეწონილია მატერიის ცნება მოვიხმაროთ მისი ტრადიციული მნიშვნელობით. იგი აღნიშნავს რეალობის მხოლოდ ერთ სახეს — ნივთიერებას. მხოლოდ ნივთიერი სახით არსებული არის მატერიალური.

ამგვარად, მატერია არ არის ობიექტური რეალობის იგივეობრივი. ყოველი ობიექტურად არსებული არ არის მატერიალური. უფრო მეტიც, არ არის გამართლებული ფიზიკური რეალობის მთლიანად გაიგივება მატერიასთან. თანამედროვე ფიზიკაში განასხვავებენ რეალობის ორ სახეს — ნივთიერებას და სინათლეს (ელექტრო-მაგნიტურ ველს). პირველს უწოდებენ მატერიას, „მეორეს კი — არა. და ეს სავსებით შესაბამეა დასავლეთევროპული ფილოსოფიის ტრადიციებს.

ადამიანის შოშიპერაბა. დედამიწაზე სიცოცხლის ევოლუციის გარკვეულ საფეხურზე წარმოიქმნა ცხოველის სრულიად ახალი სახეობა — ადამიანი. მისი ჩამოყალიბების პროცესი ხანგრძლივ პერიოდს — რამდე-

ნიმე მილიონ წელს მოიცავს. არსებობდა ადამიანის რამდენიმე გენეტიკურად განსხვავებული სახეობა, რომელიც წინ უსწრებდა ადამიანის თანამედროვე ტიპს. ისინი ცხოვრობდნენ ჯოგურად და დიდად არ განსხვავდებოდნენ ცხოველებისაგან. დაახლოებით 50 ათასი წლის წინ წარმოიშვა ადამიანის ახალი თანამედროვე ტიპი, რომელსაც უწოდებენ *Homo sapiens* (გონიერ ადამიანს). სწორედ ცხოველის ეს სახეობაა ის ადამიანი, რომელიც ძირითადად განსხვავებულია ყველა მისი წინამორბედისაგან. იგი გენეტიკურად დღემდე არსებითად უცვლელია. რა თქმა უნდა, გარკვეული ბიოლოგიური (ანატომიური, მორფოლოგიური და სხვა) თვისებები შეიცვალა, მაგრამ გენეტიკურად იგი არ შეცვლილა. ჩვენ და ჩვენს შორეულ წინაპრებს ერთი გენეტიკური სტრუქტურა გვაქვს, რის გამოც მივეკუთვნებით ერთსა და იმავე სახეობას — გონიერ ადამიანს. როდესაც ბჭობა ეხება ადამიანური ყოფიერების ძირითად განსხვავებულობას ცხოველის ყოფიერებისგან, იგულისხმება სწორედ ადამიანის აღნიშნული სახეობა.

ადამიანი ბუნების შვილია, ამიტომ იგი თავის თავში შეიცავს ყოველივე იმას, რაც მას ბუნებისგან ერგო. ადამიანს აქვს სხეული, რომელსაც მართავს ცენტრალური ნერვული სისტემა. მის ორგანიზმში მიმდინარეობს ფიზიკური, ქიმიური და ბიოლოგიური პროცესები. მათ საფუძველზე წარმოიქმნება ფსიქიკური განცდები. ანალოგიური პროცესები ჩვენ შეგვიძლია ვნახოთ მაღალგანვითარებულ ცხოველებში. მაგრამ ადამიანში არსებობს ერთი ფენა, რომელსაც ვერ ვხვდებით ვერც ერთ სხვა ცხოველში, როგორც მაღალგანვითარებულს არ უნდა იყოს იგი. ეს არის გონი, რომელიც აქვს მხოლოდ ადამიანს და არ აჩნია ცხოველის არც ერთ სახეობას.

ერთმანეთისგან განასხვავებენ გონს და სულს. ქართულ ენაში სიტყვა „სული“ ორი აზრით იხმარება:

1) იგი გაიგივებულია ფსიქიკასთან. სულიერი და ფსიქიკური ერთი და იგივეა; 2) იგი აღნიშნავს ფსიქიკურისგან სრულიად განსხვავებულ ფენომენს. სანიმუშოდ შეიძლება დავასახელოთ შემდეგი კონტექსტები: „ქართული სული“, „სულისკვეთება“, „სულიერი მოთხოვნილებანი“, „სულიერი კულტურა“.

¹ გერმანულ და რუსულ ენებში მათ განასხვავებლად იხმარება სხვადასხვა სიტყვა. გერმანულში *Geist* (გონი) და *Seele* (სული). შესაბამისად რუსულში — *Дух* და *Душа*. ქართულ ენაში ორივეს აღნიშნავდა ერთი სიტყვა „სული“. რათა გაემიჯნათ ეს ორი ფენომენი ერთმანეთისაგან, შემოტანილ იქნა ახალი სიტყვა „გონი“. შესაძლებელია იგი მთლად გამართული და ადეკვატური არ იყოს, მაგრამ შეიცავს სულ სხვა შინაარსს ვიდრე სიტყვა „სული“.

ახლა შევეცადოთ კონკრეტულად ვაჩვენოთ განსხვავება სულსა და გონს შორის. სული რეალური ფენომენია, იგი არსებობს დროსა და სივრცეში. კონკრეტული ინდივიდის თვისებაა, მის სხეულთან ერთად ცოცხლობს და კვდება. სული შეიძლება დაავადდეს, რაც გამოიხატება ფსიქიკურ აშლილობებში. მათი მკურნალობა შესაძლებელია სამედიცინო პრეპარატებით. საგანგებოდ არსებობს მედიცინის დარგი ფსიქიატრია, რომლის მიზანია ფსიქიკურ (სულიერი) დაავადებთა მკურნალობა.

გონი აბსტრაქტული ფენომენია. იგი არ არის ინდივიდის სხეულის თვისება, რომელიც მის სიკვდილთან ერთად კვდება. მასთან მედიცინას არაფერი ესაქმება, ამიტომ გამორიცხულია რაიმე პრეპარატებით მისი მკურნალობა. მაინც რა არის გონი? გონი არის ადამიანის მოღვაწეობით შექმნილ პროდუქტებში რეალიზებული, განივთებული, გასაგნებული აზრი. ხატოვნად შეიძლება ითქვას: გონი არის ქვაში ამტყველებული სული. ყველაფერი, რასაც ადამიანი ქმნის, არის მისი გონის განივთება, გასაგნება.

გონი და კულტურა. სული ანუ ფსიქიკა დამოკიდებულია ადამიანის სხეულში მიმდინარე პროცესებზე. ამის გამო იგი უნდა დახასიათდეს ცოცხალ ორგანიზმთან მიმართებაში. გონი ვლინდება ადამიანურ ქმნილებებში, რომელთა ერთობლიობას უწოდებენ კულტურას. ამიტომ იგი უნდა დახასიათდეს მასთან მიმართებაში.

რა არის კულტურა? საინტერესოა თვით ტერმინი „კულტურა“ ევოლუცია. იგი ლათინური წარმოშობისაა და ნიშნავს დამუშავებას, მოვლას. დაახლოებით ძვ. წ. III-II საუკუნეებში ეს სიტყვა პირველად იხმარა კატონმა თავის ნაშრომში სოფლის მეურნეობის შესახებ, სადაც იგი აღნიშნავდა მიწის დამუშავებას. მოგვიანებით, ძვ. წ. I საუკუნის გამოჩენილმა ორატორმა და მოღვაწემ ციცერონმა სიტყვა „კულტურა“ გამოიყენა სულის მიმართ. ცნობილია მისი გამოთქმა: „სულის კულტურა არის ფილოსოფია“. XVIII-XIX საუკუნეებში კულტურამ შეიძინა ცივილიზაციის მნიშვნელობა. იგი აღნიშნავდა განათლებულობას, განსწავლულობას და უპირისპირდებოდა უკულტურობას, ჩამორჩენილობას. თანდათან კულტურა გაგებულ იქნა როგორც ადამიანის მიერ შექმნილი მატერიალური და სულიერი ფასეულობების ერთობლიობა. მხოდა მისი დაყოფა მატერიალურ და სულიერ კულტურად.

XX საუკუნეში ჩამოყალიბდა ფილოსოფიის ახალი დარგი — კულტურის ფილოსოფია. მასში „კულტურის“ ცნება მოიხმარება ფართო აზრით. იგი აღნიშნავს ყველაფერს, რაც ადამიანის მიერაა შექმნილი. იგი უპირისპირდება ბუნებას. ეს უკანასკნელი არსებობს და ფუნქციობს თავისთავად, ადამიანთან მიმართების გარეშე. ბუნებრივია ყველაფერი,

რასაც ადამიანის ხელი არ შეხებია და იცვლება მის ჩაურევლად. კულტურა არის ადამიანის მოღვაწეობით შექმნილი სამყარო. მას მიეკუთვნება საზოგადოება მთელი თავისი მრავალფეროვნებით: პოლიტიკური, სამართლებრივი, ეკონომიკური, სოციალური და ა.შ. ურთიერთობები, საზოგადოებრივი დაწესებულებები, ორგანიზაციები და ინსტიტუტები; ადამიანის საზოგადოებრივი და პირადი ცხოვრება. მაგრამ საზოგადოებით არ ამოიწურება კულტურის შინაარსი. მას აგრეთვე მიეკუთვნება ბუნების ზოგიერთი მოვლენა, ოღონდ ისეთი, რომელიც ადამიანის ხელითაა დამუშავებული. მაგალითად, გზები, ხიდები, პარკები, შინაური ცხოველები და სხვა.

ჩვეულებრივ სიტყვახმარებაში სიტყვა „კულტურა“ ხშირად მოიხმარება ვიწრო აზრით: „ქცევის კულტურა“, „შრომის კულტურა“, „მატერიალური კულტურა“, „სულიერი კულტურა“, „კულტურული ადამიანი“ და ა.შ. ამგვარი გამოთქმები უკვე დამკვიდრებულია და მათი გამოყენება შესაბამის კონტექსტებში სავსებით გამართლებულია. კულტურის ფილოსოფიაში ამ ცნების შინაარსი აშკარად სცილდება დამკვიდრებულ ტრადიციას. იგი აღნიშნავს ადამიანის მიერ შექმნილ სამყაროს, რომელსაც შეიძლება ეწოდოს გონითი სამყარო.

გონითი სამყარო ორი მომენტის შემცველია: ერთი მხრივ, არსებობენ მატერიალური ნივთები და პროცესები, ხოლო მეორე მხრივ — მათში რეალიზებული გონითი აქტები. კულტურის ნებისმიერი ფენომენი დაკავშირებულია შესაბამის მატერიალურ მოვლენასთან. იგი მხოლოდ მასში და მისი მეშვეობით არსებობს. მაგალითად, განვიხილოთ ფული და ხელოვნების ნაწარმოები. ისინი კულტურის სრულიად განსხვავებულ სფეროს მიეკუთვნებიან, მაგრამ მათი ყოფიერების წესი ერთია.

ფული მიმოქცევის საშუალებაა, რომლის მეშვეობით ხორციელდება საქონელთა ურთიერთგაცვლა. იგი არის ოქრო, რომელიც ძვირფასი ლითონია. ოქრო თავისი თვისებებითაა ძვირფასი, თორემ ჩვეულებრივი მატერიალური ნივთია. რა აქცევს მას ფულად? სასაქონლო წარმოება, რომლის დროს პროდუქტები მზადდება გასაცვლელად. მწარმოებელსა და მომხმარებელს შორის ურთიერთობა მყარდება ბაზრის მეშვეობით. აქ ხდება საქონელთა ყიდვა-გაყიდვა. ეს პროცესი, რომ განხორციელდეს, საჭიროა არსებობდეს ერთი უნივერსალური საქონელი, რომელზეც ყველა დანარჩენი საქონელი გაიცვლება. ასეთი საქონელია ფული, რომელიც დაუკავშირდა ოქროს და მისი ფორმა მიიღო. რატომ გახდა ოქრო ფული? იმიტომ, რომ ადამიანებმა იგი მიიჩნიეს, აღიარეს საქონელთა ურთიერთგაცვლის საუკეთესო საშუალებად. ადამიანის მხრიდან ამგვარი აღიარების გარეშე ფული არ არსებობს. მატერიალური საგანი — ოქრო ფულად არ გადაიქცევა, თუ ადამიანები მას არ მიიჩნევენ ყი-

დვა-გაყიდვის საშუალებად. ამგვარად, ფულს წარმოშობს ადამიანებს შორის ურთიერთობა, რომელიც მყარდება სასაქონლო წარმოების პროცესში. როგორც მატერიალური საგანი ოქრო თავისთავად ფული არაა. იგი ფულად იქცევა, თუ ადამიანმა იგი მიიჩნია საქონელთა ყიდვა-გაყიდვის ერთადერთ საშუალებად. ამგვარი აღიარება ადამიანის გონითი აქტია. ოქროში, ე.ი. მატერიალურ ნივთში ფული ადამიანმა უნდა ამოიკითხოს, დაინახოს და შეიცნოს. სხვაგვარად იგი უბრალო ნივთია, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში ფული.

ახლა განვიხილოთ ხელოვნების ნაწარმოები. მას აუცილებლად აქვს ნივთიერი მხარე: ხუროთმოძღვრულ ქმნილებაში არის ქვა, ნახატიში — ფერი, ენობრივ ქმნილებაში — ბგერა, მუსიკაში — მელერი და ა.შ. თუ მხატვრულ ქმნილებას მატერიალური მხრიდან განვიხილავთ, მაშინ მას ისეთივე ბუნებრივი არსებობა აქვს, როგორც სხვა ნივთიერებას. ნახატი კედელზე ისევე ჰკიდია, როგორც ქუდი. ძეგლი ისევე დგას მოედანზე, როგორც ელექტრონის გადამცემი ბოძი. წიგნები ისევე აწყვეს სარდაფში, როგორც ფქვილით სავსე ტომრები და სხვა.

მაგრამ ხელოვნების ნაწარმოები ნივთი როდია. იგი შერწყმულია სხვა რაღაცასთან, რომელიც მისი საზრისი და მნიშვნელობაა, მათი ამოკითხვა, გაგება და გაცნობიერება ხდება ადამიანის გონის მიერ. სწორედ ეს გარემოება ხდის მას ხელოვნების ქმნილებად. თუ ამგვარ გაგებას არ ექნება ადგილი, მაშინ იგი უბრალო ნივთია და მეტი არაფერი. ადამიანთა გამგები აუდიტორიის გარეშე, მხატვრული ქმნილება, როგორც ასეთი, არ არსებობს. ხელოვნების ნაწარმოებებში რეალიზებულია ადამიანის გონი და მისი გაგებისა და გაცნობიერების გარეშე იგი არ არსებობს.

მოტანილი მაგალითების ანალიზი ნათელყოფს კულტურის ყოფიერების თავისებურებას, რითაც იგი განსხვავდება ბუნების ყოფიერებისაგან. ბუნება თავისთავადაა, იგი არავის შეუქმნია, ამიტომ მასში არ არის რეალიზებული არავითარი ღვთაებრივი ან მსოფლიო გონი. კულტურა ადამიანის ქმნილებაა, ამიტომ მასში რეალიზებულია მისი გონი.

სამშაროს კანონზომიერების არსებობა

კანონზომიერება იწინავეს კანონებისადმი თანხმობას. მოვლენა კანონზომიერია, თუ იგი ხდება კანონების შესაბამისად, შესატყვისად. მოვლენა არაკანონზომიერია, თუ მისი მიმდინარეობა არ ეთანხმება კანონებს და ხდება მათ საპირისპიროდ. კანონზომიერებას ახასიათებს შემდეგი ნიშნები: 1) დეტერმინირებულო-

ბა, განპირობებულობა (ლათ. დეტერმინაცია ნიშნავს განსაზღვრულობას). კანონზომიერი მოვლენის წარმომობას და მიმდინარეობას განაპირობებენ გარკვეული ფაქტორები და გარემოებანი. იგი მთლიანად განსაზღვრულია მათ მიერ; 2) აუცილებლობა. კანონზომიერია მოვლენა, რომელიც ხდება არა თვითნებურად, შემთხვევით, არამედ აუცილებლობის ძალით. იგი დეტერმინაციის აუცილებელი შედეგია; 3) განმეორებადობა, რეგულარობა. კანონზომიერი მოვლენა ერთსა და იმავე პირობებში რეგულარულად მეორდება. ის, რომ პირობების შეცვლისას, მოვლენა შეიცვლება, ეს არა თუ ენიშნავს შედეგებს კანონზომიერებას, არამედ პირიქით — ადასტურებს მას. მაგალითად, წამალმა ერთ პაციენტზე — დადებითად, ხოლო მეორეზე უარყოფითად იმოქმედა. ეს სრულიად კანონზომიერია იმ შემთხვევაში თუ მათი ორგანიზმების მდგომარეობა არსებითად განსხვავებულია ერთმანეთისაგან. მაგრამ იგი არაკანონზომიერი იქნება, თუ მან განსხვავებული შედეგები მოგვცა ერთსა და იმავე პაციენტზე დაახლოებით მსგავს პირობებში.

ამრიგად, კანონზომიერება არის წესრიგი, რომელიც დეტერმინირებულია შესაბამისი პირობებით და გარემოებებით. არაკანონზომიერება არის უწესრიგობა, ქაოსი, რომელიც არადეტერმინირებულია და ხდება თვითნებურად.

კანონი და მისი ფუნქციები. არსებობს მოვლანათა ახსნის ორი ფორმა — მეცნიერული და არამეცნიერული. პირველი გულისხმობს მოვლენათა ახსნას ბუნებრივი კანონების საფუძველზე, ხოლო მეორე — მათ გარეშე. მაგალითად, ერთმანეთს რომ შევადაროთ დღე-ღამის ან წელიწადის დროთა ცვალებადობის მეცნიერული და მითოლოგიური ახსნა, მეცნიერება ამ მოვლენებს ხსნის შემდეგნაირად: დღე-ღამის ცვალებადობა გამოწვეულია დედამიწის ბრუნვით თავისი ღერძის გარშემო. წელიწადის დროთა ცვალებადობის მიზეზია დედამიწის ბრუნვა მზის გარშემო. როგორ ხსნის ამ მოვლენებს მითოლოგია? დღე-ღამის შეცვლას იწვევს მზის ღმერთი ჰელიოსი. იგი ჯდება ოქროს ეტლში და გადაივლის ცას. როდესაც იგი ცაზეა — დღეა, ხოლო როდესაც მიეფარება — ღამე. წელიწადის დროთა ცვალებადობის მიზეზია შემდეგი: ნაყოფიერების ქალღმერთ დემეტრეს ჰადესმა მოსტაცა ქალიშვილი პერსეფონე. იგი დადარდინდა, მიატოვა თავისი საქმე, მცენარეულობა აღარ იძლეოდა მოსავალს. საფრთხე დაემუქრა ადამიანთა მოდგმას. შეწუხდა ზევსი, მოელაპარაკა ჰადესს და ისინი შეთანხმდნენ: პერსეფონე წელიწადის ერთ მეოთხედს გაატარებდა ჰადესთან, დანარჩენს — დემეტრესთან. როდესაც პერსეფონე ჰადესთანაა,

დემეტრე დადარდინებულია, რის გამოც ბუნება მკვდარი და არის ზამთარი. როდესაც პერსეფონე ბრუნდება დემეტრესთან, იგი გახარებულია. ამის შედეგად ბუნება იღვიძებს და დგება გაზაფხული. როდესაც პერსეფონე დემეტრესთანაა, იგი გახარებულია და არის ზაფხული. როდესაც მოდის დრო, რომ პერსეფონე უნდა დაბრუნდეს ჰადესთან, იგი ისევ სევდას ეძლევა და ბუნება იწყებს კვდომას. დგება შემოდგომა.

აღნიშნული პროცესები რეგულარულად მეორდება. მათ აქვთ აუცილებელი და დეტერმინირებული ხასიათი. მაშასადამე, როგორც მეცნიერება, ისე მითოლოგია ცნობს და აღიარებს კანონზომიერებას. მაგრამ მათ შორის არსებითი განსხვავებაა. პირველი კანონზომიერების ახსნას იძლევა კანონების, ხოლო მეორე — რაღაც ფანტასტიკური ძალების (ღმერთების) საფუძველზე. ამიტომ კანონზომიერების აღიარება არ არის მეცნიერების სპეციფიკური ნიშანი. მას ცნობს მითოლოგიაც და რელიგიაც. განსხვავება კანონზომიერების საფუძველს ეხება. მეცნიერების თავისებურება ისაა, რომ იგი კანონზომიერების ახსნას ახდენს კანონების მეშვეობით.

რა არის კანონი? კანონი ყოველთვის გამოითქმის ზოგადი დებულებით. მაგრამ მას შეიძლება ჰქონდეს ორი სრულიად განსხვავებული შინაარსი: 1) იგი ადგენს სინამდვილის რაღაც მოვლენებს შორის მიმართებას. მაგალითად, დებულება: „თუ რკინა გავათბეთ, მაშინ იგი გაფართოვდება“. იგი გამოხატავს მიზეზობრივ კავშირს რკინის გათბობასა და მის გაფართოებას შორის, რასაც ძალა აქვს ყოველ დროს და ყოველ ადგილას. 2) იგი ადგენს ზოგად წესს, რომელიც გამოხატავს ქცევის ნორმას — გარკვეულ სიტუაციაში როგორ უნდა მოიქცეს ადამიანი. მაგალითად, მედიცინაში არსებობს ოქროს წესი, რომელიც ადგენს თუ როგორ უნდა მოიქცეს ექიმი რეცეპტის გამოწერისას.

პირველი ტიპის კანონებს უწოდებენ ობიექტურს, ხოლო მეორე ტიპის — ნორმატიულს. მეცნიერება ადგენს როგორც ობიექტურ, ისე ნორმატიულ კანონებს. მათ საფუძველზე იგი ცდილობს ახსნას სამყაროს კანონზომიერება და დაადგინოს ადამიანის ქცევის ნორმები.

თანამედროვე მეცნიერება განასხვავებს ორი სახის — დინამიკურ და სტატისტიკურ კანონებს. დინამიკური კანონი გამოხატავს გარდაუვალობას, რომელსაც არა აქვს გამონაკლისი და მას ექვემდებარება სიმრავლის ყოველი მოვლენა. მაგალითად, ამ სახისაა კლასიკური მექანიკის კანონები — ინერციის, მიზიდულობის და სხვა. სტატისტიკური კანონი გამოხატავს იმას, რაც ხორციელდება უმეტესწილად და არა ყოველთვის. მას აქვს გამონაკლისი, ამიტომ მას არ ექვემდებარება სიმრავლის ყოველი მოვლენა.

სტატისტიკური კანონი არ განსაზღვრავს ყოველი ინდივიდუალური

მოვლენის ქცევას. იგი ეხება მოვლენათა სიმრავლეს და ადგენს რალაც საშუალოს, რომელიც განხორციელდება მიახლოებით. ამიტომ მას აქვს ალბათური ხასიათი. სტატისტიკური კანონი ალბათურია. სანიშნოდ განვიხილოთ მონეტის აგდებისას მიღებულ შედეგთა სიმრავლე. კანონი არ ადგენს ყოველი აგდების შედეგს — იგი შეიძლება იყოს ფულის ან გერბის მხარე. თუ კერძოდ რომელი იქნება ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში, ამის განსაზღვრა კანონით არ შეიძლება. იგი ადგენს მრავალი მცდელობის შედეგს. ვთქვათ 1000 აგდების შემთხვევაში ორივე მხარე თანაბრად კანონილდება, მაგრამ ეს განხორციელდება არა ზუსტად, არამედ მიახლოებით. ყოველთვის იქნება გადახრა ერთ ან მეორე მხარეს, თუმცა ცდების გაზრდის შემთხვევაში მას სულ უფრო მეტად ექნება კანონთან მიახლოების ტენდენცია.

მედიცინა ემყარება იმ კანონებს, რომელთაც ადგენს ფუნდამენტური მეცნიერებანი — ადამიანის ანატომია, ფიზიოლოგია, ფსიქოლოგია, გენეტიკა და სხვა. ეს კანონები გვიხსნიან დაავადებათა წარმოშობის მიზეზებს. მაგრამ მედიცინა თვითონ ადგენს საკუთარ კანონებს, რომლებიც ეხება დაავადებათა სიმპტომებს და მათი მკურანლობის მეთოდებს. მაგალითად, განვიხილოთ ისეთი ავადმყოფობა, როგორცაა ტუბერკულოზი. ამასთან დაკავშირებით დგინდება შემდეგი კანონები: „ტუბერკულოზს აქვს ასეთი და ასეთი სიმპტომები“, „ტუბერკულოზის განკურნება შეიძლება ასეთი და ასეთი მეთოდებით“.

მედიცინის კანონები სტატისტიკური ხასიათისაა. ყოველ მათგანს აქვს გამონაკლისი, რაც განპირობებულია პაციენტების ინდივიდუალური თავისებურებებით და იმ განსხვავებული ფაქტორების სიმრავლით, რომლებიც მათ განხორციელებას ხელს უწყობენ ან ხელს უშლიან. აქ იმდენად დიდი რაოდენობის განსხვავებული ფაქტორი მონაწილეობს, რომ მათი ერთ სქემაში მოქცევა შეუძლებელია. ამიტომ მედიცინა იძულებულია დაადგინოს სტატისტიკური კანონი, რომელიც უზრუნველყოფს შედეგის განხორციელებას გარკვეული პროცენტით და არა უეჭველად.

კანონს აქვს ორი ფუნქცია — ახსნა და წინასწარმეტყველება. მისი დანიშნულებაა ახსნას ცნობილი მოვლენები და წინასწარმეტყველოს უცნობი. ამ ამოცანას ასრულებს რეალური მეცნიერება. იგი რეალობის კანონების აღმოჩენისა და ზუსტი ფორმულირების საფუძველზე ცდილობს ახსნას და წინასწარმეტყველოს მოვლენები. სწორედ ესაა რეალურ მეცნიერებათა ძირითადი თავისებურება.

დაბაძაძო 0505030 და 05დაბაძაძო 0505030. საკითხი ეხება კონონზომიერების ობიექტურად არსებობას. ახასიათებს თუ არა იგი სამყაროს?

სამყაროში წესრიგია თუ ქაოსი, კანონზომიერებაა თუ შემთხვევითობა? პროცესები დეტერმინირებულია (განპირობებულია) თუ თვითნებურია (გაუპირობებელია)? ფილოსოფიის ისტორიაში ამ კითხვებზე არ არსებობდა ცალსახა პასუხი: ერთნი მიიჩნევდნენ, რომ სამყარო კანონზომიერია, მეორენი კი უარყოფდნენ მას. ამან განაპირობა ორი დაპირისპირებული მიმართულების — დეტერმინიზმის და ინდეტერმინიზმის წარმოშობა. მეორე პირველის ფუნქციაა, რადგან მას საკუთარი დადებითი შინაარსი არ გააჩნია. იგი განისაზღვრება დეტერმინიზმთან დაპირისპირებით. ინდეტერმინიზმი უარყოფს იმას, რასაც ამტკიცებს დეტერმინიზმი. ამის გამო პირველ რიგში უნდა განვსაზღვროთ დეტერმინიზმი. ეს მიმართულება სხვადასხვაგვარად იყო გაგებული. ფილოსოფიის ისტორიაში ყველაზე უფრო მიზანშეწონილად მიგვაჩნია შემდეგი გაგება:

დეტერმინიზმი არის თეორია, რომელიც ამტკიცებს კანონზომიერების ობიექტურად არსებობას. მოვლენებისა და პროცესების მიმდინარეობა სამყაროში კანონზომიერია; არაფერი არ ხდება თვითნებურად და მხოლოდ შემთხვევით. ყველაფერი განპირობებული და დეტერმინირებულია. ინდეტერმინიზმი კი არის თეორია, რომელიც კანონზომიერების ობიექტურად არსებობას უარყოფს და ამტკიცებს, რომ ყველაფერი, რაც სამყაროში ხდება, თვითნებური და შემთხვევითია.

მაშასადამე, დეტერმინიზმის ძირითადი პრინციპია კანონზომიერების ობიექტურობის აღიარება, ხოლო ინდეტერმინიზმის — მისი უარყოფა.

დეტერმინიზმი ფართო მოძღვრებაა. ყველა თეორია, რომელიც სამყაროს კანონზომიერებას აღიარებს, დეტერმინისტულია. მაგრამ სხვადასხვაგვარად ხდება კანონზომიერების არსის გაგება და მისი დაფუძნება. რა განაპირობებს კანონზომიერებას? რა არის მისი საფუძველი? ამ კითხვებზე პასუხი არაერთგვაროვანია, რის შედეგად საქმე გვაქვს დეტერმინიზმის განსხვავებულ სახეებთან. უპირველეს ყოვლისა უნდა განვასხვავოთ მეცნიერული და არამეცნიერული დეტერმინიზმი. ორივეს მიაჩნია, რომ სამყარო კანონზომიერია, მაგრამ სხვადასხვაგვარად ესმით მისი საფუძველი. პირველს კანონზომიერების საფუძველად მიაჩნია თვით სამყაროსთვის დამახასიათებელი შინაგანი და ობიექტური კავშირები, რომლებიც გამოიხატება შესაბამისი კანონების მეშვეობით, მეორე კანონზომიერებას აფუძნებს რალაც ზებუნებრივ ძალაზე, რომელიც სამყაროსთვის მიღებული და გარეგანია. არამეცნიერული დეტერმინიზმის მაგალითებია ფატალიზმი და პროვიდენციალიზმი. ფატალიზმი (ლათ. სიტყვიდან ფატუმ, რაც ნიშნავს ბედისწერას) აღიარებს, რომ ბედისწერაა სწორედ ის ზებუნებრივი

ძალა, რომელიც განსაზღვრავს სამყაროში არსებულ მკაცრ კანონზომიერებას ანუ გარდაუვალობას. პროვიდენციალიზმი (ლათ. სიტყვიდან პროვიდენცია, რაც ნიშნავს განგებას) მიიჩნევს, რომ ღვთის ნება — განგებაა ის საფუძველი, რომელიც მკაცრად განსაზღვრავს სამყაროს კანონზომიერებას.

ფატალიზმი და პროვიდენციალიზმი არამეცნიერული შინაარსის დეტერმინისტული მოძღვრებებია.

მეცნიერების საფუძველი დეტერმინიზმია. სხვაგვარად არსებობა მას არ შეუძლია. იქ, სადაც კანონზომიერება და მოვლენათა განპირობებულობა არ არსებობს, მეცნიერება შეუძლებელია. იგი ქმნის თავისებურ დეტერმინისტულ თეორიას, რომელიც სხვა ანალოგიური თეორიებისაგან იმით განსხვავდება, რომ კანონზომიერების საფუძვლად მიაჩნია რეალობა და მისი შინაგანი კანონები.

სამყაროს კანონზომიერების ახსნა და დაფუძნება თვით მასში მოქმედი კანონების მეშვეობით — აი მეცნიერული დეტერმინიზმის ძირითადი თავისებურება. მეცნიერების მიზანიც სხვა არაფერია თუ არა ამ კანონების აღმოჩენა და მათ საფუძველზე ცნობილ მოვლენათა ახსნა და უცნობ მოვლენათა წინასწარმეტყველება.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ მეცნიერება განასხვავებს კანონთა ორ სახეს — დინამიკურს და სტატისტიკურს. შესაბამისად არსებობს მეცნიერული დეტერმინიზმის ორი ფორმა — დინამიკური და სტატისტიკური. პირველს კანონზომიერების საფუძვლად მიაჩნია დინამიკური, ხოლო მეორეს — სტატისტიკური კანონები. აქედან გამომდინარეობს მათი განსხვავებული ხასიათიც. დინამიკური დეტერმინიზმი მკაცრი და ცალსახაა. იგი კანონზომიერებას აიგივებს გარდაუვალობასთან, რომელიც გამორიცხავს შემთხვევითობის, შესაძლებლობის, ალბათობის და თავისუფლების ობიექტურობას. სტატისტიკური დეტერმინიზმი არამკაცრი და ალბათურია. მას კანონზომიერება ესმის როგორც აუცილებლობისა და შემთხვევითობის ერთიანობა, რომელიც უშვებს შესაძლებლობის, ალბათობის და თავისუფლების ობიექტურობას.

დინამიკური დეტერმინიზმის მიერ მოვლენათა ახსნა და წინასწარმეტყველება აბსოლუტურად უტყუარი და უეჭველია, ხოლო სტატისტიკური დეტერმინიზმის მიერ — მხოლოდ ალბათური.

ჯერ კიდევ ანტიკურ ეპოქაში დინამიკურ დეტერმინიზმს დასაბამი მისცა დემოკრიტემ. იგი აღორძინდა კლასიკური მექანიკის საფუძველზე XVII-XVIII საუკუნეებში, რამაც გამოხატულება პპოვა სპინოზას, ჰობსის და პოლბახის კონცეფციებში. სტატისტიკური დეტერმინიზმი ჩამოყალიბდა XX საუკუნეში და საფუძვლად უდევს თანამედროვე მეცნიერებას. იგი მიიჩნევს, რომ სამყაროს ფუნდამენტური კანონები ალბათურ-სტა-

ტისტიკური ხასიათისაა.

მედიცინა თავის თეორიულ და პრაქტიკულ საქმიანობაში ემყარება სტატისტიკურ კანონზომიერებას. მისი დებულებები და დასკვნები ალბათური ხასიათისაა.

სამყაროს კანონზომიერი კავშირები და მიმართებები

სამყარო მრავალფეროვანია. იგი შედგება მრავალგვარი მოვლენებისა და პროცესებისაგან, რომელთა შორის უშუალო თუ გაშუალებული, ფარული თუ აშკარა, დეტერმინაციული თუ არადეტერმინაციული კავშირები და ურთიერთობებია. მათ უზოგადეს და ძირითად ტიპებს ახასიათებს ფილოსოფია კატეგორიების მეშვეობით. საზოგადოდ კატეგორია არის ის ფუნდამენტური და ძირითადი ცნება, რომელსაც ფილოსოფიური აზროვნება ემყარება. იგი კატეგორიების საფუძველზე აყალიბებს სისტემას. ამ შემთხვევაში ბჭობა ეხება იმ ფილოსოფიურ კატეგორიებს, რომლებიც გამოხატავენ სამყაროს კანონზომიერ კავშირებსა და მიმართებებს. მათ რიცხვს მიეკუთვნება შემდეგი: მიზეზი და შედეგი, აუცილებლობა და შემთხვევითობა, შესაძლებლობა და სინამდვილე, ზოგადი და ერთეული, არსება და მოვლენა, შინაარსი და ფორმა, სისტემა და სტრუქტურა. მოკლედ დავახასიათოთ თითოეული მათგანი.

მიზეზი და შედეგი. მიზეზობრივი კავშირი არის მიმართება მოვლენათა ორ რიგს შორის, რომელთაგან ერთი მიზეზია, ხოლო მეორე — შედეგი. ცხადია, რომ ყოველგვარი კავშირი მოვლენებს შორის არ არის მიზეზობრივი. იგი თავისებური კავშირია, რომელსაც ახასიათებს შემდეგი ნიშნები:

1) **დროში თანმიმდევრობა და სივრცეში მეზობლობა.** მიზეზი წინ უსწრებს შედეგს. ჯერ მიზეზია, შემდეგ კი შედეგი. შეუძლებელია იყოს პირიქით, შედეგი წინ უსწრებდეს მიზეზს. ასევე შეუძლებელია მათი ერთდროულად არსებობა. თუნდაც მცირე, მაგრამ დროის რაღაც ინტერვალში, მიზეზი წინ უსწრებს შედეგს.

მიზეზი და შედეგი სივრცის რაღაც მონაკვეთში უნდა შეხვდნენ ერთმანეთს. წინააღმდეგ შემთხვევაში მიზეზი ზემოქმედებას ვერ მოახდენს შედეგზე და ვერ გამოიწვევს მას.

შეიძლება თუ არა დროსა და სივრცეში ერთმანეთისაგან დაშორებულ მოვლენებს შორის დამყარდეს კავშირი? მაგალითად, მზის ენერგია არის დედამიწაზე არსებული სითბოს მიზეზი. მზე, რომელიც

დიდი მანძილით დაშორებულია დედამიწისაგან, იწვევს შედეგს — მის გათბობას. ხომ არ ეწინააღმდეგება ეს ფაქტი სივრცეში მეზობლობას როგორც მიზნობრივი კავშირის განხორციელების აუცილებელ პირობას? არა, არ ეწინააღმდეგება, რადგან მზესა და დედამიწას შორის კავშირი მყარდება შუალედური რგოლების საშუალებით. მზის ენერგია დედამიწაზე მოაქვს სხივებს, რომლებიც თანდათანობით გადაეცემა მეზობელ სივრცეს და გარკვეული დროის ინტერვალის შემდეგ აღწევს დედამიწას. იგივე ითქმის დროში თანმიმდევრობის შესახებაც. ვთქვათ, ადამიანი მაიილო რადიაციული დასხივება, რომელმაც რამდენიმე წლის შემდეგ გამოიწვია მისი სიკვდილი. ამ ორ ფაქტს შორის დროის საკმაოდ დიდი ინტერვალა, რომელიც ივსება მათი დამაკავშირებელი შუალედით. ორგანიზმმა მაიილო დასხივების ისეთი დოზა, რომელსაც სწორედ აღნიშნული დრო დასჭირდა, რომ გამოეწვია ტრაგიკული შედეგი.

მაშასადამე, სივრცეში და დროში დაშორებულ მოვლენებს შორის მიზნობრივი კავშირი მყარდება შუალედური რგოლების საშუალებით. მათი მეშვეობით ეს მოვლენები ერთმანეთს ხვდება სივრცისა და დროის რომელიმე მონაკვეთში. ამგვარი შეხვედრის გარეშე მიზნობრივი კავშირი არ განხორციელდება.

2) გენეზისური კავშირი. მიზეზი წარმოქმნის, წარმოშობს, იწვევს შედეგს. ის, რომ შედეგი მოხდა, ამის ძირი, გენეზისი მიზეზშია საძიებელი. მიზეზს მიუძღვის „ბრალი“, რომ მოხდა შედეგი. მის გარეშე იგი არ მოხდებოდა. მაგალითად, მოხდა საავტომობილო ავარია. იგი გამოიწვია შესაბამისმა მიზეზმა, რაც გულისხმობს: მას წინ უსწრებდა მოვლენათა მთელი ჯაჭვი, რომლის გამოც, რომლის ძალით მოხდა იგი, რომ მოვლენათა ამგვარი გადაჯაჭვა არა, მაშინ იგი არც მოხდებოდა. შედეგის გაჩენა გამოიწვია მიზეზმა.

ერთი მოვლენის მიერ მეორის გამოწვევა, წარმოქმნა ანუ გენეზისი არის სპეციფიკური ნიშანი, რომელიც მიზნობრივ კავშირს განასხვავებს დეტერმინაციის სხვა ფორმებისაგან. მიზნობრივი მიმართება არსებობს მხოლოდ იქ, სადაც ადგილი აქვს ერთი მოვლენის მიერ მეორის წარმოქმნას, გამოწვევას. სწორედ ესაა მიზნობრივი კავშირის თავისებურება.

სივრცეში მეზობლობა და დროში თანმიმდევრობა მიზნობრივი კავშირის აუცილებელი, მაგრამ არასაკმარისი პირობაა. ის, რომ ერთი მოვლენა სივრცეში მეზობლობს და დროში წინ უსწრებს მეორე მოვლენას, აქედან თავისთავად არ გამომდინარეობს, რომ მათ შორის მიზნობრივი მიმართებაა. ღამე წინ უსწრებს დილას, მაგრამ არ არის მისი მიზეზი, რადგან არ იწვევს მას. ორივეს წარმოშობას განსაზღვრა-

ეს სხვა მიზეზი — დედამიწის ბრუნვა თავისი ლერძის გარშემო. ამიტომ სავსებით სწორი იყო ინგლისელი ფილოსოფოსი იუმი, რომელიც ამტკიცებდა: „ამის შემდეგ, არ ნიშნავს, ამის გამო“. ადამიანები შეცდომას უშვებენ, როდესაც მოვლენათა ხშირი განმეორების საფუძველზე ასკენიან მათ შორის მიზნობრივი კავშირის არსებობის შესახებ. დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ რაღაც მოვლენას ყოველთვის მოსდევს ერთი და იგივე მოვლენა. ეს არ არის საკმაო საფუძველი იმისა, რომ გავეთდეს დასკვნა: „ამის შემდეგ, მაშასადამე, ამის გამო“. იუმი თვლის რომ ამგვარი დასკვნა მცდარია, რადგან ადგილი აქვს აღრევას მოვლენათა დროში თანმიმდევრობასა და მიზნობრივ კავშირს შორის.

3) აუცილებლობა. მიზეზი შედეგს იწვევს აუცილებლობით და არა შემთხვევით. ის, რომ შედეგი მოხდა, აუცილებლობით განაპირობა იმან, რომ არსებობდა მიზეზი, რომელმაც გამოიწვია იგი. შედეგი ხდება არა შემთხვევით, თვითნებურად, არამედ მიზეზის გამო — აუცილებლობის ძალით.

აღნიშნული ნიშნები აუცილებელი და საკმარისია იმისთვის, რომ განვსაზღვროთ მიზნობრივი კავშირი: მიზეზი არის მოვლენა, რომელიც სივრცეში მეზობლობს და დროში წინ უსწრებს მეორე მოვლენას და აუცილებლობით იწვევს მას. როდესაც მიზეზის ცნება წინასწარ განსაზღვრული გვაქვს, უკვე მისი მეშვეობით შეგვიძლია განვსაზღვრათ შედეგი. შედეგი არის მოვლენა, რომელიც გამოწვეულია მიზეზით. ახლა უკვე შეგვიძლია სამართლიანად ჩავთვალოთ შემდეგი დებულება: მიზნობრივი კავშირი არის მიმართება მიზეზსა და შედეგს შორის.

მიზნობრივი კავშირი რეალური და არა ლოგიკური მიმართებაა. ლოგიკური მიმართება არსებობს ცნებებს შორის. როდესაც ერთი ცნების შინაარსიდან ანალიზურად გამომდინარეობს მეორე ცნების შინაარსი. მიზეზის ცნებიდან ლოგიკურად არ გამოიყვანება შედეგის ცნება. ჩახმახის დასხლეტა იწვევს თოფის გასროლას. მაგრამ „ჩახმახის დასხლეტის“ ცნებიდან ანალიზურად არ გამოიყვანება „თოფის გასროლის“ ცნება. არა ცნება, არამედ ერთი რეალური მოვლენა იწვევს მეორეს იმით, რომ, გარკვეული ძალით ზემოქმედებს მასზე.

ლოგიკური კავშირი საფუძველ-შედეგის და არა მიზეზ-შედეგის კავშირია. წინამძღვრებიდან როგორც საფუძველიდან აუცილებლობით გამომდინარეობს დანასკვი როგორც მისი ლოგიკური შედეგი. იგი „თუ-მაშინ“ ტიპის კავშირია. თუ ქეშმარიტია წინამძღვარი, რომ „ყოველი ადამიანი მოკვდავია და პეტრე ადამიანია“, მაშინ დანასკვი „პეტრე მოკვდავია“ უდავოდ ქეშმარიტია. წინამძღვარი არის არა მიზეზი, რომელიც დანასკვს იწვევს, არამედ არის საფუძველი, საბუთი იმისა, რომ მისგან ლოგიკურად გამომდინარეობს დანასკვი როგორც შედეგი.

ლოგიკური გამომდინარეობა დამოუკიდებელია რეალობისაგან. რაც არ უნდა მოხდეს სამყაროში მას მაინც ექნება ადგილი.

მიზეზობრივი კავშირი რეალურია, ამიტომ იგი ხორციელდება გარკვეულ პირობებში. ჩახმახის დასხლეტა გამოიწვევს თოფის გასროლას როგორც შედეგს, თუ სახეზე იქნა შესაბამისი პირობები. მათ გარეშე იგი ვერ შეასრულებს მიზეზის როლს. პირობა არის მოვლენა, რომელიც თვითონ არ იწვევს შედეგს, მაგრამ მის გარეშე მიზეზი შედეგს ვერ გამოიწვევს.

მიზეზობრიობის ძირითადი პრინციპია შემდეგი დებულება: ერთი და იგივე მიზეზი ერთსა და იმავე პირობებში იწვევს ერთსა და იმავე შედეგს. შეიძლება თუ არა ერთმა მიზეზმა განსხვავებულ პირობებში გამოიწვიოს სხვადასხვა შედეგი? არ შეიძლება. მაშინ როგორ ახსნათ ის ფაქტი, რომ ჩახმახის დასხლეტას ერთხელ მოყვა თოფის გასროლა, შეცვლილ პირობებში კი მან ვეღარ შეასრულა მიზეზის როლი. აქ უკვე სხვა მოვლენა, კერძოდ, თოფის დაუტენლობა გახდა მიზეზი იმისა, რომ არ მოხდა მისი გასროლა, ე.ი. მიზეზი შეიცვალა და შედეგიც სხვა მივიღეთ. მოტანილი მაგალითი მეტყველებს იმაზე, რომ განსხვავებულ შედეგებს იწვევს სხვადასხვა და არა ერთი და იგივე მიზეზი.

მიზეზობრიობა დეტერმინაციის ერთ-ერთი, მაგრამ არა ერთადერთი ფორმაა. არსებობს დეტერმინაციის არამიზეზობრივი მიმართებები. სტატისტიკური კანონზომიერება გამოხატავს არამიზეზობრივ დეტერმინაციას. ამის გამო დეტერმინაციის დაყვანა მიზეზობრიობაზე გაუმართლებელია.

ფილოსოფიის ისტორიაში მიზეზობრიობის პრობლემასთან დაკავშირებით არსებობდა ორი საპირისპირო თეორია — კაუზალიზმი და აკაუზალიზმი. კაუზალიზმი (ლათ. კაუზა ნიშნავს მიზეზს) არის თვალსაზრისი, რომელიც აღიარებს მიზეზობრიობის ობიექტურობას და მის საფუძველზე ხსნის სამყაროს კანონზომიერებას. ზოგიერთი ამ თვალსაზრისს აიგივებს დეტერმინიზმთან საზოგადოდ, რაც არასწორია. რა თქმა უნდა, კაუზალიზმი აუცილებლად დეტერმინიზმია, მაგრამ პირიქით არ არის სავალდებულო. დეტერმინიზმი შეიძლება არ იყოს კაუზალისტური, ე.ი. მიზეზობრივი. მაგალითად, ჰეგელის კონცეფცია სამყაროს კანონზომიერების შესახებ არის ტელეოლოგისტური და არა კაუზალისტური. ტელეოლოგიზმი (ლათ. ტელოს ნიშნავს მიზანს) არის მოძღვრება, რომლის თანახმად, სამყაროს კანონზომიერების საფუძველია ღვთაების სიბრძნე და გონივრული მიზანი. ჰეგელს მიაჩნია, რომ სინამდვილე კანონზომიერი პროცესია, რომელიც ახდენს აბსოლუტური გონის (ღმერთის) მიზნის რეალიზაციას. ჰეგელის კონცეფცია დეტერმინიზმია, მაგრამ ტელეოლოგისტური და არა კაუზალისტური.

აკაუზალიზმი არის მოძღვრება, რომელიც უარყოფს მიზეზობრიობის ობიექტურობას სამყაროში. მაგრამ იგი არ არის აუცილებლად ინდეტერმინიზმი, რადგან მან შეიძლება არამიზეზობრივი დეტერმინაციის საფუძველზე გაამართლოს ობიექტური კანონზომიერება.

მამასადამე, კაუზალიზმი დეტერმინიზმის ერთ-ერთი სახე, კერძოდ, მიზეზობრივი დეტერმინიზმია. მისი უარყოფა აუცილებლად არ ნიშნავს ინდეტერმინიზმს. აკაუზალიზმი შეიძლება იყოს დეტერმინისტულიც და ინდეტერმინისტულიც. მაგალითად, დინამიკური დეტერმინიზმი კაუზალისტურია, ხოლო სტატისტიკური — არა. ინდეტერმინიზმი უარყოფს არა მხოლოდ მიზეზობრივ დეტერმინაციას, არამედ ყოველგვარ დეტერმინაციას. მას მიაჩნია, რომ სამყარო არაკანონზომიერია და არის ქაოსი, შემთხვევით მოვლენათა გროვა. სტატისტიკური დეტერმინიზმი აკაუზალიზმია, მაგრამ არ არის ინდეტერმინიზმი.

აუსილვალობა და უაქტიურობა. აუცილებლობის და შემთხვევითობის კლასიკური განსაზღვრება მოგვცა არისტოტელემ. იგი მათ განმარტავს შემდეგნაირად: აუცილებლობა არის ის, რაც ხდება ასე და არა სხვაგვარად. იგი თავის თავში გამორიცხავს სხვაგვარად მოხდენის შესაძლებლობას. მოვლენა აუცილებელია თუ იგი მოხდა სწორედ ისე, როგორც უნდა მომხდარიყო, რადგან შეუძლებელი იყო მისი სხვაგვარად მოხდენა. სიცოცხლე თავის თავში შეიცავს სიკვდილის აუცილებლობას, ამიტომ ყოველი ცოცხალი არსება უნდა მოკვდეს, რადგან სხვაგვარად შეუძლებელია. შემთხვევითობა არის ის, რაც შეიძლება მოხდეს ან არ მოხდეს. მოხდეს ასეც, მაგრამ სხვაგვარადაც. იგი თავის თავში შეიცავს სხვაგვარად მოხდენის შესაძლებლობას. მოვლენა შემთხვევითია ნიშნავს, რომ იგი კი მოხდა ასე, მაგრამ შეიძლებოდა სხვაგვარად მომხდარიყო. მასში მოცემულია ალტერნატივა — „ან-ან“, ამასთან არც ერთი მხარე ნინასნარ განსაზღვრული არ არის. რომელიმე მათგანი რომ მკაცრად დეტერმინირებული იყოს, მაშინ იგი აუცილებელი იქნებოდა და არა შემთხვევითი. შემთხვევითობა გამორიცხავს მკაცრ, ცალსახა დეტერმინაციას.

უნდა დაზუსტდეს: სხვაგვარად მოხდენის შესაძლებლობა გულისხმობს ერთსა და იმავე თუ სხვადასხვა პირობებს. ის, რომ მოვლენა განსხვავებულ პირობებში სხვადასხვაგვარად ხდება, ეს აუცილებელია და არა შემთხვევითი. მაგალითად, წყალი ბარის პირობებში დულს 100 გრადუსზე, მთის მწვერვალზე კი უფრო ნაკლებ ტემპერატურაზე. ამგვარი ცვალებადობა აუცილებლობით განპირობებულია გარემოს, კერძოდ, ჰაერის წნევის შეცვლით. შემთხვევითობას მაშინ აქვს ადგილი, როდესაც მოვლენა სხვადასხვაგვარად ხდება ერთსა და იმავე პირობებ-

ში. გარემოში არაფერი იცვლება, ხოლო მოვლენა ერთხელ ასე ხდება, მეორეჯერ კი სხვანაირად. მაგალითად, უცვლელ პირობებში ქურვი პირველი გასროლისას დაეცა ერთ ადგილას, ხოლო მეორე გასროლისას — სხვა ადგილას. თუ ასეთი რამ შესაძლებელია, მაშინ არსებობს შემთხვევითობა. მაგრამ შესაძლებელია კი საერთოდ, რომ მოვლენა ერთხელ ასე მოხდეს, და იმავე პირობებში, მეორეჯერ სხვაგვარად მოხდეს? ეს ხომ სასწაულია — იკითხავს გაკვირვებული მკითხველი.

ფილოსოფიის ისტორიაში მართლაც სასწაულად იქნა მიჩნეული შემთხვევითობის დაშვება. საქმე ისაა, რომ შემთხვევითობა დაუპირისპირდა მიზეზობრიობას. გაცნობიერებულქნა მათი შეუთავსებლობა. მიზეზობრიობა გამოირიცხავს შემთხვევითობას და პირიქით.

ანტიკური ეპოქიდან მოყოლებული მიზეზობრიობის პრინციპი აღიარებულქნა მეცნიერული აზროვნების ძირითად პრინციპად. ამას დასაბამი მისცა დემოკრიტემ, რომელმაც წამოაყენა დებულება: სამყაროში არაფერი ხდება უმიზეზოდ, ყველაფერი წარმოიქმნება რაღაცის გამო და აუცილებლობის ძალით. არისტოტელემ კიდევ უფრო გააღრმავა ეს თვალსაზრისი. მან მეცნიერება განსაზღვრა როგორც პასუხი კითხვაზე „რატომ“. მეცნიერება არის მიზეზების დადგენა და გამოკვლევა.

მეცნიერების ბუნების აღნიშნული გაგება გაბატონებული იყო XX საუკუნემდე. ის, ვინც მეცნიერული აზროვნების პოზიციებზე იდგა, მიზეზობრიობის პრინციპს აღიარებდა ძირითად მოთხოვნად, რის გამოც უარყოფდა შემთხვევითობის ობიექტურად არსებობას. ახალ დროში ამგვარ პოზიციას იცავდნენ სპინოზა, ჰობსი და პოლბახი. მათი არგუმენტაცია იყო შემდეგი:

მიზეზობრიობა აბსოლუტური და უნივერსალურია. ყოველ მოვლენას აქვს მიზეზი. უმიზეზო მოვლენა არ არსებობს. მიზეზიდან შედეგი აუცილებლობით გამოდინარეობს. ამ წინამძღვრების საფუძველზე დანასკვი სავსებით ლოგიკურია, ყოველი მოვლენა აუცილებელია და შემთხვევითობა არ არსებობს. მაშასადამე, აუცილებლობა ნიშნავს მიზეზით გაანრობებულს, ხოლო შემთხვევითობა — უმიზეზოს. უმიზეზო მოვლენის დაშვება შეუძლებელია, რადგან ენიწალმდეგება მეცნიერებას. მისი აღიარება ისეთივე სასწაულია, როგორც რელიგიურ ცრურწმენათა ქეშმარიტებად მიჩნევა. შემთხვევითობა არის არა ობიექტური, არამედ სუბიექტური კატეგორია. მისი აღიარება ჩვენი ცოდნის შეზღუდულობის შედეგია. ადამიანმა ბევრი მოვლენის მიზეზი არ იცის. ის, რისი წარმოშობის მიზეზიც მან არ იცის, მიაჩნია შემთხვევითად. უმიზეზო მოვლენა, ე.ი. შემთხვევითობა ობიექტურად არ არსებობს. ყოველ მოვლენას მიზეზი აქვს, ამიტომ აუცილებელია. მაგრამ მოვლენა, რომლის

წარმოქმნის მიზეზიც ჩვენ არ ვიცით, გვეჩვენება შემთხვევითად. შემთხვევითობა მოჩვენებაა, ილუზიაა, რომლის აღიარება ემყარება მიზეზების უცოდინარობას. როგორც კი გამოვიკვლევთ და დავადგენთ მათ, შემთხვევითობის ილუზია მაშინვე გაქრება და აუცილებლობის აღიარება ჩვენთვის უეჭველი გახდება.

როგორ შეიძლება შევადგინოთ წარმოდგენილი კონცეფცია? მისი მტკიცება მიზეზობრიობისა და შემთხვევითობის შეუთავსებლობის შესახებ სწორია. მიზეზიდან შედეგი აუცილებლობით გამოდინარეობს, ამიტომ თავის მიზეზთან მიმართებაში ყოველი მოვლენა აუცილებელია და შემთხვევითობა მართლაც გამორიცხულია. თუ მოვადგინთ მიზეზობრიობის აბსოლუტიზაციას, რომლის თანახმად სამყაროში მხოლოდ მიზეზობრივი კავშირები არსებობს, მაშინ შემთხვევითობის ობიექტურობის გამართლება პრინციპულად შეუძლებელია. მიზეზობრიობის უნივერსალიზაცია შემთხვევითობას აღარ უტოვებს ადგილს სამყაროში. იგი სუბიექტურ კატეგორიად იქცევა, რომლის ძირი ჩვენი ცოდნის შეზღუდულობაა. ღმერთისთვის, რომელმაც ყველაფერი იცის, შემთხვევითობა არ არსებობს. იგი არსებობს მხოლოდ ადამიანური გონებისათვის, რომლის ცოდნა ყოველთვის შემოსაზღვრულია. ის, რისი მიზეზიც მან იცის, აუცილებელია, ხოლო ის, რისი მიზეზიც არ იცის შემთხვევითად ეჩვენება.

ამგვარი დასკვნის თავიდან აცილება შეიძლება, თუ უარყოფთ მიზეზობრიობის უნივერსალიზაციის პრინციპს და დაფუძნებთ, რომ სამყაროში არსებობს არამიზეზობრივი დეტერმინაციის ფორმები. შემთხვევითობის ობიექტურობის გამართლება მხოლოდ მიზეზობრიობის ფარგლებს გარეთ შეიძლება. შემთხვევითობა არამიზეზობრივი დეტერმინაციის ერთ-ერთი ფორმაა.

შემთხვევითობის განყენება მიზეზობრიობისაგან და მისი დაფუძნება არამიზეზობრივი მიმართების ფარგლებში გააცნობიერა ჯერ კიდევ არისტოტელემ. იგი თვლის, რომ შემთხვევითობა წარმოიშობა მოვლენათა თანამთხვევის გამო. მაგალითად, ადამიანი თხრიდა ორმოს და უეცრად ნააწყდა განძს. იგი ორმოს თხრიდა არა იმიტომ, რომ განძი ამოეთხარა, არამედ ხე დაერგო. მაგრამ მოულოდნელად და მისთვის გასაოცრად იქ აღმოჩნდა განძი. შემთხვევითობა იშვიათი და მოულოდნელია. მისი წინასწარმეტყველება არ შეიძლება. იგი გონების საწინააღმდეგოა, რადგან მას არ გააჩნია გარკვეული მიზეზი. შემთხვევითობის მიზეზი იმდენად გაურკვეველია, რომ მისი გათვალისწინება გონებას არ შეუძლია. მეცნიერება შემთხვევითობის შესახებ არ არსებობს — ასკვნის ძველი ბერძენი ფილოსოფოსი. ამან მისცა დასაბამი ფორმულას, რომელიც XX საუკუნემდე გაბატონებული იყო

მეცნიერებაში. მეცნიერება შემთხვევითობის მტერია.

ჰეგელმა შემთხვევითობა გაიგო აუცილებლობის და არა მიზეზობრიობის საფუძველზე. მისი აზრით, შემთხვევითობა აუცილებლობის გამოვლენის, გამომჟღავნების ფორმაა. იგი მოჩვენებაა, რომლის უკან აუცილებლობა იმალება. რა თქმა უნდა, შემთხვევითობა ობიექტურად არსებობს, მაგრამ არსებობს აუცილებლობის ბაზაზე, როგორც მისი გამოვლენის ფორმა. ავიღოთ ისტორიის სფერო. თუ მას გარეგნულად და ზერეღედ, ე.ი. არაგონივრულად შევხედავთ, მაშინ ვნახავთ, რომ თითქოს იგი თვითნებობისა და შემთხვევითობის სათარეშო არენაა. თითქოს მას მართავს ადამიანის ვნებები და ემოციები, ლტოლვები და მისწრაფებები. მაგრამ თუ ისტორიას გონების თვალთ შევხედავთ, აღმოვაჩენთ, რომ ყოველივე ეს ილუზიაა, მოჩვენებაა და მის უკან ობიექტური აუცილებლობა იმალება, რომელსაც აბსოლუტური გონის მიზანი განაპირობებს. ისტორიის ზედაპირზე შემთხვევითობათა თარეში მოჩანს, ნამდვილად კი იგი ობიექტურ აუცილებლობას ექვემდებარება, რომელსაც განსაზღვრავს აბსოლუტური გონი. ისტორია გონის (აუცილებლობის) და არა ქაოსის (შემთხვევითობის) ასპარეზია.

ჰეგელი არ უარყოფს შემთხვევითობის დეტერმინირებულობას. იგი კატეგორიულად უარყოფს მის მიზეზობრივ განსაზღვრულობას. შემთხვევითი განპირობებულება არა მიზეზით (მიზეზით განპირობებული გარდაუვალია), არამედ აუცილებლობით. აუცილებლობაა ის საფუძველი, რომლის ბაზაზეც შემთხვევითობა წარმოიქმნება როგორც მისი ჩენა, გამოვლინების ფორმა. აუცილებლობაც და შემთხვევითობაც დეტერმინირებულა, მაგრამ განსხვავებულია მათი დეტერმინაციის ხასიათი. აუცილებლობა თავის თავს ემყარება, მას საფუძველი თავის თავში აქვს, შემთხვევითობა კი სხვას ემყარება, მას საფუძველი სხვაში აქვს.

მართებულია ჰეგელის მცდელობა, რომ შემთხვევითობას მიზეზობრივი ვაჭვის ფარგლებს გარეთ მოუძებნოს ადგილი. მან შემთხვევითობა გაიგო, როგორც არამიზეზობრივი დეტერმინაციის ფორმა. მაგრამ შეძლო კი ჰეგელმა ამ კატეგორიის ობიექტურობისა და თავისთავადობის დაფუძნება? ამ კითხვას რომ ვუპასუხოთ, ყურადღება მივაქციოთ შემთხვევითობის ჰეგელისეულ განმარტებას. შემთხვევითობა აუცილებლობის ჩენა, გამოვლენის ფორმაა. ეს ნიშნავს, რომ ყოველი მოვლენა შემთხვევითად გამოიყურება, გვეჩვენება, თორემ თავის საფუძველში აუცილებელია. რა გინდ შემთხვევითად არ უნდა მოგვეჩვენოს მოვლენა, თუ მას დეტალურად გავაანალიზებთ და მის ძირში ჩავალოთ, მაშინ აღმოჩნდება, რომ იგი აუცილებელია და არა შემთხვევითი. თუ გავიზიარებთ ჰეგელის თვალსაზრისს, მაშინ მივიღებთ, რომ შემთხვევითობა

აუცილებლობის ფორმა ანუ სახეა. თავისი არსით ისიც აუცილებელია, ოღონდ ფორმით შემთხვევითი. ჰეგელმა ვერ დააფუძნა შემთხვევითობის ობიექტურობა და თავისთავადობა.

თანამედროვე მეცნიერება შემთხვევითობას აფუძნებს არამიზეზობრივი, კერძოდ, სტატისტიკური კანონზომიერების ფარგლებში. მას მიაჩნია, რომ სამყაროს ფუნდამენტური კანონზომიერება თავისი ბუნებით არის არა დინამიკური, არამედ სტატისტიკური. ეს უკანასკნელი არ გამოხატავს გარდაუვლობას, ე.ი. მკაცრ აუცილებლობას, რომელსაც არა აქვს გამონაკლისი. იგი გამოხატავს ისეთ აუცილებლობას, რომელიც დამახასიათებელია შემთხვევით მოვლენათა სიმრავლისათვის. ეს არის რაღაც საშუალო, რომელიც მიახლოებით რეალიზდება სიმრავლეში და მას არ ემორჩილება ყოველი ინდივიდუალური მოვლენა, ამიტომ ყოველთვის არსებობს გამონაკლისი.

ამგვარად, თანამედროვე მეცნიერების მიხედვით შემთხვევითობა ობიექტურია და იგი ემორჩილება სტატისტიკურ კანონზომიერებას. მისი შემეცნება მეცნიერებას შეუძლია, მაგრამ მხოლოდ ალბათური ცოდნის ფარგლებში.

ახლა შეგვიძლია შევაფასოთ ფორმულა: მეცნიერება შემთხვევითობის მტერია. იგი სამართლიანია მეცნიერებისათვის. რომელიც არსებობდა XX საუკუნემდე, რადგან მას სამყაროს ფუნდამენტურ კანონზომიერებად მიაჩნდა დინამიკური აუცილებლობა. XX საუკუნის მეცნიერება არ არის შემთხვევითობის მტერი, რადგან იგი სამყაროს ფუნდამენტურ კანონზომიერებად აღიარებს სტატისტიკურ აუცილებლობას. დინამიკური აუცილებლობა გარდაუვლობაა, ამიტომ იგი შემთხვევითობას გამოირიცხავს, სტატისტიკური — არა. თანამედროვე მეცნიერების თანახმად, როგორც აუცილებლობა, ისე შემთხვევითობა სტატისტიკურ-ალბათური ბუნებისაა.

შესაძლებლობა და სინამდვილე. შესაძლებლობა და სინამდვილე გამოხატავს არსებობის ორ განსხვავებულ ტიპს — შესაძლებლობის და სინამდვილის სახით არსებობას. პირველი არის ჩანასახის ტენდენციის, მიდრეკილების, ხოლო მეორე — უკვე რეალიზებული, განხორციელებული, მზა სახით არსებობა. მაგალითად, თესლი, რომელიც ნოყიერ ნიადაგში მოხვდა, შეიცავს მცენარის წარმოქმნის შესაძლებლობას. თესლში მცენარე არსებობს, ოღონდ არა განხორციელებული, არამედ ჩანასახის ფორმით, რომელიც შემდეგ შეიძლება განხორციელდეს და შეიძლება არ განხორციელდეს. თუ თესლიდან წარმოიქმნა მცენარე, მაშინ ადგილი აქვს შესაძლებლობის რეალიზაციას ანუ მის გარდაქმნას სინამდვილედ. მაშასადამე, შესაძლებლობაც და სინამდვილაც არსებობს.

მაგრამ პირველი ჩანასახის, ხოლო მეორე — მისი რეალიზაციის ფორმით.

სინამდვილის ცნება იხმარება ფართო და ვიწრო აზრით: პირველი აღნიშნავს ყოველგვარ, ნებისმიერ არსებობას. სინამდვილე მოიცავს არა მხოლოდ განხორციელებული, არამედ ტენდენციის სახით არსებობასაც. სინამდვილე ფართო აზრით არ უპირისპირდება შესაძლებლობას, არამედ მოიცავს მას, როგორც არსებობის ერთ-ერთი ტიპს. შესაძლებლობას უპირისპირდება მხოლოდ სინამდვილე გაგებული ვიწრო აზრით. იგი აღნიშნავს არსებობის მხოლოდ ერთ ტიპს — უკვე რეალიზებული, განხორციელებული სახით არსებობას. აქ შესაძლებლობის ანუ ტენდენციის სახით არსებობა აღარ მოიაზრება. ცხადია, რომ ამგვარად გაგებული სინამდვილის ცნება თავისი შინაარსით გამორიცხავს შესაძლებლობის სახით არსებობას. იგი აღნიშნავს მხოლოდ იმას, რაც შესაძლებლობის სინამდვილედ გარდაქმნის შედეგად მიიღება.

ქვემოთ ჩვენ ბჭობა გვექნება შესაძლებლობისა და სინამდვილის დაპირისპირების შესახებ. ყოველთვის მხედველობაში უნდა გვქონდეს ის გარემოება, რომ იგულისხმება სინამდვილე გაგებული ვიწრო აზრით. მას ზოგჯერ ნამდვილს უწოდებენ, რათა ტერმინოლოგიურად გამიჯნონ იგი სინამდვილისგან, რომელიც მოიაზრება ფართო აზრით.

შესაძლებლობა გამოხატავს იმას, რაც შეიძლება მოხდეს, მაგრამ ასევე შეიძლება არ მოხდეს. იგი ყოველთვის ეხება შემთხვევითს. შესაძლებლობა არსებობს მხოლოდ იქ, სადაც შემთხვევითობას აქვს ადგილი. მას გამორიცხავს გარდაუვალობა. თუ მოვლენა გარდაუვალია, მაშინ მის შესაძლებლობაზე ბჭობა უაზრობაა. გარდაუვალი აუცილებლად მოხდება, რადგან სხვაგვარად შეუძლებელია. შეუძლებელი კი აუცილებლად არ მოხდება, რადგან მისი მოხდენა გამორიცხულია. შესაძლებელი მოთავსებულია გარდაუვალსა და შეუძლებელს შორის. მისი მოხდენა შესაძლებელია, ამიტომ არც გარდაუვალია და არც შეუძლებელი. იგი უსათუოდ შეიცავს ალტერნატივას — „ან-ან“, რაც ნიშნავს: შეიძლება მოხდეს, მაგრამ ასევე შეიძლება არ მოხდეს.

სინამდვილე შესაძლებლობის რეალიზაციაა, განხორციელებაა. როდესაც ალტერნატივა მოიხსნება და დარჩება მისი ერთი მხარე, მაშინ იგი ხდება ნამდვილი, რის შედეგად მთავრდება შესაძლებლობის სინამდვილედ გარდაქმნის პროცესი. სინამდვილე არის განხორციელებული, რეალიზებული შესაძლებლობა. განასხვავებენ შესაძლებლობის რამდენიმე სახეს: უპირველეს ყოვლისა ფორმალურ და რეალურ შესაძლებლობას.

ფორმალურია შესაძლებლობა, თუ მისი მოაზრება და დაშვება არ

შეიცავს ლოგიკურ წინააღმდეგობას. მას მოეთხოვება შესაბამისობა ლოგიკის კანონებთან. მნიშვნელობა არა აქვს იმას, იგი შეესატყვისება თუ არა რეალობას. ფორმალურად შეუძლებელია მხოლოდ ის, რისი მოაზრება და დაშვება შეიცავს ლოგიკურ წინააღმდეგობას. მაგალითად, ფორმალურად შესაძლებელია, რომ ადამიანი იყოს უკვდავი ან არსებობდეს მუდმივი ძრავა, რადგან მათი მოაზრება არ შეიცავს ლოგიკურ წინააღმდეგობას. ამგვარი მოვლენების რეალური არსებობა გამორიცხულია, რადგან ეწინააღმდეგება რეალობის კანონებს. ფორმალურად შეუძლებელია მრგვალი კვადრატის არსებობა, რადგან „მრგვალის“ ცნების შინაარსი და „კვადრატის“ ცნების შინაარსი ერთმანეთს გამორიცხავს, რის გამოც მათი შეერთება ლოგიკურად წინააღმდეგობრივია.

ამგვარად, ფორმალური შესაძლებლობა თავისი ბუნებით ლოგიკურია. ფორმალური და ლოგიკური შესაძლებლობა ერთი და იგივეა. იგი დამოუკიდებელია რეალობისაგან. მისი კრიტერიუმია შესაბამისობა ლოგიკის კანონებთან.

რეალურია შესაძლებლობა, თუ მისი განხორციელება განპირობებულია რეალობის კანონზომიერებით. მისი კრიტერიუმია შესაბამისობა რეალობის კანონებთან. რასაკვირველია, იგი ფორმალურად შესაძლებელი უნდა იყოს, მაგრამ ეს არასაკმარისია. მას მოეთხოვება აუცილებლად შესაბამისობა რეალობასთან. ამის გარეშე რეალური შესაძლებლობა არ არსებობს. რეალური შესაძლებლობაა, რომ თესლიდან მცენარე ამოიზარდოს და ნაყოფი მოგვეცეს; ბავშვი დაიბადოს, გაიზარდოს, დავაყვაცდეს და ღრმა მოხუცებულობამდე იცოცხლოს. ყოველივე ეს რეალურია, რადგან განპირობებულია სინამდვილის კანონზომიერებით.

რეალური შესაძლებლობის შიგნით განასხვავებენ ორ სახეს — აბსტრაქტულ და კონკრეტულ შესაძლებლობას. აბსტრაქტულია ისეთი რეალური შესაძლებლობა, რომლის განხორციელების კონკრეტული პირობები ჯერ არ არსებობს. მართალია, მისი განხორციელება შეესაბამება რეალობის კანონებს, მაგრამ ამ პროცესის რეალიზაციისათვის აუცილებელი პირობები ჯერ არ წარმოქმნილა. კონკრეტულია ისეთი რეალური შესაძლებლობა, რომლის ფაქტობრივი განხორციელების პირობები სახეზეა. მაგალითად, ადამიანის მთვარეზე გაფრენის შესაძლებლობა XX საუკუნის დასაწყისში იყო რეალური, მაგრამ აბსტრაქტული, რადგან მისი განხორციელების ტექნიკური საშუალებები ჯერ კიდევ არ იყო შექმნილი. იგი კონკრეტული გახდა მხოლოდ 60-იან წლებში, როდესაც საზოგადოებამ მიაღწია იმ დონეს, რომ მას გაუჩნდა მისი რეალიზაციის ტექნიკური საშუალებების შექმნის შესაძლებლობა. ამგვარად, ერთადერთ-

თი შესაძლებლობა, რომლის სინამდვილედ გარდაქმნა ხორციელდება, არის კონკრეტული და არა აბსტრაქტული შესაძლებლობა. ეს უკანასკნელი თეორიულად დასაშვებია, მაგრამ ჯერ განუხორციელებელია, რადგან არ არსებობს სათანადო პირობები. მათი მომზადების შემდეგ იგი გახდება კონკრეტული. ეს ნიშნავს, რომ აბსტრაქტულ და კონკრეტულ შესაძლებლობას შორის განსხვავება შეფარდებითია. ის, რაც გუშინ აბსტრაქტული შესაძლებლობა იყო, დღეს ან ხვალ შეიძლება კონკრეტული გახდეს. რაც შეეხება განსხვავებას ფორმალურ და რეალურ შესაძლებლობას შორის, იგი პრინციპულია. ფორმალური შესაძლებლობა არასოდეს გახდება რეალური.

შესაძლებლობისა და სინამდვილის კატეგორიების საგანგებო ანალიზი პირველად მოგვცა არისტოტელემ. მან შესაძლებლობა დაუკავშირა მატერიას, ხოლო სინამდვილე — ფორმას. მატერია განუსაზღვრელია, გაუფორმებელია. იგი მხოლოდ მასალაა, რომლის გაფორმებით შეიძლება მივიღოთ სხვადასხვა საგანი. ფორმა განსაზღვრულობაა, გარკვეულობაა, რომლის მეშვეობით მასალისაგან მიიღება კონკრეტული საგანი. მარმარილო მასალაა, რომლისაგან შეიძლება მივიღოთ ამა თუ იმ პიროვნების ქანდაკება. მატერია შესაძლებლობაა. პოტენციაა, რომელსაც სინამდვილედ აქცევს ფორმა. იგი მას აძლევს გარკვეულ სახეს და ამით ხდის მოცემულ საგნად. ფორმა სინამდვილეა. არისტოტელემ უპირატესობა მიანიჭა სინამდვილის კატეგორიას, რადგან იგი გამომხატავს გარკვეულობას, ხოლო შესაძლებლობა — გაურკვეველობას.

შუა საუკუნეების ფილოსოფიამ ძირითადად გაიზიარა არისტოტელეს თვალსაზრისი. აქაც უპირატესობა მიენიჭა სინამდვილის კატეგორიას, რაც სრულიად ბუნებრივი და გასაგებია. ეს ფილოსოფია რელიგიურია, რომლის ამოსავალი და საყრდენი ღმერთია. იგი ერთადერთი ჭეშმარიტი რეალობაა, რამელიც თავის თავში შეიცავს მხოლოდ სინამდვილეს და გამორიცხავს ყოველგვარ შესაძლებლობას. ღმერთი ყოვლისშემძლეა, მისთვის შეუძლებელი არაფერია. მას არარასგან შეუძლია შექმნას უკიდევანო სამყარო მთელი თავისი მრავალფეროვნებით. ადამიანი მხოლოდ შესაძლებლობის ფარგლებშია. მას რალაციის შექმნა შეუძლია რალაციისაგან, მაგრამ არარასგან იგი ვერაფერს შექმნის. ღმერთის ძალა კი განუსაზღვრელია. მას შეუძლია ისეთი სასწაულები მოახდინოს, რაც ადამიანის გონებისთვის მიუღებელი და დაუჯერებელია. სახარებაში მოთხრობილი ამბები ქრიტეს ცხოვრების შესახებ ადამიანის გონებისათვის აბსურდია — აღნიშნავს ტერტულიანე. მაგრამ იგი აბსურდია ადამიანისათვის და არა ღმერთისთვის. ადამიანი მას ვერ გაიგებს მანამ, სანამ არ ირწმუნებს ღმერთის ყოვლისშემძლეობას. მხოლოდ ამ

რწმენის საფუძველზე შეიძლება მისი გაგება და დაჯერება. რაც უფრო მეტად დაუჯერებელია იგი ადამიანის გონებისათვის, მით უფრო დასაჯერებელია და გასაგებია რწმენისათვის. აქედან მოდის ფორმულა, რომელსაც მიანერენ ტერტულიანეს: მნამს, რადგან აბსურდია.

ექსისტენციალიზმმა უპირატესობა მიანიჭა შესაძლებლობის კატეგორიას. ეს განაპირობა იმ გარემოებამ, რომ მისი ანალოზის ობიექტია ადამიანი. ათეისტური ექსისტენციალიზმი, რომლის წარმომადგენელია შაიდგერი და სარტრი, მიიჩნევს, რომ ღმერთი არ არსებობს. ადამიანი გადაგდებულია სამყაროში, იგი მარტოა, მასზე არავინ ზრუნავს. ადამიანი ყოფიერების თავისებურება ისაა, რომ მისი არსებობა წინ უსწრებს მის არსებას და არა პირიქით. ბუნების საგანი, მაგალითად ქვა, არის ის რაც ფაქტობრივად არის ის. იგი იმაზე მეტი ვერ გახდება, რაც მან ბუნებისაგან მიიღო. ქვა სინამდვილეა და არა შესაძლებლობა, ქმნილია და არა ქმნადობა. არსებითად განსხვავებულია ადამიანური ყოფიერების წესი. იგი თავიდან არ არის ის, რაც შემდეგ ხდება. ადამიანი ქმნადობაა, შესაძლებლობაა რომელიც თვითონ თავისი მოქმედებით ქმნის თავის თავს. იგი არ არის წინასწარ განსაზღვრული, დეტერმინირებული. ადამიანი რომ ღმერთს შეექმნა, მაშინ მას გარკვეულ მიზანს დაუსახავდა და შესაბამისი მოქმედების გეგმას მისცემდა. მაგრამ იგი ღმერთს არ შეუქმნია. ადამიანი გაჩნდა, მას აქვს არსებობა და არა არსება. მან უნდა მოიპოვოს თავისი არსება, ე.ი. უნდა იქცეს ადამიანად. მაგრამ კონკრეტულად ვინ გახდება იგი, ეს დამოკიდებულია მის არჩევანზე. თუ რას აირჩევს ადამიანი (ბოროტებას თუ სიკეთეს), იმის შესაბამისი იქნება იგი. გარემოებანი არ განსაზღვრავენ არჩევანს. პირიქით, ადამიანი ირჩევს მათ. ადამიანი თავისუფალია, ამიტომ იგი პასუხისმგებელია თავისი ქმედებისათვის — ასკენის სარტრი.

ადამიანი ცხოვრობს შესაძლებლობათა სამყაროში. გარემო სავსეა მოულოდნელობებით, ხიფათებით და მუქარებით. მის წინაშე თითქმის ყოველთვის არსებობს ალტერნატივა, რომელთაგან ერთს შეუძლია მოუტანოს მას ბედნიერება, მეორეს კი — უბედურება. ადამიანმა უნდა მოახდინოს არჩევანი, რომელზეც პასუხისმგებლობა მხოლოდ მას ეკისრება. სხვამ რომც აიძულოს იგი, საბოლოო გადაწყვეტილება მაინც მან უნდა მიიღოს. ამგვარ სიტუაციაში ადამიანმა, მართალია, იძულებით, მაგრამ მაინც თვითონ გააკეთა არჩევანი.

ამგვარად, შესაძლებლობათა გაცნობიერება და მათი რეალიზაციისათვის აქტიური საქმიანობა ადამიანის ყოფიერების ძირითადი თავისებურებაა, რაც განასხვავებს მას ყოფიერების სხვა ფორმებისაგან.

პირველი და ზოგადი. უპირველეს ყოვლისა განვმარტოთ „ერთეუ-

ლისა" და „ზოგადის“ ცნებები. მათი კლასიკური განმარტება მოგვცა არისტოტელემ.

ერთეული არის ინდივიდუალური, ერთი საგანი, თვისება, მოვლენა, პროცესი და ა.შ., რომელიც დროსა და სივრცეში ლოკალიზებულია. იგი „აქ“ და „ახლა“ არსებობს; ერთჯერადი, განუმეორებელი და ამიტომ უნიკალურია. ერთეულია სოკრატე, რომელიც ძვ.წ. 470 წ. დაიბადა ათენში და 399 წ. ათენის სასამართლოს განაჩენით მიესაჯა სიკვდილით დასჯა. მან თავისი ნებით მიიღო სანამლავი და ამის შედეგად გარდაიცვალა. ყოველი ადამიანი ერთეულია, რომელიც იბადება, ცოცხლობს და კვდება გარკვეულ დროს და ადგილას. მისი ყოფნა სამყაროში შემოსაზღვრულია დროსა და სივრცეში. იგი ერთხელ მოვიდა ამქვეყნად და აღარასოდეს განმეორდება. ანალოგიურია ყოველი ერთეულის ყოფიერების წესი.

ზოგადია ის, რაც ახასიათებს სიმრავლეს. იგი არ არის დროსა და სივრცეში ლოკალიზებული, არ არსებობს „აქ“ და „ახლა“. ზოგადი ახასიათებს სიმრავლის ნებისმიერ ელემენტს, ამიტომ საერთო და განმეორებადია. მაგალითად, ზოგადია ადამიანი, მცენარე, ცხოველი, ქალაქი, მდინარე და ა.შ., როდესაც ისინი აღნიშნავენ არა ერთ რომელიმე ერთეულ საგანს, არამედ შესაბამის საგანთა სიმრავლეს — ადამიანს საზოგადოდ, მცენარეს საზოგადოდ, მდინარეს საზოგადოდ და სხვა. ცნება „ადამიანი“ აღნიშნავს ნებისმიერ ერთეულ ადამიანს, რომელთა ერთობლიობა ქმნის ადამიანთა სიმრავლეს.

ამგვარად, ერთეულია ერთისთვის, ხოლო ზოგადი — სიმრავლისათვის დამახასიათებელი. თბილისი, რიონი, გალაკტიონი ერთეულია, ხოლო ქალაქი, მდინარე, პოეტი — ზოგადი.

ფილოსოფიის ისტორიაში კამათი მიმდინარეობდა ზოგადის არსებობის შესახებ. ზოგადს ლათინურად ჰქვია უნივერსალის, ამიტომ ეს დავა ცნობილია უნივერსალიების შესახებ კამათის სახელწოდებით. იგი ეხებოდა შემდეგს: არსებობს თუ არა ზოგადი და რა სახით, როგორ არსებობს იგი? ის, რომ არსებობს ერთეული, ეს არ იყო საკამათო, რადგან მის არსებობას ადასტურებს გრძნობადი აღქმა. ერთეული გრძნობად-აღქმადია, იგი გვეძლევა რომელიმე გრძნობის ორგანოს საშუალებით. მაგრამ ზოგადი არ არის გრძნობად-აღქმადი, იგი არცერთი გრძნობის ორგანოს მეშვეობით არ გვეძლევა. მისი არც დანახვა, არც ხელით შეხება, არც გემოს გასინჯვა, არც დაყნოსვა ან მოსმენა შეიძლება. ამიტომ დავის საგანი სწორედ ზოგადის არსებობის საკითხი გახდა. არსებობენ ერთეული ადამიანები, მაგრამ მათ გარდა არსებობს თუ არა ადამიანი საზოგადოდ? არსებობენ ერთეული სახლები, მაგრამ არსებობს თუ არა სახლი საზოგადოდ? აი, კითხვა, რომელზეც გაცემუ-

ლიქნა განსხვავებული პასუხი, რამაც განაპირობა სხვადასხვა მიმართულების წარმოშობა. ეს თეორიებია — რეალიზმი კონცეფტუალიზმი და ნომინალიზმი.

რეალიზმის თანახმად, ზოგადი არსებობს ობიექტურად, ადამიანის ცნობიერებისგან დამოუკიდებლად როგორც საგანი. ერთეული ადამიანების გარდა არსებობს კიდევ ადამიანი საზოგადოდ, როგორც საგანი. იმის მიხედვით, თუ როგორ არის გაგებული ზოგადის მიმართება ერთეულთან, სახეზეა რეალიზმის ორი სახე — უკიდურესი და ზომიერი რეალიზმი. პირველი აღიარებს, რომ ზოგადი, როგორც საგანი, არსებობს ერთეულისგან დამოუკიდებლად და განცალკევებით. ამგვარ თვალსაზრისს იცავდა პლატონი. იგი განასხვავებდა გრძნობად საგნებს და იდეებს. გრძნობადი საგანი დროსა და სივრცეში არსებობს, წარმოიშობა, იცვლება და ბოლოს ისპობა. იგი სხეულებრივია, ამიტომ შესაძლებელია მისი გრძნობის ორგანოს მეშვეობით აღქმა. გრძნობადი საგანი ერთეულია. იდეა არ არსებობს დროსა და სივრცეში. იგი მათ გარეშეა, ამიტომ არ განიცდის ცვალებადობას. იდეა მარადიულია. იგი არის არა გრძნობად-აღქმადი, არამედ გონებაჭჭურვითი საგანი. იდეა არის ზოგადი საგანი: სახლი საზოგადოდ, მცენარე საზოგადოდ და ა.შ. ქეშმარიტი არსებობა მიეწერება იდეას, გრძნობადი საგანი მისი აჩრდილია; ანარეკლია. იგი არსებობს იმდენად, რამდენადაც იდეას ეზიარება.

ზომიერი რეალიზმი აღიარებს ზოგადის ობიექტურობას, მაგრამ უარყოფს მისი არსებობის შესაძლებლობას ერთეულის გარეშე. ზოგადი არსებობს ერთეულში როგორც მისი არსება. სახლი საზოგადოდ არსებობს არა ერთეული სახლებისაგან განცალკევებით, არამედ მათში და მხოლოდ მათი მეშვეობით. ამგვარ პოზიციაზე იდეა პეგელი.

კონცეფტუალიზმის თანახმად, ზოგადი არის ცნება, რომელსაც ადამიანის გონება ქმნის აბსტრაქციის მეშვეობით (ლათ. კონცეპტუს ნიშნავს ცნებას). იგი არსებობს მხოლოდ ადამიანის ცნობიერებაში და არა მისგან დამოუკიდებლად, ობიექტურად. აღნიშნულ თვალსაზრისს იზიარებდა ინგლისელი ფილოსოფოსი ლოკი (1632-1704). იგი თვლის, რომ რეალურად არსებობენ ერთეული საგნები, რომელთაც ახასიათებს ორი ტიპის თვისებები — საერთო და ინდივიდუალური. ისინი საგანში ერთადაა მოცემული. ადამიანის გონებას აქვს აბსტრაქციის უნარი, რომლის მეშვეობით იგი განყენებას ახდენს ინდივიდუალურისაგან და ცალკე გამოყოფს საერთო ნიშნებს. შემდეგ მათ აღნიშნავს შესაბამისი სიტყვით და ასე იქმნება ცნება, რომელიც ზოგადია, რადგან იგი გამოხატავს იმ საერთოს, რომელიც დამახასიათებელია ერთეულ საგანთა სიმრავლისათვის. მაშასადამე, ზოგადი შექმნილია ადამიანის გონების მიერ ცნების სახით და იგი არ არსებობს ობიექტურად.

ნომინალიზმის მიხედვით, ზოგადი არის სახელი (ლათ. ნომინის ნიშნავს სახელს). იგი არ არსებობს არც ობიექტურად როგორც საგანი და არც როგორც განყენებული ცნება. ყოველი საგანი, მათ შორის ცნებაც ინდივიდუალურია. მაგრამ ადამიანს შეუძლია რომელიმე ინდივიდუალური ცნება განიხილოს შესაბამისი სიმრავლის ნებისმიერი ელემენტის წარმომადგენლად. მაგალითად, სამუკთხედის ყოველი ცნება კერძოა, რადგან აღნიშნავს ერთეულ, აი ამ დაფაზე დახაზულ სამუკთხედს და არა სამუკთხედს საზოგადოდ. ეს უკანასკნელი წინააღმდეგობრივია, რადგან იგი ერთდროულად უნდა იყოს სწორკუთხა, მახვილკუთხა, ბლაგვკუთხა და ა.შ. ე.ი. უნდა მოიცავდეს ყოველი კერძო სამუკთხედის ინდივიდუალურ თვისებებს, რაც არა თუ შეუძლებელია, არამედ წარმოუდგენელიცაა. მაგრამ ადამიანს შეუძლია აი ეს კერძო სამუკთხედის იდეა განიხილოს როგორც მსგავსი ერთეული სამუკთხედების წარმომადგენელი. ამ შემთხვევაში იგი ასახელებს სამუკთხედების სიმრავლის ნებისმიერ ელემენტს, ამიტომ ხდება ზოგადი. ეს ნიშნავს, რომ რომელიმე ერთეული იდეა შეიძლება იქცეს ზოგადად, თუ კი მას განვიხილავთ როგორც სიმრავლის სახელს. იგი თავისი ბუნებით არის არა ზოგადი, არამედ ერთეული, მაგრამ ფუნქციონირებს, იქცევა ისე, თითქოს იყოს ზოგადი. ამგვარ თვალსაზრისს იზიარებდა ინგლისელი ფილოსოფოსი ბერკლი (1683-1753).

ინგლისური ნომინალიზმის მეორე წარმომადგენელმა ჰობსმა ზოგადი დაახასიათა, როგორც სახელთა სახელი. მისი აზრით, ზოგადი არის სახელი, რომელიც აღნიშნავს არა საგანს ან ცნებას, არამედ ერთეულ სახელთა სიმრავლეს. მაგალითად, სიტყვა „ადამიანი“ არის ზოგადი სახელი, რომელიც აღნიშნავს არა ობიექტურად არსებულ რაღაც საგანს ან განყენებულ ცნებას, არამედ ერთეული ადამიანების (პეტრეს, პავლეს, ივანეს და ა.შ.) სახელების სიმრავლეს. ზოგადი ფიქციაა, იგი არ არსებობს, რადგან მას რეალურად რაიმე საგანი არ შეესაბამება. მას, როგორც სახელს, ქმნის და იყენებს ადამიანი. ბუნებრივად ჩნდება კითხვა: რატომ, რა მიზნით? აზროვნების ეკონომიის, ბჭობის გამარტივების მიზნით რომ არ ვიმეორო უსასრულოდ — პეტრე მოკვდა, პავლე მოკვდა, ივანე მოკვდა და ა.შ. — გამოვხატე ერთი ზოგადი წინადადებით: ყოველი ადამიანი მოკვდავია. გამოთქმის ამგვარი მანერა ეკონომიური და მოსახერხებელია, ამიტომ მისი გამოყენება მიზანშეწონილი და გამართლებულია. თუ შევაჯამებთ აღნიშნული თეორიების პოზიციებს, მოკლედ იგი შეიძლება შემდეგნაირად ჩამოყალიბდეს: რეალიზმის თანახმად ზოგადი საგნის სახელია, კონცეფტუალიზმის თანახმად - ცნების. ხოლო ნომინალიზმის თანახმად — სახელთა სახელია.

განხილული თეორიების შეფასება უნდა მოხდეს არა ქეშმარიტების, არამედ მიზანშეწონილობის თვალსაზრისით. საკითხი უნდა დაისვას არა ისე, თუ რომელი თეორიაა ქეშმარიტი და რომელი მცდარი, არამედ თუ რომელი უფრო მეტად მისაღებია, უფრო სრულყოფილია. საქმე ისაა, რომ არცერთი მათგანი ბოლომდე სრულყოფილი და თანმიმდევრული არაა, მაგრამ ყველაზე უფრო ზომიერი და ყველაზე მეტად მისაღები მეცნიერული აზროვნებისთვის არის კონცეფტუალიზმი.

ყოველი ადამიანი ინდივიდუალურია. მას ურთიერთობა აქვს ერთეულ საგნებთან და არა ზოგადთან. რეალური დროსა და სივრცეში არსებულია, ამიტომ — ერთეული და ინდივიდუალური. ზოგადი არ არის რეალურის ნაწილი ან მხარე. რაც არ უნდა გულდასმით და ყურადღებით დაფათვალეოთ სამყაროს ყოველი კუნჭული, ვერსად ზოგადს ვერ აღმოვაჩნთ. იგი რეალურად არ არსებობს, რადგან დროისა და სივრცის გარეშეა, ამდენად იდეალურია. როგორია ზოგადის არსებობის წესი?

რეალურად არსებული საგნები ერთეულია, ინდივიდუალურია. მათ აქვთ საკუთარი თვისებები და მიმართებები, რომლებიც მათთან ერთად არსებობენ და მათი გაქრობის შემდეგ ისინიც ქრებიან. რა მოსდის ზოგადს? იგი არ არის ერთეულის შემადგენელი ნაწილი, მისი თვისება ან მხარე. ზოგადი ახასიათებს არა ერთეულს, არამედ სიმრავლეს. ერთეული საგნები ერთიანდებიან გარკვეულ სიმრავლედ. მათი გაერთიანების საფუძველია რაღაც მსგავსი, საერთო თვისებები. სწორედ ისინი ქმნიან ზოგადს. მაშასადამე, ზოგადი არის სიმრავლისთვის დამახასიათებელ საერთო ნიშანთა ერთობლიობა. იგი არ არის რეალურად არსებული საგანი. რეალურად არსებობს ერთეული და სიმრავლე. არსებობს ერთეული სახლები და მათი სიმრავლე. სახლი საზოგადოდ არის არა რაღაც განსაკუთრებული საგანი, რომელიც ერთეული სახლების სიმრავლისგან განცალკევებით არსებობს, არამედ ამ სიმრავლისთვის დამახასიათებელ ნიშანთა ერთობლიობა. ყოველი ადამიანი ერთეულია თავისი ინდივიდუალური ბიოგრაფიით, ცხოვრებით და ბედით. ყველაფერი, რაც მას ახასიათებს, მასთან ერთად კვდება. მისი თვისებების არც ერთი ატომი სხვას არ გადაეცემა. სხვას თავისი ინდივიდუალური ცხოვრება აქვს. მაგრამ ადამიანები ქმნიან შესაბამის სიმრავლეს, რომელსაც აერთიანებს რაღაც საერთო ნიშნები. სწორედ მათი ერთობლიობაა ზოგადი.

ერთეული და ზოგადი არ არსებობს განცალკევებით. არ არსებობს ნიშნები, რომლებიც ერთეულია და მათ გვერდით კიდევ ნიშნები, რომლებიც ზოგადია. ნებისმიერი თვისება ერთეულიცაა და ზოგადიც. ეს დამოკიდებულია იმაზე თუ როგორ განვიხილავთ მას. თუ იგი გა-

წინილეთ როგორც აი ამ კონკრეტული საგნის თვისება, მაშინ ეს თეოლოგია, მაგრამ თუ იგივე თვისება განვიხილეთ როგორც სიმრავლისთვის დამახასიათებელი, მაშინ — ზოგადია. მაგალითად, ავიღოთ თვისება „მელოტი“. თუ იგი განიხილება რომელიმე კონკრეტული ადამიანის, ვთქვათ, პეტრეს დამახასიათებელ თვისებად, მაშინ ერთეულია. მაგრამ თუ იგი განიხილება ისეთ თვისებად, რომელიც ახასიათებს შესაბამისი სიმრავლის ნებისმიერ ელემენტს, ვთქვათ ყოველ მელოტს, მაშინ იგი ზოგადია.

ერთეულისა და ზოგადის ერთმანეთთან შეფარდებას დიდი მნიშვნელობა აქვს ადამიანის პრაქტიკულ საქმიანობაში, კერძოდ, მკურანლობის პროცესში. ყოველი პაციენტი ერთეულია თავისი ინდივიდუალური ავადმყოფობით, მისგან გამონეული ემოციებით და მღელვარებით. ექიმმა ისწავლა ზოგადი სქემები, წესები და მკურანლობის მეთოდები. ახლა მან ეს ზოგადი უნდა მიუყენოს კონკრეტულ სიტუაციას. წამალმა შეიძლება ერთ პაციენტზე დადებითად იმოქმედოს, ხოლო მეორეზე უარყოფითი შედეგი მოგვცეს. ექიმის ხელოვნება და გამოცდილება სწორედ ისაა, რომ ზოგადი შეუფარდოს კონკრეტულ სიტუაციას და ყოველ პაციენტს მიუდგეს ინდივიდუალურად.

არსება და მოვლენა. არსება და მოვლენა გამოხატავს სინამდვილის ორ განსხვავებულ მხარეს: არსება არის შინაგანი, რომელიც დაფარულია და მიუწვდომელია გრძობადი ალქმისათვის, ხოლო მოვლენა გარეგანია, გრძობად-ალქმადია და გვეძლევა უშუალოდ. განსხვავება გარეგანსა და შინაგანს შორის არ უნდა გავიგოთ სივრცითი აზრით. ამ გაგებით გარეგანია, რაც საგნის ზედაპირზეა, ხოლო შინაგანია, რაც საგნის შიგნითაა. მაგალითად, განასხვავებენ ადამიანის გარეგან და შინაგან ორგანოებს. პირველს მიეკუთვნება ის ორგანოები, რომლებიც ადამიანის სხეულის ზედაპირზეა და შეგვიძლია მათი უშუალოდ წვდომა (დანახვა, ხელით შეხება და ა.შ.). მეორეს მიეკუთვნება ის ორგანოები, რომლებიც ადამიანის სხეულის შიგნითაა, ვთქვათ, გული, კუჭი, ნაწლავები და სხვა. აქ განსხვავება გარეგანსა და შინაგანს შორის ტარდება სივრცის რომელიმე მონაკვეთის მიმართ, კერძოდ, ჩვენ მიერ მოტანილ მაგალითში გამმიჯნავი ზაზია სხეულის ზედაპირი. ის, რაც მის გარეთაა, გარეგანია, ხოლო, რაც შიგნითაა, შინაგანია. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ადამიანის გარეგანი ორგანოები მიეკუთვნება მოვლენას, ხოლო შინაგანი — არსებას. ამ შემთხვევაში ორივე მოვლენაა, რადგან ადამიანის შინაგანი ორგანოები ისევე გრძობად-ალქმადია, როგორც გარეგანი. ამის დასტურია ის გარემოება, რომ ოპერაციის დროს ქირურგს შეუძლია გაჭრას ადამიანის სხეული და შინაგანი ორგანოც გარეთ აღმოჩნდება.

როდესაც ბჭობენ არსების როგორც შინაგანის, ხოლო მოვლენის როგორც გარეგანის განსხვავების შესახებ, მხედველობაში აქვთ სრულიად სხვა — არასივრცითი ასპექტი. გამიჯვნის კრიტერიუმია გრძობადი ალქმა. ის, რაც პრინციპულად გრძობად-ალქმადია, მიეკუთვნება მოვლენას, ხოლო, რაც ამ გზით არ მიიწვდომება — არსებას. მაგალითად, მკურანლობის პროცესში ექიმი უშუალოდ უკვირდება სიმპტომებს, ნიშნებს, რომლებიც პაციენტის სხეულზეა ან რომელთა შესახებაც თვით პაციენტი მოუთხრობს. მათ საფუძველზე იგი სწორად ან არასწორად სვამს დიაგნოზს დაავადების შესახებ. ეს უკანასკნელი მას უშუალოდ, გრძობად-ალქმადი ფორმით არ ეძლევა. მასზე მიუთითებენ, მეტყველებენ ის სიმპტომები, რომლებიც ექიმს სახეზე აქვს გრძობადად მოცემული. თვით ავადმყოფობა, რომელიც ექიმს ეძლევა გაშუალებით, გონებისეული ანალიზის შედეგად, არის არსება, ხოლო ის სიმპტომები, რომლებიც დაავადებაზე მიუთითებენ და მას ამჟღავნებენ არის მოვლენა.

არსება არის საგნის ის შინაგანი, დაფარული, გრძობადად მიუწვდომელი მხარე, რომელიც მის თავისებურებას განსაზღვრავს. მოვლენა არის საგნის გარეგანი, პრინციპულად უშუალოდ მოცემული, გრძობად-ალქმადი მხარე, რომელიც არსების გამოვლენა და გამოჭლავნებაა. საგნის ალქმა უშუალოდ ხორციელდება შესაბამისი გრძობის ორგანოს საშუალებით, მაგალითად, ვხედავთ თვალთ, ვისმენთ ყურით და ა.შ. მაგრამ ალქმა შეიძლება განხორციელდეს სათანადო ხელსაწყოთა გამოყენებით და დახმარებით. ექიმმა დიაგნოზი შეიძლება დასვას სამედიცინო აპარატის მეშვეობით. მაგრამ აპარატურის მიერ დაფიქსირებულ შედეგი ექიმმა უნდა აღიქვას. მაგალითად, კარდიოგრაფის იღებს შესაბამისი აპარატი, რომლის მიერ გადაღებულ სურათს ექიმმა უნდა დახედოს, რათა შეძლოს მისი წაკითხვა. სხვაგვარად მას მისი ალქმა არ შეუძლია. პრინციპულად გრძობად-ალქმადი ნიშნავს, რომ საგნის ალქმა ხორციელდება უშუალოდ გრძობის ორგანოს მეშვეობით შესაბამისი ხელსაწყოთა გამოყენებით ან მის გარეშე.

არსება ყოველთვის შინაგანია, მაგრამ პირიქით არ არის სავალდებულო. შინაგანი შეიძლება არ იყოს არსებითი. არსება ზოგადი და აუცილებელია, მაგრამ ყოველი ზოგადი და აუცილებელი არსებითი არ არის. არსებითი მხოლოდ ისეთი შინაგანი, ზოგადი და აუცილებელია, რომელიც განსაზღვრავს საგნის თავისებურებას.

ანალოგიურია ვითარება მოვლენის მიმართაც. მოვლენა უსათუოდ გარეგანია, მაგრამ ყოველი გარეგანი მოვლენა როდია. მაგალითად, მოჩვენება გარეგანია, მაგრამ მოვლენა არაა. გაყვანალიზოთ რა არის მოჩვენება და რითი განსხვავდება იგი მოვლენისაგან.

ყოველი მოჩვენება სუბიექტურია იმ აზრით, რომ დაკავშირებულია

ადამიანთან. მოჩვენება ობიექტურად არ არსებობს, იგი მხოლოდ ეჩვენება ადამიანს. რაიმე ფაქტი სინამდვილეში სხვაა, მაგრამ გამოიყურება ისე, რომ სულ სხვაგვარად წარმოგვიდგება. იგი მხოლოდ გვეჩვენება ასე, მაგრამ სინამდვილეში სხვაა.

განსხვავებენ მოჩვენების ორ სახეს: 1) წმინდა სუბიექტურ მოჩვენებას, რომელსაც ობიექტური საფუძველი არ გააჩნია. მისი წარმოქმნის მიზეზი მთლიანად ადამიანშია. მაგალითად, მშიშარა კაცი მიდიოდა ტყეში და უეცრად ხის კუნძი მგლად მოეჩვენა. დამშვიდების შემდეგ იგი დარწმუნდა, რომ შეცდა და მისი მოჩვენებაც გაქრა. 2) მოჩვენებას, რომელსაც სუბიექტურთან ერთად ობიექტური საფუძველიც აქვს. მას წარმოქმნის სინამდვილე ადამიანთან მიმართების პროცესში. მაგალითად, მხედველობითი ალქმისას გვეჩვენება, რომ წყალში ჩაშვებული ჯოხი გადატეხილია ან მზე დილით ამოდის, ხოლო დაბინდებისას ჩადის. ადამიანი ასე აღიქვამს მოვლენებს, სინამდვილეში კი ისინი სულ სხვაგვარია. არც წყალში ჩაშვებული ჯოხია გადატეხილი და არც მზე ამოდის და ჩადის. ფიზიკის და ფიზიოლოგიის კანონები ამოხსნიან, თუ რატომ ხდება ასე. მიზეზების გარკვევის შემდეგ მოჩვენება მაინც რჩება. ადამიანი მაინც ისე აღიქვამს მას როგორც ადრე. იგი არ გაქრება. ამ ტიპის მოჩვენების თავისებურება ისაა, რომ იგი განიცდება ობიექტურად, თითქოს იგი ნამდვილია.

როდესაც მოჩვენებისა და მოვლენის განსხვავებას ეხება ბჭობა, მხედველობაში აქვთ მეორე ტიპის მოჩვენება. რა განსხვავებაა მათ შორის? მოვლენა ობიექტურია და არსებობს ადამიანთან მიმართების გარეშე. იგი არსების გამოვლენაა. მოჩვენება სუბიექტურია და არსებობს ადამიანთან მიმართებაში. იგი არ არის არსების გამოვლენა. გვეჩვენება თითქოს ასეთია, მაგრამ სინამდვილეში სულ სხვაგვარია. მოჩვენება ობიექტურია იმ აზრით, რომ არაა დამოკიდებული ადამიანის ცოდნაზე. მან იცის, რომ ის, რასაც იგი აღიქვამს, არ არსებობს, მაგრამ მაინც ასე ეჩვენება. იცის, რომ წყალში ჩაშვებული ჯოხი გადატეხილი არაა, მაგრამ მაინც ამგვარად ეჩვენება იგი.

არსება მოვლენაშია. იგი მის გარეთ, მის უკან და მიღმა კი არაა, არამედ მასშია გამოვლენილი. მაგრამ არსება არასოდეს უშუალოდ და პირდაპირ არ გვეძლევა მოვლენაში. ეს, რომ ასე იყოს, მაშინ არსება გრძნობად-ალქმადი ფორმით იქნებოდა მოცემული. მოვლენა ხშირად ამახინჯებს, ცალმხრივად და ნაწილობრივ გამოხატავს არსებას. ამიტომ მხოლოდ მოვლენათა სიმრავლეში საგანგებო კვლევისა და ანალიზის მეშვეობით შეუძლია ადამიანს მიწვედეს არსებას.

მოვლენა არსებაზე უფრო მრავალმხრივი და მდიდარია. მასში არსებითიცაა და არარსებითიც, აუცილებელიც და შემთხვევითიც, ზოგა-

დიც და ერთეულიც. ხშირად მოვლენის და მოჩვენების გარჩევა ერთმანეთისაგან დიდ ყურადღებას და ანალიზს მოითხოვს. ამის განხორციელება გრძნობადი ალქმის მეშვეობით შეუძლებელია. არსების შემეცნების ერთადერთი საშუალებაა აბსტრაქტული აზროვნება, რომელიც გრძნობადი მონაცემების კრიტიკულ ანალიზსა და შემოწმებას ემყარება.

არსებისა და მოვლენის განსხვავებას დიდი მნიშვნელობა აქვს მკურნალობის პროცესში. ექიმმა უნდა გამოიკვლიოს პაციენტი, რათა დაუსვას სწორი დიაგნოზი და დაუნიშნოს სათანადო მკურნალობა. იგი უკვირდება რაღაც სიმპტომებს, რომლებიც მიანიშნებენ, მიუთითებენ შესაბამის ავადმყოფობაზე. სიმპტომები გარეგანია, გრძნობად-ალქმადია, ავადმყოფობა კი — შინაგანი, დაფარული. ეს უკანასკნელი ექიმს უშუალოდ არ ეძლევა, მისი ალქმა შეუძლებელია. მის შესახებ ექიმმა უნდა დაასკვნას. კავშირი სიმპტომებსა და დაავადებას შორის არ არის პირდაპირი და ცალსახა. იგი რთული და მრავალმხრივია. ხშირად სიმპტომები მოჩვენებითია, შემთხვევითია ან რაღაც სულ სხვა ავადმყოფობის თანმხვედრია. ექიმს უნდა შეეძლოს ყოველივე ამის გარჩევა, რათა მან შეძლოს ნამდვილი და აუცილებელი სიმპტომების გამოყოფა, რომელთა საფუძველზეც იგი სწორად დასვამს დიაგნოზს. ამისთვის კი მას უსათუოდ სჭირდება ღრმა თეორიული პროფესიული განათლება, მდიდარი პრაქტიკული გამოცდილება და ინტუიცია.

ფორმა და შინაარსი. სისტემა და სტრუქტურა. განსხვავებენ ორი სახის მიმართებას: მატერიასა და ფორმას, ერთი მხრივ, ხოლო შინაარსსა და ფორმას შორის, მეორე მხრივ. პირველი გარეგანია, მეორე კი — შინაგანი.

მატერიასა და ფორმას შორის მიმართება არის მასალასა და მის გაფორმებას შორის მიმართება. მატერია არის ის მასალა, რომელიც გაფორმების მეშვეობით იძენს გარკვეულ სახეს. ფორმა გარკვეულობაა, რომელიც შესაბამისად აფორმებს მას. მაგალითად, მიმართება სითხესა და ჭურჭელს შორის არის ამგვარი დამოკიდებულების ნიმუში. სითხე იღებს იმ ჭურჭლის ფორმას, რომელშიც იგი ასხია. ჭურჭელი სითხის მიმართ გარეგანია. იგი არ განსაზღვრავს მის თვისებებს, გულგრილია, ინდიფერენტულია მისი შინაარსის მიმართ. ჭურჭელი განაპირობებს არა სითხის შინაარსს, არამედ მის არსებობას გარკვეული სახით. ფორმა მასალის მიმართ გარეგანია იმ აზრით, რომ ერთსა და იმავე მასალას შეუძლია მიიღოს სრულიად სხვადასხვა ფორმა. მაგალითად, მარმარილოსგან შეიძლება გაკეთდეს გიორგი სააკაძის და შაჰ აბასის ქანდაკება. მარმარილოსთვის სულ ერთია, თუ მისგან ვისი — ეროვნული გმირის

თუ მოსისხლე მტრის ძეგლი დაიდგმება. ეს დამოკიდებულია მოქანდაკის სურვილსა და ინტერესებზე. თვითონ მატერიალსა და ფორმას შორის მიმართება გარეგანია, ისინი გულგრილი და ინდიფერენტულია ერთმანეთის მიმართ, რადგან შინაარსობრივად არ განსაზღვრავენ ერთმანეთს.

სულ სხვაგვარია მიმართება შინაარსსა და ფორმას შორის. იგი შინაგანია და არსებითი. შინაარსი განსაზღვრავს ფორმას და პირიქით. მათ შორის მიმართება ცალსახა და ერთმნიშვნელოვანია. ყოველ შინაარსს თავისი შესატყვისი ფორმა აქვს. მან არ შეიძლება სხვადასხვა ფორმა მიიღოს. შინაარსის და ფორმის მიმართების მაგალითია მხატვრული ნაწარმოები. მას თავისი შინაარსი და ფორმა აქვს, იგი მათი ორგანული ერთიანობაა. ერთ-ერთის შეცვლა ინვევს მეორის შეცვლას. მაგალითად, „ვეფხისტყაოსანი“ მხოლოდ იმ ფორმით შეიძლება გადმოიცეს, როგორც ეს რუსთაველმა განახორციელა. რა თქმა უნდა, ის აპბავი, რაც „ვეფხისტყაოსანში“ მოთხრობილი შეიძლება გადმოიცეს პროზის სახითაც, მაგრამ ეს იქნება ერთი და იმავე მასალის სხვადასხვა სახით გაფორმება. აქ მასალა რჩება უცვლელი, თორემ შინაარსი არსებითად იცვლება. სულ სხვა ნაწარმოებებია „ვეფხისტყაოსანი“, როგორც პოეტური ქმნილება და მისი პროზაული ვარიანტი. „ვეფხისტყაოსანი“ არის ის, რაც რუსთაველმა დაწერა. გამორიცხულია, რომ სხვის მიერ დაწერილი ნაწარმოები, თუნდაც მასთან მიმსგავსებული, დარჩეს მისადმი იგივეობრივი. იგი მხატვრულად სულ სხვა ნაწარმოები იქნება.

ახლა ზოგადად განვმარტოთ შინაარსის და ფორმის ცნებები: შინაარსი არის საგნის ელემენტების ორგანიზაცია, ერთიანობა; ფორმა არის საგნის ელემენტების ორგანიზაციის წესი. დაახსიათო საგნის შინაარსი ნიშნავს დაახსიათო ერთიანობა იმ ელემენტებისა, რომელთაგან იგი შესდგება. საგნის ფორმის დაახსიათება კი გულისხმობს იმ წესის გარკვევას, რომელიც მის შემადგენელ ელემენტებს აერთიანებს.

ყოველი საგანი შინაარსისა და ფორმის ერთიანობაა. ისინი მისი მხარეებია, რომელთა შორის განუყრელი და ორგანული კავშირია. ერთ შინაარსს ერთი ფორმა აქვს და პირიქით. არ შეიძლება, რომ ერთსა და იმავე შინაარსს სხვადასხვა ფორმა ან სხვადასხვა ფორმას ერთი და იგივე შინაარსი ჰქონდეს. ერთის შეცვლა აუცილებლობით ინვევს მეორის შეცვლას. ზოგჯერ სვამენ კითხვას იმის თაობაზე თუ რომელია მთავარი, განმსაზღვრელი? შინაარსი თუ ფორმა? ზოგი უპირატესობას აძლევს შინაარსს და თვლის, რომ იგი განსაზღვრავს ფორმას. ზოგი კი პირიქით, უპირატესობას ანიჭებს ფორმას და შინაარსს მიიჩნევს რაღაც მეორეხარისხოვნად, უმნიშვნელოდ. ორივე თვალსაზრისი მცდარია, რადგან ემყარება საკითხის არასწორ დასმას. შინაარსი და ფორმა საგნის ორი განუყრელი მხარეა, რომელთა გარეშე იგი არ არსებობს.

მაგრამ თითოეულს სხვადასხვა როლი და ფუნქცია აკისრია საგნის სტრუქტურაში, რადგან ისინი განსხვავებულ როლს ასრულებენ, ამიტომ არ შეიძლება რომელიმე მათგანს მიენიჭოს უპირატესობა. როგორც შინაარსი, ისე ფორმა აუცილებელია საგნის არსებობისათვის. ისინი ერთმანეთს ვერ შეცვლიან. არც იმის მტკიცებაა მართებული, რომ შინაარსია მთავარი და ფორმა მეორეხარისხოვანი და არც იმისა, რომ ფორმაა მთავარი და შინაარსი უმნიშვნელო. ორივე ერთნაირად აუცილებელი და მნიშვნელოვანია საგნისათვის.

შინაარსისა და ფორმის მონათესავე ცნებებია — სტრუქტურა და სისტემა. სტრუქტურა გამოხატავს საგნის შედგენილობას, აღნაგობას. იგი მისი ელემენტების ერთობლიობაა. სტრუქტურა შინაარსის მონათესავე ცნებაა, მაგრამ არ არის მისი იგივეობრივი. სისტემა გულისხმობს წესრიგს ელემენტების სიმრავლეში. იგი ორი მომენტის შემცველია. ერთი მხრივ, რაღაც ელემენტების სიმრავლე, ხოლო მეორე მხრივ — წესი, რომელიც ამ ელემენტებს ერთმანეთთან აკავშირებს. სისტემა მოწესრიგებული სიმრავლეა. მას თავისი შინაარსი და ფორმა აქვს.

სისტემა მთლიანობაა, რომლის შემადგენელი ელემენტები მისი ნაწილებია. აქ მყარდება მთელისა და ნაწილის მიმართება. ისინი არ არსებობენ და არ ფუნქციობენ ერთმანეთის გარეშე. მათი ურთიერთმონყვევა გამოინვევს ურთიერთმოსაპობას. მაგალითად, ცოცხალი ორგანიზმი სისტემაა, რომელიც მისი შემადგენელი ნაწილების მთლიანობაა. ყოველი ნაწილი ფუნქციობს მხოლოდ მთელში და მისი მეშვეობით. მისგან დამოუკიდებლად და მონყვევით იგი უკვე სიცოცხლის უნარს კარგავს და კვდება. ადამიანის რომელიმე ორგანო თავის ფუნქციას ასრულებს მხოლოდ მთლიანი ორგანიზმის ნორმალური არსებობის ფარგლებში. მისგან განცალკევებით იგი საერთოდ აღარ არსებობს და კვდება როგორც ასეთი. ადამიანისაგან მოკვეთილი ფეხი უკვე ფეხი არაა.

ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვავოთ ფორმალური და ფორმალისში. ფორმალისში ფილოსოფიური თეორიაა, რომელიც უპირატესობას ანიჭებს ფორმას შინაარსთან შედარებით. იგი მიიჩნევს, რომ ფორმა განსაზღვრავს შინაარსს, რადგან იგი არის მთავარი და მნიშვნელოვანი საგანში. ეს თეორია მცდარია, ვინაიდან ფორმა-შინაარსის მიმართებაში არ შეიძლება რომელიმე მათგანს მიენიჭოს უპირატესობა. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ორივე აუცილებელი და მნიშვნელოვანია საგნის არსებობისათვის.

სულ სხვას ნიშნავს ტერმინი „ფორმალური“. იგი არ გულისხმობს უშინაარსოს, უსტრუქტუროს. მას თავისი შინაარსი და სტრუქტურა აქვს. არსებობს ფორმალური მეცნიერებანი, მაგალითად, ლოგიკა, მათე-

მატიკა და გრამატიკა. ისინი იმეცნებენ გარკვეული ტიპის ობიექტებს, რომელთაც თავისი შინაარსი და სტრუქტურა აქვთ. ისინი განყენებას ახდენენ არა შინაარსისაგან, არამედ მატერიისაგან (მასალისაგან). ავილოთ ორი წინინდადება: „ყოველი ადამიანი მოკვდავი“ და „ყოველი ხე მცენარეა“. ლოგიკას არ აინტერესებს ამ წინადადებათა კონკრეტული შინაარსი, რომელიც ეხება „ადამიანს“, „ხეს“, „მცენარეს“ და ა.შ. მათი კვლევა შესაბამის მეცნიერებათა (ანატომიის, ფიზიოლოგიის, ბოტანიკის და ა.შ.) და არა ლოგიკის საქმეა. ამ უკანასკნელს აინტერესებს ამ წინადადებათა ზოგადი სტრუქტურა, რომელსაც გამოხატავს სქემა: „ყოველი **a** არის **b**“. ეს წინადადება უშინაარსო როდია. მას თავისი ლოგიკური შინაარსი აქვს, რომელიც განყენებულია კონკრეტული მასალისაგან ანუ მატერიისაგან.

ისმება კითხვა: თუ კი ლოგიკა შინაარსს სწავლობს, მაშინ რატომ ეწოდება მას ფორმალური? საქმე ისაა, რომ იგი თავის საგანს იმეცნებს გარეგანი ფორმის მიხედვით. მისი შემეცნების ობიექტია არა თვით ეს გარეგანი ფორმა, არამედ გარკვეული შინაარსი. გარეგანი ფორმა მხოლოდ საშუალებაა, რომლის გამოყენებით იგი თავის საგანს იკვლევს, რათა ნათელვყოთ აღნიშნული დებულება. გაუანალიზოთ ერთი მაგალითი.

ლოგიკა იყენებს ზოგად წესს, რომელსაც ეწოდება დასკვნის წესი. მისი ფორმულირება ასეთია:

თუ **p**, მაშინ **q**
და **p**
მაშასადამე, **q**

p და **q** აღნიშნავენ წინადადებებს, რომლებიც შეიძლება ჭეშმარიტი ან მცდარი იყოს.

დასკვნის წესი ადგენს: თუ ჭეშმარიტია დებულება, რომ **p**-დან გამომდინარეობს **q** და ჭეშმარიტია **p**, მაშინ ჭეშმარიტია **q**. რის საფუძველზე კეთდება ამგვარი დასკვნა? არა ამ წინადადებათა კონკრეტული შინაარსის, არამედ მათი გარეგანი ფორმის მიხედვით. ამისათვის საესებით საკმარისია, რომ **p**-ს პირველ და მეორე წინადადებაში, ხოლო **q**-ს პირველ და მესამე წინადადებაში ერთნაირი ფორმა-მოხაზულობა ჰქონდეს. მათი გრძობად-აღქმადი სახე ერთი და იგივე უნდა იყოს.

ლოგიკა სწავლობს არა ასოების გრაფიკულ მოხაზულობას, არამედ წინადადებებს შორის გარკვეული სახის მიმართებას. ეს ის შინაარსია, რომელიც მისი კვლევის საგანია, მაგრამ იგი მას შეისწავლის გარეგანი ფორმის საშუალებით. სწორედ ამის გამო ითვლება ლოგიკა ფორმალურ მეცნიერებად.

ადამიანის არსი და საქმიანობა

ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის ჩამოყალიბება. განასხვავებენ მეცნიერულ და ფილოსოფიურ ანთროპოლოგიას. მეცნიერული ანთროპოლოგია იკვლევს ადამიანის წარმოშობისა და ფორმირების პროცესს, მისი სხეულის აღნაგობას, რასების ჩამოყალიბებას და ა.შ. იგი ემპირიული მეცნიერებაა. ფილოსოფიური ანთროპოლოგია იკვლევს ადამიანის არსს, მისი ყოფიერების სფეროფიკას და თავისებურებას. მისი ფორმირება დაიწყო ჯერ კიდევ ანტიკურ ეპოქაში და დასრულდა XX საუკუნის დასაწყისში. მოკლედ აღვნიშნოთ ამ პროცესის ზოგიერთი ძირითადი მომენტი.

ადამიანი არის ერთადერთი არსება დედამიწაზე, რომელსაც შეუძლია დასვას კითხვა თავისი თავის შესახებ. იგი მის წინაშე მთელი სიმწვავეით დადგა, როდესაც მას გაუჩნდა თვითცნობიერება. თავდაპირველად ადამიანის ცნობიერება მიპყრობილია ბუნებზე. მან უნდა დაიკმაყოფილოს თავისი ბიოლოგიური მოთხოვნილებანი. ეს კი მას შეუძლია ბუნებასთან ურთიერთობით, ამიტომ მისი მზერა მთლიანად მიმართულია გარესამყაროზე. მაგრამ თანდათანობით ადამიანი აცნობიერებს თავის თავს, მას მზერა გადმოაქვს საკუთარ თავზეც. სიკვდილის გარდაუვალობა მის წინაშე აყენებს კითხვებს: რატომ გაჩნდა იგი? რისთვის არსებობს და იბრძვის? თუ მაინც უნდა მოკვდეს, მაშინ რა აზრი აქვს მის არსებობას? ეს და მსგავსი კითხვები ადამიანის წინაშე აყენებს თვითშემეცნების ამოცანას. მას უჩნდება თვითცნობიერება, რომლის შემდეგ მის წინაშე დამოკლეს მახვილივით აღმართულია კითხვა: ვინ ვარ მე?

რასაკვირველია, ყოველივე ეს მოხდა დიდი ხნით ადრე ფილოსოფიის წარმოშობამდე. ამის დასტურია პირველყოფილი რელიგიები და მითოლოგიები, რომლებიც ცდილობენ ფანტასტიკური ფორმებით მიწვდნენ სამყაროს და ადამიანის საიდუმლოებას. რელიგიური და მითოლოგიური ცნობები ადამიანური ყოფიერების შემეცნების პირველი მცდელობაა. ადამიანის თვითშემეცნების ფილოსოფიური გააზრება გაცილებით გვიან მოხდა, რადგან თვით ფილოსოფია, როგორც კულტურის დამოუკიდებელი ფორმა, ცივილიზაციის განვითარების გვიანდელ ხანას მიეკუთვნება.

თვით ფილოსოფიის წიაღში ადამიანის პრობლემა მოგვიანებით დადგა. დასაწყისში ისიც მიმართული იყო სამყაროს საიდუმლოების ამოხსნაზე. პირველ ბერძენ ფილოსოფოსებს ფიზიკოსებს უწოდებდნენ, რადგან მათი მთავარი მიზანია ბუნების და არა ადამიანის არსის დადგენა. ჯერ სოფისტებმა დაახლოებით ძვ.წ. V საუკუნეში დაიწყეს მობრუნება ადამიანისაკენ. პროტაგორამ წამოაყენა თეზისი იმის თაობაზე, რომ ადამიანია ყველაფრის საზომი. მაგრამ ადამიანის საკითხი,

როგორც ფილოსოფიის ძირითადი პრობლემა, პირველად დააყენა სოკრატემ. მან დელფოს ტაძრის შესასვლელთან წარწერილი მოწოდება — „შეიცან თავი შენი“ — აქცია თავისი ფილოსოფიური განსჯის ღერძად. ეს იყო გარდატეხის მომენტი ძველბერძნული ფილოსოფიის განვითარებაში. ამან გამოიწვია ყურადღების გადანაცვლება სამყაროდან (კოსმოსიდან) ადამიანზე (ანთროპოსზე). ამით დამთავრდა ძველბერძნული ფილოსოფიის ევოლუციის კოსმოლოგიური პერიოდი და დაიწყო ახალი, ანთროპოლოგიური პერიოდი. ადამიანის არსის გარკვევა და დადგენა ევროპული ფილოსოფიის ერთ-ერთი ძირითადი და წამყვანი თემა ხდება. საგანგებოდ აღვნიშნოთ ზოგიერთი ფილოსოფოსი, რომელთა ნააზრევმა განსაკუთრებული როლი შეასრულა ამ მიმართულებით. პირველია რომის იმპერატორი და ფილოსოფოსი მარკუს ავრელიუსი (121-180), რომლის ჩანაწერები მისი სიკვდილის შემდეგ გამოქვეყნდა. მან დააყენა მარადიული კითხვები, რომლებიც ადამიანური ყოფიერების აბსურდულობით არის გამოწვეული. იგი წერს: „კაცის სიცოცხლე — წამია მხოლოდ; მისი არსი — მარად მედინი; შეგრძნება — ბუნდოვანი; აღნაგობა სხეულისა — ხრწნადი; სული — ცთომილივით მოხეტიალე; ბედი — იდუმალი; დიდება — ფუჭი ერთი სიტყვით, ყველაფერი სხეულებრივი ნაკადს წააგავს, სულისეული — სიზმარს, კვამლს, ნისლს. ცხოვრება ბრძოლაა და ხეტიალი უხცო მხარეში. სიკვდილის შემდგომი დილემა — დავინყება. მაშ, რაღას მივყვები, რა გვინინამძღვრებს? სიბრძნის სიყვარული მხოლოდ და მხოლოდ“².

ფრანგი მეცნიერი და ფილოსოფოსი ბლენ პასკალი (1623-1662) საგანგებოდ ბჭობს ადამიანური ყოფიერების არარაობაზე. იგი წერს: „ახლა კი, დაე, ადამიანი კვლავ მიუბრუნდეს საკუთარ თავს და შეადაროს თავისი არსება ყოველივე არსებულს? დაე შეიცნოს, რარიგ დაკარგულია სამყაროს ამ მივიწყებულსა და მიყრუებულ კუთხეში“³. ადამიანი მოქცეულია ორ — არარაობისა და უსასრულობის უფსკრულს შორის: „ამაზე ფიქრი თავზარდამცემია, ვინც წარმოიდგენს, რომ ნივთიერი გარსი, რომელშიც ის მოაქცია ბუნებამ, ორ უფსკრულს შორის ქანაობს — უსასრულობის უფსკრულსა და არარაობის უფსკრულს შორის, — უთუოდ ძრწოლით აღივსება ამ სასწაულის წინაშე“⁴. და მაინც რა არის ადამიანი? — სვამს კითხვას პასკალი და პასუხობს: „არარაობა უსასრულობასთან შედარებით, ყველაფერი არარაობასთან შედარებით, ანუ რაღაც საშუალო ყველაფერსა და არაფერს შორის. მას

² მარკუს ავრელიუსი, ფიქრები, თბ., 1972, გვ.87.

³ ბ. პასკალი, აზრები, 1981, გვ.200.

⁴ იქვე, გვ.201

არ შეუძლია არც ერთი უკიდურესობის შეცნობა: საგანთა ცასაბამი და დასასრული მისთვის სამუდამოდ დაფარულია იდუმალების განუჭვრეტელი უკუნიით. ის ერთნაირად უმწეოა შეიცნოს როგორც არარაობა, რომლისგანაც იშვა, ისე უსასრულობა, რომელშიც არის დანთქმული“⁵.

ადამიანი ეძებს მყარ საყრდენს, რომელსაც იგი მიენდობა, მაგრამ ვერ პოულობს. „ირგვლივ არაფერია ურყევი. ასეთია ჩვენი ბუნებრივი მდგომარეობა, და მაინც, ის სრულიად არაბუნებრივად ეჩვენება ჩვენს გრძნობებს. ჩვენ ხარბად მიველტვით მკვიდრ სამყოფელს. გვსურს ფეხქვეშ ვგრძნობდეთ მყარ ნიადაგს, რათა ცათაზიდიული გოდოლი ავლმართოთ ზედ, მაგრამ საძირკველი ირღვევა და ხახადაფჩენილი ნაპრალიდან უფსკრულის ავბედიით თვალი გვიცქერის“⁶.

დასასრულ, გვინდა მოვიტანოთ ერთი ამონაწერი პასკალის ნაშრომიდან, რომელიც მთელი სიმძაფრით გადმოგვცემს ადამიანის სულის აფორიაქებას და შფოთვის. მის შეძრწუნებას და შიშს „მე არ ვიცი ვინ წარმომავაგზავნა ამ ქვეყნად, არ ვიცი, რაა სამყარო, არ ვიცი, ვინა ვარ მე. ო, საშინელი და სრული უმეცრება ჩემი. მე არ ვიცი, რა არის ჩემი სხეული, ჩემი გრძნობა, ჩემი სული და ჩემი არსების ის ნაწილი, რომელიც ფიქრობს იმას, რასაც მე ვამბობ, რომელიც ცდილობს აზრით მიწვდეს და შეიცნოს ყველაფერი, შეიცნოს თავისი თავი. მაგრამ უკეთ როდი იცნობს საკუთარ თავს, ვიდრე სხვა დანარჩენს. მე ვხედავ სამყაროს საშინელ სივრცეს, რომელშიც ვარ ჩაკეტილი, მე ვგრძნობ, რომ მიჯაჭვული ვარ ამ უვრცესი სამყაროს მხოლოდ ერთ კუნჭულს, მაგრამ არ ვიცი, რად მხედა ნილად სწორედ ეს კუთხე და არა რომელიმე სხვა ადგილი, ან რად მებოძა სასიცოცხლოდ ერთი მსწრაფლწარმავალი წამი მარადისობის სწორედ ამ და არა რომელიმე სწა წერტილში, მარადისობისა, რომელიც წინ უსწრებს ჩემს დასაბამს და რომელიც მოსდევს ჩემს დასასრულს.

მე ვერაფერს ვხედავ ჩემს ირცვლივ უსასრულობის გარდა, რომელშიც ატომივით ვარ ჩაკარგული. ჩემი სიცოცხლე მხოლოდ ჩრდილია, რომელიც მხოლოდ წამით ევლინება უსასრულობას, რათა ამ წამის წახდომისთანავე უკვალოდ გაქრეს.

მე მხოლოდ ის ვიცი, რომ მალე მოვკვდები, მაგრამ ყველაზე ნაკლებ ვიცნობ სწორედ ამ სიკვდილს, რომელსაც ვერ გავექცევი, ვერ ავიცილებ“⁷.

ძნელია უფრო შთამბეჭდავად გადმოსცე ადამიანის სულიერი მღელღე-

⁵ ბ. პასკალის ზემოდასახელებული ნაშრომი, გვ.201.

⁶ იქვე, გვ.203.

⁷ იქვე, გვ.236.

არება, რომელსაც იგი განიცდის სამყაროს უსასრულობის წინაშე.

გერმანელი ფილოსოფოსი იმანუელ კანტი (1724-1804) თავის წიგნში „წმინდა გონების კრიტიკა“ წერდა: „ჩემი გონების ყველა ინტერესი (სპეკულატიური ისევე, როგორც პრაქტიკული) ერთდება შემდეგ სამ კითხვაში:

- 1) რა შემძლეა ვიცოდე?
- 2) რა უნდა გავაკეთო?
- 3) რის იმედი შეიძლება მქონდეს?

ეს კითხვები ჯერ კიდევ ანტიკურ ფილოსოფიაში დაისვა. ისინი განეკუთვნებიან მარადიულ კითხვებს, რომლებიც თავს დასტრიალებენ ადამიანს და მათზე პასუხის ძიება მისი მუდმივი ზრუნვის საგანია.

მოგვიანებით ერთ-ერთ კერძო წერილში კანტი წერდა, რომ მას უნდა გადაეწყვიტა სამი ამოცანა: 1) რა შემძლეა მე ვიცოდე (მეტაფიზიკა). 2) რა უნდა გავაკეთო? (მორალი). 3) რისი იმედი შეიძლება მქონდეს? (რელიგია). ამას უნდა მოყოლოდა მეოთხე ამოცანა: რა არის ადამიანი? (ანთროპოლოგია).

მაგრამ კანტს ანთროპოლოგია არ მიუჩნევია ძირითად ფილოსოფიურ დისციპლინად, რადგან იგი ადამიანს არ აღიარებდა ფილოსოფიის მთავარ საგნად. თავისი ნაშრომის „პრაქტიკული გონების კრიტიკის“ დასკვნაში კანტი წერდა: „ორი რამ ავსებს სულს მუდამ ახალი და სულ უფრო ძლიერი გაცემებით და მონივნებით, რაც უფრო ხშირად და ხანგრძლივად ვფიქრობთ ჩვენ მათ შესახებ — ვარსკვლავებიანი ცა ჩემს ზევით და მორალური კანონი ჩემში“. სამყარო და ადამიანი — აი ფილოსოფიური განსჯის ორი ძირითადი სფერო.

ანთროპოლოგია ძირითად ფილოსოფიურ დისციპლინად გამოაცხადა ფოიერბახმა (1804-1872), რომელმაც წამოაყენა დებულება: „ჭეშმარიტება არც მატერიალიზმია და არც იდეალიზმი, არც ფიზიოლოგია და არც ფსიქოლოგია. ჭეშმარიტება — მხოლოდ ანთროპოლოგიაა“⁸. ფოიერბახს ახალი დროის ამოცანად მიაჩნდა შემდეგი: „ახალი დროის ამოცანა ისაა, რომ გახსნას და გააადამიანუროს ღმერთი, თეოლოგია გარდაქმნას და დაიყვანოს ანთროპოლოგიაზე“⁹. ანთროპოლოგიას იგი თვლის უნივერსალურ მეცნიერებად. „ახალი ფილოსოფია ადამიანს, ბუნების როგორც მისი ბაზისის ჩათვლით, თვლის ფილოსოფიის ერთადერთ, უნივერსალურ და უმაღლეს საგნად, შესაბამისად, ანთროპოლოგიას,

⁸ ი. კანტი, წმინდა გონების კრიტიკა, თბ., 1979, გვ. 463.

⁹ И. Кант, Соч. т. 4, 4.1., М., 1965, с. 499.

¹⁰ Л. Фейербах, избр. философские произведения, М., 1956., т. I, с. 224.

¹¹ იქვე, გვ. 136

მათ შორის ფიზიოლოგიასაც, უნივერსალურ მეცნიერებად“¹².

მაგრამ ფილოსოფიური ანთროპოლოგია მოგვიანებით შეიქმნა. ეს მოხდა XX საუკუნის დასაწყისში. მის ფუძემდებელად ითვლება მაქს შელერი. მან განასხვავა სამი სახის ანთროპოლოგია — საბუნებისმეტყველო-მეცნიერული, ფილოსოფიური და თეოლოგიური, რომელთაც ერთმანეთი არ აინტერესებთ. ამის გამო არ გვაქვს ადამიანის ერთიანი იდეა. პრინციპები, რომელთა მიხედვითაც განიხილება ადამიანი, დღეს ძლიერ შერყეულია, ამიტომ სავსებით სამართლიანია შელერის შემდეგი დებულება: „ჯერ არასდროს ისტორიაში ადამიანი თავისთვის არ გამხდარა ისეთი პრობლემატური, როგორც დღეს“¹³.

XX საუკუნის ზოგიერთმა ფილოსოფიურმა მიმართულებამ თავისი განსჯის ძირითად თემად სწორედ ადამიანი და მისი ყოფიერების პრობლემა აქცია. განსაკუთრებით ეს ეხება ექსისტენციალიზმს. ფრანგული ექსისტენციალიზმის ერთ-ერთი წარმომადგენელი ალბერ კამიუ წერდა: „არის მხოლოდ ერთი ნამდვილად სერიოზული ფილოსოფიური პრობლემა — თვითმკვლელობის პრობლემა. გადაწყვიტო ღირს თუ არა სიცოცხლე იმად, რომ იგი განვლო, ნიშნავს უპასუხო ფილოსოფიის ფუნდამენტურ კითხვას. ყველაფერი დანარჩენი — აქვს თუ არა სამყაროს სამი განზომილება, გონება ხელმძღვანელობს. ცხრა თუ თორმეტი კატეგორიით — მეორეხარისოვანია“¹⁴.

კამიუ თვლის, რომ ფილოსოფიის ძირითადი საგანია ადამიანი და მისი ცხოვრების საზრისის ძიება.

ადამიანის ზნეობის ცნების უამრავი განსაზღვრება არსებობს. თუ რა არის ადამიანი — ამ კითხვაზე პასუხის გაცემას მრავალი მოაზროვნე ცდილობდა. ტრადიციულად ლოგიკაში დადგენილი წესი, რომლის მიხედვითაც სრულდებოდა ადამიანის ცნების განსაზღვრება, იყო შემდეგი: ცნება უნდა განისაზღვროს უახლოესი გვარისა და სპეციფიკური ნიშნის დადგენით. ადამიანის ცნების უახლოესი გვარია ცხოველის ცნება, ამის გამოა, რომ ადამიანის ყოველი განსაზღვრება შეიცავს ცხოველზე მითითებას: ადამიანი არის ცხოველი. ცხადია, ყოველი ცხოველი. ადამიანი არაა, ამიტომ უნდა მოიძებნოს ისეთი სპეციფიკური ნიშანი, რომელიც ახასიათებს მხოლოდ ადამიანს, რათა გამოვეყოთ იგი ცხოველთა დანარჩენი სამყაროსაგან. ამგვარი თვისება ადამიანს მრავალი აქვს. ყოველი მოაზროვნე ცდილობდა ისეთი სპეციფიკური ნიშანი გამოეყო, რომელიც ყველაზე მეტად

¹² Л. Фейербах, избр. философские произведения, М., 1956., т. I, с. 224.

¹³ Проблема человека в западной философии, М., 1989., с. 32

¹⁴ Сумерки богов, М., 1990., с. 223.

მაინადა მას ადამიანის არსების გამომხატველად. ამან განაპირობა ადამიანის ცნების განსაზღვრების სიმრავლე. სანიმუშოდ დავასახელოთ რამდენიმე მათგანი.

არისტოტელეს თანახმად ადამიანი არის პოლიტიკური ცხოველი. ე.ი. ცხოველი, რომელიც სახელმწიფოში ცხოვრობს და სახელმწიფოებრივ საქმიანობას ეწევა. თომა აქვინელმა ადამიანი განსაზღვრა როგორც საზოგადოებრივი ცხოველი. ფრანკლინის განმარტებით ადამიანი იარაღის მკეთებელი ცხოველია. კასირერმა იგი მიიჩნია სიმბოლოების შემქმნელ ცხოველად. ადამიანის გარდა არც ერთი ცხოველი არ ქმნის სიმბოლოებს. საყოველთაოდ გავრცელებულია ადამიანის ისეთი განსაზღვრებანი როგორცაა: ადამიანი მოაზროვნე ცხოველია, ადამიანი მეტყველების მქონე ცხოველია, ადამიანი მწარმოებელი ცხოველია და სხვა.

რა შეიძლება ითქვას ადამიანის ცნების აღნიშნულ განსაზღვრებათა თაობაზე? ყოველი მათგანი სწორად გამოყოფს რაღაც ნიშანს, რომელიც ადამიანისათვის დამახასიათებელია. მართლაც ადამიანი საზოგადოებრივი, პოლიტიკური, იარაღის მკეთებელი, მოაზროვნე, მეტყველი და ა.შ. ცხოველია. მაგრამ, ადამიანი იმდენად რთული და მრავალმხრივი არსებაა, რომ მისი ადექვატური განსაზღვრება ერთი რომელიმე თვისების გამოყოფით შეუძლებელია. ამიტომ, ადამიანის ყოველი განსაზღვრება ცალმხრივია და ამდენად არასრულყოფილი. ყოველი მათგანი მხოლოდ ერთი მხრივ ახასიათებს მას, რის გამოც მხედველობის გარეთ რჩება მისი არანაკლებ მნიშვნელოვანი მხარეები. უფრო მიზანშეწონილია დავახასიათოთ ადამიანური ყოფიერების წესი, რათა ვაჩვენოთ მისი თავისებურებანი. ადამიანის არსი უნდა გაირკვეს ცხოველთან მიმართებაში, რადგან მათი ყოფიერების წესი, მიუხედავად ზოგიერთი მსგავსი მომენტისა, არსებითად განსხვავებულია.

ცხოველი და ადამიანი. ცხოველი და ადამიანი დედამიწაზე სიცოცხლის წარმოშობისა და ევოლუციის ბუნებრივი და კანონზომიერი შედეგია. ცხოველი შეგუებულია გარემოპირობებს. მას ჩამოუყალიბდა გარკვეული გენური სტრუქტურა და სხეულებრივი ორგანიზაცია, რომლებიც განსაზღვრავენ მისი ყოფიერების წესს.

ანალოგიურია მდგომარეობა ადამიანის მიმართაც. ცოცხალი ბუნების ხანგრძლივი ევოლუციის პროცესში მასაც ჩამოუყალიბდა შესაბამისი სხეულებრივი ორგანიზაცია და გენური სტრუქტურა. სწორედ ისინი განაპირობებენ ადამიანური ყოფიერების წესს.

თავიდანვე უნდა აღინიშნოს ერთი არსებითი განსხვავება, რომელიც არსებობს ცხოველსა და ადამიანს შორის ბუნებასთან დამოკიდებულე-

ბის პროცესში. ცხოველი ყველაფერს ბუნებისგან იღებს, რაც მისი არსებობისათვის აუცილებელია. იგი ბუნებისგან განსხვავებულ გარემოს არ ქმნის. მასში არსებობს, მას იყენებს და მთლიანად მასზეა მიჯაჭვული. ადამიანიც ბუნებაში არსებობს, მაგრამ მთლიანად მასზე არ არის დამოკიდებული. იგი ქმნის სრულიად ახალ სამყაროს კულტურის სახით. ადამიანი აშენებს საზოგადოებას მთელი თავისი მრავალფეროვნებით. ამყარებს პოლიტიკურ, სამართლებრივ, ეკონომიკურ, სოციალურ, კულტურულ, ზნეობრივ, რელიგიურ ურთიერთობებს და ქმნის მათ შესაბამის დანესებულებებსა და ორგანიზაციებს. თვითონ აწარმოებს სასიცოცხლოდ აუცილებელ პროდუქტებს, აშენებს სახლებს, ხიდებს, გზებს, ქმნის ტექნიკას და ა.შ. ეწევა სულიერ მოღვაწეობას, რომლის შედეგად იქმნება მითოლოგია, რელიგია, ფილოსოფია, მეცნიერება, ხელოვნება და სხვა. ერთი სიტყვით, ადამიანი ქმნის გონით სამყაროს, რომელიც უცხო და მიუწვდომელია ცხოველისათვის.

ის, რომ ცხოველი ბუნებისაგან განსხვავებულს არაფერს ქმნის, ეს სავსებით კანონზომიერია, რადგან ცალსახად დეტერმინირებულია მისი გენური სტრუქტურით. მას ამგვარი ყოფიერების წესი დაუდგინა ბუნებამ. ეს მისი ნაკლი კი არა, თავისებურებაა. ცხოველს კი ამის მოთხოვნილება არ აქვს, რადგან სრულიად არ სჭირდება იგი. ის, რომ ადამიანი კულტურას ქმნის, ესეც სავსებით კანონზომიერია. ამის მოთხოვნილება ადამიანს აქვს, რადგან იგი ცალსახად განპირობებულია მისი გენური სტრუქტურით. სიცოცხლის ევოლუციის შედეგად ადამიანს ისეთი გენური კოდი ჩამოუყალიბდა, რომელიც მას აიძულებს შექმნას კულტურა, სხვაგვარად იგი ვერ იარსებებდა და საერთოდ გადაშენდებოდა. კულტურის შექმნა ადამიანისათვის ფუფუნება კი არა, სასიცოცხლო აუცილებლობაა. ამის მოთხოვნილება და მისი რეალიზაციის შესაძლებლობა ჩადებულია მის გენურ სტრუქტურაში.

როგორც ცხოველი, ისე ადამიანი თავიანთ მოთხოვნილებებს იკმაყოფილებენ აქტიური მოქმედების საშუალებით. საჭიროა გარკვეული ქცევის შესრულება, რათა მათ შეძლონ ამა თუ იმ მოთხოვნილების დამაკმაყოფილება. აქტივობა და შესაბამისი ქცევა ორივესათვის აუცილებელია. მაგრამ განსხვავებულია ამ ქცევის ხასიათი და მისი შესრულების შექანიზმი.

ცხოველის ქცევა მიზანშეწონილია. ეს ნიშნავს, რომ მისი რეაქცია გარემოპირობებზე ადექვატურია. იგი მოქმედებს იმის შესატყვისად თუ რა მოვლენებს აწყდება გარემოში. თუ მას რაიმე დაბრკოლება შეხვდა, ცდილობს მის გადალახვას, თუ ხელსაყრელ პირობებში აღმოჩნდა, მაქსიმალურად იყენებს მას. ცხოველი აქტიურად იბრძვის, რათა შეინარჩუნოს თავისი არსებობა, გამრავლდეს და დატოვოს შთამომავლ-

ობა. არსებობისათვის აქტიური ბრძოლა არის ცხოველთა სამყაროს და მახასიათებელი თავისებურება.

ცხოველის აქტივობას ძირითადად განსაზღვრავს სამი გარემოება: 1) საკუთარი ან თავისი ოჯახის წევრების მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებისათვის ზრუნვა. მაგალითად, დედ-მამა ზრუნავს არა მარტო თავისი, არამედ ახალშობილი შვილების მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. არა მხოლოდ იცავს მათ გარეშე მტრისაგან, არამედ ამარაგებს საკვებით და სასმელით; 2) გარემოპირობები: თუ იგი საფრთხეს გრძნობს, გარბის ან თავს იცავს; 3) თამაში: ძაღლები, კატები და სხვა ცხოველები ერთმანეთს ეთამაშებიან, რათა განავითარონ თავიანთი ფიზიკური ძალები და ენერჯია.

ცხოველები თავიანთ მოქმედებაში ავლენენ საოცარ გონივრულობას, წინდახედულობას და შესაშურ სიზუსტეს. ჩიტები — ბუდეებს, ფუტკრები — ფიჭას აშენებენ, ობობა ქსელს ხლართავს და ა.შ. ჯაგარიანი ამოფილა მუხლუხს აყენებს ცხრა თანამიმდევრულ ჩხვლეტას ცხრა ნერვულ ცენტრში, შემდეგ კი მის თავს ზუსტად იმდენ ხანს ლეჭავს, რომ მსხვერპლს დაეცეს დამბლა, მაგრამ არ მოკვდეს. მინდვრის თავი ზაფხულობით ორმოს თხრის, რომელშიც საკვებს იმარაგებს, რათა შემდეგ გამოიზამთროს. ცხოველები ურთიერთანამშრომლობენ, მათ შორის შრომა განაწილებულია. ამის კარგი მაგალითია ფუტკრის ოჯახის საქმიანობა. მართალია ცხოველის სვადასხვა სახეობას შორის ურთიერთბრძოლა მიმდინარეობს, მაგრამ ერთი სახეობის შიგნით არსებობს თანამშრომლობისა და შეთანხმებული მოქმედების ფაქტები.

ცხოველთა მოქმედებაზე დაკვირვების შედეგები გვიჩვენებს, რომ მათ შეუძლიათ საკმაოდ რთული ამოცანების გადაწყვეტა გასაოცარი და შესაშური სიზუსტით და მოხერხებულობით. რა განაპირობებს მათ ამგვარ მოქმედებას? ის ბიოლოგიური მექანიზმი, რომელიც ცხოველებმა ბუნებისგან მიიღეს. ეს არის მათი გენური სტრუქტურა და სხეულებრივი ორგანიზაცია. პირველი განაპირობებს ქცევის განსაკუთრებულ წესს, რომელიც მოცემული სახეობისათვის არის დამახასიათებელი. ის, რომ ფრინველი ჰაერში დაფრინავს, თევზი წყალში ცხოვრობს, ქვეწარმავალი მიწის ქვეშ ბინადრობს, განსაზღვრულია მათი გენური სტრუქტურით. მის საფუძველზე ცხოველებს ჩამოუყალიბდათ ინსტინქტი, რომელიც წარმართავს მათ საქმიანობას. ამასთანავე, ცხოველის სხეულებრივი ორგანიზაცია სავსებით საკმარისია იმისათვის, რომ მან თავისი არსებობა შეინარჩუნოს და შთამომავლობა გაამრავლოს. მას არ სჭირდება ამისათვის ხელოვნური იარაღების შექმნა და გამოყენება. იმისათვის, რომ ფრინველმა იფრინოს, ბუნებამ მას ფრთები მისცა. იმისათვის, რომ მან ბუდე ააშენოს, სავსებით საკმარისია მისი ნისკარტი.

ადამიანს გაცილებით რთული, მრავალმხრივი და გაუთვალისწინებელი ამოცანების გადაჭრა უზდება. მისი ქცევის საფუძველი ისე, როგორც ცხოველისა, არის გენური სტრუქტურა და სხეულებრივი ორგანიზაცია. მაგრამ მექანიზმი, რომელიც წარმართავს ადამიანის ქცევას, არსებითად განსხვავდება ცხოველის ბიოლოგიური მექანიზმისაგან. საქმე ისაა, რომ არც ინსტინქტი და არც სხეულებრივი ორგანიზაცია საკმარისი არ არის იმისათვის, რომ ადამიანმა უზრუნველყოს თავისი არსებობა და წარმატებით გაართვას თავი თავის საქმეს. ინსტინქტები, რომლებიც ადამიანმა ბუნებისაგან მიიღო, უმნიშვნელო როლს ასრულებენ მის საქმიანობაში. აქ წინა პლანზე გამოდის ცნობიერება. ეს უკანასკნელია ის ძირითადი მექანიზმი, რომელიც წარმართავს ადამიანის მოქმედებას.

ადამიანი თავის საქმიანობაში ეყრდნობა საკუთარ სხეულებრივ ორგანიზაციას. იყენებს ფეხებს, ხელებს, კუნთების ძალას, გრძნობის ორგანოებს და სხვა. მაგრამ ყოველივე ეს არასაკმარისია, რათა მან შეძლოს თავისი არსებობის შენარჩუნება. ამ მიზნით იგი ქმნის ხელოვნურ იარაღებს, რომელთა ერთობლიობას უწოდებენ ტექნიკას. მხოლოდ მისი გამოყენებით შეუძლია ადამიანს გადაჭრას მის წინაშე მდგომი რთული ამოცანები: ადამიანი აშენებს გზებს, ხიდებს, ტრანსპორტის საშუალებებს; აწარმოებს კვების პროდუქტებს, ტანსაცმელს; ქმნის საბრძოლო იარაღებს და ა.შ. მაგრამ ყოველივე ამას იგი აკეთებს ტექნიკის საფუძველზე. ადამიანს ისეთივე სიზუსტით და წარმატებით შეუძლია შეასრულოს ყველა ის ოპერაცია, რასაც ცხოველი აკეთებს, მაგრამ იმ პირობით, თუ ამისათვის იგი მოიხმარს მის მიერ ამ მიზნით საგანგებოდ შექმნილ ხელსაწყოებს. ქირურგს შეუძლია წარმატებით ჩაატაროს ოპერაცია, მაგრამ — სათანადო ინსტრუმენტების გამოყენებით; არქიტექტორს შეუძლია ააშენოს სახლი, მაგრამ — შესაბამისი საამშენებლო ტექნიკის საშუალებით და ეს არის არა შემთხვევითი, არამედ აუცილებელი ადამიანის არსებობისა და საქმიანობისათვის.

მაშასადამე, ცხოველის საქმიანობას წარმართავს ინსტინქტი, ხოლო ადამიანისას — ცნობიერება. ცხოველმა რომ იარსებოს ამისათვის სავსებით საკმარისია მისი სხეულებრივი ორგანიზაცია. იგი არ ქმნის ტექნიკას, რადგან მას ეს არ სჭირდება. ადამიანი ეყრდნობა თავის სხეულებრივ ორგანიზაციას, მაგრამ ეს მისი საქმიანობისათვის საკმარისი არ არის. ამ მიზნით იგი ქმნის და იყენებს ტექნიკას. ეს მისი არსებობისა და საქმიანობისათვის აუცილებელი პირობაა.

ინსტინქტი და ცნობიერება. ისინი ურთიერთგამომრიცავი უნარებია. იქ, სადაც ქცევას განსაზღვრავს ინსტინქტი, არ მონაწილეობს ცნობიერება და პირიქით. ცნობიერება სწორედ იმ მომენტში იწყებს მოქმედებას,

როდესაც ინსტინქტი უძლურია შეასრულოს თავისი ფუნქცია. ვანგ-მარტონ ცნებები „ინსტინქტი“ და „ცნობიერება“.

ინსტინქტი არის ცოცხალი არსების თანდაყოლილი უნარი, რომელიც ავტომატურად წარმართავს მის მიზანშეწონილ ქცევას. იგი აძლევს მას საშუალებას, მოახდინოს ადექვატური ორიენტაცია გარემოში, რათა სრულად დაიკმაყოფილოს თავისი მოთხოვნილებანი. ინსტინქტი საკმარისია იმისათვის, რომ ცხოველმა იარსებოს და გაიხანგრძლივოს სიცოცხლე. იგი ხასიათდება შემდეგი ნიშნებით:

1) გვაროვნულობა. იგი მოცემული სახეობის ზოგადი უნარია, რომელიც ახასიათებს მის ყოველ წარმომადგენელს.

2) თანდაყოლილობა. იგი არის არა შექმნილი, არამედ მიღებულია შთამომავლობით. მას თაობები ერთმანეთს გადასცემენ მემკვიდრეობით.

3) ავტომატურობა. იგი თავის ფუნქციას ასრულებს ავტომატურად. ამისათვის არ არის საჭირო არც სწავლა და არც ვარჯიში. ცხოველს დაბადებიდანვე თან დაჰყვება ის უნარი, რომელიც მის ქცევას წარმართავს.

4) მიზანშეწონილობა. იგი ცხოველს საშუალებას აძლევს შეასრულოს ზუსტად ის მოქმედება, რომელიც მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად საჭირო. ამიტომ მას ახასიათებს ქცევის სიზუსტე და გარემოპირობებისადმი შესატყვისობა (ადექვატურობა).

5) ცალმხრივობა და მოუქნელობა. იგი მხოლოდ ერთი მიმართულებით წარმართავს ქცევას. შეგუებულია ერთი ტიპის პირობებს, მაგრამ არ ძალუძს შეეგუოს შეცვლილ პირობებს. იგი ყველგან და ყველა სიტუაციაში ერთნაირად მოქმედებს, რაც ავლენს მის ცალმხრივობას და მოუქნელობას.

ინსტინქტური ქცევა განსხვავდება იმპულსურისაგან. ეს უკანასკნელი არის უნებლიე და მყისიერი, იგი დაუყოვნებლივ პასუხობს გამღიზიანებელზე. ვთქვათ, ცხოველმა საფრხვე იგრძნო, იგი უნებლიეთ გარბის. დაინახა საჭმელი, არ შია, მაგრამ პირი უნებლიეთ მაინც მისკენ წაიღო. ეს იმპულსურად ხდება და ემყარება თავდაცვის ან შიმშილის ინსტინქტს. იმპულსური ქცევა ყოველთვის ინსტინქტურია, მაგრამ არა პირიქით — ინსტინქტური ქცევა ყოველთვის არ არის იმპულსური. მაგალითად, ცხოველები საკვებს წინასწარ იმარაგებენ, რომ შემდეგ თავი გამოიკვებონ. იმისათვის, რომ მაიმუნი ბანანს მიწვედეს, ასრულებს საკმაოდ რთულ მოქმედებას. მოაქვს იქვე მდებარე ყუთი, შეახტება მას და ისე ცდილობს მისწვდეს ბანანს, როდესაც ვერ ახერხებს ამას, იღებს მეორე ყუთს, ადებს პირველს და ისე ცდილობს მიზნის მიღწევას. ამგვარი ქმედებანი არავითარ შემთხვევაში არაა იმპულსური, რადგან არ არის უნებლიე და მყისიერი პასუხი გამღიზიანებელზე. ისინი თითქოს

გააზრებული და გამიზნულია. თითქოს ცხოველმა იცის ის შედეგი, რაც მის ქმედებას უნდა მოყვეს. სინამდვილეში მან ის არ იცის. იგი ამას აკეთებს არა იმის გამო, რომ მას გაცნობიერებული აქვს თავისი ქცევის შედეგი, არამედ ინსტინქტურად, ცოდნის გარეშე. ინსტინქტი არის ის ფარული ძალა, რომელიც მის ქცევას მიზანშეწონილად წარმართავს.

ცნობიერება არის საგნობრივი ვითარების ცოდნა, გააზრება, გაგება და ამის საფუძველზე შესაბამისი მიზანდასახული ქცევის წარმართვა. იგი გულისხმობს მოქმედების შესრულებას ცოდნის მეშვეობით. მე რაიმე ქმედებას ვასრულებ ცნობიერად, ნიშნავს რომ მე წინასწარ ვიცი, შეგნებული მაქვს ის, რასაც ვაკეთებ. ჩემს მიერ სახლის აშენება ცნობიერია, და არა ინსტინქტური, ნიშნავს, რომ მე წინასწარ დასახული და მოფიქრებული მაქვს ის გეგმა, რომლის მიხედვით უნდა ავაშენო იგი.

ამგვარად, ცნობიერება არის ცოდნის სახით, ცოდნის მეშვეობით ყოფნა. საქმის გაცნობიერება ნიშნავს მის ცოდნას. ცნობიერებას ახასიათებს შემდეგი ნიშნები:

1) არათანდაყოლილობა: იგი შექმნილია და არ მიიღება შთამომავლობით. თაობები მას მემკვიდრეობით არ გადასცემენ ერთმანეთს. მისი შექმნა ინდივიდების მიერ ხდება სწავლით და ვარჯიშით.

2) მიზანდასახულობა: იგი გულისხმობს მიზნის დასახვას, გეგმის შედგენას და მის შესაბამისად მოქმედებას.

3) რაციონალურობა: ქცევის განხორციელება ექვემდებარება გონების კონტროლს. იგი გააზრებულია, მოფიქრებულია და ხდება მისი ყოველი ნაბიჯის კრიტიკული შემოწმება. ამიტომ რაციონალური ქცევა სრულდება შეგნებულად, რაც გამორიცხავს ავტომატურობას.

4) მრავალმხრივობა და მოქნილობა: იგი არ არის შეზღუდული ერთი რომელიმე მიმართულებით. მისი განხორციელება თავისუფალია და განპირობებულია ინდივიდის განაღლების დონით და ნიჭიერებით. ამის გამო ცნობიერება ელასტიურია და იოლად ეგუება შეცვლილ პირობებს.

ამგვარად, ინსტინქტს და ცნობიერებას ახასიათებს ურთიერთსაპირისპირო ნიშნები, რის გამოც ისინი ერთმანეთს გამორიცხავენ.

ცხოველის ქცევა ინსტინქტურია, რა გინდ გონივრული და მიზანშეწონილი არ უნდა იყოს იგი. ჩიტები ზაფხულობით ცხელი ქვეყნებიდან ცივ ქვეყნებში გადაფრინდებიან, ხოლო შემოდგომაზე — ისევ უკან ბრუნდებიან. ამას ისინი აკეთებენ ისე, რომ არც გეოგრაფია უსწავლიათ და არც კომპასით სარგებლობენ. ინსტინქტი, რომელიც მათ ბუნების ევოლუციის შედეგად ჩამოუყალიბდათ, საშუალებას აძლევს ზუსტად და უშეცდომოდ შეასრულონ ეს ხანგრძლივი და შორეული

მოგზაურობა. ადამიანს შეუძლია ანალოგიური ქცევა შეასრულოს თუ ააგებს თვითმფრინავს, გამოიყენებს სათანადო აპარატურას და რაც მთავარია, მიიღებს პროფესიულ ცოდნას და გამოცდილებას. ყოველივე ამის ადამიანი იღებს არა ბუნებისაგან მზამზარეულად, არამედ თვითონ ქმნის შესაბამისი ცოდნისა და შრომის საფუძველზე. სწორედ ცნობიერებაა ის უნარი, რომლის მეოხებით იგი ამ რთულ ოპერაციას ასრულებს.

რა უპირატესობა აქვს ინსტინქტს ცნობიერებასთან შედარებით? ინსტინქტი მიქმედებს ავტომატურად (ცოდნის გარეშე), ზუსტად და თითქმის უშეცდომოდ. ეს ცალსახად განსაზღვრულია ცხოველის გენური სტრუქტურით. მას არ შეუძლია სხვაგვარი მოქცევა. ფუტკარი იქცევა სწორედ ისე, როგორც იგი იქცევა, რადგან სხვაგვარი მოქმედება არ შეუძლია. მას არა აქვს არჩევანის შესაძლებლობა. ბუნებამ ასეთი გენური სტრუქტურით მოაწყო იგი და დიდი სურვილიც რომ ჰქონდეს იოტისოდენად ვერ გადაუხვევს მას. ცნობიერება თავისუფალია, მას არჩევანის შესაძლებლობა აქვს. იგი არ არის ცალსახად განსაზღვრული ბუნების მიერ. ამის გამო ადამიანს შეუძლია მოიქცეს ასეც და სხვაგვარადაც, იგი თავისუფალია. ფუტკარს არ შეუძლია არ ააგოს ფიჭა და მასში თაფლი არ ჩადოს. ადამიანს შეუძლია სახლის აგებაც და დანგრევაც. თუ რომელს აირჩევს იგი, ეს მასზეა დამოკიდებული. ადამიანი არ მოქმედებს ზუსტად და უშეცდომოდ, თუმცა მას კრიტიკული შეფასების შემდეგ მათი გასწორება შეუძლია. ის, რასაც ცხოველი ბუნებრივად აკეთებს ზუსტად და უშეცდომოდ, ადამიანი იმავეს აღწევს მხოლოდ დიდი გარჯისა და ოფლის ღვრის ფასად (სწავლითა და ვარჯიშით). პირველს უზრუნველყოფს ინსტინქტი, მეორეს — ცნობიერება.

რა ნაკლი აქვს ინსტინქტს ცნობიერებასთან შედარებით? ინსტინქტი არ იცვლება, იგი მუდამ ერთნაირად მოქმედებს ყველა დროს და ყველა სიტუაციაში. მგელი დღეს იმავე წესით ცხოვრობს, როგორც მილიონი წლის წინათ. ამ მხრივ მას ცვლილება არ განუცდია, იმიტომ რომ არ შეცვლილა მისი ინსტინქტის ხასიათი. ცნობიერების შინაარსი იცვლება. ცოდნა ვითარდება, ღრმავდება და ზუსტდება. ამის გამო ადამიანს საშუალება ეძლევა შეცვალოს თავისი ცხოვრების წესი და პირობები. ადამიანის ყოველ თაობას რაღაც ცვლილება შეაქვს წინა თაობის საქმიანობაში. განსხვავებულია ადამიანის ცხოვრების ხასიათი ანტიკურ ეპოქაში, შუა საუკუნეებში, ინდუსტრიულ საზოგადოებაში და მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ეპოქაში. იგი დღეს სხვაგვარად ცხოვრობს, ვიდრე ათი ან ოცი წლის წინ.

ამგვარად, ინსტინქტი გამოირიცხავს პროგრესს ერთი სახეობის შიგნით. არ არსებობს ანტიკური ეპოქის მგელი, შუა საუკუნეების მგელი,

ინდუსტრიული საზოგადოების ან მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ეპოქის მგელი. იგი ყველგან ერთია. ცნობიერება განაპირობებს პროგრესს ადამიანის ცხოვრებაში. მისი ცხოვრების პირობები და საქმიანობის ხასიათი იცვლება ეპოქების მიხედვით.

ადამიანის პროფიარაბის ფაქტი და მისი თავისებურება. ერთმანეთისაგან არსებითად განსხვავდება „ადამიანის ყოფიერების წესი“ და „ადამიანის ცხოვრების წესი“.

ადამიანის ყოფიერების წესი გამოხატავს ადამიანის, როგორც ასეთის, არსებობისა და ფუნქციონირების ხასიათს. იგი მისთვის, როგორც გარკვეული სახეობისათვის, ორგანულად აუცილებელია. ადამიანს თავისი, სპეციფიკური-ადამიანური, სხეებისგან სრულიად განსხვავებული ყოფიერების წესი აქვს. იგი უცვლელი და მუდმივია მანამდე, სანამ ადამიანს მოცემული გენური სტრუქტურა ახასიათებს. მხოლოდ უკანასკნელის შეცვლის შემთხვევაში შეიძლება მოხდეს მისი ცვლილება. გონიერ ადამიანს, როგორც გარკვეულ ბიოლოგიურ სახეობას, ერთი ყოფიერების წესი აქვს. მას ემორჩილება ყოველი მისი წარმომადგენელი, რომელ დროს და რა პირობებშიც არ უნდა უხდებოდეს მას საქმიანობა. იგი არ იცვლება ეპოქების თუ გარემო-პირობების ცვალებადობის მიხედვით. ადამიანის ყოფიერების წესი ანთროპოლოგიურ-ექსისტენციალური კატეგორიაა.

ადამიანის ცხოვრების წესი გამოხატავს ინდივიდის ყოფისა და საქმიანობის თავისებურებას. იგი დამოკიდებულია კონკრეტულ პირობებზე და იცვლება მათ შესაბამისად. ეს პირობები შეიძლება იყოს პროფესიული, რელიგიური, კლიმატური და ა.შ. განსხვავებული ცხოვრების წესი აქვთ მემლაროეს და მასწავლებელს, ქრისტიანს და მუსულმანს, მთაში და ბარში მცხოვრებს. ცხოვრების წესი იცვლება ეპოქების ცვალებადობის შესაბამისად. ერთია ანტიკური ეპოქის, ხოლო სულ სხვა — თანამედროვე ეპოქის ადამიანის ცხოვრების წესი. მეცნიერულ-ტექნიკურმა რევოლუციამ მთლიანად შეცვალა ადამიანის ყოფა და მისი საქმიანობის ხასიათი. ადამიანის ცხოვრების წესი სოციალურ-ისტორიული კატეგორიაა.

მაინც რა ნიშნები ახასიათებს ადამიანის ყოფიერების წესს. კონკრეტულად შეიძლება დავასახელოთ შემდეგი:

1) ცნობიერება. სპეციფიკური-ადამიანური ქცევა არის ცნობიერი ანუ მიზანდასახული.

2) ტექნიკა. ადამიანი ყოველთვის იყენებს და მოქმედებს შესაბამისი იარაღებისა და ხელსაწყოების გამოყენებით. ეს ეხება არა მხოლოდ თანამედროვე ეპოქის, არამედ პირველყოფილ ადამიანსაც. ისიც იყენებს,

თუმცა პრიმიტიულ, მაგრამ მაინც მის მიერ შექმნილ იარაღებს.

3) **ნების თავისუფლება.** ადამიანის საქმიანობა ემყარება მის მიერ მიღებულ გადწყვეტილებას და ამის საფუძველზე არჩევანის განხორციელებას.

4) **შემოქმედება.** ადამიანი ქმნის ახალს, რომლის შედეგად საზოგადოებაში ადგილი აქვს პროგრესს.

ამგვარად, ადამიანური ყოფიერების წესია მიზანდასახული, თავისუფალი, შემოქმედებითი საქმიანობა, რომელიც ხორციელდება ტექნიკის გამოყენებით. ესაა ის ძირითადი თავისებურება, რომელიც ადამიანის ყოფიერებას არსებითად განასხვავებს ყოველი სხვა ყოფიერის არსებობისაგან.

ადამიანის შექმნებითი მიმართება სამყაროსთან

შექმნის არსი. ადამიანი იმეცნებს სამყაროს. რას ნიშნავს შემეცნების თეორიის ანუ გნოსეოლოგიის ძირითადი საკითხი.

შემეცნება მყარდება სუბიექტის ობიექტთან მიმართების პროცესში. სუბიექტი არის ის, ვინც იმეცნებს, ხოლო ობიექტია ის, რასაც იმეცნებენ. სუბიექტია ადამიანი, რადგან იგი ანხორციელებს შემეცნებას. ობიექტია ყველაფერი, რისი შემეცნებაც ხორციელდება. ეს არის სინამდვილე ფართო გაგებით. იგი მოიცავს როგორც გარესსამყაროს, ისე ადამიანს თავისი შინაგანი სამყაროთი. შემეცნების ობიექტია არა მხოლოდ არსებული, არამედ არაარსებულიც, მაგალითად, ფანტასტიკური, შეთხზული არსებებიც. მაშასადამე, შემეცნების ობიექტია სინამდვილე თავისი მრავალფეროვნებით.

შემეცნება კონკრეტულ-ისტორიული პროცესია, რომელიც განიცდის მუდმივ ცვალებადობას. ადამიანს სინამდვილე მთლიანად არასოდეს ეძლევა, რადგან იგი უსაზღვრო და უკიდვანოა. მას შემეცნების პროცესში საქმე აქვს სინამდვილის რაღაც მცირე ნაწილთან, რომელიც მისთვის გარკვეული წესით მოცემულია. სამყაროს დიდი ნაწილი მისთვის მოცემული არაა, ამიტომ იგი ჯერჯერობით შეუმეცნებელია. შემეცნებას ყოველთვის საზღვრები აქვს — ადამიანს რაღაცის შემეცნება შეუძლია, რაღაცის კი — არა. მიჯნა შემეცნებულსა და შეუმეცნებელს შორის არ არის მუდმივი და მყარი. იგი იცვლება. ის, რაც გუშინ შეუმეცნებადი იყო, დღეს შეუმეცნებადია. თუ დღეს არა, ხვალ მაინც გახდება შემეცნებელი. ამიტომ შემეცნების საზღვრები თანდათან ფართოვდება, მაგრამ როგორც არ უნდა მოხდეს მათი

გაფართოება, ყოველთვის დარჩება სინამდვილის რაღაც სფერო, რომელიც შემეცნების ფარგლებს გარეთ აღმოჩნდება. ამგვარად, შემეცნების ობიექტია სამყაროს გარკვეული ნაწილი და არა სამყარო მთლიანად.

მაინც რა არის შემეცნება? რა არის მისი არსი? არსებობს ადამიანის სამყაროსთან მიმართების რამდენიმე ასპექტი:

1) **პრაქტიკული**, რომელიც გულისხმობს მომხმარებლურ-უტილიტარულ დამოკიდებულებას სამყაროსთან. ადამიანი მოიხმარს რეალობის საგნებს და პროცესებს, რათა დაიკმაყოფილოს თავისი მოთხოვნილებანი. ეს არის ადამიანის ანგარებითი დამოკიდებულება სამყაროსთან სარგებლიანობის თვალსაზრისით.

2) **ემოციური**, რომელიც გულისხმობს სამყაროს განცდას ადამიანის მიერ. მაგალითად, ადამიანი ტკებდა ბუნების სიმშვენიერით ან შეძრწუნებას განიცდის მოსალოდნელ მიწისძვრის გამო.

3) **აქსეოლოგიური**, რომელიც გულისხმობს შეფასებით, ღირებულებით დამოკიდებულებას სამყაროსთან. ადამიანს რაღაც მოსწონს ან არ მოსწონს, რის გამოც დადებით ან უარყოფით შეფასებას აძლევს მოვლენებს.

4) **თეორიული**, რომელიც გულისხმობს რაღაც საგნობრივი ვითარების გარკვევას, მისი თვისებების დადგენას. ადამიანს აინტერესებს თვითონ საგანი, ცდილობს გაარკვიოს მისი არსი, რათა უპასუხოთ კითხვას — თუ რა არის იგი. ამის შედეგად ყალიბდება ცოდნა საგნის შესახებ. სწორედ ესაა შემეცნების მიზანი.

მაშასადამე, შემეცნება არის სუბიექტის ობიექტთან ანუ ადამიანის სინამდვილესთან თეორიული მიმართება, რომლის შედეგად ყალიბდება ცოდნა მის შესახებ.

შემეცნების მიზანია არა ყოველგვარი, არამედ ისეთი ცოდნა, რომელიც საგნობრივი ვითარების შესატყვისი იქნება. ამგვარ ცოდნას ეწოდება ობიექტური, რადგან მისი შინაარსი განპირობებულია არა სუბიექტის თავისებურებით, არამედ თვით საგნობრივი ვითარებით. მას სუბიექტის თავისებურებით, არამედ თვით საგნობრივი ვითარების ინტერსუბიექტური და აუცილებელი ხასიათი აქვს. შემეცნების თეორიას ერთ-ერთი ძირითადი პრობლემაა დადგენა იმისა — შესაძლებელია თუ არა ობიექტური ცოდნა. საქმე ისაა, რომ შემეცნებას ახორციელებს ადამიანი, რომელსაც გარკვეული ფსიქოფიზიკური ორგანიზაცია აქვს. იგი თავის პრიზმაში გადატყვის საგანს, ასე ვთქვათ, თავისი სარკით ასახავს მას. სად არის გარანტია, რომ ცოდნა, რომელსაც იგი იმუშავებს არ არის მის მიერ შეთხზული, გამოგონილი და არის თვით საგნობრივი ვითარების შემეცნება? რა არის იმის კრიტერიუმი, რომელიც გამოიწვევს ვითარების შემეცნებას? რა არის იმის კრიტერიუმი, რომელიც გამოიწვევს სუბიექტურს ობიექტურისაგან? ეს არის სადავო საკითხი, რომლის ცალ-

სახა გადაწყვეტა არ არსებობს. ამ კითვანზე პასუხის სხვადასხვაობამ განაპირობა შესაბამისი ფილოსოფიური თეორიების წარმოშობა. მათ მიეკუთვნება დოგმატიზმი, სკეპტიციზმი და კრიტიციზმი. მოკლედ დავახასიათოთ თითოეული მათგანი.

დოგმატიზმი, სკეპტიციზმი და კრიტიციზმი. დოგმატიზმი წარმოსდგება ბერძნული სიტყვიდან დოგმა, რაც ნიშნავს შეხედულებას, გადწყვეტას, დადგენას. იგი არის თეორია, რომელიც ამართლებს ცოდნის ობიექტურობას ყოველგვარი კრიტიკული შემონეშებისა და დამტკიცების გარეშე. ამ მოძღვრების თანახმად არსებობს აბსოლუტურად უტყუარი და უეჭველი ცოდნა, რომელიც ემყარება ავტორიტეტს ან ბრმა რწმენას. კანტი დოგმატიზმად მიიჩნევდა ყოველ თეორიას, რომელიც ამართლებდა ცოდნას მისი შესაძლებლობის საზღვრებისა და წანამძღვრების წინასწარი გამოკვლევის გარეშე.

სკეპტიციზმი (ბერძნ. სკეპტიკოს — ის, ვინც იხილავს, ვინც იკვლევს) არის მოძღვრება, რომელიც უარყოფს ობიექტური, უტყუარი და უეჭველი ცოდნის არსებობას. ყოველი ცოდნა საეჭვოა. საეჭვოა მტკიცებაც და მისი უარყოფაც, თეზისიც და ანტითეზისიც. შესაძლებელია თუ არა სამყაროს შემეცნება? ამ კითვანზე სკეპტიკოსის პასუხი ასეთია: საეჭვოა თეზისი, რომელიც ამტკიცებს, რომ სამყარო შემეცნებადია, მაგრამ ასევე საეჭვოა ანტითეზისიც, რომელიც ამტკიცებს, რომ იგი შეუმეცნებადია. არც ერთი შეშარბიტი და არც მეორე, ამიტომ საერთოდ თავი უნდა შევიკავოთ ყოველგვარი კატეგორიული მტკიცებისაგან. არსებობს მხოლოდ ალბათური ცოდნა, რომლის მიმართ ეჭვი ყოველთვის დასაშვებია. დაეჭვება, როგორც შემეცნების საფუძველი და შედეგი — ასეთია სკეპტიციზმის ამოსავალი პრინციპი. ეს მოძღვრება ჩამოყალიბდა ჯერ კიდევ ანტიკურ ეპოქაში ძვ.წ.-ით IV-III საუკუნეების მიჯნაზე. მისი ფუძემდებელი იყო პირონი.

კრიტიციზმი არის თეორია, რომელიც მოითხოვს შემეცნების შესაძლებლობის, წანამძღვრებისა და საზღვრების წინასწარ გამოკვლევას. მისი ფუძემდებელია კანტი. იგი თვლის, რომ სანამ ადამიანი სამყაროს შემეცნებას შეუდგებოდეს, მანამ საჭიროა გამოვიკვლიოთ გონების უნარი — რისი შემეცნება შეუძლია და რისი არ შეუძლია მას. ამგვარი კრიტიკული შეფასების გარეშე დოგმატიზმი გარდუვალა, რაც კატეგორიულად მიუღებელია კანტისათვის. მაგრამ მისთვის ასევე მიუღებელია სკეპტიციზმიც, რომელიც საერთოდ ყოველგვარი ცოდნის ობიექტურობას უარყოფს. კანტი ამართლებს მეცნიერების ობიექტურობას, მაგრამ გარკვეულ საზღვრებში. მისი აზრით, მეცნიერება შესაძლებელია მოვლენათა, მაგრამ პრინციპულად შეუძლებელია ნივთ-

ბის თავისთავადის მიმართ. ეს ნიშნავს, რომ კანტი ამართლებს ცოდნის ობიექტურობას იმ საგნების მიმართ, რომლებიც ცდაში გვეძლევიან, მაგრამ არ ამართლებს იმ საგნების მიმართ, რომლებიც ცდაში არანაირად არ გვეძლევიან. ეს არის ნივთები თავისთავად, რომლებიც ცდის მიღმურია.

მეცნიერებისათვის მიუღებელია დოგმატიზმი. იგი გამორიცხავს ყოველგვარ ავტორიტეტს. მისი ფუნქციონის აუცილებელი პირობაა დაეჭვება როგორც კვლევის მეთოდი. მაგრამ მეცნიერება ვერც სკეპტიციზმს გაიზიარებს, რადგან იგი ცდილობს დაადგინოს ჭეშმარიტება, რის გამოც ვერ მიიღებს ეჭვს როგორც კვლევის შედეგს. განასხვავებენ მეთოდოლოგიურ და გნოსეოლოგიურ სკეპტიციზმს. პირველი ამართლებს ეჭვს როგორც ჭეშმარიტების მიღწევის საშუალებას, მეორე კი საერთოდ უარყოფს ჭეშმარიტებას. მისთვის ეჭვი კვლევის შედეგია და არა მეთოდი. ასეთია გნოსეოლოგიური სკეპტიციზმის პოზიცია, რომელიც პრინციპულად შეუთავსებელია მეცნიერების არსთან.

მეცნიერებისათვის ყველაზე მეტად მიზანშეწონილია კრიტიციზმის ძირითადი პოზიციის გაზიარება, რომელიც მოითხოვს ცოდნის ობიექტურობის შესაძლებლობის და საზღვრების წინასწარ კრიტიკულ გამოკვლევას. მეცნიერებასაც თავისი საზღვრები აქვს — მას რალაცის შემეცნება შეუძლია, მაგრამ რალაცის — პრინციპულად არ შეუძლია.

მეცნიერებისათვის პრინციპულია ჭეშმარიტების ცნება ორი — ონტოლოგიური და გნოსეოლოგიური აზრით იხმარება. ონტოლოგიურად იგი აღნიშნავს ნამდვილს. ამ კონტექსტში იგი უპირისპირდება მოჩვენებითს; ყალბს, ილუზორულს. მაგალითად, ვამბობთ „ჭეშმარიტი მეგობრობა“, „ჭეშმარიტი დემოკრატია“, რათა გავმიჯნოთ ყალბი, მოჩვენებითი მეგობრობისა და დემოკრატიისაგან. ონტილოგიურად ჭეშმარიტება იგივეა, რაც სინამდვილე, რაც ნამდვილად არსებობს. ჭეშმარიტების ამგვარ გაგებას დასაბამი მისცა პლატონმა.

გნოსეოლოგიაში ჭეშმარიტების ცნებას სულ სხვა შინაარსი აქვს. იგი ახასიათებს არა თვით სინამდვილეს, არამედ ცოდნას მასზე. ჭეშმარიტება ცოდნის თვისებაა, მხოლოდ იგი შეიძლება იყოს ჭეშმარიტი. აქ ჭეშმარიტება უპირისპირდება მცდარობას. ამგვარ თვალსაზრისს დასაბამი მისცა არისტოტელემ. მისი აზრით ჭეშმარიტება მსჯელობის თვისებაა. მსჯელობა არის მტკიცება, რომელიც ადგენს რალაც საგნობრივ ვითარებას. მას პრეტენზია აქვს, რომ იგი გამოთქვამს სწორედ იმას, რაც ნამდვილად არსებობს. მაგალითად, მსჯელობა „ხე მცენარეა“ ადგენს საგნობრივ ვითარებას, რომლის მიხედვით ხე მიეკუთვნება მცენარეთა კლასს. ამ მსჯელობას პრეტენზია აქვს, რომ სინამდვილე

სწორედ ისეთია, როგორც თვითონ გამოთქვამს, რომ იგი ამტკიცებს სწორედ იმას, რაც ნამდვილია. არისტოტელე შემდეგნაირად განსაზღვრავს ჭეშმარიტებას: ჭეშმარიტია მსჯელობა, რომელიც აერთიანებს იმას, რაც სინამდვილეში გაერთიანებულია და ყოფს იმას, რაც სინამდვილეში გაყოფილია. თუ სანინალმდეგო ვითარებას აქვს ადგილი, მაშინ იგი მცდარია.

არისტოტელეს თვალსაზრისის საფუძველზე ჩამოყალიბდა კლასიკური თეორია, რომელიც ჭეშმარიტების ადექვატურობის (შესატყვისობის) კონცეფციის სახელითაა ცნობილი. აღნიშნული თეორიის თანამად ჭეშმარიტია მსჯელობა, როდესაც იგი ადექვატურად ასახავს ანუ შეესატყვისება სინამდვილეს. თუ მსჯელობა არ შეესაბამება სინამდვილეს ე.ი. არ არის მისი ადექვატური, მაშინ მცდარია.

ფილოსოფიის ისტორიაში არ არსებობს ჭეშმარიტების ერთგვაროვანი გაგება. ჩამოყალიბდა ერთმანეთისაგან განსხვავებული თეორიები, რომელთაც სხვადასხვაგვარად ესმით ჭეშმარიტების ბუნება. ამიტომ, არ მოიძებნება ჭეშმარიტების ცნების ერთი განსაზღვრება, რომელსაც ყველა გაიზიარებდა და მიიღებდა. ყოველი თეორია თავისებურად განმარტავს მას. ჩვენ არ შეუდგებით ამ თეორიების დახასიათებას, აღვნიშნავთ მხოლოდ შემდეგს: ჭეშმარიტების ადექვატურობის კონცეფცია არის ჭეშმარიტების ერთ-ერთი და არა ერთადერთი შესაძლებელი თეორია, მაგრამ ჩვენ შემდგომი ბჭობის საფუძველად მას ვიღებთ. მიგვაჩნია, რომ მისი პოზიციია პრინციპულად სწორია, ამიტომ მის ბაზაზე უნდა ჩამოყალიბდეს ჭეშმარიტების ბუნების გაგება.

ამგვარად, ჩვენი განხილვის საგანია ჭეშმარიტების გნოსეოლოგიური გაგება და ისიც — ადექვატურობის კონცეფციის ბაზაზე.

რისი თვისებაა ჭეშმარიტება? დავინყოთ იმით, თუ რისი თვისება არ არის იგი. ჭეშმარიტება არ არის საგნის თვისება. საგანი არსებობს ან არ არსებობს, მაგრამ იგი არც ჭეშმარიტია და არც მცდარი. ჭეშმარიტება არ არსებობს ობიექტურად, იგი არ აგდია სადღაც, როგორც, ვთქვათ, ქვა ზღვის ნაპირზე და მას ფეხს ვერ წამოკრავთ. ჭეშმარიტება არც ალქმის თვისებაა. ალქმა საგნის უშუალო განცდაა. იგი გვიჩვენებს იმას, რაც ჩვენ უშუალოდ გვეძლევა, მაგრამ არა იმას, რაც ობიექტურად არსებობს. ალქმა ახასიათებს საგანს, რომელიც მე უშუალოდ მეძლევა, ჩემთან მიმართებაშია, მაგრამ არაფერს მეუბნება იმაზე, თუ როგორია თვით საგანი თავისთავად, ჩემთან მიმართების გარეშე. გავაანალიზოთ ალქმის ილუზიის მაგალითი: წყალში ჩაგდებული ჯოხი მხედველობითი ალქმისას გვეჩვენება გადატეხილად. ალქმა ახასიათებს ჯოხს, რომელიც მე მეჩვენება გადატეხილად და იგი სავსებით სწორია. მე მართლაც ასეთად მეჩვენება წყალში ჩაგდებული ჯოხი. ამიტომ

ჭეშმარიტია ალქმითი მსჯელობა: „წყალში ჩაგდებული ჯოხი მე მეჩვენება გადატეხილად“. მაგრამ მცდარია მსჯელობა, რომელიც უკვე ეხება არა ჩემს ალქმას, არა იმას, რასაც მე უშუალოდ განვიცდი, არამედ თვითონ საგანს. „წყალში ჩაგდებული ჯოხი გადატეხილია“. ეს არ არის ალქმითი მსჯელობა. იგი ჩემს მიერ თვითნებურად გაკეთებული დასკვნაა, რომლის საფუძველსაც ალქმა არ მაძლევს. ამგვარად, თვითონ ალქმა არც ჭეშმარიტია და არც მცდარი. იგი ყოველთვის ისეთია როგორც უნდა იყოს. ეს ცალსახად განპირობებულია ინდივიდის გრძნობის ორგანოს თავისებურებით და გარემოპირობებით. ალქმა იმას მეუბნება, რასაც მიჩვენებს. მაგრამ თუ მე ამის საფუძველზე დავასკვნი, რომ თვითონ საგანი ასეთია, ეს უკვე ჩემს და არა ალქმის მცდარობაზე მეტყველებს.

ჭეშმარიტება აზრის თვისებაა, მაგრამ ყოველ აზრს იგი არ ახასიათებს. მაგალითად, ავიღოთ კითხვითი წინადადება: „მიდინართ დღეს თქვენ კინოში?“. იგი აზრის შემცველია, მაგრამ არც ჭეშმარიტია და არც მცდარი. რატომ? იმიტომ, რომ იგი არაფერს ამტკიცებს. კითხვითი წინადადება არ გამოთქვამს მტკიცებას. მას პრეტენზია არა აქვს ამტკიცოს რაღაც საგნობრივი ვითარება, ამიტომ იგი არ შეიძლება იყოს ჭეშმარიტი ან მცდარი.

ჭეშმარიტება აზრის მხოლოდ ისეთი ფორმის თვისებაა, რომელიც რაღაცას ამტკიცებს და ამით ადგენს შესაბამის საგნობრივ ვითარებას. აზრის ამგვარი ფორმაა მსჯელობა. იგი გამოითქმის თხრობითი წინადადების სახით. „წვიმს“ (არ წვიმს), „თოვს“ (არ თოვს), „რკინა მეთალია“, „ორს მიუმატოთ ორი უდრის ხუთს“ და ა.შ. აზრი გამოთქმული მსჯელობის ფორმით არის ცოდნა. ამიტომ ჭეშმარიტება ცოდნის თვისებაა.

ზოგჯერ ჭეშმარიტების ცნებას გამოთქვამენ რომელიმე თეორიის მიმართ. აქ ჭეშმარიტება მოიხმარება გადაჭრითი მნიშვნელობით. თეორია შედგება დებულებებისაგან, რომლებიც გამოითქმება მსჯელობების სახით. მისი ჭეშმარიტება დაიყვანება მსჯელობების ჭეშმარიტებამცდარობაზე. თეორია ჭეშმარიტია, თუ იგი შეიცავს ჭეშმარიტ მსჯელობებს, იგი მცდარია, თუ მისი ძირითადი პრინციპის გამომთქმული მსჯელობა მცდარია.

ამგვარად, სწორია არისტოტელეს შეხედულება, რომ ჭეშმარიტება არის მარტოოდენ მსჯელობის თვისება, რადგან ცოდნა მხოლოდ მსჯელობის ფორმით არსებობს. ამიტომ მართებულია დასკვნა, რომ ჭეშმარიტება ცოდნის თვისებაა.

ჭეშმარიტება უნდა განისაზღვროს მსჯელობის ან ცოდნის მიმართ. რა შემთხვევაშია იგი ჭეშმარიტი ან მცდარი? აქ უნდა დავემყაროთ

შესაბამისობის (ადექვატურობის) პრინციპს, რომლის თანახმად მსჯელობა ჭეშმარიტია, თუ შეესაბამება იმას, რასაც იგი გამოთქვამს, ამტკიცებს. მაგრამ რას გამოთქვამს ან ამტკიცებს მსჯელობა? რა არის ის საგნობრივი ვითარება, რომლის გამოთქმის პრეტენზიაც მსჯელობას აქვს? ამის გასარკვევად საჭიროა განვასხვავოთ ჭეშმარიტების ორი სახე — **ლოგიკური და ფაქტობრივი ჭეშმარიტება**. ეს აუცილებელია, რადგან ისინი გამოთქვამენ სულ სხვადასხვა საგნობრივ ვითარებას.

ფაქტობრივი და ლოგიკური ჭეშმარიტება. ფაქტობრივი ჭეშმარიტება გამოხატავს მსჯელობის შესაბამისობას ფაქტთან. თუ მსჯელობა შეესატყვისება ფაქტს, მაშინ ჭეშმარიტია, თუ არა — მცდარი. ფაქტი გაგებულა ფართოდ. მასში იგულისხმება რეალობის ნებისმიერი მოვლენა. ფაქტია არა მხოლოდ ის, რომ მზე ანათებს, არამედ ისიც, რომ ყელა ლითონი ელექტრობის კარგი გამტარია. ასე, რომ ფაქტობრივი ჭეშმარიტება ახასიათებს არა მხოლოდ ერთეულ, არამედ ზოგად მსჯელობებსაც, რომლებიც გამოთქვამენ სინამდვილის არსებით და აუცილებელ მხარეებს. ფაქტობრივი ჭეშმარიტების თავისებურება ისაა, რომ იგი ახასიათებს იმ ცოდნას, რომელიც ასახავს სინამდვილეს, რეალობას. იგი ჭეშმარიტია თუ მისი შესატყვისი საგანი მართლაც, ნამდვილად არსებობს. მაგალითად, მსჯელობის — „დღეს თბილისში, ვაკის რაიონში, მოდის წვიმა“ — ჭეშმარიტება-მცდარობა დამოკიდებულია იმაზე, თუ სამყაროს ამ უბანში რა ვითარებას აქვს ადგილი. მართლა მოდის თუ არა წვიმა. ამის დადგენა შესაძლებელია მხოლოდ დაკვირვების საშუალებით. წვიმა არ არის მუდმივი მოვლენა. იგი ხან მოდის, ხან — არა. ეს, რომ დავადგინოთ აუცილებელია დაკვირვება. სხვაგვარად ჩვენ ვერ გავარკვევთ მოცემულ ფაქტს აქვს ადგილი თუ არა. ამის გამო **ფაქტობრივი ჭეშმარიტება ცდისეულია (ემპირიული), ცვალებადია და არ არის ექვივალენტი**.

ლოგიკური ჭეშმარიტება გამოხატავს მსჯელობის შესაბამისობას ლოგიკის წესებთან. იგი ახასიათებს ისეთ მსჯელობას, რომელიც არაფერს ამტკიცებს ფაქტის შესახებ. ცხადია, მისი ჭეშმარიტება-მცდარობა არ არის დამოკიდებული ფაქტის არსებობა-არარსებობაზე. ავიღოთ დისიუნქციური მსჯელობა, რომელიც ორ ურთიერთუარყოფელ მსჯელობას აერთებს „ან“ კავშირით: „დღეს თბილისში მოდის წვიმა ან დღეს თბილისში არ მოდის წვიმა“. ამ მსჯელობის ჭეშმარიტება არ არის დამოკიდებული იმაზე, თუ რა ვითარებას აქვს ადგილი თბილისში. იგი ჭეშმარიტია დამოუკიდებლად იმისგან დღეს თბილისში მოდის წვიმა თუ არა. ამას განაპირობებს ლოგიკის წესი, რომელიც ამტკიცებს: დისიუნქცია ჭეშმარიტია მუდამ, როდესაც ერთ-ერთი მისი შემადგენელი

მსჯელობა მაინც ჭეშმარიტია. მცდარია მხოლოდ ერთ შემთხვევაში, როდესაც ორივე მსჯელობაა მცდარი. ლოგიკის ერთ-ერთი კანონია — გამორიცხული მესამის წესი, რომელიც ადგენს: ორი ურთიერთდაპირისპირებული მსჯელობიდან ერთ-ერთი აუცილებლად ჭეშმარიტია, მესამე — გამორიცხულია. თბილისში დღეს წვიმა მოდის ან არ მოდის, მესამე გამორიცხულია. ზემოთ მოტანილი დისიუნქციის ერთ-ერთი მსჯელობა აუცილებლად ჭეშმარიტია, რადგან მესამე შეუძლებელია, ამიტომ მთლიანი დისიუნქცია მუდამ ჭეშმარიტია. ამის დადგენას არ სჭირდება ცდა და დაკვირვება. ამისათვის სასესებით საკმარისია ლოგიკის წესების ცოდნა. ამიტომ **ლოგიკური ჭეშმარიტება აპრიორულია**, ე.ი. ცდისაგან დამოუკიდებელია.

ფაქტობრივი ჭეშმარიტება ახასიათებს რეალურ და ისტორიულ, ხოლო ლოგიკური ჭეშმარიტება მხოლოდ ფორმალურ მეცნიერებათა დებულებებს. პირველი გვაძლევს ინფორმაციას რეალობის შესახებ, მეორე კი — არა. ეს უკანასკნელი ტავტოლოგიაა, იმ აზრით, რომ იგი ახალ ცოდნას არ შეიცავს. იგი მხოლოდ იმას გამოთქვამს, რაც ნაგულისხმევია ლოგიკის წესებით.

მაშასადამე, **ფაქტობრივი ჭეშმარიტება არის მსჯელობის შესაბამისობა ფაქტთან, ხოლო ლოგიკური ჭეშმარიტება — ლოგიკის წესებთან**. პირველი ემპირიულია (ცდაზეა დამოკიდებული), მეორე კი — აპრიორული (ცდისაგან დამოუკიდებელია).

ჭეშმარიტების კრიტერიუმის პრობლემა. კრიტერიუმი ნიშნავს საზომს, ამიტომ ჭეშმარიტების კრიტერიუმის პრობლემა იგივეა, რაც ჭეშმარიტების საზომის პრობლემა. რომელია ის საშუალება, ასე ვთქვათ, „ხელსაწყო“, რომლის მეშვეობით შეიძლება გავზომოთ მსჯელობის ჭეშმარიტება-მცდარობა? მაგრამ საჭიროა კი ამგვარი ინსტრუმენტის არსებობა? საქმე ისაა, რომ მსჯელობა თვითონ არ ავლენს ამ თვისებას — **შეესაბამება თუ არა საგანს**. ეს ადამიანს უშუალოდ არ ეძლევა. მან იგი უნდა დაადგინოს, გაარკვიოს. ამისათვის კი აუცილებელია რაღაც საშუალება, რომელიც შეასრულებს საზომის როლს. ანალოგიურია მდგომარეობა ტემპერატურის მიმართ. სხეული თვითონ არ გვეუბნება თუ რამდენია მისი ტემპერატურა. ამისათვის არსებობს ხელსაწყო — თერმომეტრი, რომლის მეშვეობით ადამიანს შეუძლია გაზომოს და ზუსტად დაადგინოს იგი.

ჭეშმარიტების კრიტერიუმი არის მსჯელობის აღნიშნული თვისებების გამოვლენის, გამომქვანების საშუალება. მსჯელობა თავისთავად ჭეშმარიტია ან მცდარი იმის მიხედვით შეესაბამება თუ არა იგი საგნობრივ ვითარებას. მაგრამ ამ მიმართებას დადგენა, გარკვევა სჭირდება.

ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, დარწმუნებული ვიყოთ მოცემული მსჯელობა ჭეშმარიტია თუ მცდარი. ამიტომ კრიტერიუმის გამოყენებით ჩვენ ვიძენთ ცოდნას მსჯელობის ჭეშმარიტების შესახებ. კრიტერიუმის მეშვეობით მსჯელობა კი არ ხდება ჭეშმარიტი, არამედ ჩვენ ვიგებთ, ვადგენთ, რომ იგი ჭეშმარიტია. ისევე, როგორც საგანს, ვთქვათ, რკინა მეტალია თუ არა, შემეცნება სჭირდება, ასევე მსჯელობის ჭეშმარიტებასაც სჭირდება შემეცნება. ერთია, დავადგინოთ მსჯელობა, რომ „რკინა მეტალია“ (იგი საგანს ეხება), სულ სხვაა დავადგინოთ, რომ მსჯელობა „რკინა მეტალია“ არის ჭეშმარიტი (იგი უკვე მსჯელობის თვისებას ეხება).

ამგვარად, ჭეშმარიტების კრიტერიუმი ადამიანისთვის ხდის ცხადს და ცნობილს ცოდნის ჭეშმარიტებას. იგი იძლევა ცოდნას არა საგნის, არამედ ცოდნის ჭეშმარიტების შესახებ.

რა არის ჭეშმარიტების კრიტერიუმი? ყოველდღიურ ცხოვრებაში ჭეშმარიტების კრიტერიუმი სალი განსჯა, რომელიც პირად გამოცდილებას ემყარება. ცხადია, რომ იგი მეცნიერებაში არ გამოდგება. ამ უკანასკნელს ჭეშმარიტების დადგენის თავისი ხერხები და საშუალებები აქვს. მეცნიერებაში არსებობს ჭეშმარიტების არა ერთი, არამედ რამდენიმე კრიტერიუმი. ეს განპირობებულია იმით, რომ თვით მეცნიერება არაერთგვაროვანია. არსებობს მისი რამდენიმე სახე, რომლებიც ერთმანეთისაგან არსებითად განსხვავდება. როგორც ზემოთ უკვე გავარკვიეთ, მათ მიეკუთვნება ფორმალური, რეალური და ისტორიული მეცნიერება. ყოველ მათგანს დამტკიცების თავისი მეთოდი, შესაბამისად, ჭეშმარიტებას თავისი კრიტერიუმი აქვს.

ფორმალურ მეცნიერებაში ჭეშმარიტების კრიტერიუმია ლოგიკური დამტკიცების მეთოდი. თეორია აიგება აქსიომატურად. დებულება, რომელიც ამგვარად აგებული სისტემის ფარგლებში, ლოგიკურად მტკიცდება, ჭეშმართია ხოლო, რომელიც უარიყოფა — მცდარი.

რეალურ მეცნიერებაში ჭეშმარიტების კრიტერიუმია ცდა და დაკვირვება. დებულება, რომელიც ცდით დასტურდება, ჭეშმართია, ხოლო დებულება, რომელიც ცდით უარიყოფა — მცდარი.

ისტორიულ მეცნიერებებში ჭეშმარიტების კრიტერიუმია პირველწყაროების კრიტიკული ანალიზის მეთოდი. დებულება, რომელიც დასტურდება კრიტიკულად შეჯერებული პირველწყაროების ანალიზის შედეგად, ჭეშმართია, ხოლო დებულება, რომელიც ამ წესით არ დასტურდება — მცდარი.

ცოდნა სინამდვილის შესახებ ცვალებადია, განიცდის მუდმივ განახლებას და განვითარებას. ანალოგიურ მდგომარეობაშია ცოდნა ჭეშმარიტების შესახებ. ისიც განიცდის ცვალებადობას: ის, რაც გუშინ

ჭეშმარიტად ითვლებოდა დღეს შეიძლება აღმოჩნდეს მცდარი და პირიქით. ამიტომ არ არსებობს აბსოლუტურად უტყუარი და უეჭველი ცოდნა. იგი ყოველთვის ჭეშმარდებითია და ეს საკვებით კანონზომიერი მოვლენაა ადამიანის მხრით. იგი სასრული არსებაა, რომლის უნარი და შესაძლებლობები ზღუდულია. ადამიანის არც ერთი უნარი არ იძლევა აბსოლუტურად უეჭველი ცოდნის დადგენის საშუალებას. ყოველი მათგანი მხოლოდ ჭეშმარდებითად სანდო და უტყუარი ცოდნის შესაძლებლობას განსაზღვრავს, რომელიც მოითხოვს მუდმივ ყურადღებას და კრიტიკულ შემოწმებას. ადამიანური ცოდნა ჭეშმარდებითად და არა აბსოლუტურად უტყუარია. ეს უკანასკნელი ღვთაებრივი სიბრძნის დამახასიათებელი ნიშანია. თუნდაც, რომ დავუშვათ მისი არსებობა, იგი მაინც ადამიანისთვის საღუმლო და მიუნვდომელი დარჩება.

შავენიავის პროცესი როგორ იმეცნებს ადამიანი სინამდვილეს? ეს არის რთული, მრავალსექტიანი პროცესი, რომელშიც გამოიყოფა ორი ძირითადი — გრძნობი და აბსტრაქტული ეტაპი. მოკლედ დავახასიათოთ თითოეული მათგანი ცალ-ცალკე.

შემეცნების გრძნობი ეტაპი მოიცავს ცოდნას, რომელსაც ადამიანი ღებულობს შეგრძნების, აღქმების და წარმოდგენების საფუძველზე. რა თავისებურება ახასიათებს მას? ამისათვის უნდა დავახასიათოთ ამ ცოდნის წყარო, ე.ი. შეგრძნება, აღქმა და წარმოდგენა.

შეგრძნება არის რაიმე თვისების უშუალო განცდა, მაგრამ თვისება არასოდეს ცალკე არ გვეძლევა. მას ჩვეულებრივად განვიცდით, როგორც რაიმე საგნის თვისებას. საგნის უშუალო განცდა არის აღქმა. ადამიანი აღიქვამს საგანს, რომელსაც რაღაცა თვისება აქვს. შეგრძნება აღქმის მომენტია, რადგან თან ახლავს საგნობრიობის უშუალო განცდა. საგნის შემეცნების წყარო აღქმა და არა შეგრძნება. ამის გამო ფილოსოფიაში ისინი მიჩნეულია სინონიმებად. თუმცა ეს არ ნიშნავს მათ გაიგივებას. ფსიქოლოგია მათ ცალკეც ახასიათებს.

წარმოდგენა არის ერთხელ აღქმული საგნის სურათის აღდგენა მესხიერების საშუალებით. წარმოდგენის შინაარსი მთლიანად დაიყვანება აღქმის შინაარსზე მათ ერთმანეთისაგან განასხვავებს საგნის მოცემის წესი და არა შინაარსი. აღქმის დროს საგანი გვეძლევა უშუალოდ, ვთქვათ, ქობულეთში ჭივარ ზღვის ნაპირას და აღვიქვამ მზის ჩასვლას. წარმოდგენის დროს იგივე საგანი გვეძლევა გაშუალებით; როდესაც დავბრუნდი თბილისში და მესხიერების მეშვეობით აღვადგინე მზის ჩასვლის სურათი მისი შინაარსი არსებითად იმეორებს აღქმის შინაარსს. მათ შორის განსხვავებაა მხოლოდ სიტხადის და კონკრეტულობის მხრივ. აღქმა უფრო ცხადი და შინაარსობრივად მდი-

დარია, წარმოდგენა კი — უფრო აბსტრაქტული და ლარბი. მაგრამ წარმოდგენა პრინციპულად არ გადის ალქმის ფარგლებს გარეთ, ამიტომ შინაარსის თვალსაზრისით იგი მას იმეორებს.

ამგვარად, გრძნობადი შემეცნების წყარო ალქმაა. შეგრძნება მისი მომენტი, ხოლო წარმოდგენის შინაარსი მთლიანად მასზე დაიყვანება. გრძნობადი ცოდნა საბოლოოდ ალქმიდან მომდინარეობს და პრინციპულად მასზე დაიყვანება.

როგორია გრძნობადი შემეცნების საზღვრები? რას იმეცნებს და რას ვერ იმეცნებს ადამიანი ამ ეტაპზე? ამ კითხვებს, რომ უუპასუხოთ ყურადღება მივაქციოთ ალქმის თავისებურებას. რის შემეცნების საშუალებას იძლევა იგი? ალქმაში გვეძლევა ერთეული, მოვლენა და შემთხვევითი, მაგრამ არ გვეძლევა ზოგადი, არსება და აუცილებელი. ალქმის საფუძველზე ადამიანი იმეცნებს სინამდვილის გარეგან და ზედაპირულ მხარეებს, მაგრამ ვერ წვდება მის შინაგან და სიღრმისეულ ფენებს.

ალქმა სინამდვილის შემეცნების აუცილებელი პირობაა. იგი არის ერთადერთი, რომლის მეშვეობით ადამიანი ინფორმაციას იღებს საგნის შესახებ. ალქმა არის ადამიანის გრძნობის ორგანოზე საგნის უშუალო ზემოქმედების შედეგი. სხვაგვარად, ადამიანს საგანი არ ეძლევა, მის გარეშე სინამდვილის შემეცნება იქნებოდა უსაგნო და ცარიელი. ამიტომ, გრძნობადი ეტაპი სინამდვილის შემეცნების აუცილებელი პირობაა. მაგრამ არის კი იგი საკმარისი?

წარმოვიდგინოთ, რომ ადამიანს ცხოველების მსგავსად მხოლოდ გრძნობადი შემეცნების უნარი აქვს. მაშინ მას ეცოდინებოდა ერთეული საგანი, მისი გარეგანი და შემთხვევითი თვისებები, მაგრამ არ ეცოდინებოდა ზოგადი, არსებითი და აუცილებელი. ადამიანური შემეცნების ფარგლებს მიღმა დარჩებოდა ის, რაც შინაგანი და დაფარულია. ეს ნიშნავს, რომ მხოლოდ გრძნობადი შემეცნება მთლიანად სინამდვილის შემეცნებას ვერ მოახერხებს.

ამგვარად, გრძნობადი ეტაპი სინამდვილის შემეცნების აუცილებელი, მაგრამ არასაკმარისი პირობაა.

შემეცნების აბსტრაქტული ეტაპი მოიცავს ცოდნას, რომელიც ემყარება ცნებებს. იგი ცნებებით აზროვნებაა. მისი თავისებურება ისაა, რომ იგი სინამდვილის შემეცნებას ახორციელებს ცნებების მეშვეობით.

სად არის მიჯნა შემეცნების გრძნობად და აბსტრაქტულ ეტაპებს შორის? არ არის მართებული თვალსაზრისი, რომლის თანახმად გრძნობადი შემეცნების ფორმებად მიჩნეულია შეგრძნება, ალქმა და წარმოდგენა, ხოლო აბსტრაქტული შემეცნების ფორმებად — მსჯელობა, ცნება და დასკვნა. ადამიანი თავისი შემეცნების შედეგებს

გამოთქვამს მსჯელობების სახით. იგი იყენებს დასკვნებს, რომელთა მეშვეობით ხდება მოცემული მსჯელობებიდან (წანამძღვრებიდან) ახალი მსჯელობების (დანასკვის) გამოყვანა. როგორც გრძნობადი, ისე აბსტრაქტული ცოდნა გამოითქმება მსჯელობებით. როგორც პირველ, ისე მეორე ეტაპზე ადამიანი აკეთებს დასკვნას. ამ მხრივ არსებითი განსხვავება არაა შემეცნების გრძნობად და აბსტრაქტულ ეტაპებს შორის. მათ ერთმანეთისაგან მიჯნავს პრინციპული განსხვავება ალქმასა და ცნებას შორის. გრძნობადი შემეცნება — ალქმისეული, ხოლო აბსტრაქტული — ცნებისეულია. პირველი — ალქმებს, მეორე კი — ცნებებს ემყარება.

მაშასადამე, აბსტრაქტული შემეცნების თავისებურებას განსაზღვრავს ცნება. რა არის ცნება? იგი აზრის ისეთი ფორმაა, რომელიც ასახავს საგნის არსებით, ე.ი. აუცილებელ და ზოგად თვისებებს. ადამიანის ცნება გამოხატავს ადამიანთა სიმრავლისათვის დამახასიათებელ არა ყველა, არამედ მხოლოდ არსებით, აუცილებელ და ზოგად ნიშნებს. ყოველდღიურ ცხოვრებაში ადამიანი კმაყოფილდება ალქმებით და წარმოდგენებით. აქ მისთვის საკმარისია ის წარმოდგენები მზის, მცენარის, ცხოველის, დედამიწის, მთვარის და ა.შ. შესახებ, რომლებიც მას ჩამოუყალიბდა ალქმებისა და პირადი გამოცდილების საფუძველზე. მაგრამ მეცნიერებისათვის ეს საკმარისი არაა. ამისათვის იგი საგანგებოდ ქმნის ცნებებს, რომელთა მეშვეობით წვდება მათ შინაგან და დაფარულ ბუნებას.

როგორია აბსტრაქტული შემეცნების საზღვრები? ეს განპირობებულია ცნების თავისებურებით. ცნება წვდება საგნის არსებით, აუცილებელ და ზოგად თვისებებს. მისი მეშვეობით შეიმეცნება სინამდვილის შინაგანი და ფარული მხარეები. მაგრამ იგი ვერ წვდება გარეგანსა და ზედაპირულს. რატომ? იმიტომ, რომ მასში არ არის დაფიქსირებული ინდივიდუალური, გამოვლენილი და შემთხვევითი თვისებები. ადამიანს, რომელსაც აქვს ცნება ძალის შესახებ, ეცოდინება ის არსებითი, აუცილებელი და ზოგადი ნიშნები, რომლებიც ცხოველის მოცემულ სახეობას ახასიათებს. მაგრამ არ ეცოდინება ის კონკრეტული ფინია, რომელიც მას ჰყავს და ყოველ დღე მის თვალწინ დარბის. ამის შემეცნება შესაძლებელია მხოლოდ ალქმის საფუძველზე. ცნებას ეს პრინციპულად არ შეუძლია.

წარმოვიდგინოთ, რომ ადამიანს მხოლოდ აბსტრაქტული შემეცნების უნარი აქვს. მაშინ მას ეცოდინებოდა სინამდვილის შინაგანი და სიღრმისეული, მაგრამ არ ეცოდინებოდა — გარეგანი და ზედაპირული მხარე. ეცოდინებოდა არსებითი, აუცილებელი და ზოგადი, მაგრამ არ ეცოდინებოდა — ერთეული, გამოვლენილი და შემთხვევითი. ეს გარემო-

ება მეტყველებს იმაზე, რომ აბსტრაქტული შემეცნება სინამდვილის მთლიანად წვდომის არასაკმარისი პირობაა. მაგრამ არის კი იგი საერთოდ აუცილებელი? მის გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა სინამდვილის შინაგანი და არსებითი მხარის წვდომა, ამდენად იგი აუცილებელია.

ამგვარად, შემეცნების აბსტრაქტული ეტაპი არის სინამდვილის შემეცნების აუცილებელი, მაგრამ არასაკმარისი პირობა.

სინამდვილე არის შინაგანის და გარეგანის, არსების და მოვლენის, ზოგადის და ერთეულის, აუცილებელის და შემთხვევითის ერთიანობა. სინამდვილის გარეგან მხარეს წვდება ალქმა, ხოლო შინაგანს — ცნება. ორივე ერთად საშუალებას იძლევა შევიმეცნოთ სინამდვილე მთლიანად.

მაშასადამე, გრძნობადი და აბსტრაქტული შემეცნება ერთად, საშუალებას იძლევა შევიმეცნოთ სინამდვილე მთლიანობაში, ე.ი. მისი გარეგანი და შინაგანი მხარე. ამის გამო შემეცნების გრძნობადი და აბსტრაქტული ეტაპების ერთიანობა არის სინამდვილის შემეცნების აუცილებელი და საკმარისი პირობა.

სინამდვილის ნებისმიერი სფეროს შემეცნება იწყება გრძნობადი შემეცნებით და გადადის აბსტრაქტულზე. ისინი ერთმანეთს ვერ შეცვლიან. ყოველ მათგანს თავისი ადგილი და როლი აქვს შემეცნების პროცესში. სინამდვილის შემეცნება გრძნობადის და აბსტრაქტულის ანუ ალქმისეულის და ცნებისეულის ერთიანობაა. ისინი ერთმანეთს ავსებენ და ურთიერთდამატებას წარმოადგენენ. გრძნობადი შემეცნება ადამიანს აძლევს ინფორმაციას სინამდვილის საგნებისა და მოვლენების შესახებ. მიღებული მასალის ანალიზისა და გადამუშავების საფუძველზე აბსტრაქტული აზროვნება აყალიბებს ცნებებს, რომელთა მეშვეობით წვდება მათ არსებით და სიღრმისეულ მხარეს. აბსტრაქტული შემეცნება გრძნობადის გარეშე იქნებოდა უსაგნო და ცარიელი. მხოლოდ მასზე დაყრდნობით იძენს იგი საგნობრივ შინაარსს.

მკურნალობის პროცესში ექიმი იწყებს გრძნობადი შემეცნებით. იგი უკვირდება პაციენტს: ისმენს მის ჩივილებს; ათვლიერებს სხეულის ნაწილებს, ეცნობა ანალიზის შედეგებს, რათა მიიღოს რაც შეიძლება მაქსიმალური ინფორმაცია ავადმყოფობის სიმპტომების შესახებ. ყოველივე ეს ხორციელდება ალქმის საფუძველზე. ამის შემდეგ ექიმი ცდილობს გააანალიზოს მიღებული ინფორმაცია. იგი იკვლევს სიმპტომების მიღმა დაფარულ მხარეს, ეძებს მათ გამომწვევ მიზეზებს. განყენებას ახდენს შემთხვევითისა და არაარსებითისაგან, რათა ჩანვდეს არსებითისა და აუცილებელის. ამაში მას ეხმარება ის თეორიული ცოდნა, რომელიც მან სწავლის პროცესში შეიძინა, ხოლო შემდგომ პრაქტიკული მუშაობით განამტკიცა და გაამდიდრა. თუ ექიმს არ შესწევს უნარი

გრძნობადი ალქმით მიღებული ინფორმაცია გააანალიზოს აბსტრაქტული აზროვნებით, მაშინ იგი სწორად ვერ დასვამს დიაგნოზს და, რა თქმა უნდა ვერც სწორად წარმართავს მკურნალობის პროცესს.

მეცნიერული ცოდნის ემპირიული და თეორიული დონეები. განასხვავებენ მეცნიერული ცოდნის ორ — ემპირიულ და თეორიულ დონეს. მოკლედ დავახასიათოთ თითოეული.

ემპირიული დონე ამოსავლად იღებს ცდის შედეგებს და ახდენს მათ ინდუქციურ განზოგადებას. ცდა თანამედროვე მეცნიერების ფუნქციონისა და განვითარების საფუძველია. ცდა ანუ ექსპერიმენტი არის ხელოვნურ პირობებში მოვლენათა წარმოქმნა და მათზე დაკვირვება. დაკვირვება არის საგანგებო მიზნით, განსაკუთრებული ყურადღებით გამახვილებული ალქმა. იგი შეიძლება განხორციელდეს ორგვარ — ბუნებრივ და ხელოვნურ პირობებში. პირველ შემთხვევაში ადამიანი არ ერევა მოვლენათა მსვლელობაში, იგი მხოლოდ უკვირდება მათ. მაგალითად — მთვარის დაბნელებაზე დაკვირვება. ადამიანი არ წარმოქმნის ამ მოვლენას, მას მხოლოდ მასზე დაკვირვების წარმოება შეუძლია. ცდის ჩატარება გულისხმობს მოვლენის წარმოქმნას ხელოვნურ პირობებში და მისი მიმდინარეობის წარმართვას ადამიანის მიერ. მეცნიერს შეუძლია მოვლენა გაათავისუფლოს ხელისშემშლელი ფაქტორებისაგან და შექმნას მისი მიმდინარეობის ხელისშემწყობი პირობები, რათა მივიღოთ იგი წმინდა სახით. ბუნებრივ გარემოში მოვლენა გაბუნდოვანებულია, ხშირად დამახინჯებულია. ცდა საშუალებას იძლევა წარმოვქმნათ პროცესები ჩვენთვის სასურველ პირობებში და ისე დაუუკვირდეთ მათ. ცდის შედეგი აუცილებლად დაკვირვებაში უნდა მოგვეცეს. ასე, რომ ცდა, რაგინდ რთული და მრავალმხრივიც არ უნდა იყოს, მისი შედეგების დაფიქსირება ხდება სათანადო ინსტრუმენტების საშუალებით, რომელთა აღწერა შესაძლებელია მხოლოდ ალქმის საფუძველზე. ამგვარი აღწერა გადმოიცემა ოქმისეული წინადადებების სახით. ოქმისეული ენა ყოველი მეცნიერული კვლევის ემპირიული ბაზისია.

მაგრამ მეცნიერული კვლევის ემპირიული დონე ამით არ ამოიწურება. შემდგომ ხდება ცდის შედეგების განზოგადება, რაც ხორციელდება ინდუქციისა და მისი მეთოდების გამოყენებით. ინდუქცია არის ერთეული ფაქტების განზოგადება და ზოგად ცოდნაზე გადასვლა.

მეცნიერული ცოდნის ემპირიული დონე მოიცავს როგორც ცდის მონაცემებს, ასევე მათ ინდუქციურ განზოგადებას. იგი ცდის მონაცემების განზოგადებაა.

მეცნიერული ცოდნის თეორიული დონე გამოხატავს თეორიის ჩამო-

ყალიბებისა და მისი შედეგების ცდისეული შემონმების პროცესს. იგი ემპირიული დონის საპირისპიროა. ემპირიული ცოდნა მიიღება ცდის მონაცემების ინდუქციური განზოგადების გზით. თეორიული ცოდნის ჩამოყალიბება ხდება ცდისაგან დამოუკიდებლად — პიპოთეზურ-დედუქციური გზით. გარკვეული დაშვებებისა და პიპოთეზების საფუძველზე აიგება მათემატიკური თეორია, რომელიც შემდგომ იღებს რეალურ შინაარსს. დამატებითი პოსტულატებისა და დაქვემდებარების წესების შემოტანით იგი უკავშირდება ცდას. ცდის მონაცემების საფუძველზე ხდება თეორიის ნაწილობრივი ინტერპრეტაცია. ამ შემთხვევაში ცდა არის არა თეორიის ჩამოყალიბების საფუძველი, არამედ უკვე ჩამოყალიბებული თეორიის ინტერპრეტაციის და შემონმების საშუალება. მაგალითად, ფიზიკაში ატომური თეორიის აგება სწორედ აღნიშნული წესით ხდება. ატომური თეორია არ ყალიბდება ცდის მონაცემების განზოგადების გზით, რადგან ატომური და ელემენტარული ნაწილაკები არადაკვირვებადი ობიექტებია. მათი დაკვირვება და ამ გზით შესაბამისი თეორიის აგება შეუძლებელია. აქ თეორიის აგება ხდება ემპირიულის საპირისპირო გზით. ჯერ ვახდენთ თეორიის კონსტრუირებას, ხოლო შემდეგ ვაკვირებთ ცდასთან. ცდა არის ატომური თეორიის ნაწილობრივი ინტერპრეტაციის და ემპირიული შემონმების საშუალება.

ამგვარად, მეცნიერული ცოდნის ემპირიული და თეორიული დონე თეორიის აგების ორ ურთიერთსაპირისპირო წესს გამოხატავს: პირველი ამოდის ცდიდან და ინდუქციური განზოგადების გზით მიდის თეორიამდე, ხოლო მეორე — თეორიას აყალიბებს პიპოთეზურ-დედუქციური გზით და მიდის ცდისაკენ. ცდა ცოდნის ემპირიული დონის ჩამოყალიბების საფუძველია, ცოდნის თეორიული დონისთვის კი — მისი შედეგების შემონმების საშუალებაა.

მეცნიერული და აპრიორული, რაციონალიზმი და ირაციონალიზმი.
ფილოსოფიის ისტორიაში არსებობს შემეცნების პროცესის სხვადასხვაგვარი გაგება, რამაც განაპირობა განსხვავებული თეორიების ჩამოყალიბება. მათ მიეკუთვნება: ემპირიზმი და აპრიორიზმი, რაციონალიზმი და ირაციონალიზმი. მოკლედ გაეანალიზოთ ისინი.

ემპირიზმი არის თეორია, რომელიც ცდას აღიარებს შემეცნების ერთადერთ წყაროდ. იგი არ უარყოფს გონებას, ე. ი. აბსტრაქტული აზროვნების როლს შემეცნების პროცესში, მაგრამ კატეგორიულად კრძალავს მის მიერ ცდის საზღვრებს მიღმა გასვლას. აზროვნება, თუგინდ თეორიული და აბსტრაქტული, ოღონდ ცდის ფარგლებში — ასეთია ემპირიზმის მოთხოვნა.

ავსტრიელი პოზიტივისტის შლიკის მოხდენილი განმარტებით ემპი-

რიზმი არის თეორია, რომელიც უარყოფს სინთეზურ-აპრიორული ცოდნის შესაძლებლობას. სინთეზური ცოდნა ემპირიულია, ანალიზური კი — აპრიორული. შეუძლებელია, პრინციპულად გამოიციხულია, რომ სინთეზური ცოდნა იყოს აპრიორული. შლიკი კატეგორიულად უარყოფს კანტის თვალსაზრისს, რომელიც ამართლებდა სინთეზურ-აპრიორული ცოდნის შესაძლებლობას. XX საუკუნეში ემპირიზმის სრულყოფილი თეორია ჩამოაყალიბა ლოგიკურმა პოზიტივიზმმა (ვიტგენშტაინი, შლიკი, კარნაპი, რაიზენბახი).

აპრიორიზმი (ლათ. სიტყვა აპრიორი ნიშნავს ცდამდელს, რაც ცდას წინ უსწრებს) არის თეორია, რომელიც აღიარებს ცდისაგან დამოუკიდებელ ცოდნას სინამდვილის შესახებ. მას შესაძლებლად მიაჩნია რეალობის შემეცნება ცდის გარეშე. ეს ნიშნავს, რომ იგი ამართლებს სინთეზურ-აპრიორულ ცოდნას, ე. ი. ცოდნას, რომელიც ერთდროულად სინთეზურია (ცოდნაა სინამდვილის შესახებ) და აპრიორულია (ცდისაგან დამოუკიდებელია). აპრიორიზმის თეორიული დაფუძნება მოგვცა კანტმა.

ემპირიზმი და აპრიორიზმი ურთიერთგამომრიცხველი თეორიებია.

რაციონალიზმი არის თეორია, რომელიც გონებას, რაციოს აღიარებს შემეცნების ერთადერთ წყაროდ. გონებას ყველაფრის შემეცნება შეუძლია, მისთვის არაფერია დაფარული და მიუწვდომელი. რაციონალიზმის წარმომადგენელია პლატონი, დეკარტი, სპინოზა და ჰეგელი. ჰეგელმა თავისი ფილოსოფიური სისტემის ამოსავლად მიიღო თეზისი გონების ყოველადღიერების შესახებ. გონება იმდენად ძლიერია, რომ მთელი სინამდვილე მისი რეალიზაცია და გამოვლენაა. გონებისათვის არფერია მისტიკური, ე. ი. დაფარული და საიდუმლო. მას ყველაფრის წვდომა შეუძლია.

ირაციონალიზმი (ლათ. სიტყვიდან ირაციონალის ნიშნავს არაგონებისეულს) არის თეორია, რომელიც აღიარებს ზეგონებისეული შემეცნების შესაძლებლობას. იგი არ უარყოფს გონების როლს, მაგრამ თვლის მას შეზღუდულად. არსებობს სინამდვილის ისეთი სფეროები, რომელთა შემეცნება გონებას არ შეუძლია. ისინი მისთვის დაფარულია. მათი წვდომა ხდება ზეგონებისეული უნარებით; მაგალითად, ინტუიციით, გამოცხადებით და ა. შ. ირაციონალიზმის წარმომადგენელია XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისის ფრანგი ფილოსოფოსი ბერსგონი. მოკლედ მისი პოზიცია შემდეგია: გონება (მეცნიერება) იმეცნებს არაცოცხალ ბუნებას. მაგრამ მას არ შეუძლია სიცოცხლის შემეცნება, რადგან იგი დროში მიმდინარეობს და მუდმივ განახლებას განიცდის, ინდივიდუალურია და ახასიათებს შემოქმედებას. სიცოცხლე, დრო, ინდივიდუალობა და შემოქმედება გონებისთვის მიუწვდომელია. მათი შემეცნება შეიძლება მხოლოდ ინტუიციის გზით. ინტუიცია არის

ინტელექტუალური სიმპათიის სახე, რომელიც საშუალებას გვაძლევს შევიდეთ საგანში და შევერწყათ იმას, რაც უნიკალურია და ენით გამოუთქმელი. ამგვარ შემეცნებას ახორციელებს მეტაფიზიკა. ფილოსოფია არის მეტაფიზიკა და არა მეცნიერება. იგი იძლევა ინტუიტიურ ცოდნას, რომელიც ირაციონალურია.

რაციონალიზმი და ირაციონალიზმი ურთიერთგამომრიცხველი თეორიებია.

ადამიანის თავისუფლების პრობლემა

თავისუფლების ცნება. თავისუფლების ცნება ორი — უარყოფითი (ნეგატიური) და დადებითი (პოზიტიური) მნიშვნელობით იხმარება. პირველი გულისხმობს საგნის განთავისუფლებას შეზღუდულობისა და შეზოჭილობისაგან, იმ ხელშეშლელი პირობებისაგან, რომლებიც აბრკოლებენ მის ნორმალურ არსებობასა და ფუნქციობას. ამ აზრით იგი მიენერება სამყაროს ნებისმიერ მოვლენას, მაგალითად, შემდეგ კონტექსტებში: „მდინარე თავისუფლად მიედინება კალაპოტში“, „ჩიტი თავისუფლად დანავარდობს“. არც მდინარეს და არც ფრინველს თავისუფლება არ ახასიათებს. მიუხედავად ამისა, გარკვეულ სიტუაციებში მაინც მივანეროთ მათ ამ ნიშანს. მდინარის თავისუფალი დინება ნიშნავს, რომ იგი სრულად გაშლილია კალაპოტში და მის დინებას არ ზღუდავენ გარეგანი ფაქტორები. ჩიტის ბუნებრივი მდგომარეობაა თავისუფალი ფრენა. როდესაც იგი გამომწყვდეული არ არის გალიაში, მაშინ ვამბობთ, რომ იგი თავისუფლად დანავარდობს. ხშირად საზოგადოებრივი მოვლენების მიმართაც იხმარება თავისუფლების ცნება უარყოფითი მნიშვნელობით, მაგალითად, ვამბობთ: „ჩვენმა ჯარებმა გაანთავისუფლეს ესა და ეს ქალაქი“, „პეტრე გაანთავისუფლეს პატიმრობიდან“ და სხვა.

ყოველ საგანს აქვს თავისი არსებობისა და ფუნქციობის ბუნებრივი წესი. როდესაც გარეგანი ფაქტორები ხელს უშლიან, ბოჭავენ მის ნორმალურ ქმედებას, მაშინ ვამბობთ, რომ იგი მოკლებულია თავისუფლებას. ნამდვილად კი მას არავითარი თავისუფლება არ ახასიათებს. ამგვარ სიტუაციებში თავისუფლების ცნება იხმარება არასაკუთრივი, უარყოფითი მნიშვნელობით.

მაგრამ თავისუფლების ცნებას აქვს დადებითი მნიშვნელობა, რომელიც გამოხატავს მის საკუთრივ, ჭეშმარიტ საზრისს. ამ აზრით იგი იხმარება მხოლოდ ადამიანის მოქმედების დასაბასიათებლად. ადამიანის ქცევა შეიძლება იყოს ან არ იყოს თავისუფალი. ადამიანი თავისუფა-

ლია, თუ იგი მოქმედებს საკუთარი ნებით — ნებაყოფლობით, ხოლო არ არის თავისუფალი თუ მოქმედებს სხვისი ნებით — იძულებით.

ადამიანს აქვს გარკვეული ვიტალური მოთხოვნები, რომლებიც მას აიძულებს შეასრულოს შესაბამისი მოქმედება, რათა დაიკმაყოფილოს ისინი. იგი ცხოვრობს სოციალურ გარემოში, რომელიც მას აკისრებს მოვალეობებს. სახელმწიფოს მიერ დადგენილია ქცევის ნორმები, რომელთა დაცვა ყოველი მოქალაქისათვის სავალდებულოა. გარდა ამისა, საზოგადოებაში მიღებულია ზნეობრივი ნორმები, რომელთა დარღვევა სასტიკ გაკიცხვას იმსახურებს. ადამიანი მათი მხრიდან განიცდის ზენოლას, ზემოქმედებას, რომელიც განსაზღვრავს მის ქცევას. მაგრამ მას შეუძლია არ დაემორჩილოს ამ მოთხოვნებს და იმოქმედოს მათ წინააღმდეგ. რა ძალაა ისეთი, რომელიც ადამიანს შესაძლებლობას აძლევს წინააღმდეგობა გაუწიოს ამგვარ ზენოლას და შეასრულოს მისი საპირისპირო ქცევა? ეს არის ნება, რომელიც ცხოველისაგან განსხვავებით ახასიათებს მხოლოდ ადამიანს. ნება არის გადანწყვეტილების მიღების უნარი, რომლის საფუძველზეც კეთდება არჩევანი და სრულდება შესაბამისი ქცევა. მამასადამე, ნებელობითია ისეთი ქცევა, რომელსაც ადამიანი ასრულებს საკუთარი გადანწყვეტილებით. მაგალითად, სტუდენტს სურს წავიდეს კონცერტზე. მას აქვს ამის მოთხოვნილება. მაგრამ მან ხვალ უნდა ჩააბაროს სერიოზული გამოცდა სპეციალობაში. მას აქვს მოვალეობის და პასუხისმგებლობის ძლიერი გრძნობა. იგი დგას დილემის წინაშე: კონცერტზე წასვლა ხელს შეუშლის გამოცდის ჩაბარებაში. სახლში დარჩენა მას მოაკლავს იმ სიამოვნებას, რასაც კონცერტზე მიიღებდა. სტუდენტმა აწონ-დანონა თავისი ქცევის მოსალოდნელი შედეგები და მიიღო მტკიცე გადანწყვეტილება დარჩენის სახლში და არ წავიდეს კონცერტზე. ეს არის ნებელობითი ქცევა, რომელიც სრულდება ცნობიერად, შეგნებულად მიღებული გადანწყვეტილების საფუძველზე.

თავისუფალი ქცევა უსათუოდ ნებელობითია, მაგრამ არა პირიქით — ყოველი ნებელობითი ქცევა არ არის თავისუფალი. ადამიანმა შეიძლება გადანწყვეტილება მიიღოს არა საკუთარი, არამედ სხვისი ნების კარნახით ანუ იძულებით. მაგალითად, ადამიანს არ სურს იქურდოს, მაგრამ იგი ისეთ წრეში მოხვდა, რომელიც მას აიძულებს გადადგას ეს სამარცხვინო ნაბიჯი. მას დაემუქრნენ მოკვლით, თუ იგი არ მოიპარავდა. მან გაითვალისწინა მოსალოდნელი მძიმე შედეგები, ნათლად გააცნობიერა იგი და მიიღო გადანწყვეტილება, რომ დათანხმებულიყო მისთვის არასასურველ წინადადებას. ამ შემთხვევაში ადამიანმა გააკეთა არჩევანი, მაგრამ — იძულებით და არა თავის სურვილით. ამგვარი ქცევა ნებელობითია, მაგრამ არაა თავისუფალი.

თავისუფლება იძულების საპირისპირო ქცევაა. ისინი გამოირჩევიან ერთმანეთს. იქ, სადაც იძულებაა, თავისუფლება არ არსებობს და პირიქით. თავისუფალი ქცევა ისეთი ნებელობითი ქცევაა, რომელიც სრულდება ნებაყოფლობით ანუ საკუთარი ნებით. ადამიანი აკეთებს იმას, რაც მას უნდა, რაც მას სურს. იგი ავტონომიური, იძულებისაგან დამოუკიდებელი ქცევაა. მე ვაკეთებ სწორედ იმას, რაც მე მინდა და არა, იმას, რაც სხვას უნდა.

მაგრამ თავისუფლება ხომ არ არის თვითნებობა? ეს უკანასკნელი ნებელობითი ქცევაა, როდესაც ადამიანი მოქმედებს თავისი სურვილის შესაბამისად: სწორედ იმას აკეთებს, რაც მას უნდა. ამიტომ საკვებით კანონიერია კითხვა: თავისუფლება და თვითნებობა ხომ არ ემთხვევა ერთმანეთს? ამ კითხვას უნდა გაეცეს უარყოფითი პასუხი. თავისუფლებასა და თვითნებობას შორის არსებითი განსხვავებაა, რაზეც აშკარად მტყუყვლებს შემდეგი: თვითნებობა ისეთი ქმედებაა, რომელიც ანგარიშს არ უწევს არავითარ აუცილებლობას (არც გარეგანს და არც შინაგანს), მისთვის არ არსებობს შემაკავებელი ფაქტორები. ადამიანი აკეთებს იმას, რაც მას მოესურვება, ასე ვთქვათ, მას მოეპრიანება. იგი ადამიანის კაპრიზის, ფინის განხორციელებაა. ასე იქცევა ტირანი. მაგალითად, რომის იმპერატორის, ნერონის გადაწყვეტილებით სენატის სხდომებს ესწრებოდა მისი ცხენი. ამის არც კანონიერი და არც ზნეობრივი საფუძველი არსებობდა, მაგრამ იგი მაინც მოხდა, რადგან ასე სურდა ნერონს. ეს იყო მისი ახირება, რომ მოემოქმედა სწორედ ისეთი რამ, რომელიც არ თავსდებოდა არავითარი ადამიანური ნორმების ფარგლებში. თვითნებობა არ არის ჯერარსული ქმედება, ე. ი. ისეთი, რომელიც უნდა შესრულდეს. იგი არ უნდა შესრულდეს, მაგრამ მაინც ხდება, რადგან ასეთია ტირანის კაპრიზი.

თავისუფლება ჯერარსული ქცევაა, ე. ი. ისეთი, რომელიც უნდა შესრულდეს. მისი შესრულება სავალდებულოა, რადგან ამას მოითხოვს შესაბამისი ღირებულებები თუ ზნეობრივი ნორმები. მაგალითად, ადამიანმა სიცოცხლე განირა სამშობლოს დასაცავად. მან დათმო ყველაზე ძვირფასი. და ეს გააკეთა შეგნებულად, რადგან ამას მოითხოვდა მისგან სამშობლო და პატრიოტული გრძნობა. რა თქმა უნდა, მას შეეძლო ასე არ მოქცეულიყო და საკუთარი სიცოცხლის გადარჩენის ფასად გამოეჩინა დეზერტირობა. მაგრამ მისი ამგვარი ქმედება წინააღმდეგობაში აღმოჩნდებოდა იმ ზნეობრივ და მოქალაქეობრივ მოვალეობასთან, რომელიც ადამიანისაგან მოითხოვს თავგანწირვას და მან გააკეთა ის, რაც უნდა გაეკეთებინა, ე. ი. შეასრულა ჯერარსის მოთხოვნა.

თვითნებობის დროს ადამიანი აკეთებს იმას, რაც არ უნდა გააკეთოს. თავისუფლების დროს კი იგი აკეთებს სწორედ იმას, რაც უნდა გა-

აკეთოს. მეორე ჯერარსულია, პირველი — არა. თუ ეს ასეა, მაშინ ჩვენს წინაშე დგება ახალი სიძნელე: ჯერარსი ხომ ნიშნავს იმას, რაც სავალდებულოა, რაც უსათუოდ უნდა განხორციელდეს. ე. ი. მისი შესრულება აუცილებელია. აუცილებლობა ხომ არ გამოირჩევა თავისუფლებას? საჭიროა გაირკვეს აუცილებლობისა და თავისუფლების მიმართების საკითხი. განასხვავებენ ორი სახის — გარეგან და შინაგან აუცილებლობას. გარეგანია აუცილებლობა, როდესაც იგი ცალსახად განპირობებულია გარეგანი ფაქტორებით. იგი გარედანაა თავსმოხვეული ანუ მას აქვს იძულებითი ხასიათი. გარეგანი აუცილებლობა იგივეა, რაც იძულება. შინაგანია აუცილებლობა, რომელიც განპირობებულია შინაგანი ფაქტორებით. მისი საფუძველია საგნის შინაგანი აქტიობა, რომელიც ავტონომიურია, ამიტომ დამოუკიდებელია გარეგანი ფაქტორებისაგან. ადამიანის მიმართ განსხვავება გარეგანსა და შინაგან აუცილებლობას შორის შემდეგია: გარეგანია ის აუცილებლობა, რომელიც ადამიანს თავს ეხვევა გარედან, როგორც იძულება; შინაგანია ის აუცილებლობა, რომელსაც ადამიანი განიცდის როგორც საკუთარ მოთხოვნილებას. იგი მას გარედან თავს არ ეხვევა იძულების სახით. ეს მისი მოთხოვნილებაა, რომლის გარეშეც მას არსებობა და სიცოცხლე შეუძლებლად მიაჩნია. გაეხსენოთ გერმანელი განმანათლებლის მარტინ ლუთერის (1483-1540) სიტყვები: „მე აქ ვდგავარ და სხვაგვარად არ ძალმიძს. დაე, მფარავდეს ღმერთი“. აქ გამოთქმულია ის შინაგანი აუცილებლობა, რომელსაც განიცდიდა ლუთერი. ეს იყო ის მონოღება, სულის მოთხოვნა, რომელიც მას კარნახობდა მოქცეულიყო ასე და არა სხვაგვარად.

ამგვარად, თავისუფლება უპირისპირდება არა აუცილებლობას საზოგადოოდ, არამედ მხოლოდ გარეგან აუცილებლობას (იძულებას). იგი არა თუ უპირისპირდება შინაგან აუცილებლობას, არამედ პირიქით გულისხმობს მას. თავისუფლება იმ შინაგანი აუცილებლობის რეალიზაციაა, რომელსაც ადამიანი განიცდის როგორც საკუთარ მოთხოვნილებას.

თავისუფლება ისეთი აქტია, სადაც იძულება მოხსნილია და იგი განიცდება, როგორც ადამიანის შინაგანი მოთხოვნილება ანუ საკუთარი აუცილებლობა. ეს კი შესაძლებელია მხოლოდ რწმენის საშუალებით. ადამიანმა უნდა ირწმუნოს, დაიჯეროს, რომ აუცილებლობა, რომელიც მან უნდა განახორციელოს, ეს მისი აუცილებლობაა. ე. ი. მან იძულება უნდა გადააქციოს თავის საკუთარ მოთხოვნილებად, ეს კი შესაძლებელია არა ცოდნის, არამედ რწმენის მეშვეობით.

ახლა შევეძლია მოკლედ ჩამოვყალიბოთ თავისუფლების ცნება პოზიტიური მნიშვნელობით: თავისუფლება ნების თავისუფლების პრობლემაა. იგი ისეთი ნებელობითი ქცევაა, რომელსაც ადამიანი

აზორციელებს საკუთარი სურვილით, იგი აკეთებს იმას, რაც მას სურს; მაგრამ მას სწორედ ის სურს, რაც უნდა გააკეთოს, ე. ი. ჯერარსი. თავისუფლება უპირისპირდება თვითნებობას, მაგრამ არა შინაგან აუცილებლობას.

თავისუფლების სტრუქტურა. რა ელემენტებისაგან შედგება თავისუფლება? იგი მოიცავს შემდეგ მომენტებს: ალტერნატივების გაცნობიერება-გადანყვეტილება (არჩევანი) — რწმენა — მოქმედება-პასუხისმგებლობა. მოკლედ დავახასიათოდ თითოეული.

ალტერნატივების გაცნობიერება თავისუფლების აუცილებელი მომენტი. წარმოვიდგინოთ სამყარო, სადაც ყველაფერი გარდაუვალია და გამორიცხულია ყოველგვარი სხვა შესაძლებლობა. ცხადია, ამგვარ სამყაროში არც თავისუფლებაა შესაძლებელი, რადგან არჩევანი აზრს კარგავს. რაც არ უნდა აირჩიოს მან, გარდაუვალი მაინც მოხდება. ამიტომ შესაძლებლობების, ალტერნატივების არსებობა თავისუფლების ობიექტური საფუძველია. ადამიანს შეუძლია მათი გაცნობიერება, მოსალოდნელი შედეგების ანონდანონა და შეფასება.

გადანყვეტილება, რომელსაც ადამიანი იღებს, ალტერნატივების გაცნობიერებას ემყარება. ამიტომ იგი არჩევანს აკეთებს ცნობიერად, შეგნებულად. რაღაცნაირ არჩევანს ცხოველიც აკეთებს, მაგრამ ეს ინსტიქტურად და არა ცნობიერად ხდება. XIV საუკუნის ფრანგ ფილოსოფოსს — ბურიდანს მიანერენ მაგალითს, რომელიც „ბურიდანის ვირის“ სახელითაა ცნობილი. ვირი რომ მოვთავსოთ ორი ერთნაირი თივის ზვინს შუა, თითქოს მშიერი მოკვდება, რადგან ვერც ერთ მათგანს ვერ მისცემს უპირატესობას, რის გამოც არჩევანს ვერ გააკეთებს. ამის გამო მას შიმშილით ამოძვრება სული. ვირი არც თუ ისეთი სულელი ცხოველია, რომ ყოყმანსა და ფილოსოფიურ ეჭვებს მოაკვლევინოს თავი. იგი სწრაფად მიიღებს გადანყვეტილებას, ჯერ ერთ ზვინს მოუღებს ბოლოს, ხოლო შემდეგ — მეორეს. მაგრამ ამას იგი აკეთებს არა ცნობიერად, შეგნებულად, არამედ ინსტიქტურად. შიმშილის ინსტიქტი აიძულებს მას განახორციელოს ამგვარი ქცევა. ფაქტობრივად ეს არც არის არჩევანი. იგი იძულებითია და არა თავისუფალი.

ანალოგიურ სიტუაციაში ადამიანი გააცნობიერებს მოსალოდნელ შედეგებს და მიიღებს სათანადო გადანყვეტილებას. იგი ნათლად გაიზიარებს იმ სავალალო შედეგს, რომელიც შეიძლება მოჰყვეს მის ყოყმანსა და გაუბედაობას. მას შიმშილით სიკვდილი მოელის. ამის გამო იგი სრულიად შეგნებულად და მიზანდასახულად მიიღებს გადანყვეტილებას, რათა მოახდინოს შესაბამისი არჩევანი.

მაგრამ ალტერნატივების გაცნობიერება და შეგნებული არჩევანი არ

არის თავისუფლების საკმარისი პირობა. ამისთვის აუცილებელია იძულების მოხსნა, რათა იგი გადაიქცეს ჩემს საკუთარ მოთხოვნილებად, ე. ი. დაემთხვეს ჩემს სურვილს. მე თვითონ უნდა მინდოდეს, მსურდეს იგი ვთქვად, მე გავაცნობიერე სიკვდილის გარდაუვალობა. იგი ჩემში ინვესტის შიშსა და ძრწოლას. ვარ თუ არა მე თავისუფალი? რასაკვირველია, არა, რადგან მე მას განვიცდი როგორც იძულებას, რომელიც ჩემი სურვილის საწინააღმდეგოდ აუცილებლად აღსრულდება. მე თავისუფალი ვიქნები იმ შემთხვევაში, თუ მას მივიღებ ნებაყოფლობით, როგორც ჩემთვის სასურველს, რომელიც მე თვითონ მინდა. მე იგი უნდა ვაქციო ჩემს შინაგან მოთხოვნილებად. მაგრამ ამას გარდაუვალობის ვერავითარი გაცნობიერება ვერ უშველის. ცოდნა იმისა, რომ სიკვდილი გარდაუვალია, მე თავისუფალს ვერ გამხდის. ამისთვის აუცილებელია მე ვირწმუნო, დავიჯერო, რომ იგი ჩემს სურვილს ემთხვევა, რომ იგი სწორედ ისაა, რაც მე ასე ძალიან მინდა. ამის საფუძველი კი არის არა ცოდნა, არამედ რწმენა. გაყანალიზოთ ფაქტი, რომელიც ეხება ძველ ბერძენ ფილოსოფოსს — სოკრატეს. მას სასამართლომ სიკვდილის განაჩენი გამოუტანა. საპატიმროში მყოფ სოკრატეს მოწაფეები სთავაზობდნენ გაქცევას, რაზეც მან კატეგორიული უარი განაცხადა და ნებაყოფლობით დალია სანამლაგი, რის შედეგად გარდაიცვალა. რამ განაპირობა სოკრატეს ამგვარი ნაბიჯი? რწმენამ. მას სჯეროდა სულის უკვდავება, რომ სიკვდილის შემდეგ სული თავისუფლდება სხეულის ბორკილებისაგან და იწყებს ჭეშმარიტ, ნამდვილ ცხოვრებას. მან არა მარტო იცოდა ეს გარემოება, არამედ სწამდა კიდევ. უფრო სწორად, შისთვის სულის უკვდავების ცოდნა იგივე რწმენა იყო, რამაც მას სრულიად შეგნებულად, ყოველგვარი შიშისა და დრტივების გარეშე გადაადგმევინა აღნიშნული ნაბიჯი. სოკრატეს ეს ქცევა იყო თავისუფალი და არა იძულებითი.

თავისუფლების აუცილებელი მომენტი ქცევა. ეს არის ნებლობითი ქცევა; რომელიც ავტონომიურია, ე. ი. იძულებისაგან დამოუკიდებელია და სრულდება ადამიანის სურვილის მიხედვით.

დასასრულ, თავისუფლების ფუნქცია პასუხისმგებლობა. იქ, სადაც თავისუფლება არაა, არც პასუხისმგებლობაა. არც ბუნება და არც ცხოველი პასუხს არაფერზე არ აგებენ, რადგან მათ თავისუფლება არ ახასიათებთ. მხოლოდ ადამიანია თავისუფალი, ამიტომ პასუხისმგებლობაც მას ეკისრება. ეს არის მძიმე ტვირთი, რომლის ტარებაც მას ბედმა განუწესა. ყოველი ადამიანი პასუხისმგებელია თავისი ქმედებისათვის. იგი მას თავიდან ვერც მოიცილებს და ვერც სხვას გადააბარებს. ფრანგი ფილოსოფოსის — სარტრის აზრით ადამიანს მისჯილი აქვს თავისუფლება და თუ ეს ასეა, მაშინ მას პასუხისმგებლობაც აქვს

მისჯილი. ეს არის წყევლა, რომელიც ადამიანის ხვედრია და, რომელსაც იგი ვერასოდეს გაექცევა.

თავისუფლების დეტერმინირებულობის ხასიათი. თავისუფლება არ არის თვითნებობა, ამიტომ გარკვეულწილად დეტერმინირებულია, ე. ი. განპირობებულია. მაგრამ როგორია მისი დეტერმინაციის ხასიათი? დეტერმინაციის ერთ-ერთი ფორმაა მიზეზობრიობა. არის თუ არა თავისუფლება მიზეზობრივად განპირობებული? არა, არ არის და პრინციპულად არც შეიძლება იყოს. მიზეზობრიობა და თავისუფლება შეუთავსებადი მოვლენებია. მიზეზობრიობის ფარგლებში თავისუფლების არსებობა შეუძლებელია. ამას განსაზღვრავს მიზეზობრიობის ხასიათი. საქმი ისაა, რომ მიზეზი აუცილებლობით იწვევს შედეგს. ეს არის გარეგანი აუცილებლობა, სადაც მიზეზი აიძულებს შედეგს იყოს სწორედ ისეთი, როგორც იგი მოხდა. შედეგი რომ ასეთია და არა სხვაგვარი, ეს ცალსახად განსაზღვრა მიზეზმა. შედეგი არ ირჩევს თავის თავს, მისი არსებობა დამოკიდებულია მიზეზზე.

მიზეზობრივი ჯაჭვი არის მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის უწყვეტობა, სადაც უმიზეზო მოვლენა არ არსებობს. ყოველი ხდომილობა რაღაც შედეგია, რომელიც თავის მხრივ სხვა მოვლენის მიზეზია და ა. შ. დაუსრულებელივ. ამ ჯაჭვს არც დასაწყისი აქვს და არც ბოლო. ამ პროცესში არ მოიძებნება არც ერთი ხდომილობა, რომელიც იქნება ავტონომიური. ე. ი. დამოუკიდებელი მიზეზისაგან. თავისუფლება კი ქცევის ავტონომიურობას გულისხმობს. თუ იგი მიზეზობრივ ჯაჭვშია ჩართული, მაშინ გამორიცხულია მისი თავისუფალი ხასიათი. თუ ნება მიზეზითაა განპირობებული, მაშინ მის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება (არჩევანი) იძულებითია და იგი შეუძლებელია იყოს თავისუფალი.

მიზეზობრივი დეტერმინიზმი, რომელიც აღიარებს მიზეზობრიობის უნივერსალიზაციას, კატეგორიულად უარყოფს თავისუფლების არსებობას. ყოველ მოვლენას მიზეზი აქვს. უმიზეზო მოვლენა არ არსებობს. ადამიანი და მისი ნებაც ბუნების ერთ-ერთი მოვლენაა, რომელიც ჩართულია მიზეზობრივ ჯაჭვში. ისიც მკაცრად ექვემდებარება მიზეზობრიობის პრინციპს. ადამიანი, რომ ნების საფუძველზე გადაწყვეტილებას იღებს, ამას თავისი მიზეზი აქვს, ამიტომ იგი ცალსახადაა განსაზღვრული. მას არ შეეძლო სხვა გადაწყვეტილება მიეღო, რადგან ამას გამორიცხავდა ის მიზეზი, რომელმაც იგი განაპირობა. ადამიანმა არ უკვანი კი გააკეთა, მაგრამ იძულებით და არა უმიზეზოდ. ნების თავისუფლება არ არსებობს, რადგან იგი გულისხმობს არჩევანს, რომელსაც მიზეზი არა აქვს. ასეთი რამ კი შეუძლებელია მიზეზობრივ ჯაჭვში.

მიზეზობრივი დეტერმინიზმის წარმომადგენელია სპინოზა (1632-

1677). იგი განასხვავებს თავისუფლების სამ ცნებას: 1) **თავისუფლება, როგორც შინაგანი აუცილებლობა.** იგი ახასიათებს ისეთ საგანს, რომელიც თვითმიზეზის მქონეა. მისი მიზეზია არა მის გარეთ, არამედ თვით მასში. ასეთია სუბსტანცია, რომელიც არის ღმერთი. იგი თავისუფალია, რადგან თვითონაა თავისი მიზეზი, მაგრამ ექვემდებარება აუცილებლობას. მას არ შეუძლია თავისი ნებით და სურვილით მოქმედება. ღმერთს არ ახასიათებს თვითნებობა, ე. ი. უმიზეზობა. ისიც მკაცრად დეტერმინირებულია, მაგრამ არა გარეგანი, არამედ შინაგანი მიზეზობრიობით. თვითმიზეზი განსაზღვრავს შინაგან აუცილებლობას. სწორედ ესაა ღმერთის თავისუფლება.

2) **თავისუფლება როგორც უმიზეზო მოვლენა.** ეს არის ნების თავისუფლება, რომელიც თვითნებურად, ე. ი. უმიზეზოდ ლებულობს გადაწყვეტილებას და ახდენს არჩევანს. ამგვარი თავისუფლება არ არსებობს, რადგან ენინააღმდეგება მიზეზობრიობის პრინციპს. იგი ილუზიაა, მოჩვენებაა, რომელიც ემყარება მიზეზების უცოდინარობას. ადამიანს უჩვენება, რომ მან თვითნებურად მიიღო გადაწყვეტილება, როდესაც არ იცის შესაბამისი მიზეზი, რომელმაც ცალსახად განსაზღვრა მისი არჩევანი.

3) **თავისუფლება, როგორც გონების ბატონობა ვნებებსა და აფექტებზე.** ადამიანი არაა თავისუფალი, როდესაც თავისი ვნებების და ლტოლვების მონაა. იგი თავისუფალია, როდესაც გონივრულად, ე. ი. გონების მეშვეობით იმორჩილებს და წარმართავს მათ. შეძლო თუ არა სპინოზამ თავისუფლების დაფუძნება მიზეზობრიობის ფარგლებში? ამ კითხვას უნდა გავცეს უარყოფითი პასუხი. ჯერ-ერთი, თავისუფლების გაგება როგორც თვითმიზეზის (შინაგანი აუცილებლობის) არამართებელია. თვითმიზეზის ცნება ლოგიკური წინააღმდეგობის შემცველია. მიზეზი ყოველთვის გარეგანია შედეგის მიმართ. არ არსებობს მოვლენა, რომელიც თავისი თავის მიზეზია. მისი მიზეზი ყოველთვის გარეთაა. თავისუფლება გულისხმობს შინაგან აუცილებლობას, მაგრამ არ არის მისი იგივეობრივი. შინაგანი აუცილებლობა თავისუფლება არაა. მეორე, თავისუფლება არ არის გონების ბატონობა აფექტებზე. ვნებების მოთოკვა და მათი გონივრული მართვა ჯერ კიდევ არ ნიშნავს თავისუფლებას. ეს მისი აუცილებელი, მაგრამ არასაკმარისი პირობაა.

მიზეზობრივი დეტერმინიზმი, რომელიც მიზეზობრიობის უნივერსალიზაციას ახდენს, პრინციპულად ვერ გაამართლებს თავისუფლებას. მიზეზობრივი ჯაჭვის ფარგლებში თავისუფლების არსებობა გამორიცხულია. მიზეზობრიობა ან თავისუფლება — ასეთია დილემა. იგი ნათლად გააცნობიერა კანტმა, რომელმაც ჩამოაყალიბა შემდეგი ანტინომიის (წინააღმდეგობის) ხასიათი: ბუნების მოვლენათა სფეროში, სადაც

ბატონობს მიზეზობრიობა, არის აუცილებლობა და არა თავისუფლება. თავისუფლება შესაძლებელია იმ სფეროში, სადაც არ მოქმედებს მიზეზობრიობა. ასეთი კი არის არა მოვლენათა, არამედ თავისთავად ნიკუების სფერო.

ამგვარად, თავისუფლება არ არის მიზეზობრივად დეტერმინირებული. ხომ არ ნიშნავს ეს იმას, რომ იგი საერთოდ არადეტერმინირებულია? არა, არ ნიშნავს. თავისუფლება განპირობებულია, რომლის თავისებურება ისაა, რომ მას აქვს მოტივაციის ხასიათი. ნება ავტონომიურია, დამოუკიდებელია მიზეზისაგან, მაგრამ მოტივირებულია. ადამიანი ღებულობს გადანყვეტილებას და ახდენს არჩევანს იმის საფუძველზე, რომ აცნობიერებს ალტერნატივებს და ითვალისწინებს მოსალოდნელ შედეგებს. იგი მიმართავს ვარიანტების გათვლას, რომელთაგან ერთ-ერთს აძლევს უპირატესობას. მან არჩევანი გააკეთა სათანადო არგუმენტირების ანუ მოტივირების შემდეგ. ამდენად ადამიანის მიერ მიღებული გადანყვეტილება მოტივირებულია და არა მიზეზობრივად დეტერმინირებული.

თავისუფლების რაციონალიზაცია და ირაციონალიზაცია. რაციონალიზმი თავისუფლებას ამართლებს გონების, ხოლო ირაციონალიზმი — გონების მიღმურ სფეროში. პირველს თავისუფლება ესმის ცოდნის, ხოლო მეორეს — რწმენის ფუნქციად. აქედან მომდინარეობს თავისუფლების ორგვარი — რაციონალისტური და ირაციონალისტური დაფუძნება. მათ შორის განსხვავება ვაჩვენოთ ჰეგელის და კირკეგორის შეხედულებათა დაპირისპირების საფუძველზე.

ჰეგელი რაციონალისტია, რომლის თანახმად სინამდვილე აბსოლიტური გონის განხორციელებაა. გონება წარმართავს ისტორიას და არა შემთხვევითობა. ისტორიული პროცესების ზედაპირზე ისე მოჩანს თითქოს აქ ქაოსია და ბატონობს თვითნებობა. თითქოს ადამიანები ახორციელებენ თავიანთ მიზნებს, ვნებებსა და ლტოლევებს. მაგრამ ეს ილუზია და მოჩვენებაა, რადგან სინამდვილეში ყველაფერი პირიქითაა. ისტორია მკაცრად დეტერმინირებულია აბსოლუტური გონის მიერ. იგი ადამიანებს აკეთებინებს იმას, რაც მას უნდა. ისინი ახორციელებენ არა თავიანთ, არამედ აბსოლუტური გონის მიზნებს. ისტორია კანონზომიერი პროცესია, სადაც ყველაფერი აუცილებლობითაა განპირობებული და მას განსაზღვრავს აბსოლუტური გონის მიზანი, სრულად მოახდინოს თავისი თავის რეალიზაცია.

არის თუ არა ადამიანი თავისუფალი? იგი აბსოლუტური გონის რეალიზაციას ახდენს. ადამიანები ერთმანეთს ებრძვიან, ცდილობენ თავიანთი ვნებები დაიკმაყოფილონ, ილტვიან ძალაუფლების მოსაპოვებლად, თვითნებობენ და ძალმომრეობენ. მაგრამ ინტერესთა ამ

შეჯახებასა და დაუნდობელ ჭიდილში აბსოლუტური გონი თავის მიზანს ახორციელებს. ეს ობიექტური აუცილებლობაა, რომელსაც ვერც ერთი ადამიანი, თუნდაც გამოჩენილი, გმირი თავს ვერ დააღწევს. ამ უკანასკნელის უპირატესობა ისაა, რომ იგი ყველაზე უკეთ აცნობიერებს ისტორიულ აუცილებლობას და შეგნებულად იბრძვის მისი რეალიზაციისათვის. მაშასადამე, თავისუფლება არის აუცილებლობის გაცნობიერება. იგი აუცილებლობაა, ოღონდ გაცნობიერებული, შემეცნებული. ადამიანი თავისუფალია, როდესაც მოქმედებს ცნობიერად, ხოლო არ არის თავისუფალი, როდესაც მოქმედებს ბრმად, ცოდნის გარეშე. გონებაა ის იარაღი, რომლის მეშვეობით ადამიანს შეუძლია ეზიაროს თავისუფლებას. თავისუფლების ძირი ცოდნაა — ასეთია რაციონალიზმის არსი.

დანიელი ფილოსოფოსი კირკეგორი დაუპირისპირდა ჰეგელის რაციონალიზმს. იგი ირაციონალისტია. მისი ამოსავალია ინდივიდი, პიროვნება, რომელიც ერთეულია და განუყოფელი. მისი მოქმედების საფუძველი არ შეიძლება იყოს გონება, რადგან იგი ზოგადია და უნივერსალური. არჩევანი, რომელსაც პიროვნება აკეთებს ინდივიდუალურია, რომელსაც ვერ დააფუძნებს ზოგადი მოსაზრებები. ცოდნა ყოველთვის ზოგადია, ამიტომ იგი არ შეიძლება იყოს თავისუფლების საფუძველი. გონება თავისუფლების შველელია — ასკვნის კირკეგორი. თავისუფლების ძირი რწმენაა, რადგან იგი ინდივიდუალური აქტია. ყოველ ადამიანი თვითონ, სხვებისაგან დამოუკიდებლად, ღებულობს გადანყვეტილებას. ვერავინ სხვა მას ამაში ვერ დაეხმარება. ერთადერთი, რაც ამ აქტს განსაზღვრავს, ეს მისი რწმენაა.

თავისუფლების, როგორც რაციონალისტური, ისე ირაციონალისტური დაფუძნება ცალმხრივია. იგი არც მხოლოდ ცოდნის და არც მხოლოდ რწმენის ფუნქციაა. ორივე მონაწილეობს მის არსებობასა და ფუნქციონებაში. ალტერნატივის გაცნობიერება მხოლოდ ცოდნის მეშვეობითაა შესაძლებელი. აუცილებლობის შემეცნება გონების ფუნქციაა. ეს აქტი თავისუფლების აუცილებელი, მაგრამ არასაკმარისი პირობაა. ამისათვის საჭიროა მეორე აქტი, ის რომ აუცილებლობა გადაიქცეს ჩემს საკუთარ მოთხოვნილებად, ჩემს მონოდებად, რომლის გარეშე სიცოცხლე და არსებობა მე ველარ წარმომიდგენია. ამის მიღწევა ცოდნის მეშვეობით შეუძლებელია. მისი საფუძველი მხოლოდ რწმენაა.

ამგვარად, როგორც ცოდნა, ისე რწმენა თავისუფლების აუცილებელი შემადგენელი მომენტებია.

ფატალიზმი და ვოლუნტარიზმი. ფატალიზმი და ვოლუნტარიზმი არის თეორიები, რომლებიც ერთმანეთის საპირისპიროდ წყვეტენ ნების

თავისუფლების პრობლემას. ფატალიზმი აღიარებს გარდაუვალობას, რომელიც გამორიცხავს შემთხვევითობას. ცხადია, რომ ამგვარ სამყაროში თავისუფლების გამართლება შეუძლებელია. იქ, სადაც არ არსებობს შემთხვევითობა და შესაძლებლობა, ე.ი. ალტერნატივები, თავისუფლებაც მოკლებულია ობიექტურ საფუძველს. რაც არ უნდა არჩევანი გააკეთოს ადამიანი, რაც არ უნდა მოიმოქმედოს მან, იგი გარდაუვალობას მინც ვერ შეცვლის. გარდაუვალობა და თავისუფლება ურთიერთ გამომრიცხველი ფენომენებია. ფატალიზმი აღიარებს პირველს და, ბუნებრივია, უარყოფს მეორეს.

ფატალიზმი თავდაპირველად წარმოიშვა, როგორც ბედისწერის თეორია. იგი მიიჩნევდა, რომ ბედისწერა არის ის ძალა, რომელიც განსაზღვრავს სამყაროში არსებულ მკაცრ აუცილებლობას ანუ გარდაუვალობას. მაგრამ შემდგომ ფილოსოფიის ისტორიაში ამ თეორიის შინაარსი გაფართოვდა და იგი გავრცელდა ისეთ მოძღვრებებზე, რომლებიც საერთოდ არ აღიარებდნენ ბედისწერის არსებობას. მაგალითად, მიზეზობრივი დეტერმინიზმი ფატალიზმია, თუმცა იგი უარყოფს ბედისწერას. რა საერთო აქვს ბედისწერის თეორიას და მიზეზობრივ დეტერმინიზმს? ის, რომ ორივე აღიარებს გარდაუვალობის არსებობას სამყაროში, თუმცა განსხვავებულად ხსნიან ამ გარდაუვალობის საფუძველს. პირველი მას ხსნის ბედისწერის, ხოლო მეორე — მიზეზობრივი ჯაჭვის მეშვეობით.

აღნიშნულის გამო მიზანშეწონილია ფატალიზმის ძირითად პრინციპად მივიჩნიოთ გარდაუვალობის დაფუძნება და არა ბედისწერის აღიარება. ყოველი თეორია, რომელიც მიიჩნევს, რომ სამყაროში გარდაუვალობა ბატონობს, ფატალისტურია, მნიშვნელობა არა აქვს, ამ გარდაუვალობის საფუძველად მიიღებს ბედისწერას, მიზეზობრიობას, აბსოლიტურ გონს თუ სხვას.

როგორი დამოკიდებულებაა ფატალიზმსა და დეტერმინიზმს შორის? ფატალიზმი უსათუოდ დეტერმინიზმია, მაგრამ პირიქით არ არის სავალდებულო. დეტერმინიზმი შეიძლება არ იყოს ფატალისტური, მაგალითად, სტატისტიკური დეტერმინიზმი.

ფატალიზმის საპირისპირო თეორიაა ვოლუნტარიზმი (ლათ. სიტყვიდან ვოლუნტას, რაც ნიშნავს ნებას). იგი უარყოფს გარდაუვალობას. მას მიაჩნია, რომ სამყარო შემთხვევითობათა ქაოსია, რის გამოც ყველაფერი შესაძლებელია. არ არსებობს ობიექტური კანონზომიერება, რომელიც განსაზღვრავდა მოვლენის მოხდენის აუცილებლობას. იგი ხდება შემთხვევით, რადგან არ არსებობს მიზეზი, რომელიც მას გამოიწვევდა აუცილებლობით.

ანალოგიური მდგომარეობაა ისტორიაშიც. არც აქ არსებობს ობიექ-

ტური კანონზომიერება. ყველაფერი შემთხვევითია და შესაძლებელი. რა შეუძლია მოიმოქმედოს ადამიანმა? რისი გაკეთება ძალუძს მას? იგი არ არის შებოჭილი, შეზღუდული რაიმე აუცილებლობით. მას ახასიათებს ნების თავისუფლება, რომელიც არ არის დეტერმინირებული. ადამიანი აკეთებს არჩევანს, რომელიც მთლიანად მასზეა დამოკიდებული. მას შეუძლია განახორციელოს თავისი გადაწყვეტილება, თუ აქტიურად და ენერგიულად იბრძოლებს მისთვის. ეს უკვე დამოკიდებულია ადამიანის ნებაზე, რამდენად ძლიერი და მტკიცეა იგი. საქმე ისაა, რომ ყოველთვის არსებობს ალტერნატიული არჩევანის შესაძლებლობა, რომლისთვისაც იბრძვიან სხვა ადამიანები. მათაც აქვთ ნება და აქტიურობენ, რათა განახორციელონ თავიანთი მიზნები და მისწრაფებები. ისტორია არის განსხვავებული ნებისა და ვნებების მქონე ადამიანთა ჭიდილი. გაიმარჯვებს ის, ვისაც აქვს ძლიერი ნება. იგი განსაზღვრავს ისტორიის მსვლელობას. მოხდება თუ არა რაიმე ეს განპირობებულია არა ობიექტური აუცილებლობით, არამედ ადამიანის ნებით, მისი სიმტკიცით და სიძლიერით.

ვოლუნტარიზმის ერთ-ერთი წარმომადგენელია გერმანელი ფილოსოფოსი ნიცშე (1844-1900). მისი მსოფლმხედველობის ამოსავალი „სიცოცხლის ფილოსოფიაა“. იგი სამყაროს განიხილავს სიცოცხლის კანონზომიერების მიხედვით. რა არის მისი ძირითადი თავისებურება? ეს არის ბრძოლა არსებობისათვის. იგი დაუნდობელი და შეურიგებელია. იმარჯვებს ის, ვინც ძლიერია, ხოლო სუსტი მარცხდება. ყოველი ცოცხალი ისწრაფვის ბატონობისაკენ, რაც შეიძლება მეტი ძალა მოიპოვოს და სივრცე დაიპყროს. ამას ნიცშე უწოდებს ძალაუფლების ნებას. იგი ახასიათებს არა მარტო ადამიანს, არამედ ცოცხალის ყოველ სახეობას. ყოველი ხე ისწრაფვის მზისკენ, რათა დაჩრდილოს სხვა ხეები. ყოველი ცხოველი ცდილობს მოიპოვოს ლიდერობა. ადამიანი იბრძვის, რათა დაიმორჩილოს სხვები და იბატონოს მათზე.

ძალაუფლებისთვის ბრძოლა სასტიკი და დაუნდობელია — გადარჩება ძლიერი და მოიპობა სუსტი. სიცოცხლის განვითარება და ფუნქციონება მოითხოვს ძალას, ენერგიას, ჯანმრთელობას და სიჯანსაღეს. როგორ უნდა მოვეპყრათ სუსტებსა და ავადმყოფებს? მათ, რომ დავეხმაროთ, ეს გამოიწვევდა სუსტების და ავადმყოფების გამრავლებას, რაც ეწინააღმდეგება სიცოცხლის განვითარებას. თუ გვინდა, რომ სიცოცხლე გავაძლიეროთ და დავამკვიდროთ, მაშინ ყოველი, რაც ხელს უშლის კი არ უნდა გავამრავლოთ, არამედ მოვსპოთ და გავანადგუროთ. სუსტები და უსუსურნი, ავადმყოფები და მახინჯები უნდა მოიხსნონ — ასეთია ჩემი კაცთმოყვარეობის პირველი მცნება, ასკვნის ნიცშე. დაცემული კი არ უნდა წამოაყენო, არამედ ჩაწინდო —

მოგვიწოდებს იგი.

კი, მაგრამ ეს ხომ ამორალურია, არაზნებობრივია — იცით, პავს ალშვოთებულნი მკითხველი? რა არის მორალი? — სვამს კითხვას ნიცშე. იგი ნორმების და მცნებების ერთობლიობაა, რომელიც მოგვიწოდებს დავებმაროთ სუსტს, არ დაეზაროთ იგი და დავიცვათ ძალმომრეობისაგან. მორალი სჭირდება სუსტს და არა ძლიერს. იგი გამოიგონეს სუსტმა ადამიანებმა, რადგან მათ არ შეუძლიათ საკუთარი თავის დაცვა და მოუწოდებენ სხვებს, რომ დაიცვან ისინი. ძლიერ ადამიანებს მორალი არ სჭირდება. ისინი თვითონ დაიცავენ თავიანთ თავს. რა არის კარგი და რა არის ცუდი? — კითხულობს ნიცშე და პასუხობს: კარგია ის, რაც სიძლიერეს, ხოლო ცუდია — რაც სისუსტეს უწყობს ხელს.

ნიცშე სასტიკად აკრიტიკებს ქრისტიანობას და მის მორალს. ეს არის სიყვარულზე დაფუძნებული რელიგია. იგი მოითხოვს დაერდომილთა და დარაგრულთა სიყვარულს, მათ თანაგრძნობას და დახმარებას, შეწყნარებას და პატიებას. ყოველივე ეს სიცოცხლის დამკვიდრებას უშლის ხელს, ამიტომ ერთხელ და სამუდამოდ უნდა უარყვით. იგი. ქრისტიანული მორალი ადამიანის გადაგვარების და დაცემის მაჩვენებელია. უნდა მოხდეს ღირებულებათა გადაფასება. მოშავლის ადამიანი უნდა იყოს ზეკაცი, რომელიც იქნება სიკეთისა და ბოროტების მიღმა. იგი დაემორჩილება არა საზოგადოებაში დადგენილ ზნეობრივ ნორმებს და მცნებებს, არამედ იმოქმედებს თავისი ნებისა და სურვილის მიხედვით. მისთვის ყველაფერი ნებადართული და დასაშვებია. არაფერი აკრძალული არ არის, რაც ხელს უწყობს სიცოცხლის დამკვიდრებასა და გაძლიერებას.

ახლა შევაფასოთ ფატალიზმი და ვოლუნტარიზმი. ფატალიზმი თვლის, რომ ადამიანი გარდაუვალობის მონაა. მას არაფრის შეცვლა არ შეუძლია. მან რაც არ უნდა მოიმოქმედოს, მოსახდენი მაინც მოხდება. ადამიანის ბედი მთლიანად განსაზღვრულია გარეგანი ძალების მიერ. იგი მის ხელთ არაა. ვოლუნტარიზმი უარყოფს გარდაუვალობას, რადგან ყველაფერი შემთხვევით ხდება. ადამიანს ახასიათებს ნების თავისუფლება, რომელიც მას საშუალებას აძლევს თვითონ განსაზღვროს თავისი ბედი. იგი არ არის დეტერმინირებული ობიექტური კანონზომიერებით. ადამიანი ცხოვრობს შესაძლებლობათა სამყაროში. თუ რას აირჩევს და განახორციელებს იგი, ეს მასზე დამოკიდებულია. არავითარი ნორმები და კანონები არ ზღუდავენ მას. ერთადერთი, რასაც იგი ემყარება, ეს მისი ნებაა. მისთვის არაფერია აკრძალული. ყველაფერი ნებადართული და დასაშვებია.

როგორც ფატალიზმი, ისე ვოლუნტარიზმი ცალმხრივი თეორიაა. ადამიანი არც გარდაუვალობის მონაა, მაგრამ არც აბსოლუტურად თავ-

ისუფალი. მას ახასიათებს შეფარდებითი თავისუფლება. იგი თავისუფალია, მაგრამ ობიექტური კანონზომიერების ფარგლებში. მას ყველაფერი არ ძალუძს, არც ყველაფერია ნებადართული და დასაშვები.

პოლიტიკა, სამართალი და ზნეობა

ადამიანი ცხოვრობს და მოღვაწეობს სხვა ადამიანებთან ერთად. ისინი ქმნიან ერთიანი თანაცხოვრების და თანამოქმედების სპეციფიკურ ფორმას — საზოგადოებას. ცხოველებიც კოლექტიურად არსებობენ. მათ შორის მყარდება ურთიერთობები და კავშირები. მაგრამ ისინი ბუნების ფარგლებში არსებობენ და მისგან განსხვავებულ რაიმე ახალს არ ქმნიან. მათ ახასიათებთ ჯოგური ყოფიერება. არსებობს ცხოველთა ჯოგი და არა საზოგადოება.

საზოგადოება ადამიანური ყოფიერების სპეციფიკური ფორმაა. იგი არის ადამიანთა კოლექტიური საქმიანობით შექმნილ ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, სოციალურ და სულიერ ურთიერთობათა ერთობლიობა. ამგვარ კავშირებს ცხოველები ერთმანეთთან არ ამყარებენ. მათ შორის ურთიერთობები ბიოლოგიური ხასიათისაა და მთლიანად აიხსნება სიცოცხლისათვის დამახასიათებელი ზოგადი კანონზომიერებით.

საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ჩამოყალიბებაში მონაწილეობდნენ ბუნებრივი, მათ შორის, გეოგრაფიული და ბიოლოგიური ფაქტორები. საზოგადოება ყალიბდება სივრცის, კერძოდ, დედამიწის რომელიღაც არეალში. მას ქმნიან ადამიანები, რომლებიც ბუნების ნიალიდან გამოვიდნენ. ადამიანი, როგორც ბუნების შვილი, მხოლოდ ბუნებრივ გარემოსთან ურთიერთობაში ქმნის ახალ სამყაროს — საზოგადოებას. იგი განიცდის ბუნებრივი ფაქტორების არა მარტო ზეგავლენას, არამედ აქტიურ მონაწილეობას. მაგრამ განმსაზღვრელ როლს საზოგადოების ფორმირებაში ასრულებს ადამიანის გონი. საზოგადოება, როგორც კულტურის ძირითადი ფორმა, ადამიანის გონის შემოქმედებაა. ცხოველი ამ უნარს მოკლებულია, ამიტომ იგი არ ქმნის და პრინციპულად ვერ შექმნის მას.

საზოგადოების ფორმებისა და განვითარების პროცესში მონაწილეობენ ცალკეული ადამიანები (ინდივიდები) და მათგან წარმოქმნილი გაერთიანებები (კოლექტივები). ინდივიდებს განსხვავებული უნარები და შესაძლებლობები, მოთხოვნილებები და ინტერესები, მიზნები და მისწრაფებები აქვთ. ეს განსხვავებულობა წარმოშობს მათ შორის ურთიერთობათა მოგვარების აუცილებლობას. საქმე ისაა, რომ უნდა მოხდეს ინდივიდუალური ინტერესების და მიზნების შეთანხმება, რათა

კოლექტიური საქმიანობით მიღწეულ იქნეს საერთო შედეგი. წინააღმდეგ შემთხვევაში მათი დაპირისპირება და შეუთანხმებლობა მიგვიყვანს კონფლიქტამდე და შეჯახებამდე, რაც წარმოშობს ქაოსს. ეს უკანასკნელი კი საზოგადოებას დაშლით ემუქრება. მას არ შეუძლია ქაოსის პირობებში არსებობა და ფუნქციონირება.

საზოგადოება ადამიანთა კოლექტიური საქმიანობის შედეგია. მისი არსებობა შეუთავსებელია ქაოსთან, უწესრიგობასთან. ყოველი გაერთიანება აუცილებლობით მოითხოვს წესრიგს, ორგანიზაციას. ჯოჯოხეთისებური ორგანიზაციაა, მაგრამ ცხოველები ერთმანეთთან ურთიერთობას ამყარებენ ბუნებრივად, ინსტიქტების საფუძველზე. ამისთვის მათ არ სჭირდებათ საგანგებო, დამატებითი ღონისძიებების მიღება. საზოგადოება მოკლებულია ამ „ფუფუნებას“, რადგან იგი შექმნა არა ბუნებამ, არამედ ადამიანმა. ამ უკანასკნელმა თვითონ უნდა იზრუნოს იმისთვის, რომ არ მოხდეს დესტრუქცია, დაშლა. ამ მიზნით ადამიანი აყალიბებს ურთიერთობათა მთელ სისტემას, რომლის მეშვეობით ცდილობს დაამყაროს წესრიგი და თავიდან აიცილოს ქაოსი. აღნიშნული სისტემის შემადგენელი ელემენტებია პოლიტიკა, სამართალი და ზნეობა. დავახასიათოდ თითოეული მათგანი ცალ-ცალკე, რათა შემდგომ გავარკვიოთ მათი ურთიერთმიმართება.

პოლიტიკა. პოლიტიკა მოიცავს ადამიანის საქმიანობის სპეციფიკურ სფეროს, რომლის წარმოშობა და ფუნქციონირება დაკავშირებულია სახელმწიფოსთან. თვით სახელმწიფო პოლიტიკა წარმოსდგება ბერძნული სიტყვიდან „პოლის“, რაც ნიშნავს სახელმწიფოს. ძველ საბერძნეთში არსებობდა ქალაქ-სახელმწიფოები (პოლისები), რომლებიც ისაზღვრებოდნენ რომელიმე ქალაქით და მის ახლომდებარე შემოგარენით. არისტოტელემ მათ ანალიზს მიუძღვნა საგანგებო ნაშრომი სათაურით „პოლიტიკა“, რომლის შემდეგ იგი დამკვიდრდა როგორც შესაბამისი დარგის აღმნიშვნელი ტერმინი.

პოლიტიკა სახელმწიფოს ფუნქციაა. ამიტომ უპირველეს ყოვლისა საჭიროა გავარკვიოთ თვით სახელმწიფოს არსი. რა არის სახელმწიფო?

სახელმწიფო არის პოლიტიკური ორგანიზაცია, რომელიც საზოგადოების მართვას ახორციელებს ძალისმიერი მეთოდების გამოყენებით. იგი ქმნის ხელისუფლებას. ეს უკანასკნელი არის საგანგებოდ შექმნილ დანესებულებათა და ორგანიზაციათა ერთობლიობა, რომლის დანიშნულებაც სახელმწიფო ძალაუფლების განხორციელებაა. ამ მიზნით იქმნება პარლამენტი, მთავრობა თავისი უწყებებით, სამართალდამცავი ორგანოები, ჯარი და ა. შ. ხელისუფლებას არ ახორციელებს ხალხი, რადგან იგი არ არის მისი ფუნქცია.

სახელმწიფოს წარმოშობა შრომის საზოგადოებრივი დაწინაურების შედეგია. საზოგადოებაში ადამიანები სხვადასხვა სახის სამუშაოს ასრულებენ. ერთნი — სამეურნეო, მეორენი — სოციალურ, მესამენი — კულტურულ და ა. შ. საქმიანობას ეწევიან. თვით ყოველი სფეროს შიგნით არსებობს უამრავი სახეები, მაგალითად, სამეურნეო საქმიანობის შიგნით გამოიყოფა მინათმოქმედება, ხელოსნობა, მრეწველობა და ა. შ. მათაც თავის მხრივ თავისი ქვესახეები აქვთ და ა. შ. საქმიანობის ყოველი სახე ადამიანისაგან მოითხოვს შესაბამის ნიჭსა და უნარს, სათანადო ცოდნას და გამოცდილებას. ეს კი უკვე დაკავშირებულია სპეციალიზაციასა და პროფესიონალიზმთან. აუცილებელი ხდება სპეციალისტებისა და პროფესიონალების სოციალური ფენის ჩამოყალიბება, როგორც იმოღვანებენ საზოგადოებრივი საქმიანობის ერთ რომელიმე სფეროში. ისინი საგანგებოდ დახელოვნებულნი, დაოსტატებულნი არიან მოცემულ სპეციალობაში, რომლის წყალობით ეფექტურად და წარმატებით ემსახურებიან თავიანთ საქმეს. გლეხმა მინა უნდა დაამუშავოს, მუშამ ქარხანაში იმუშავოს, მწერალმა ნიგნი წეროს, სტუდენტმა ისწავლოს, ექიმმა ავადმყოფს უმკურნალოს და სხვა. ერთი სიტყვით, ყველამ თავისი საქმე უნდა აკეთოს. ამას მოითხოვს შრომის საზოგადოებრივი დანიშნულება. სხვაგვარად საზოგადოებრივი პროგრესი შეუძლებელი გახდებოდა. წარმოვიდგინოთ რა მოხდებოდა, რომ გლეხმა ნიგნის წერა, მწერალმა მინის დამუშავება, ექიმმა ქარხანაში მუშაობა და მუშამ ავადმყოფის მკურნალობა დაიწყოს. ამას მოყვებოდა პროფესიონალიზმის გაქრობა, რაც უსათუოდ შეაფერხებდა საზოგადოების წინსვლას.

სახელმწიფოს წარმოშობამ გამოიწვია ახალი ტიპის საქმიანობა — პოლიტიკური მოღვაწეობა. იგი მოიცავს სახელმწიფო ძალაუფლების განხორციელებასთან დაკავშირებულ, ანუ მისი მოპოვების, შენარჩუნების და აღსრულების ურთიერთობათა სფეროს. გაჩნდა ახალი სოციალური ფენა, რომელიც მოცემულ სფეროში დასაქმებულ ადამიანებს აერთიანებს. ისინი არიან პროფესიონალები, რომელთა დანიშნულებაცაა ხელისუფლების განხორციელება ან მოპოვება. პირობითად მათ შეიძლება ვუწოდოთ პოლიტიკოსები. ისევე, როგორც ექიმის ფუნქციაა ავადმყოფის მკურნალობა, პოლიტიკოსის მოვალეობაცაა სახელმწიფო ძალაუფლების რეალიზაცია. როგორც მკურნალობა ისე პოლიტიკოსობა პროფესიაა. ერთიც და მეორეც მოითხოვს შესაბამის პროფესიულ ნიჭს და უნარს, ცოდნას და გამოცდილებას. ამგვარად, სახელმწიფო საზოგადოების მართვის განსაკუთრებული ფორმაა. იგი გამოყოფილია ხალხისაგან, რადგან არ არის მისი თვითმმართველობის ფორმა. იქ, სადაც ხალხი ახორციელებს მართვას, სახელმწიფო არ

არსებობს. მისი წარმოშობა მეტყველებს იმაზე, რომ ხალხის თვითმმართველობა ძალას კარგავს. ხელისუფლებას ახორციელებს არა ხალხი, არამედ პროფესიონალების — პოლიტიკოსების სოციალური ფენა.

რამ განაპირობა სახელმწიფოს წარმოშობა? სახელმწიფო არ არის ადამიანთა გაერთიანების თავდაპირველი ფორმა. იგი მხოლოდ საზოგადოების განვითარების გარკვეულ ეტაპზე წარმოიშვა. ადამიანთა გაერთიანების უპირველესი ფორმაა — გვარი. რამოდენიმე გვარის გაერთიანება ქმნის ტომს. მათი ერთიანობა ემყარება სისხლით ნათესაობას. გვარტომობრივი გაერთიანების ბაზაზე ყალიბდება საზოგადოების უძველესი ფორმა — თემი. იგი ემყარება საერთო საკუთრებას და მისი წევრების უფლებათა თანასწორობას. თემი ხალხის თვითმმართველობის ფორმაა, სადაც ყველა საკითხი წყდება და ხორციელდება თვით მის მიერ. აქ არ არის შექმნილი მმართველობის საგანგებო ორგანოები. სათემო კრება კენჭისყრით წყვეტს ყველა სადავო და საჭირობო საკითხს. მართვა ემყარება არა საგანგებოდ დადაგენილ ნორმებსა და აქტებს, არამედ ტრადიციებსა და ადათ-წესებს.

სასაქონლო წარმოების განვითარებამ გამოიწვია ნატურალური მეურნეობის და თემური კარჩაკეტილობის რღვევა. ამას შედეგად მოყვა თემების დაშლა და ურთიერთობების აღრევა. გაჩნდა კერძო საკუთრება, კონომიკური და სოციალური უთანასწორობა. წარმოიშვა ადამიანთა გაერთიანების ახალი ტიპი, რომელიც უკვე აღარ ემყარება სისხლით ნათესაობას. მისი მართვა შეუძლებელია ადათ-წესებისა და ტრადიციების საფუძველზე. ხალხის თვითმმართველობამ ამონურა თავისი შესაძლებლობები. საჭირო გახდა საგანგებო ორგანოების შექმნა, რომლებიც განახორციელებდნენ საზოგადოების მართვას. თანდათანობით ჩამოყალიბდა ხელისუფლება, როგორც მმართველობის ორგანიზაციის გარკვეული ფორმა. ეს მოასწავებდა სახელმწიფოს წარმოშობას მთელი თავისი ატრიბუტებით.

ხელისუფლებას აქვს სამი ფუნქცია — საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო. მან უნდა გამოსცეს კანონები, რომლებიც სავალდებულოა მისი ქვეშევრდომებისათვის. უნდა აღასრულოს ისინი და განახორციელოს მართლმსაჯულება. სახელმწიფოს ძირითადი მიზანია დაცვა თავისი ქვეყნის ინტერესები. იგი ხორციელდება როგორც საშინაო, ისე საგარეო მიმართულებით. ხელისუფლების საქმიანობის შეფასება ხდება იმის მიხედვით, თუ როგორ უზრუნველყოფს იგი ქვეყნის ინტერესების დაცვას.

ახლა შეგვიძლია განვსაზღვროთ პოლიტიკა. იგი იხმარება ორი — გადატანითი და პირდაპირი მნიშვნელობით. პირველი გულისხმობს ადამიანის საქმიანობის წესს ნებისმიერ სფეროში. მაგალითად, შეგვიძლია

ვილაპარაკოთ ცოლის პოლიტიკაზე ქმრის მიმართ, როდესაც ჭკვიანი ცოლი ცდილობს მართოს ქმარი, რომელიც გაურბის საოჯახო საქმეებში მონაწილეობას. პირდაპირი მნიშვნელობით იგი იხმარება მხოლოდ სახელმწიფოსთან მიმართებით. ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ისინი ერთმანეთს ემთხვევა. სახელმწიფო პოლიტიკური სისტემის ბირთვია, მაგრამ არ ამონურავს მას. იგი მოიცავს აგრეთვე სხვა ორგანიზაციებსა და დაწესებულებებს. ეს დამოკიდებულია იმაზე, მონაწილეობენ თუ არა ისინი სახელმწიფო ძალაუფლების განხორციელებაში. მაგალითად, თუ პარტია ახორციელებს მას ან მიზნად ისახავს მის მოპოვებას, მაშინ იგი პოლიტიკური ორგანიზაციაა. ეკლესია შუა საუკუნეებში იყო პოლიტიკური დაწესებულება, რადგან უშუალოდ მონაწილეობდა სახელმწიფოს მართვაში. დღეს იგი ცივილიზებულ ქვეყანაში აღარაა პოლიტიკური ორგანიზაცია, რადგან ჩამოშორებულია სახელმწიფო მართვის საქმეს.

ამგვარად, პოლიტიკური სისტემა მოიცავს იმ ორგანიზაციათა და დაწესებულებათა ერთობლიობას, რომელიც უშუალოდ ან გაშუალებით მონაწილეობს სახელმწიფო ძალაუფლების განხორციელებაში, ე.ი. — ხელისუფლებაში ან ოპოზიციაში პოლიტიკა იმ ურთიერთობათა სფეროა, რომელიც უკავშირდება სახელმწიფო ძალაუფლების მოპოვებას, განმტკიცებას ან აღსრულებას.

სამართალი. სამართალი არის იმ ნორმატიული კანონებისა და აქტების ერთობლიობა, რომელიც შილებული და სანქცირებულია სახელმწიფოს მიერ. იგი არეგულირებს მოქალაქეთა ქცევას, ორგანიზაციათა და დაწესებულებათა საქმიანობას.

სამართალი წარმოიშვა სახელმწიფოსთან ერთად. ამ უკანასკნელს არ შეუძლია საზოგადოების მართვა ადათ-წესებისა და ტრადიციების საფუძველზე. ამ მიზნით იგი საგანგებოდ გამოსცემს სათანადო კანონებსა და აქტებს, რომელთა შესრულება სავალდებულოა. სამართლის გარეშე არსებობა და ნორმალური ფუნქციონალობა სახელმწიფოს არ შეუძლია. რისთვის სჭირდება მას იგი? რას ემსახურება სამართალი?

სამართალი ემსახურება სახელმწიფოს, მოქალაქეებს. სახელმწიფო თუ არასახელმწიფო ორგანიზაციებსა და დაწესებულებებს ურთიერთობა აქვთ ერთმანეთთან. განსხვავებულია არა მარტო მათი საქმიანობის ხასიათი, არამედ ადგილიც საზოგადოებაში. საქმიანობა გულისხმობს უამრავ, ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებული ხასიათის სამუშაოს შესრულებას — ადმინისტრაციულს, ეკონომიკურს, სოციალურს, კულტურულს, ინტელექტუალურს, სამართალდაცვითს, თავდაცვითს და ა. შ. გარდა ამისა სახელმწიფოს აქვს იერარქიული სტრუქტურა. არსებობენ მაღლამდგომი და ქვემდგომი ინსტანციები. პირველი გამოსცემენ

ბრძანებებსა და განკარგულებებს, მეორენი კი ვალდებულნი არიან დაემორჩილონ მათ. სხვაგვარად საზოგადოების მართვა შეუძლებელია. ხელისუფლება შესაბამისი სტრუქტურების მეშვეობით მართავს იმათ საქმიანობას, ვინც მას ექვემდებარება ანუ მისი ქვეშევრდომია. გარდა ამისა მოქალაქეებს აქვთ პირადი ცხოვრება, ეწევიან საყოფაცხოვრებო საქმიანობას.

ყოველივე აღნიშნული ნათლად გვიჩვენებს თუ როდენ რთული და მრავალმხრივი ურთიერთობები მყარდება საზოგადოებაში. სახელმწიფომ როგორღაც უნდა მოაგვაროს ისინი, სხვაგვარად იგი მართვის ფუნქციას ვერ შეასრულებდა. მან უნდა დაამყაროს წესრიგი, რადგან უწესრიგობა და ანარქია გამორიცხავს ყოველგვარი მართვის შესაძლებლობას. იმისათვის, რომ სახელმწიფომ დაამყაროს წესრიგი, მას სჭირდება სათანადო იარაღი, ინსტრუმენტი. სწორედ ამგვარ იარაღს წარმოადგენს სამართალი. მხოლოდ მისი მეშვეობით შეუძლია სახელმწიფოს დაამყაროს წესრიგი. სამართლის საშუალებით დამყარებულ და გარანტირებულ წესრიგს ეწოდება მართლწესრიგი.

მამასადამე, სამართალი სახელმწიფოს სჭირდება მართლწესრიგის დასამყარებლად, ხოლო სამართლის დანიშნულებაა ემსახუროს მას ამ ამოცანის შესრულებაში.

წესრიგი გარკვეულ შეზღუდვებს გულისხმობს. სრული და აბსოლუტური თავისუფლების პირობებში იგი ვერ დამყარდება. თუ ყველას ყველაფრის უფლება ექნება, მაშინ ქაოსი და ანარქია გარდაუვალია. ამის გამო სახელმწიფო მოქალაქეთა უფლებებს ზღუდავს. მათ ზოგი რამ ეკრძალებათ. შესაბამისად უფლებებთან ერთად მოქალაქეებს ეკისრებათ მოვალეობები. უფლება არის ის, რაც სახელმწიფოს მიერ დაშვებულია და რისი მოთხოვნაც მოქალაქეს შეუძლია. მოვალეობა არის ის, რის შესრულებაც მოქალაქეს ეკისრება და რისი დარღვევის უფლება მას ეკრძალებათ.

ანალოგიურია ვითარება სახელმწიფო თუ საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისა და დაწესებულებების მიმართ. ამგვარად, სახელმწიფოს მიერ რაღაც ნებადართულია და რაღაც — აკრძალული. ამის დაფიქსირება და განმტკიცება ხდება სათანადო ნორმატიული აქტებით და კანონებით. მათი ერთობლიობა არის სწორედ სამართალი.

სამართალი განსაზღვრავს მოქალაქეთა უფლებებსა და მოვალეობებს: რისი გაკეთება შეუძლიათ მათ და რა ეკრძალებათ. ყოველივე ეს ყალიბდება ქვეყნის გარკვეული ნორმების სახით. რომელთა დარღვევა სისხლის სამართლის სახის დანაშაულად ითვლება და კანონით ისჯება. სახელმწიფო ქმნის შესაბამის კოდექსებს, რომლებიც კონკრეტულად განსაზღვრავენ დანაშაულის სიმძიმეს და მას უფარდებენ სასჯელის ზომას.

სამართალი იძულებას ემყარება. მისი ნორმების და აქტების დაცვა სავალდებულოა ყველასთვის. ვინც შეეცდება მათი მოთხოვნების დარღვევას, მის მიმართ გამოყენებული იქნება ძალა. იგი მიეცემა პასუხისგებაში, სათანადო გამოძიებისა და გასამართლების შემდეგ მას შეეფარდება სასჯელის ზომა. ყოველივე ამას აღასრულებენ სამართალდამცავი ორგანოები იძულების გამოყენებით. სასჯელის ზომა სხვადასხვაა და განისაზღვრება დანაშაულთა სიმძიმით. ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობით უაღრესად მძიმე დანაშაულისათვის განკუთვნილია სასჯელის უმაღლესი ზომა — სიკვდილით დასჯა.

ამგვარად, სამართლის ძირითადი თავისებურება ისაა, რომ იგი ემყარება სახელმწიფოს მიერ იძულების განხორციელებას. ხელისუფლების ორგანოები ძალით უზრუნველყოფენ მისი მოთხოვნების შესრულებას. სახელმწიფოს გარეშე სამართალი არ არსებობს. იგი სანქცირებულია სახელმწიფოს მიერ და მისი შესრულების გარანტიც სახელმწიფოა.

სამართლებრივი და არასამართლებრივი სახელმწიფო. სამართლის გარეშე არც ერთი სახელმწიფო არ არსებობს. ყოველი სახელმწიფო მეტ-ნაკლებად იყენებს მას. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ყოველი მათგანი სამართლებრივია. სახელმწიფოს დაყოფა სამართლებრივად და არასამართლებრივად სულ სხვა პრინციპით ხდება. იგი ეხება სამართლის შინაარსსა და განხორციელების ხასიათს, რამდენად სამართლიანია და კანონიერია მისი გატარება ცხოვრებაში. სამართლებრივ სახელმწიფოს ახასიათებს შემდეგი ნიშნები:

1) **სამართალი უნდა უზრუნველყოფდეს მოქალაქეთა სრულ თანასწორობას.** ყველას უნდა ანიჭებდეს ერთნაირ უფლებებს და აკისრებდეს ერთნაირ მოვალეობებს. იგი არ უნდა შეიცავდეს რაიმე პრივილეგიას რომელიმე სოციალური ჯგუფის, კლასის ან წოდებისათვის.

2) **კანონის უზენაესობა.** სახელმწიფო, არა მხოლოდ ფორმალურად უნდა აღიარებდეს მოქალაქეთა სრულ თანასწორობას, არამედ განუხრელად უნდა ატარებდეს მას ცხოვრებაში. ყველა ერთნაირად უნდა იცავდეს კანონს. მის წინაშე ერთნაირად უნდა აგებდეს პასუხს როგორც ხელისუფლების წარმომადგენელი, ისე ქვეშევრდომიც. მაღალი თანამდებობის პირი, თუნდაც სახელმწიფოს მეთაური, არ უნდა აღმოჩნდეს კანონის გარეშე. სამართალი ყველას მიმართ ერთნაირად უნდა ვრცელდებოდეს. მას არ უნდა შექონდეს გამონაკლისი არავის მიმართ და ეს უნდა ტარდებოდეს ცხოვრებაში განუხრელად. ერთი სიტყვით, კანონი უნდა კანონობდეს განუხრელად თანამდებობისა, ქონებრივი ცენზისა და სხვა რაიმე პრივილეგიისა. ამას მოითხოვს კანონის უზენაესობის პრინციპი.

3) კანონიერების დაცვა. კანონების მიღება სახელმწიფოს მიერ, მათი ცხოვრებაში განუხრელი გატარება და აღსრულება უნდა ხდებოდეს სამართლებრივი ნორმების სრული დაცვით. უზრუნველყოფილი უნდა იყოს პიროვნების ხელშეუხებლობა, დაცული უნდა იყოს უდანაშაულობის პრეზუმფცია, მართლმსაჯულების აღსრულებისას სასამართლო უნდა იყოს დამოუკიდებელი და ა. შ. ერთი სიტყვით, კანონიერების ყველა ნორმა უნდა იყოს დაცული. საქმე ისაა, რომ დანაშაულის დაკავება, გასამართლება და დასჯა შეიძლება მოხდეს კანონიერების დარღვევით. თუ ასეთი რამ ხდება, იგი ისეთივე დანაშაულია, როგორც უდანაშაულოს დასჯა კანონიერების დაცვით. ამიტომ სახელმწიფო მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება იყოს სამართლებრივი თუ სამართალი ხორციელდება კანონიერების სრული დაცვით.

ამგვარად, სამართლებრივია სახელმწიფო, რომელიც უზრუნველყოფს მოქალაქეთა თანასწორობას, კანონის უზენაესობას და კანონიერების სრულ დაცვას. თუ ამ პირობებიდან ერთ-ერთი მაინც დარღვეულია, მაშინ სახელმწიფო არასამართლებრივია.

როდის წარმოიშვა სამართლებრივი სახელმწიფო? ანტიკური ეპოქის და შუა საუკუნეების სახელმწიფოები კლასობრივად და წოდებრივად შეზღუდულნი იყვნენ. ანტიკურ ეპოქაში არსებობდნენ დემოკრატიული სახელმწიფოები, რომლებიც თანასწორობის პრინციპს აღიარებდნენ, მაგრამ მას აერცვლებდნენ მხოლოდ თავისუფალ მოქალაქეებზე და არა მონებზე. ამიტომ, ისინი არ შეიძლება ყოფილიყვნენ სამართლებრივი. ფეოდალური სახელმწიფო წოდებრივ და კონფესიულ პრივილეგიებს ემყარებოდა, ამიტომ არც მას შეიძლება მიენეროს აღნიშნული ნიშანი:

სამართლებრივი სახელმწიფოს წარმოშობის პირობები შექმნა მხოლოდ ბურჟუაზიამ. იგი ისტორიის არენაზე გამოვიდა იმ მოთხოვნით, რომ მოესპო ყოველგვარი კლასობრივი, წოდებრივი თუ კონფესიული პრივილეგიები და წამოაყენა ლოზუნგი მოქალაქეთა თანასწორობის შესახებ. მაგრამ სამართლებრივი სახელმწიფო ერთბაშად არ ჩამოყალიბებულა. იგი თანდათან ყალიბდებოდა სასაქონლო წარმოების და დემოკრატიის განვითარების კვალობაზე. ეს პროცესი დასრულდა თანამედროვე ცივილიზებულ ქვეყნებში დაახლოებით XX საუკუნის 50-60-იან წლებში.

საბჭოთა კავშირში დამყარდა ბოლშევიკური დიქტატურა. ამ დროს არ არსებობდა და პრინციპულად არც შეიძლებოდა არსებულიყო სამართლებრივი სახელმწიფო. საბჭოთა კავშირის დაშლის შედეგად წარმოშობილ დამოუკიდებელ სახელმწიფოებში მეტ-ნაკლები ინტენსივობით იწყება ეს პროცესი. იგი ხანგრძლივ პერიოდს მოიცავს და მისი წარმატება დამოკიდებულია, როგორც საშინაო, ისე საგარეო

პირობებზე. ამ მხრივ არც საქართველოს რესპუბლიკაა გამონაკლისი.

დემოკრატია და დიქტატურა. სახელმწიფოს განსხვავება სხვა ნიშნებითაც ხდება: ერთ-ერთი ნიშანია სახელმწიფოს ორგანიზაციის მოწყობის ფორმა. ამ მხრივ განასხვავებენ მონარქიას და რესპუბლიკას. მონარქია არის სახელმწიფო, რომლის სათავეშიც მეფეა და რომელსაც ხელისუფლება გადაეცემა მემკვიდრეობით. რესპუბლიკა არის სახელმწიფო, სადაც ხელისუფლების ორგანოების ჩამოყალიბება ძირითადად ხდება არჩევნების მეშვეობით. ხელისუფლების მემკვიდრეობით გადაცემა გამორიცხულია.

განსხვავება მონარქიასა და რესპუბლიკას შორის ფორმალურია, რადგან იგი არ ახდენს გავლენას ქვეყანაში არსებულ პოლიტიკურ რეჟიმზე. ამ უკანასკნელი ნიშნის მიხედვით განასხვავებენ დემოკრატიულ და დიქტატორულ სახელმწიფოს. ეს განსხვავება დამოკიდებულია იმაზე თუ რა მეთოდებით და ხერხებით ახორციელებს ხელისუფლება თავის ძალაუფლებას. ეს შეიძლება იყოს კანონიერი ან არაკანონიერი. ამის შესაბამისად წარმოიშობა დემოკრატია და დიქტატურა.

რა არის დემოკრატია? სიტყვა დემოკრატია წარმოსდგება ბერძნულიდან და ნიშნავს ხალხის მმართველობას (ბერძნულად დემოს აღნიშნავს ხალხს, ხოლო კრატიას — მართვას).

დემოკრატია, როგორც სახელმწიფო მმართველობის გარკვეული ფორმა, წარმოიშვა ჯერ კიდევ ანტიკურ ეპოქაში. პლატონმა და არისტოტელემ საგანგებოდ დაახასიათეს და უარყოფითად შეაფასეს იგი.

პლატონი თვლის, რომ დემოკრატიის უმაღლესი ფასეულობანია მოქალაქეთა თანასწორობა და თავისუფლება. ყველა ერთი და იმავე უფლებით სარგებლობს, ყოველ მათგანს შეუძლია აკეთოს ის რაც მოესურვება და იცხოვროს თავისი გემოვნების მიხედვით. ამას შედეგად მოსდევს ის, რომ ადამიანები უარს ამბობენ კანონის — დანერჩილის თუ დაუწერელის დამორჩილებაზე, რის გამოც საზოგადოებაში თვითნებობა და ქაოსი ისადგურებს. სწორედ ეს გარემოება ღუპავს დემოკრატიას. იგი აუცილებლობით წარმოშობს ტირანიას, რადგან უკიდურესი თავისუფლება ბადებს უკიდურეს და უსასტიკეს მონობას.

მამასადამე, პლატონამა დემოკრატია გააიგივა უკანონობასთან. ეს არის საზოგადოება, სადაც უწესრიგობა და ქაოსია. არავინ არავის არ ემორჩილება. ყველა აკეთებს იმას, რაც მოესურვება, რადგან ყველაფერი ნებადართულია და არაფერი აკრძალული არ არის.

ცხადია, თუ ამგვარად გავიგებთ დემოკრატიას, მაშინ იგი უარყოფითად უნდა შეფასდეს და პლატონმაც სავსებით მართებულად გამოუტანა მას სასიკვდილო განაჩენი.

ჯერ კიდევ არისტოტელემ გააკრიტიკა დემოკრატიის აღნიშნული გაგება. მისი აზრით, იქ სადაც კანონი არ ბატონობს, საერთოდ სახელმწიფო არ არსებობს. არისტოტელემ დემოკრატია დაახასიათა, რი კორც სახელმწიფო წყობილება, სადაც უმაღლესი ხელისუფლება ეკუთვნის უბრალო ხალხს, მაგრამ ხალხი თავის ძალაუფლებას შეიძლება ახორციელებდეს კანონის მეშვეობით ან კანონის გარეშე. ამ უკანასკნელს აქვს ადგილი, როდესაც სახალხო კრება და თანამდებობის პირები თავიანთი გადაწყვეტილებებით მართავენ სახელმწიფოს. ამგვარი დემოკრატიის მიმართ არისტოტელე სამართლიანად გამოთქვამს შემდეგ საყვედურს: იქ, სადაც არაა კანონი, არც სახელმწიფო წყობილებაა, რადგან კანონი უნდა ბატონობდეს ყველაზე. ეს არ არის დემოკრატია საკუთრივი აზრით. იგი ბრბოს და არა ხალხის ბატონობაა, ოხლოკრატიაა და არა დემოკრატია. არისტოტელეს აზრით დემოკრატია უნდა უზრუნველყოს კანონის ბატონობა. მაგრამ შესაძლებელია კი ეს, როდესაც უმაღლესი ხელისუფლება უბრალო ხალხს ეკუთვნის? არისტოტელეს ეს შეუძლებლად მიაჩნია, ამიტომ მან უარყოფითად შეაფასა დემოკრატია.

პლატონი და არისტოტელე თვლიან, რომ სახელმწიფოს უმაღლესი ღირებულებაა სამართლიანობის დამყარება. სამართლიანია ის, რაც ბუნებრივია, ბუნების შესაბამისად ხორციელდება. ბუნებრივია მონობის არსებობა, ამიტომ იგი სამართლიანია. ბუნებრივია ბატონობისა და მორჩილების არსებობა, ამიტომ სამართლიანია. სახელმწიფო იყოფა თავისუფალ მოქალაქეებად და მონებად, მათ შორის ბატონობისა და მორჩილების ურთიერთობაა და ეს სავსებით სამართლიანია, რადგან ბუნების შესატყვისია. მონობა სახელმწიფოს საქმიანობის და ფუნქციონების აუცილებელი და ბუნებრივი პირობაა, რომლის განეშე მას არსებობა არ შეუძლია. იგი მუდმივია და არასოდეს მოისპობა. პირიქით, მონობის მოსპობა უდიდესი უსამართლობა იქნებოდა, რადგან ეს ეწინააღმდეგება ბუნებას.

ამგვარად, პლატონი და არისტოტელე ამართლებენ მონობის ინსტიტუტს. იმ ეპოქაში სხვაგვარი შეხედულება გამორიცხული იყო. მაგრამ მათ ხაზი გაუსვეს ერთ მეტად მნიშვნელოვან მომენტს: სახელმწიფო არსებობს იქ სადაც ბატონობს კანონი. უკანონობა, რომელსაც მოსდევს თვითნებობა რა უწესრიგობა, სახელმწიფოს უარყოფაა. სახელმწიფოში უნდა ბატონობდეს კანონი. ეს არის კანონის უზენაესობის პრინციპი, რომელიც შემდგომ საფუძვლად დაედო სამართლებრივი სახელმწიფოს გაგებას.

ანტიკური დემოკრატია კლასობრივად შეზღუდული იყო, რადგან იგი მეტნაკლებად ვრცელდებოდა მხოლოდ თავისუფალ მოქალაქეებზე და

არა მონებზე. დემოკრატიის განვითარებას წინ აღუდგა ეკონომიკური საზოგადოება, რადგან იგი კლასობრივ, ნოდებრივ და რელიგიურ იერარქიას ემყარება. კაპიტალიზმმა გაილაშქრა ამგვარი საზოგადოების წინააღმდეგ. მან მოითხოვა მოქალაქეთა თავისუფლება და სრული თანასწორობა კანონის წინაშე. ერთადერთი, რასაც ყველა უნდა ემორჩილებოდეს არის კანონი.

ბურჟუაზიის ბრძოლამ ფეოდალიზმის წინააღმდეგ დასაბამი მისცა დემოკრატიის აღმავლობას. თანდათანობით ჩამოყალიბდა მისი ახალი ტიპი — პარლამენტარიზმის სახე. პარლამენტური დემოკრატია არ არის უნაკლო, ისიც მოითხოვს სრულყოფას და განვითარებას, მაგრამ იგი კაცობრიობის უდიდესი მონაპოვარია. დემოკრატიის თანამედროვე გაგება სწორედ მისი არსის ანალიზსა და განზოგადებას ემყარება.

დემოკრატიის ძირითადი პრინციპია მოქალაქეთა თანასწორობისა და თავისუფლების გარანტირება. ამის მიღწევის აუცილებელი პირობაა ლეგიტიმური ხელისუფლების ჩამოყალიბება, რომელიც ქვეყანაში შექმნის კანონიერ პოლიტიკურ რეჟიმს. ლეგიტიმური ეწოდება ხელისუფლებას, რომლის ფორმირება ხდება კანონიერების სრული დაცვით. ამიტომ ლეგიტიმური იგივეა, რაც კანონიერი. დემოკრატია ხასიათდება შემდეგი ნიშნებით:

1) **სამართლებრივი სახელმწიფო.** დემოკრატია შესაძლებელია სამართლებრივი სახელმწიფოს პირობებში. გავისხენოთ ამ უკანასკნელის თავისებურება: ეს არის კანონის უზენაესობა, ხელისუფლების განაწილება და კანონიერების დაცვა. ამ პირობათა გარეშე დემოკრატია ვერ იარსებებს.

2) **არჩევნები.** ხელისუფლების ორგანოების ფორმირება ხდება არჩევნების მეშვეობით, რომელთაც რეგულარული და სისტემატური ხასიათი აქვთ. მათი ჩატარების წესი და პროცესი მკაცრად რეგლამენტირებულია კანონის მიერ.

3) **მასობრივი ინფორმაციის საშუალებათა დამოუკიდებლობა ხელისუფლებისაგან.** მათზე არ არსებობს სახელმწიფო კონტროლი და ცენზურა. ისინი თავისუფალნი არიან და დამოუკიდებლად ახორციელებენ მოსახლეობის ინფორმაციას. ამით გარანტირებულია საჯაროობა, აზრის და სიტყვის თავისუფლება.

4) **ადამიანთა უფლებების დაცვა.** იგი გულისხმობს არა მარტო პიროვნების, არამედ უმცირესობათა, მათ შორის, ოპოზიციური და ეთნიკური ჯგუფების უფლებათა დაცვას.

დემოკრატია არსებობს მხოლოდ იმ საზოგადოებაში, სადაც ზემოთ ჩამოთვლილი ყველა პირობა დაცულია და მათი ცხოვრებაში გატარება გარანტირებულია. ყოველი ნიშანი ცალკე აღებული აუცილებელი, მაგ-

რამ არასაკმარისი პირობაა, მხოლოდ ყველა ერთად უზრუნველყოფს მას. თუ ერთ-ერთი პირობა მაინც დარღვეულია, მაშინ დემოკრატია არ არსებობს.

ახლა შევაფასოდ დემოკრატიის ტრადიციული გაგება, რომელიც საყოველთაოდ გავრცელებული და მიღებულია. ამ გაგების თანახმად დემოკრატია არის ხალხის მმართველობა. იგი არასწორია, რადგან არ შეესაბამება სახელმწიფოს არსს. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სახელმწიფო და ხალხის მმართველობა შეუთავსებელია ერთმანეთთან. იქ, სადაც საზოგადოებას ხალხი მართავს, სახელმწიფო არ არსებობს. მისი წარმოშობა მეტყველებს იმაზე, რომ შეიქმნა მმართველობის საგანგებო აპარატი, რომელიც ხალხისგან გამოყოფილია. სახელმწიფოს მართვა ხალხს არ შეუძლია და არც ევალება. სახელმწიფო თავისი არსით გამოირიცხავს ხალხის მმართველობას.

თანამედროვე ცივილიზებულ ქვეყნებში დემოკრატია არსებობს სამი ფორმით: 1) კონსტიტუციური მონარქია, სადაც სახელმწიფოს მეთაური არის მონარქი, მაგრამ ხელისუფლება ეკუთვნის პარლამენტს. იგი ქმნის მთავრობას რომელიც ანგარიშვალდებულია მის წინაშე. ამგვარი ქვეყნებია ინგლისი და იაპონია. 2) საპრეზიდენტო რესპუბლიკა, სადაც სახელმწიფოს მეთაური არის პრეზიდენტი, რომელსაც ეკუთვნის აღმასრულებელი ხელისუფლება. პრეზიდენტს ირჩევს ხალხი. ამგვარი ქვეყნებია აშშ და საფრანგეთი. 3) საპარლამენტო რესპუბლიკა, სადაც სახელმწიფოს მეთაური პრეზიდენტია, მაგრამ აღმასრულებელი ხელისუფლება მას არ ეკუთვნის. პრეზიდენტს ირჩევს პარლამენტი და არა ხალხი. აღმასრულებელი ხელისუფლება ეკუთვნის მთავრობას, რომელსაც ამტკიცებს პარლამენტი. ამგვარი ქვეყნებია გერ და იტალია.

დიქტატურა არის დემოკრატიის საპირისპირო სახელმწიფო მმართველობის ფორმა. იგი არის კანონით შეუზღუდავი ხელისუფლება, რომელიც თავის ალაუფლებას ახორციელებს რეპრესიული მეთოდების გამოყენებით. სახელმწიფოს მეთაურია დიქტატორი, რომელსაც ეკუთვნის განუსაზღვრელი ძალაუფლება. იგი ქვეყანას მართავს არა კანონის, არამედ თავისი ნება-სურვილის მიხედვით. არ მოქმედებს კანონის უზენაესობის პრინციპი, ხელისუფლება არ არის განაწილებული და ირღვევა კანონიერება. შემოღებულია სასტიკი ცენზურა მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებზე და არ არის დაცული ადამიანთა უფლებები.

დიქტატურა ქმნის ტოტალიტარულ რეჟიმს, რომლის დროს გამოირიცხებულია საჯაროობა და შეხედულებათა პლურალიზმი. მართებულად ითვლება მხოლოდ ოფიციალური აზრი, რომლისგან განსხვავებული შეხედულებების გამოთქმა აკრძალულია და დანაშაულად ითვლება. იდენება ოპოზიცია და კანონით ისჯება.

დიქტატურის პირობებში გამოირიცხებულია პიროვნების თავისუფლება. მას დაკარგული აქვს თავისი ინდივიდუალობა და მასის ერთ-ერთ უფერულ, შეუმჩნეველ წარმომადგენლად იქცევა.

დიქტატურის სხვადასხვა ფორმა არსებობდა ისტორიაში. არც მეოცე საუკუნე ყოფილა ამ მხრივ გამონაკლისი. განსაკუთრებით აღნიშვნის ღირსია ფაშისტური დიქტატურა გერმანიაში და ბოლშევიკური დიქტატურა საბჭოთა კავშირში.

მორალი. მორალი ანუ ზნეობა აყალიბებს ადამიანის ქცევის წესებსა და ნორმებს. იგი განსაზღვრავს პიროვნების დამოკიდებულებას სხვა ადამიანებთან, ოჯახთან, სახელმწიფოსთან, საზოგადოებასთან, სამშობლოსთან და სხვა. მისი საფუძველია სიკეთის დამკვიდრება და ბოროტების გამოირიცხვა. ზნეობრივია ის ქცევა, რომელიც სიკეთეს, ხოლო უზნეოა, რომელიც ბოროტებას თესავს ადამიანებს შორის. ამგვარად, ზნეობრივსა და უზნეოს შორის გამიჯვნის კრიტერიუმია განსხვავება სიკეთესა და ბოროტებას შორის. მაგრამ სიძნელე სწორედ აქაა: როგორ განვასხვავოთ სიკეთე ბოროტებისაგან? რა არის სიკეთე და რა არის ბოროტება? ეს არის კითხვები, რომლებიც დასაბამიდან აწუხებს ადამიანს და მათზე ნათელი და ერომნიშვნელოვანი პასუხი ჯერ კიდევ არ მოუპოვებია. ეთიკა ის ფილოსოფიური დისციპლინაა, რომელიც ცდილობს ამ საკითხების გარკვევას.

სიკეთის კრიტერიუმად ფილოსოფიის ისტორიაში სხვადასხვა პრინციპი იყო წამოყენებული. სანიმუშოდ განვიხილოთ რამდენიმე მათგანი. ერთ-ერთი იყო ბედნიერების პრინციპი. სიკეთეა ის, რასაც ბედნიერება მოაქვს ადამიანისათვის. ეთიკას, რომელიც ამ პრინციპს ემყარება, ეწოდება ევდემონისტური. „ევდემონია“ ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს ბედნიერებას, ნეტარებას. მეორე იყო სიამოვნების პრინციპი. ეთიკას, რომელიც მას ემყარება ეწოდება ჰედონისტური. „ჰედონ“-ი ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს ტკბობას. სიკეთეა ის ქცევა, რასაც ადამიანისათვის სიამოვნება მოაქვს, ათავისუფლებს ტანჯვისაგან და ანიჭებს სულის სიმშვიდეს. მესამე არის უტილიტარული ეთიკა („უტილიტას“- ლათინური სიტყვაა და სარგებლობას ნიშნავს), რომელსაც სიკეთის საფუძვლად მიაჩნია სარგებლობის პრინციპი.

რა გინდ განსხვავებული არ უნდა იყოს აქ წარმოდგენილი თვალსაზრისები, მათ საერთო საფუძველი აქვთ. ეს არის ის, რომ ისინი ემყარებიან ადამიანის მიდრეკილებებს, ლტოლევებს. ადამიანი ესწრაფვის ბედნიერებას, ცდილობს მიანიჭოს სულს სიმშვიდე და გამოიყენოს ის, რაც მისთვის სასარგებლოა. სამივე ადამიანის ბუნების დაფარულ და დაუფარავ სურვილებს ეფუძნება. განსხვავებას ქმნის მხოლოდ ის თუ

კერძოდ რომელ პრინციპს ირჩევენ ისინი ეთიკის საფუძვლად: ევდემონიზმი — ბედნიერებას, პედონიზმი — სიამოვნებას, ხოლო უტილიტარიზმი — სარგებლობას ირჩევენ ამოსავალ პრინციპად.

კანტი იყო ის ფილოსოფოსი, რომელიც რადიკალურად დაუპირისპირდა ეთიკის ამგვარ დაფუძნებას. გერმანელი მოაზროვნის მიხედვით ეთიკა უნდა ეყარებოდეს ადამიანის არა მიდრეკილებებსა და მისწრაფებებს, არამედ მოვალეობას. მან დასაბამი მისცა სრულიად ახალი ტიპის — მოვალეობის ეთიკას. ამ მოძღვრების მიხედვით ეთიკური მხოლოდ ისეთი ქცევაა, რომელიც სრულდება მორალური კანონის შესაბამისად. რა აიძულებს ადამიანს, როდესაც აღნიშნულ ქმედებას ახორციელებს? არა გრძნობები და მიდრეკილებები, რა გინდ კეთილშობილური არ უნდა იყოს. ისინი, არამედ კანონის პატივისცემა. მაგალითად, ადამიანმა დახმარების ხელი გაუწოდა დაჩაგრულს. ზნეობრივია თუ არა მისი ქცევა? ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა შეიძლება მხოლოდ მას შემდეგ, როდესაც გავარკვევთ თუ რა მოტივით გადადგა მან ეს ნაბიჯი. თუ მან ეს გააკეთა დაჩაგრულის სიყვარულის ან სიბრალულის გამო, მაშინ მისი ქცევა არ არის მორალური. სიყვარული და სიბრალული სუბიექტური გრძნობებია, რომლებიც შეიძლება გქონდეს ერთის, მაგრამ არა მეორეს მიმართ. თუ შენ დაჩაგრულს იმიტომ ეხმარები, რომ გიყვარს ან გებრალეობა იგი, ხომ შეიძლება სხვის (ვთქვათ, მტრის მიმართ) ამგვარი გრძნობები არ გაგიჩნდეს, მაშინ მას არ დაეხმარები. იმიტომ მოცემულ შემთხვევაში შენი ქცევა ვერ შეფასდება როგორც მორალური. ზნეობრივი ქცევა ყველას მიმართ ერთნაირია, დამოუკიდებლად იმისა შენი მოძმე თუ მტერია იგი. დაჩაგრულს, თუნდაც მტერი იყოს და გძულდეს, ისევე უნდა დაეხმარო, როგორც შენს ახლობელს, რომელიც გიყვარს. ამას მოითხოვს ზნეობრივი კანონი, რომელიც კანტმა ჩამოაყალიბა კატეგორიული იმპერატივის სახით: „მოიქეცი ისე, რომ კაცობრიობას, გინდ შენი, გინდ ნებისმიერი სხვა ადამიანის სახით, მოეპყრა ისე, როგორც მიზანს და არასოდეს არ მოეპყრა ისე, როგორც მხოლოდ საშუალებას“. ეს ნიშნავს, რომ მორალური ქცევა მოითხოვს ნებისმიერი ადამიანის (გინდ ახლობელი, გინდ უცხო) განიხილო როგორც მიზანი და არა როგორც მხოლოდ საშუალება. ზნეობრივია ადამიანის ისეთი ქმედება, როდესაც იგი სხვა ადამიანზე ზრუნავს, როგორც მიზანზე.

ნიცშემ გაილაშქრა, საერთოდ მორალის, კერძოდ, კანტის ეთიკის და მისი კატეგორიული იმპერატივის წინააღმდეგ. იგი თვლის, რომ „სათნოება“, „მოვალეობა“, „სიკეთე“, თავისთავად, რომლებიც ატარებენ უპიროვნო და საყოველთაო ხასიათს, ქიმერებია, რომლებშიც მუდავდება ადამიანის დაცემა, სიცოცხლის დაუძლეურება. არ არსებობს სიკეთე

და მოვალეობა პირადი დაინტერესების გარეშე. მათ პიროვნული და სუბიექტური ხასიათი აქვთ. სიცოცხლის ზრდისა და შერჩევის კანონები გვკარნახობს, რომ ყოველმა ადამიანმა თვითონ უნდა ნახოს თავისი სათნოება და თავისი კატეგორიული იმპერატივი. ხალხს დაღუპვა ემუქრება თუ იგი თავის მოვალეობას ვერ გამიჯნავს მოვალეობისაგან საზოგადოდ. ნიცშემ იდიოტობად მიიჩნია კანტის მცდელობა, რომ გაემართლებია კატეგორიული იმპერატივის აბსტრაქტულობა და საყოველთაობა.

ნიცშეს აზრით მორალი, საზოგადოდ, სუსტების მოგონილია. მათ ძალა არ შესწევთ, რომ თავი დაიცვან, ამიტომ ჩამოაყალიბეს მოთხოვნები და შეგონებები, რომლებიც კრძალავენ და ზღუდავენ ძალას, ძალაუფლების ნებას. ძლიერებს მორალი არ სჭირდებათ. ზეკაცი, რომელიც მომავლის ადამიანია, სიკეთისა და ბოროტების მიღმაა.

სიკეთის გაგების წარმოდგენილი თვალსაზრისების მოკლე მიმოხილვა ნათლად გვიჩვენებს, რომ არ არსებობს ამ საკითხის გადანწყვეტის ყველასათვის მისაღები ერთი თეორია. ყოველი მათგანი ცალმხრივია და სიკეთის ერთი რომელიმე მხარის ხაზგასმით ვერ წვდება მის არსს. ჩვენს მიზანს არ შეადგენს ამ უაღრესად რთული ფენომენის ისეთი განსაზღვრა, რომელსაც ყველა გაიზიარებდა. დღემდე ეს ვერავინ მოახერხა და, ცხადია, ჩვენთვისაც მიუწვდომელია. ჩვენ მხოლოდ ზნეობის ზოგიერთ მომენტს დავახასიათებთ:

1) **ზნეობრივი ქცევა უანგაროა.** იგი გამოირიცხავს არა მხოლოდ მატერიალური სარგებლობის მიღებას, არამედ ადამიანის ბუნებრივი ლტოლვის — უინის ან სურვილის დაკმაყოფილებას. თუ ადამიანი უმწეოს ეხმარება იმ მოტივით, რომ აქედან რაღაც სარგებლობა მიიღოს ან თავისი უინი აღისრულოს, მაშინ მისი ქცევა არაზნეობრივია.

2) **ზნეობის მიზანი — ადამიანი, მისი ღირსება და ბედნიერებაა.** ამასთან, მას მხედველობაში აქვს ადამიანი საზოგადოდ, დამოუკიდებლად მისი მრწამსისა, რასობრივი თუ ეროვნული კუთვნილებისა, სოციალური თუ კლასობრივი წარმოშობისა. რომელიმე კონკრეტულ ადამიანზე ვზრუნავთ არა იმიტომ, რომ იგი ჩვენთვის ნაცნობია, საკარელი კაცია, არამედ იმიტომ, რომ ადამიანია. პუმანიზმის, კაცთმოყვარეობის, „კაი-კაცობის“ იდეალების დამკვიდრება — აი ზნეობის უმაღლესი მიზანი.

3) **ზნეობა გამოირიცხავს ყოველგვარ ძალადობას.** ეს უკანასკნელი არ გამოიყენება არა მხოლოდ სიკეთის დასამკვიდრებლად, არამედ თვით ბოროტების წინააღმდეგ. თუ მომავალი სიკეთის რეალიზაციისათვის მივმართეთ ძალადობას, მაშინ თვითონ ჩვენ ვამკვიდრებთ ბოროტებას. ყოველი თეორია, რომელიც ძალადობის მეშვეობით მოითხოვს სიკეთისა-

თვის ბრძოლას, უზნეობის პრინციპს ემყარება, რა გინდ კეთილშობილ უ-
რი მიზნები არ უნდა ამოძრავებდეთ მათ. პრაქტიკულად თუ რა
ტრაგიკული შედეგები მოაქვთ ამგვარ თეორიებს ადამიანისათვის, ჩვენ
ეს საკუთარი გამოცდილებიდანაც კარგად ვიცით, რომ არაფერი ვთქვათ
ისტორიულ გამოცდილებაზე. თუ ბოროტებას ძალადობით ვებრძვი, მა-
შინ ჩვენ თვითონ ვთესავთ მას. ბოროტებას ძალადობით ვერ
აღმოფხვრი, პირიქით, კიდევ უფრო გაამრავლებ — ასეთია ზნეობის
პრინციპი. ამიტომ კრძალავს იგი ყოველგვარი ძალისმიერი საშუალებე-
ბის გამოყენებას, რა მაღალი იდეალებითაც არ უნდა ხდებოდეს მათი
გამართლება.

მაშ, რით უნდა ვებრძოლოთ ბოროტებას? ისევ სიკეთით, სათნოებით
და ქველმოქმედებით — ასეთია ზნეობის მოთხოვნა. რა ვუყოთ შურისგ-
ების გრძნობას, რომელიც ადამიანის ბუნებრივი მოთხოვნილებაა. იგი
არაზნეობრივია და უნდა შეიცვალოს მიტევებით, შენდობით. სხვათა და-
ნაშაულს ისევ დანაშაულით კი არ უნდა ვუპასუხოთ, არამედ დავგმოთ
და გავკიცხოთ. მანკიერებათა მხილება, გამომჟღავნება არა იმ მიზნით,
რომ ისინი ძალისმიერი მეთოდებით ამოვკვეთოთ, არამედ შთაგონებით
და ლმობიერებით განგვურნოთ.

მაგრამ თუ ახსოვს ისტორიას, რომ ვინმეს ამგვარი მეთოდებით
დაეძლია ბოროტება? მიუხედავად იმისა, რომ ქრისტიანობა, რომელიც
სიყვარულის რელიგიაა, უკვე ორი ათასი წელია არსებობს, ბოროტება
მანაც ბატონობს და მძლავრობს სიკეთეზე. „ღმერთი სიყვარული არს“
— ამბობს წმინდა მოციქული იოანე. „გიყვარდეს მოყვასი შენი,
ვითარცა თავი შენი“ — არის ქრისტიანობის ერთ-ერთი ძირითადი
მცნება. მაგრამ შედეგი? არა სიყვარული და კაცთმოყვარეობა, არამედ
სიძულვილი და მტრობა, არა ჭეშმარიტება და სათნოება, არამედ სიც-
რუე და ბოროტება მართავს კაცობრიობას. უფრო მეტიც, ქრისტიანობა,
როდესაც შუა საუკუნეებში გაბატონებული იდეოლოგია გახდა, თვითონ
იქცა ბოროტების წყაროდ. ჯვაროსნული ომები, ინკვიზიცია, ერეტიკოსე-
ბის დევნა და ა. შ. ამის ნათელი დადასტურებაა, რადგან მათი
განხორციელება ხდებოდა ქრისტეს სახელით. ეს რეალობაა, რომელსაც
ვერსად გაექვევით: რაზე მეტყველებს იგი? იმაზე, რომ მხოლოდ ზნეობა
და სიკეთე უძლურია დაძლიოს უზნეობა და ბოროტება. პირიქით,
ბოროტება უფრო ძლიერია სიკეთესთან შედარებით, რადგან იგი ყოველ-
გვარ საშუალებებს იყენებს თავისი მიზნის მისაღწევად, მაშინ როდესაც
სიკეთეს არ შეუძლია ყველა, კერძოდ, ძალისმიერი მეთოდების გამოყენე-
ბა ბოროტებასთან ბრძოლაში. ნეოპლატონიზმის იდეა, რომელიც
რუსთაველმა ხატონად გამოთქვა — „ბოროტსა სძლია კეთილმან,
არსება მისი გრძელია“ — უფრო სურვილია, ვიდრე რეალობა. სინამდევ-

ილე საწინააღმდეგოს ამტკიცებს და ჩვენ აქ მივადევით ზნეობის ერთ
თავისებურებას, რომლის ნათლად გაცნობიერება აუცილებელია.

4) ზნეობა გამოხატავს არა იმას, რაც არის, ესე იგი რეალობას,
არამედ იმას, რაც უნდა იყოს. ზნეობრივი არ არის, მაგრამ აუცილებ-
ლად უნდა იყოს. ეს ნიშნავს, რომ ზნეობა არა არსის (რეალობის),
არამედ ჯერარსის (უნდა-ს) გამოხატულებაა. ბიბლიური მცნებები —
არა კაც-ქლა, არა იმრუშო, არა იპარო, არა ცილი სნამო — მოთხოვ-
ნებია, რომლებიც ადამიანმა უნდა განახორციელოს. ეს იმას როდი
ნიშნავს, რომ ამგვარ უზნეობებს სინამდვილეში ადგილი არა აქვს. პი-
რიქით, რეალობა, გინდ ისტორიული, გინდ თანამედროვე, სავსეა ამ
უმსგავსოებებით. დღიდან დასაბამისა ადამიანი დაუნდობლად ებრძვის
მათ, მაგრამ კლების ნაცვლად ისინი მატულობენ, უფრო დახვეწილნი
და მასობრივნი ხდებიან. ზნეობა მოგვიწოდებს, რომ ვიყოთ კეთილნი
და სათნონი, ქველმოქმედნი და გულმონყალენი. იგი იმას კი არ
ამტკიცებს, რომ ჩვენ ასეთები ვართ, არამედ იმას, რომ უნდა ვიყოთ
ასეთები, არა ვართ, მაგრამ უნდა გავხდეთ კეთილნი. ეს არის ჯერარსი
(უნდა), რომელიც, მართალია, არ არსებობს, მაგრამ სავალდებულოა,
აუცილებელია, რომ არსებობდეს. ამას მოითხოვს ადამიანურობის, კაცთ-
მოყვარეობის იდეალი, რომლის გამოვლენაც არის ზნეობა.

5) ზნეობა გამოხატავს არა იძულებას, არამედ თავისუფლებას. თუ
ადამიანს არ სურს, მაგრამ იძულებულია სხვას დაეხმაროს, მაშინ მისი
ქცევა არაზნეობრივია; მორალური მხოლოდ ისეთი ქცევაა, როდესაც
ადამიანი იმას აკეთებს, რაც მას სურს. ეს ნაბიჯი მისი არჩევანის
შედეგია. მას შეუძლია ასეც მოიქცეს და სხვაგვარადაც, დაეხმაროს ან
არ დაეხმაროს უმწესოს, მაგრამ იგი ზნეობრიობის პრინციპის გამო ირჩე-
ვს, თვითონ იღებს გადაწყვეტილებას, რომ მას დაეხმაროს და გვერდში
ამოუდგეს. ეს მისი კეთილი ნების გამოვლენაა, რომელიც თავისუფალი
არჩევანის შედეგია. ცხოველთა ქცევებს ჩვენ არ ვაფასებთ მორალური-
ობის კატეგორიებით: რატომ? იმიტომ, რომ ისინი არ არიან
თავისუფალნი. ცხოველი იქცევა ასე (ვთქვათ, მგელი ჭამს შვლის ნუკრს)
არა იმიტომ, რომ მას ასე სურს, არამედ იმიტომ, რომ იგი ბუნებამ ასე
მოაწყო. მას ბუნების ევოლუციის შედეგად ისეთი გენური კოდი ჩამოუ-
ყალიბდა, რომელიც აიძულებს მოიქცეს სწორედ ასე და არა
სხვაგვარად. მისი ქცევა ინსტინქტურია და არ ემყარება ნების თავისუფ-
ლებას. ამის გამო მგლის ქცევას ჩვენ ვერ შევაფასებთ როგორც
უზნეს. იგი მორალის მიღმაა. ადამიანის ანალოგიური საქციელი
შეფასდება როგორც უზნეო. ამგვარი შეფასება გამართლებულია
იმიტომ, რომ ადამიანის ქცევა ემყარება ნების თავისუფლებას და არა
ინსტინქტს. მას შეუძლია მოიქცეს სხვაგვარად — არ მოკლას და

გემრიელად არ მიირთვას შვლის ნუკრი, მაგრამ იგი ამას აკეთებს იმიტომ, რომ ასე სურს. ეს მისი არჩევანის, მის მიერ მიღებული გადაწყვეტილების შედეგია. ცხოველი მოიქცა ასე იმიტომ, რომ სხვაგვარად არ შეეძლო. ადამიანი კი მოიქცა ასე იმიტომ, რომ ასე ისურვა. სხვაგვარად შეეძლო, მაგრამ ასე ამჯობინა. პირველი იძულებულია ასე აკეთოს, მეორე კი — თავისუფალი. ამიტომ ცხოველი მორალის, ბოროტისა და სიკეთის მიღმაა, ადამიანი კი — მორალის ფარგლებში. მხოლოდ ადამიანს წაეყენება ზნეობრივი მოთხოვნები და მისი ქცევა შეფასდება ორალური პრინციპებით.

6) ზნეობრივ ქცევას საფუძვლად უდევს ადამიანის გულის კარნახი, მისი შინაგანი ხმა — სინდისი. იგი კარნახობს ადამიანს მოიქცეს ასე და არა სხვაგვარად. გადაწყვეტილება, რომელიც მან მიიღო სინდისის-მიერია. სინდისმა უკარნახა, ასე ვთქვათ, ურჩია მას, რომ ასე ემოქმედა. სხვაგვარი ქცევა კონფლიქტში მოვიდოდა მისი გულის კარნახთან.

თუ ადამიანი ზნეობრივია, მაშინ უზნეობის ჩადენისას განიცდის სინანულს და სინდისის ქენჯნას. მორალის თვალსაზრისით უზნეობის სასჯელის ზომა მხოლოდ ერთია: საზოგადოების მხრიდან დამნაშავეს გაკიცხვა, მაგრამ მისთვის მიტევება, ხოლო დამნაშავეს მხრიდან — მონანიება და სინდისის ქენჯნა. სხვა სასჯელი, რომელიც ძალისმიერი მეთოდების გამოყენებას ემყარება — სიკვდილით დასჯა, პატიმრობა, ჩაქოლვა და ა. შ. — არაზნეობრივია, ამიტომ გაუმართლებელია და მიუღებელი.

პოლიტიკის, საპარტიოს და მორალის მიმართება. პოლიტიკა და სამართალი სახელმწიფოსთან დაკავშირებული მოვლენებია. ისინი არსებობენ მასთან ერთად. მათ თავისებურებას და ფუნქციებს განსაზღვრავს სახელმწიფო. რასაკვირველია, პოლიტიკა და სამართალი ერთმანეთისგან გასხვავებულია, მაგრამ თავიანთი არსის მიხედვით ისინი პრინციპულად ერთი და იმევე რიგის მოვლენებს განეკუთვნებიან. ორივეს წარმოშობას და ხასიათს განსაზღვრავს სახელმწიფო.

სულ სხვა ბუნებისაა მორალი. მისი წარმოშობა და არსი სახელმწიფოსთან არ არის დაკავშირებული. იგი მანამდე არსებობდა, როგორც ადამინთა ქცევის რეგულირების თავდაპირველი ფორმა. ამის გამო, მორალი უფრო ადრე გაჩნდა, ვიდრე პოლიტიკა და სამართალი. მისი შეფასებები და კრიტიკრიუმები არ არის დამოკიდებული და განსაზღვრული სახელმწიფოს საქმიანობით და ინტერესებით.

განსხვავებულია პოლიტიკის და სამართლის ურთიერთობა, ერთი მხრივ, და მათი დამოკიდებულება ზნეობასთან, მეორე მხრივ.

პოლიტიკის და სამართლის მიმართება მორალთან პინციპულად

ერთნაირია. რომ გავამარტივოთ ვითარება, შემოვიზღუდოთ პოლიტიკის და ზნეობის მიმართების განხილვით. მაგრამ მხედველობაში უნდა გვქონდეს ის გარემოება, რომ არსებითად ანალოგიურია სამართლისა და ზნეობის ურთიერთდამოკიდებულებაც.

შეიძლება თუ არა პოლიტიკა იყოს ზნეობრივი? ამ კითხვას უნდა გაეცეს უარყოფითი პასუხი. დღეს ხშირად გაისმის მოწოდებანი, რომ პოლიტიკა გავხადოთ მაღალზნეობრივი. თითქოს ცივილიზებულ ქვეყნებში იგი ემორჩილებოდეს ზნეობის მოთხოვნებსა და პრინციპებს. ამგვარი მოსაზრებანი გაუგებრობაზეა დაფუძნებული, რისი ძირიც არის ის, რომ გაუთვლისწინებელი რჩება პოლიტიკისა და მორალის არსობრივი შეუთავსებლობა. ისინი თავიანთი ბუნების მიხედვით გამორიცხავენ ერთმანეთს, ამიტომ მათი ურთიერთშერწყმა ან თუნდაც დაკავშირება შეუძლებელია. გავისხენოთ პოლიტიკისა და ზნეობის განმასხვავებელი ზოგიერთი მომენტი, რომელიც ჩვენ ზემოთ დავადგინეთ.

1) პოლიტიკის სუბიექტი სახელმწიფოა. იგი გამოხატავს და იცავს მის ინტერესებს. ზნეობის სუბიექტი პიროვნებაა. იგი გამოხატავს და იცავს მის ღირსებას და ხელშეუხებლობას.

2) პოლიტიკა ძალადობას ემყარება, ზნეობა კი არა. პირველი მოითხოვს დამნაშავეს დასჯას, ხოლო მეორე კატეგორიულად კრძალავს ამგვარ ქმედებას. მორალის თვალსაზრისით დანაშაული უნდა დავგმოთ, გავკიცხოთ, მაგრამ თვით დამნაშავე უნდა შევიწყნაროთ. მას ცოდვა უნდა მივუტევოთ და ვაპატიოთ.

3) პოლიტიკა ადამიანს განიხილავს როგორც საშუალებას, რადგან მისთვის მთავარი მიზანია სახელმწიფოს ინტერესების დაცვა. ზნეობა კი ადამიანს განიხილავს როგორც მიზანს, რადგან მისთვის გადამწყვეტია სიკეთის და კაცთმოყვარეობის დამკვიდრება.

4) განსხვავებულია პოლიტიკის და მორალის დამოკიდებულება პრინციპთან — „მიზანი ამართლებს საშუალებას“. იგი მეთექვსმეტე საუკუნის პირველ ნახევარში იეზუიტთა ორდენმა წამოაყენა პროტესტანტიზმის წინააღმდეგ. ამიტომ მას უნოდებენ იეზუიტურ პრინციპს. მისი თეორიული დასაბუთება მოცემულია იტალიელი პოლიტიკოსისა და მოაზროვნის ნიკოლო მაკიაველის (1469-1527) შრომებში, თუმცა მას იგი ამგვარი ფორმულის სახით არ ჩამოუყალიბებია.

აღნიშნული პრინციპი პოლიტიკაში გამართლებულია, ხოლო ზნეობის მიერ სასტიკად დაგმობილი. ომი, დეზინფორმაცია, მკვლელობა, მოქრთამვა, მოტყუება, მუქარა, ძალის გამოყენება და ა. შ. პოლიტიკაში დაშვებული და მიღებული მეთოდებია. ზნეობის თვალსაზრისით მათი გამოყენება კატეგორიულად დაუშვებელია. დათმობა და კომპრომისი, უკანდახევა და ბოროტებასთან შერიგება პოლიტიკოსის მოღვაწეობაში

ჩვეულებრივი მოვლენაა. მორალის პოზიციიდან ისინი მიუღებელია, რადგან შეუთავსებელია ზნეობრივ სინდისთან. ზნეობრივი ადამიანისათვის შეუძლებელია კომპრომისი ბოროტებასთან ან თავისი პრინციპების დათმობა.

აღნიშნული საკმარისია იმის ნათელსაყოფად, რომ პოლიტიკის და ზნეობის ურთიერთშეთავსება პრინციპულად გამორიცხულია. ზნეობრივი პოლიტიკის გამართლება ისეთივე უაზრობაა, როგორც მრგვალი კვადრატის დაშვება. იგი შინაგანი წინააღმდეგობის შემცველი მოთხოვნაა. ბუნებრივად ისმის კითხვა: თუ ზნეობრივი არაა, მაშინ უზნეო ხომ არ უნდა იყოს პოლიტიკა? ამით ხომ არ ვამართლებთ პოლიტიკის უზნეობას? არავითარ შემთხვევაში. საქმე ისაა, რომ სახელმწიფო, პოლიტიკა და სამართალი არაზნეობრივი ურთიერთობების გამოხატველი კატეგორიებია. მათი საქმიანობის შეფასება არ ხდება ზნეობის პრინციპებით და ნორმებით. ისინი მორალის მიღმაა. ეს არ ნიშნავს მათ ზემორალურობას, მორალზე მაღლა დგომას. ისინი საზოგადოდ არ ექვემდებარებიან მორალურ ნორმებს, რადგან გამოხატავენ ისეთ ურთიერთობებს ადამიანებს შორის, რომლებიც არ რეგულირდებიან ზნეობის პრინციპებით.

როგორც უკვე ავღნიშნეთ ზნეობის სუბიექტი არის პიროვნება და არა სახელმწიფო. ეს ნიშნავს, რომ ზნეობრივი კრიტერიუმებით შეიძლება შეფასდეს ცალკეული ადამიანების, ინდივიდების ქცევა. რაც ძეგება სახელმწიფოს, იგი მორალის მიღმური სფეროა, ამიტომ მისი საქმიანობის შედეგების შეფასება არ შეიძლება დაემყაროს ზნეობის პრინციპებს. იგივე ითქმის პოლიტიკასა და სამართალზე, რადგან ისინი სახელმწიფოს ფუნქციებია.

ახლა დავაზუსტოდ ცნება „არაზნეობრივი“. იგი არ ემთხვევა ცნებას „უზნეო“. უზნეო (ამორალური) ზნეობრივის (მორალური) საპირისპიროა. არაზნეობრივი (არამორალური) კი ზნეობრივს არ უპირისპირდება. იგი გამოხატავს ისეთ ქმედებას, რომელიც სიკეთის და ბოროტების მიღმურ სფეროს ეხება. ამიტომ მისი დახასიათება არ შეიძლება არც როგორც ზნეობრივის და არც როგორც უზნეოსი. მას საერთოდ არ მიეყენება აღნიშნული კატეგორიები. მაგალითად, ბუნებას ზოგჯერ უბედურება მოაქვს ადამიანისათვის, მაგრამ იგი არც ზნეობრივია და არც უზნეო. იგი საზოგადოდ მორალის მიღმაა, ამიტომ მას ვერ შევაფასებთ ზნეობის პრინციპებით.

შეიძლება მავანი დაეჭვდეს, რომ მოტანილი მაგალითი ეხება სფეროს, რომელიც ცნობიერებისა და წინასწარგანზრახვის გარეშე მოქმედებს. საზოგადოების სფეროში კი საქმიანობენ ადამიანები, რომელთაც მიზნები და ვნებები ამოძრავებთ. სახელმწიფოს ხომ ადამიანები, კერძოდ, პოლიტიკოსები მართავენ? ბუნებრივად ისმება კითხვა:

რამდენად მიზანშეწონილია მათი ზნეობრიობის მიღმა დაყენება? ამით ხომ არ ვამართლებთ მათ ამორალურ ქცევას? ისტორია ხომ იცნობს მრავალ პოლიტიკურ მოღვაწეს — დიქტატორს თუ არადიქტატორს, რომელთაც სახელი გაითქვეს თავიანთი უზნეობით და თვითნებობით?

როდესაც პოლიტიკური მოღვაწის დადებით ან უარყოფით შეფასებას ვახდენთ, უნდა ვიხელმძღვანელოთ არა ზნეობრიობის, არამედ სამართლიანობის კრიტერიუმით. რამდენად სამართლიანი იყო იგი თავის მოქმედებაში. პოლიტიკოსი უნდა დავგმოდ და გავაკრიტიკოთ არა ზნეობრიობის, არამედ სამართლიანობის ნორმების და პრინციპების დარღვევისათვის. თუ ზნეობრიობის პრინციპით შევაფასებდით მას, მაშინ ყველა პოლიტიკოსი უზნეოდ უნდა გამოგვეცხადებინა, რადგან სფერო, რომელშიც ისინი მოღვაწეობენ ძალადობას ემყარება, რაც მორალთან პრინციპულად შეუთავსებელია.

პოლიტიკის რეგულირება ხდება არა ზნეობრივი, არამედ სამართლებრივი პრინციპებით და ნორმებით. იგი სამართლის და არა ზნეობის სფეროა, ამიტომ შეიძლება იყოს სამართლიანი ან უსამართლო, მაგრამ არა ზნეობრივი ან უზნეო. შესაბამისად ითქმის პოლიტიკოსის შესახებაც.

სამართლიანობის და ზნეობის მხარეთა შორის. ახლა გავარკვიოთ სამართლიანობისა და ზნეობის დამოკიდებულების საკითხი. ისინი ერთმანეთს არ ემთხვევა, მათ შორის არსებითი განსხვავებაა.

სამართლიანობა დაკავშირებულია აუცილებლობასთან. ის, რაც აუცილებელია, სამართლიანია. პოლიტიკურად სამართლიანია ის, რაც სახელმწიფოს ინტერესებიდან გამომდინარეობს, რაც მათ დასაცავად გარდაუვალია. ავიღოთ ომი, რომელიც სასტიკი და დაუნდობელია მონინააღმდეგე მხარეებისათვის. იგი არაზნეობრივია, მაგრამ შეიძლება იყოს სამართლიანი ან უსამართლო. თუ ომი სახელმწიფოს ინტერესების დასაცავად მიმდინარეობს, მაშინ სამართლიანია, წინააღმდეგ შემთხვევაში — უსამართლო.

სამართლიანი და სამართლებრივი ზოგჯერ არ ემთხვევა ერთმანეთს. უკანასკნელი ნიშნავს კანონიერს, ე.ი. მხოლოდ იმას, რაც მოქმედი კანონმდებლობის შესატყვისია და მისგან გამომდინარეობს. მაგალითად, მობინადრემ არ გადაიხადა ჭინის ქირა. სასამართლომ რამდენიმე გაფრთხილებისა და გადავადების შემდეგ გამოიტანა განაჩენი მისი გამოსახლების შესახებ. მობინადრე წერილშვილიანია, ეკონომიურად უჭირს და არაფრით არ შეუძლია ბინის ქირის გადახდა. ზნეობა მოითხოვს, რომ გაჭირვებულ მობინადრეს დავებმართო, ჰუმანურობა გამოვიჩინოთ და არ გამოვასახლოთ. კანონი კი სწინააღმდეგოს გვეუბნება. იგი

მოითხოვს, რომ ურჩი გადამხდელი (მას არ აინტერესებს მოტივები — თუ რატომ ვერ იხდის მობინადრე ბინის ქირას) დაისაჯოს და გამო-სახლდეს ბინიდან, რათა დაცულ იქნეს კანონიერება და აღსდგეს სამართლიანობა. ამ შემთხვევაში კანონიერი სამართლიანია, მაგრამ არა ზნეობრივი.

კანონიერი სამართლიანია, მაგრამ პირიქით არ არის სავალდებულო. „სამართლიანი“ უფრო ფართო ცნებაა, ვიდრე ცნება „კანონიერი“. სამარ-თლიანობა აუცილებლობას გამოხატავს, რომელიც ყოველთვის არ არის კანონით სანქცირებული, ამდენად არ შეიძლება ითქვას, რომ იგი კანო-ნიერია. ზნეობასთან მიმართების გარკვევისას პრინციპული მნიშვნელობა არა აქვს მათ განსხვავებას, ამიტომ ისინი შეიძლება გავა-იგივოთ.

სამართლიანობა კანონიერებას ემყარება და გამოხატავს აუცილებლ-ობას. ზნეობა კაცთმოყვარეობას ემყარება და გამოხატავს თავისუფლებას. ისინი არა თუ ერთმანეთს არ ემთხვევა, არამედ ხშირად ურთიერთგამომრიცხველნიც არიან. სამართლიანი შეიძლება უზნეო იყოს, ხოლო ზნეობრივი — უსამართლო. ზემომოტანილ მაგალითში მობინადრის გამოსახლება ბინიდან სამართლიანია, მაგრამ — უზნეო, ხოლო მისი დატოვება ბინაში ზნეობრივია, მაგრამ — არასამართლიანი.

როდესაც პოლიტიკურ მოღვაწეთა შეფასებას ვახდენთ, მხედველობა-ში უნდა გვქონდეს ის გარემოება, რომ პოლიტიკა სამართლის და არა ზნეობის სფეროა. მორალს არ ევალება სახელმწიფოს ფუნქციონის რეგულირება. იგი მასზე ადრე წარმოიშვა და არსებობდა. სახელმწიფო-სთან ერთად შეიქმნა სამართალი, როგორც მისი რეგულირების აუცილებელი ინსტრუმენტი. სწორედ ესაა სამართლის ძირითადი ფუნ-ქცია. მას სხვა მიზანი და დანიშნულება არ გააჩნია. ზნეობის სფერო კი სხვაა, ამიტომ მისი დანიშნულებაც საზოგადოებაში თავისებური და განსხვავებულია. იგი არეგულირებს ადამიანთა ურთიერთობებს კაცთმო-ყვარეობის, სიბრალულის, სიყვარულის, მიტევების და ა. შ. კუთხით, რაც დამოკიდებულია პიროვნების სინდისსა და მრწამსზე, მის თავისუ-ფალ არჩევანსა და გადაწყვეტილებაზე. ამიტომ ზნეობის შეფასების სფერო მხოლოდ პიროვნება და მისი საქმიანობის შედეგია.

მაშასადამე, განსხვავებული კრიტერიუმით უნდა მოხდეს პოლიტიკუ-რი მოღვაწის და პიროვნების შეფასება: პირველი — სამართლიანობის, მეორე კი — ზნეობის თვალთახედვით. განა პოლიტიკური მოღვაწე პირ-ოვნება არ არის? რა თქმა უნდა, პოლიტიკოსი ამავე დროს პიროვნებაცაა, მაგრამ ეს ორი სრულიად განსხვავებული ფენომენია. ერთია ადამიანი როგორც პოლიტიკური მოღვაწე, რომელიც უნდა შეფასდეს მისი საქმიანობის შედეგებით: გართვა თუ არა მან თავი

მასზე დაკისრებულ მოვალეობას და რამდენად სამართლიანად იქცეოდა იგი. მეორეა ადამიანი როგორც პიროვნება, რომელიც უნდა შეფასდეს მისი სინდის-ნამუსის მიხედვით: მოქმედებდა თუ არა იგი კაცთმოყვარე-ობის კარნახით და რამდენად აწუხებდა მას საკუთარი სინდისის ხმა. ეს ორი ერთმანეთისაგან განსხვავებული სფეროა, ამიტომ მათი განსჯისა და შეფასების კრიტერიუმებიც სხვადასხვაა.

სანიმუშოდ განვიხილოთ დავით აღმაშენებლის მოღვაწეობა: იგი როგორც პოლიტიკური მოღვაწე ფასდება მისი სახელმწიფოებრივი საქ-მიანობის გამო. ბრძენმა მეფემ თავისი ენერგიული და შორსმჭვრეტელური პოლიტიკით თითქმის შეუძლებელი შეძლო. მან განწინდა საქართველო მტრებისაგან, გააერთიანა იგი და შექმნა ძლიე-რი სახელმწიფო. რა საშუალებების გამოყენებით მიაღწია მან ქვეყნის აყვავებას და გაძლიერებას? ცუცხლით და მახვილით. მას დასჭირდა გა-მუდმებული ომების წარმოება შემოსეულ ურდოებთან. იგი დაუნდობელი იყო გარემო თუ შინაური მტრების მიმართ; მსტოვართა ინსტიტუტი აიყვანა სახელმწიფოს დონეზე. მტერთან ბრძოლის დროს მიმართავდა მოულოდნელ თავდასხმებს, მოტყუებას, ეშმაკობას და ა. შ. რითაც მუსრს ავლებდა მას. უდავოა, რომ მის მიერ გამოყენებული მეთოდები ზნეობის თვალსაზრისით მიუღებელი და დაუშვებელია, ამიტომ ჩვენი დიდებული მეფე, რომელიც მათ ძიმართავდა ხომ არ უნ-და შევაფასოთ როგორც უზნეო და სისხლისმსმელი? რა თქმა უნდა, არა. რატომ? მხოლოდ იმიტომ, რომ ეს პოლიტიკის სფეროა, რომელიც არ ექვემდებარება ზნეობას და არ რეგულირდება მისი ნორმებით და პრინციპებით. აქ საკითხი უნდა დაისვას აუცილებლობის თვალსაზრი-სით. აუცილებელი იყო თუ არა აღნიშნული მეთოდების გამოყენება? სხვაგვარად შეეძლო თუ არა მეფეს იმ კონკრეტულ ისტორიულ სიტუაც-იაში რაიმე სასურველი მიზნის მიღწევა? ცხადია, რომ მიტევებით და შენდობით, კაცთმოყვარეობით და ლმობიერებით არა თუ გაიმარჯვებდა, არამედ ოდნავი წარმატებაც კი გამორიცხული იყო. მაშასადამე, მეფე იძულებული იყო მათთვის მიემართა. სხვაგვარად მას, როგორც პოლი-ტიკურ მოღვაწეს, სრული კრახი მოელოდა. ამიტომ დავით აღმაშენებლის სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა როგორც მიზნის, ისე მეთოდების მხრივ სამართლიანი იყო. აქ მიზანი (სახელმწიფოს ეროვნუ-ლი ინტერესები) ამართლებს საშუალებებს (ომს, ძალადობას, მოტყუებას და ა. შ.).

სულ სხვა კრიტერიუმებით და ღირებულებებით უნდა მოხდეს დავით აღმაშენებლის, როგორც პიროვნების, შეფასება. აქ ძირითადია ზნეობრივი პრინციპები და ნორმები. კაცთმოყვარეობა და შემწყნარებლ-ობა, ქველმოქმედება და სათნოება — აი თვისებები, რომელთაც მეფე

უხვად აფრქვევდა პოლიტიკური სფეროს მიღმა — ჩვეულებრივი ადამიანური ურთიერთობების დროს. რაც მთავარია, მას როგორც პიროვნებას, ანუ უხვბა თავისი სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობის ზოგიერთი შედეგი, რის გამოც განიცდიდა სინდისის ქენჯნას და მიტევებას სთხოვს უფალს. ამის დასტურია მისი „გალობანი სინანულისანი“, სადაც იგი ამბობს: „თითოეულსა მხეცთაგან მხეცს ვემსგავსე, მრავალგვარსა და მრავალხატსა“.

ჩვენს წინაშეა ორი სრულიად განსხვავებული სულის მქონე ადამიანი — პოლიტიკოსი და პიროვნება. დავით აღმაშენებელი, როგორც პოლიტიკური მოღვაწე, სასტიკი და დაუნდობელია. დავით აღმაშენებელი, როგორც პიროვნება, კაცთმოყვარე და შემწყნარებელია. პირველი სამართლიანია და არაზნეობრივი, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში უზნეო, მეორე კი — ზნეობრივია, ზოგჯერ არასამართლიანია, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში უსამართლო.

აღნიშნული დახასიათება პარადოქსულად გამოიყურება, მაგრამ იგი იოლად აიხსნება თუ გავითვალისწინებთ განსხვავებას პოლიტიკურ და პიროვნულ ურთიერთობებს შორის. პირველი — სამართლიანობა-უსამართლობის, ხოლო მეორე — ზნეობრიობა-უზნეობის სფეროა. შესაბამისად, პოლიტიკოსი შეიძლება დახასიათდეს როგორც სამართლიანი ან უსამართლო, ხოლო პიროვნება — როგორც ზნეობრივი ან უზნეო. თუ მოხდა მათი აღრევა, მაშინ შეფასებებიც უმართებულო იქნება. აღმოჩნდება, რომ ძლიერი და დიდი პოლიტიკოსი უფრო უზნეოდ გამოიყურება, ვიდრე პოლიტიკოსი, რომელმაც თავისი უნებისყოფობისა და უნიათობის გამო ვერც სიკეთე დათესა და ვერც ბოროტება.

ამგვარად, პოლიტიკა სამართლის და არა ზნეობის სფეროა. იგი სამართლებრივი და არა ზნეობრივი უნდა იყოს. შესაბამისად, პოლიტიკოსი უნდა იყოს სამართლიანი, მაგრამ იგი ვერ იქნება ზნეობრივი. რაც შეეხება მას, როგორც პიროვნებას, იგი შეიძლება იყოს ზნეობრივი ან უზნეო. პოლიტიკოსი, რომელიც სამართლიანია, არ ნიშნავს, რომ იგი როგორც პიროვნება უსათუოდ ზნეობრივია და პირიქით, ზნეობრივი პიროვნება არ გულისხმობს, რომ იგი როგორც პოლიტიკოსი უეჭველად სამართლიანი იქნება.

პასუხისმგებლობის სახეები. პასუხისმგებლობა ზოგადად, ზემოთ დავახასიათეთ ადამიანის თავისუფლების პრობლემასთან მიმართებაში. ახლა შევეხოთ პასუხისმგებლობის სახეებს. განასხვავებენ სამი სახის — პოლიტიკურ, იურიდიულ და ზნეობრივ პასუხისმგებლობას.

პოლიტიკური პასუხისმგებლობა განისაზღვრება სახელმწიფოს საქმიანობით — მისი წარმატებით თუ წარუმატებლობით. იგი ეკისრებათ

პოლიტიკურ მოღვაწეებს, უპირველეს ყოვლისა ხელსუფლების წარმომადგენლებს. ქვეყანაში შექმნილ მდგომარეობაზე ძირითადად პასუხს აგებს ხელისუფლება. თავისი წარუმატებლობის სხვაზე გადაბრალება მის უსუსურობასა და სისუსტეზე მეტყველებს. ვის ევალება პოლიტიკური პასუხისმგებლობის შეფასება? დემოკრატიის პირობებში ხელისუფლების კრიტიკა კანონით დაშვებულია და ოპოზიცია მას სრულად იყენებს. მაგრამ იგი მსაჯულად არ გამოდგება, რადგან დაინტერესებულია ხელისუფლების შეცდომების მხილებით, რათა მიაღწიოს კონკრეტულ მიზანს — აიძულოს იგი გადადგეს, რომ თვითონ აილოს ხელში სახელმწიფოს მართვა. ამ დავაში თუ ვინ არის მართალი — ხელისუფლება თუ ოპოზიცია — საბოლოო პასუხის გაცემა შეუძლია მხოლოდ ისტორიას. ამიტომ პოლიტიკური პასუხისმგებლობის პირუთენელი მსაჯული ისტორიაა.

იურიდიული პასუხისმგებლობა განისაზღვრება სახელმწიფოში მოქმედი კანონმდებლობით. მოქალაქე, რომელიც დაარღვევს მას, სისხლის საჩართლის დამნაშავეა და ამისთვის პასუხს აგებს. იურიდიულად პასუხისმგებელია მხოლოდ დანაშაულის ჩამდენი და მისი თანამონაწილე. სხვა, გინდ მშობელი, უახლოესი ნათესავი ან მეგობარი, თუ მას მონაწილეობა არ მიუღია დანაშაულის მოხდენაში, იურიდიულად პასუხს არ აგებს.

იურიდიული პასუხისმგებლობის მსაჯული არის მხოლოდ სასამართლო. სხვას არავის აქვს უფლება მოქალაქე ცნოს დამნაშავედ. სასამართლოს განაჩენის გამოტანამდე იგი ითვლება ეჭვმიტანილად და არა დამნაშავედ. მაგრამ სასამართლო ხომ შეიძლება შეცდეს და გამოიტანოს არაკანონიერი განაჩენი? რა თქმა უნდა, შეიძლება. სასამართლოს მიერ გამოტანილი განაჩენის არაკანონიერება უნდა დაადგინოს ისევ სასამართლომ და არა სხვა რომელიმე ინსტანციამ. აქ საბოლოო სიტყვა ეკუთვნის უმაღლეს სასამართლოს. ხელისუფლების სხვა ორგანოს, მთავრობას ან სახელმწიფოს მეთაურს უფლება არა აქვს არაკანონიერად ცნოს სასამართლოს განაჩენი. მათ შეუძლიათ გამოიყენონ ამნისტიის ან შეწყალების უფლება.

ზნეობრივი პასუხისმგებლობა განისაზღვრება იმ მორალური პრინციპებით და ნორმებით, რომელთაც ზოგადსაკაცობრიო ღირებულება აქვთ. ინდივიდი, რომელიც მათ დაარღვევს ზნეობრივად დამნაშავეა. ვის ეკისრება ზნეობრივი პასუხისმგებლობა? არა მარტო იმას, ვინც დანაშაული ჩაიდინა ან თანამონაწილეა, არამედ იმასაც, ვისაც არავითარი მონაწილეობა არ მიუღია მასში. მშობელი შეიძლება თავის, ძმა ძმისთვის, მეგობარი მეგობრისთვის და ა. შ. ზნეობრივად პასუხს აგებს. უფრო მეტიც, ადამიანმა შეიძლება პასუხი აგოს სრულიად უცნობის საქციე-

ლისთვის. მაგალითად, ქუჩაში გამვლელი შემთხვევით გადაეყარა ძალადობის ფაქტს. თუ მან მონანილობა არ მიიღო მის ალკვეთაში და გულგრილად ჩაიარა, მაშინ იგი ზნეობრივად პასუხისმგებელია. ხშირად გულგრილობა, ჩაურევლობა, დუმილი უფრო დიდ დანაშაულს იწვევს, ვიდრე ბოროტებისადმი მხარდაჭერა და თანაგრძნობა.

ჩვენ ზემოთ ავლნიშნეთ, რომ პასუხისმგებლობა თავისუფლების საფასურია. მაგრამ ადამიანი ხომ ყოველთვის ნებაყოფლობით არ მოქმედებს? იგი ზოგჯერ იძულებულია აკეთოს ის, რაც არ უნდა. აგებს თუ არა იგი პასუხს ამგვარ სიტუაციებში? რასაკვირველია, პასუხს აგებს. მან შეიძლება თავი იმართლოს: მე მოკვლით დამემუქრნენ და შიშის გამო იძულებული შევიქენი მემოქმედა ჩემი სურვილის წინააღმდეგ. იძულება ადამიანს არ ართმევს ნების თავისუფლებას. ეს უნარი მას საშუალებას აძლევს გააკეთოს არჩევანი და თუ მან ეს შესაძლებლობა არ გამოიყენა, ეს უკვე მისი სილაჩრის ბრალია. სიმბდალე კი ზნეობრიობის საზომად არ გამოდგება. მორალური პრინციპების დაცვა ხშირად თავგანწირვას და გმირობას მოითხოვს. თუ ეს თვისებები ადამიანს არ აღმოაჩნდა, შეიძლება მას გავუგოთ და შეგვებრალოს. მაგრამ ჩვენი სიბრალული მას ვერ გაათავისუფლებს ზნეობრივი პასუხისმგებლობისაგან.

ვინ არის ზნეობრივი პასუხისმგებლობის მსაჯული? სინდისის ქენჯნა და საზოგადოებრივი აზრი. ზნეობრივ ადამიანს საკუთარი სინდისი ქენჯნის, ამიტომ განიცდის სინანულს. თუ მას ამგვარი გრძნობები არ აღეძვრის მაშინ იგი უზნეოა. საზოგადოებრივი აზრის მიერ ზნეობრივი დანაშაულის გაკიცხვა მხოლოდ დემოკრატიულ საზოგადოებაში შეიძლება იყოს პირუთენელი. დიქტატურის პირობებში იგი ხელისუფლების მორჩილია, ამიტომ ვერ იქნება ობიექტური.

ხალხი, მასა და პიროვნება

მასაბის აპოკალიფსი. ესპანელმა ფილოსოფოსმა და მოაზროვნემ ორტეგა-ი-გასტეიმ (1883-1955) თანამედროვე ევროპული ცივილიზაციის არსებობა დაახასიათა როგორც კრიზისული. ეს არის ყველაზე დრამატული პერიოდი, რომელიც ოდესმე საზოგადოებას გადაუტანია. ამ კრიზისის საფუძვლად მან მიიჩნია მასების ამბოხი. მთელი ძალაუფლება საზოგადოებაში ხელთ იგდეს მასებმა. „რადგან მასები, განსაზღვრების თანახმად, არ უნდა მართავდნენ და არც შეუძლიათ მართონ საკუთარი ბედიც კი, რომ არაფერი ვთქვათ საზოგადოებაზე მთლიანად, აქედან გამომდინარეობს რომ ევროპა ამჟამად განიცდის ყველაზე მძიმე, კრი-

ზისს, რომელიც შეიძლება თავს დაატყდეს ხალხს, ერს და კულტურას“¹⁵.

გარეგნულად მასების ამბოხი გამოიხატება ნიშნით, რასაც ორტეგა-ი-გასტეი აღნიშნავს ტერმინებით: „შეჯგუფება“, „შექუჩება“ და „თავმოყრა“. ამ ფენომენს იგი ახასიათებს შემდეგნაირად: „ქალაქები გადაჭედებულია ხალხით, სახლები — მაცხოვრებლებით, სასტუმროები — ჩამოსულებით, გამორჩენილი ექიმების მისაღებები — პაციენტებით, კურორტები — დამსვენებლებით, თეატრები — მაყურებლებით“¹⁶. შეჯგუფება, გადაჭედებლობა ადრე თითქმის არ იყო. „ინდივიდები, რომლებიც შეადგენენ ბრბოს, ადრეც არსებობდნენ, მაგრამ არა ბრბოში. მსოფლიოში გაფანტულები ცალ-ცალკე ან პატარ-პატარა ჯგუფებად, ისინი ენოდნენ განცალკევებულ, განმარტოებულ ცხოვრებას. ყოველ მათგანს ეკავა თავისი ადგილი სოფელში, დასახლებაში, დიდი ქალაქის კვარტალში“.

რა თქმა უნდა, მასები ადრეც არსებობდნენ, მაგრამ იყვნენ შეუმჩნეველნი. მათ ეკავათ სოციალური სცენის უკანა ადგილი. ახლა გამოვიდნენ ავანსცენაზე და დაიკავეს მთავარი მოქმედი პირების ადგილი. „გმირები გაქრნენ, დარჩა გუნდი“¹⁸.

ყოველი საზოგადოება არის ორი ფაქტორის — უმცირესობის და უმრავლესობის დინამიური ერთიანობა. „უმცირესობა არის განსაკუთრებული სოციალური ღირსების პიროვნებები ან პიროვნებათა ჯგუფები. მასები — ეს არის ადამიანთა სიმრავლე განსაკუთრებული ღირსების გარეშე“¹⁹.

სხვადასხვა პრინციპით ხდება უმცირესობის და უმრავლესობის გაერთიანება. უმრავლესობად წარმოქმნის წანამძღვარია მისი წევრების გამოვლების, იდეების, ცხოვრების წესის და სტილის ერთიანობა. უმცირესობის წევრები კი ინდივიდებია, რომლებიც ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან სწორედ აღნიშნული ნიშნებით. მათ აერთიანებთ უმრავლესობისაგან განსხვავებულობა. „უმცირესობის გაერთიანება, რათა გამოეყოს თავისი თავი უმრავლესობისაგან — მისი წარმოქმნის აუცილებელი წანამძღვარია“²⁰.

ადამიანის მასისადმი მიკუთვნება განისაზღვრება ფსიქოლოგიური ნიშნის მიხედვით. „მასის ადამიანი — ეს ისაა, ვინც არ გრძნობს თავის

¹⁵ Хосе Ортега-И-Гассет, Восстание масс, Вопросы философии, 1989, №3, с. 119.

¹⁶ იქვე, გვ. 120.

¹⁷ იქვე.

¹⁸ იქვე.

¹⁹ იქვე, გვ. 121.

²⁰ იქვე, გვ. 121.

თავში არავითარ განსაკუთრებულ უნარს ან განსხვავებულობას სხვებისაგან, კარგს ან ცუდს, ვინც გრძნობს, რომ იგი ზუსტად ისეთივეა, როგორც დანარჩენები, და ამასთან ამით სულ არ არის შეწუხებული, პირიქით ბედნიერია იგრძნოს თავისი თავი ისეთივედ, როგორც ყველა²¹.

თუ არსებითად განვიხილავთ მასების ამბობს, მაშინ მას ახასიათებს შემდეგი ორი გარემოება:

1) მასები ამჟამად ასრულებენ იმ საზოგადოებრივ ფუნქციებს, რაც ადრე მარტოოდენ გამოორჩეულ უმცირესობათა პრეროგატივა იყო.

2) ამავე დროს მასები უკვე აღარ არიან ამ უმცირესობათა მორჩილნი. ისინი არა თუ აღარ ემორჩილებიან, მისდევენ და პატივს სცემენ, არაქედ თავიდან იშორებენ და ავინროვებენ მათ.

მასები ცხოვრების დონით გაუთანაბრდნენ უმცირესობას. ის, რაც ადრე ხელმისაწვდომი იყო რჩეულთათვის, ახლა იოლად მისაღწევია მასებისათვის. მაგრამ მასები არ იფარგლებიან ეკონომიკური სფეროთი. მათ პრეტენზია განაცხადეს პოლიტიკურ ბატონობაზეც.

„ძველი დემოკრატია გამონრთობილი იყო ლიბერალიზმის მნიშვნელოვანი დოზით და კანონის წინაშე ქედის მოხრით. ამ პრინციპებისადმი სამსახური აიძულებდა ადამიანს დაეცვა მკაცრი თვითდისციპლინა. ლიბერალური პრინციპებისა და სამართლებრივი ნორმების საფარქვეშ უმცირესობებს შეეძლოთ ეცხოვრათ და ემოქმედათ. დემოკრატია და კანონი იყო განუყრელი. დღეს კი ჩვენ მოვესწარით ჰიპერდემოკრატიის ტრიუმფს, როდესაც მასები მოქმედებენ უშუალოდ კანონის გვერდის აგლით, როდესაც მთელ საზოგადოებას თავს ახვევენ თავიანთ ნებას და გემოვნებას. მასების ახლებური ქცევა არ უნდა ავხსნათ იმით, რომ მათ მობეზრდათ პოლიტიკა და, რომ ისინი მზად არიან იგი დაუთმონ სპეციალისტებს. სწორედ ასე იყო ადრე, ლიბერალური დემოკრატიის პირობებში. მაშინ მასები ვარაუდობდნენ, რომ ბოლოსდაბოლოს პროფესიონალი პოლიტიკოსები, მიუხედავად მათი ნაკლისა და შეცდომებისა, მაინც ერკვევიან საზოგადოებრივ პრობლემებში, ვიდრე თვითონ. ახლა კი პირიქით, მასები თვლიან, რომ მათ უფლება აქვთ მსვლელობა მისცენ და სახელმწიფო კანონად აქციონ თავიანთი საუბრები კაფეში. ვეჭვობ, რომ ისტორიაში მოიძებნება კიდევ სხვა ეპოქა, რომ მასები ბატონობდნენ ისე აშკარად და უშუალოდ, როგორც დღეს, სწორედ ამიტომ ვლავარაკობ მე „ჰიპერდემოკრატიის“ შესახებ²².

რა შედეგებამდე მიიყვანა ევროპა მასების ბატონობამ? ორტეგა-ი-

²¹ იხ. ხოსე ორტეგა-ი-გასეტის ზემოთ დასახელებული ნაშრომი გვ.121
²² იქვე, გვ.122.

გასეტი პასუხობს: „პრობლემა ისაა, რომ ევროპა დარჩა მორალის გარეშე. მასის ადამიანმა უკუაგდო მოძველებული მცნებები არა იმისათვის, რომ შეეცვალა ისინი ახლით, უკეთესით, არა, მისი სასიცოცხლო წესების არსი ისაა, რომ იცხოვროს მცნებებისადმი დამორჩილების გარეშე“²³.

ევროპის კრიზისის ეს ღრმა ანალიზი ხოსე ორტეგა-ი-გასეტით გამოაქვეყნა 1930 წელს. მან უფრო მეტად იწინასწარმეტყველა მომავალი, ვიდრე შეეხო აწმყოს. მასების ამბობის ნამდვილი ტრიუმფი ჯერ მხოლოდ იწყებოდა. იგი დღესაც გრძელდება. მან საქართველოში ჰპოვა გამოძახილი. ხალხის, მასების და პიროვნების ურთიერთობის პრობლემას არც დღეს დაუკარგავს აქტუალური ფუნქცია.

უპირველეს ყოვლისა დავაზუსტოდ ცნებები: „ხალხი“, „მასა“, „ბრბო“, „პიროვნება“.

ხალხი. ხალხი ისტორიული და არა სოციალური ერთობაა. ეს გარემოება განპირობებულია იმით, რომ მისი ჩამოყალიბება ხდება თანდათანობით, ისტორიული ცვალებადობის პროცესში და არა სოციალური საქმიანობის მიხედვით.

ხალხის ცნება ორი აზრით იხმარება: 1) იგი აღნიშნავს რომელიმე სახელმწიფოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ მოსახლეობას. მაგალითად, საქართველოს ხალხი — იგი მოიცავს ყველა მოქალაქეს, რომელიც ცხოვრობს და საქმიანობს როგორც საქართველოს სახელმწიფოს იურისდიქციას დაქვემდებარებული პირი. ეს არის ქართველი, სომეხი, აზერბაიჯანელი, რუსი და სხვა. მათ აერთიანებთ არა ეროვნება, არამედ მოქალაქეობა (ქვეშევრდომობა) მოქმედი კანონმდებლობის თანახმად ისინი საქართველოს რესპუბლიკის მოქალაქეები არიან.

2) იგი აღნიშნავს ეროვნულობას. მაგალითად, ქართველი ხალხი, რუსი ხალხი გერმანელი ხალხი, ამერიკელი ხალხი და ა. შ. ამ შემთხვევაში ადამიანთა ერთობის საფუძველია არა ერთი რომელიმე სახელმწიფოს დაქვემდებარება, არამედ ეროვნული ნიშნები: ენა, სამშობლო, კულტურა, ტრადიციები. მათ აქვთ ერთი ლიტერატურული ენა, ერთი სამშობლო, ერთი კულტურა და დაახლოებით ერთნაირი ტრადიციები. გარდა ამისა, ისინი უნდა აცნობიერებდნენ, რომ ყველაფერი ეს მათთვის ერთია. ქართველია ის, რომელიც მიიჩნევს, რომ მისი მშობლიური ენა ქართულია, რომელიც აღიარებს, რომ „ქართლ-კახეთი-იმერეთი, გურია და სამეგრელო, ყველა ჩემი სამშობლოა, საყვარელი საქართველო“.

²³ იხ. ხოსე ორტეგა-ი-გასეტის ზემოთ დასახელებული ნაშრომი.

რომელიც თვლის, რომ რუსთაველი მისი მშობლიური პოეტია და სვეტიცხოველი — მისი მშობლიური ძეგლი. რომელმაც იცის ტრადიციების კუთხური განსხვავებულობა, მაგრამ გრძნობს, რომ მათ აერთიანებთ ერთიანი ქართული სული.

ხალხი და ერი არ არის იგივეობრივი. მათ შორის არსებითი განსხვავებაა. ერი უფრო მყარი ერთობაა, ვიდრე ხალხი. მას იგივე ნიშნები აქვს, რაც ხალხს, მაგრამ მათ გარდა ახასიათებს ზოგიერთი თავისებურებაც. ამ შემთხვევაში ჩვენთვის პრინციპული მნიშვნელობა არა აქვს განსხვავებას ხალხსა და ერს შორის, ამიტომ მათ აღმნიშვნელ ცნებებს მოვისმართ როგორც სინონიმებს. მაშასადამე, შემდგომი ბჭობისას ჩვენთვის ხალხი იგივეა, რაც ერი.

როგორ ხდება ხალხის ჩამოყალიბება? ზოგიერთი ხალხს აიგივებს ეთნოსთან და თვლის, რომ იგი ეთნიკური კატეგორიაა. ამგვარი შეხედულება არასწორია. ეთნოსი ტომია ან ადამიანთა ჯგუფი. ხალხის ჩამოყალიბება მიმდინარეობს სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფის ან ტომის შერწყმის ბაზაზე. ეთნოსი გულისხმობს ადამიანთა ჯგუფის ერთი ძირიდან წარმომავლობას, მას სისხლით ნათესაობა უდევს საფუძვლად. ხალხის წარმოშობას კი არ განსაზღვრავს ბიოლოგიური ერთობა. იგი სხვადასხვა ეთნოსის დაახლოების, გაერთიანების ან აღრევის შედეგია. ქართველი ხალხის ჩამოყალიბება მოხდა სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფის, კერძოდ, იბერიული და კოლხური ტომების გაერთიანების საფუძველზე. ეს იყო ხანგრძლივი ისტორიული პროცესი, რომლის დროს განხორციელდა მათი დაახლოება და ერთ ხალხად ჩამოყალიბება. თანამედროვე ევროპული ერების — ფრანგების, გერმანელების, ინგლისელების, იტალიელების და ესპანელების წარმოშობა მოხდა ბარბაროსული ტომების აღრევით რომაელებთან. ისინი სრულიად განსხვავებულ ეთნიკურ ჯგუფებს წარმოადგენენ. ამიტომ მათ ეთნიკურ ერთიანობაზე ლაპარაკი არ შეიძლება. უფრო მეტიც, ხალხი შეიძლება შედგებოდეს სხვადასხვა რასის წარმომადგენლებისაგან. მაგალითად, ამერიკელი ხალხი მოიცავს როგორც თეთრკანიანებს, ისე შავკანიანებს. ევროპული და აფრიკული წარმოშობის ადამიანებმა შექმნეს ერთი ერი. ცხადია, რომ მისი ჩამოყალიბების ძირი არც სისხლით ნათესაობასა და არც ეთნიკურ ერთიანობაშია საძიებელი. აქ გაერთიანების საფუძველი გახდა სახელმწიფო, რომლის ფარგლებშიც სხვადასხვა რასის წარმომადგენლებმა შექმნეს ერთი ხალხი. მაშასადამე, ამერიკელი ხალხის ჩამოყალიბება მოხდა პოლიტიკურ, მაგრამ არა ბიოლოგიურ ან ეთნიკურ ბაზაზე.

ამგვარად, ხალხი (ერი) არც ბიოლოგიური და არც ეთნიკური კატეგორიაა. იგი ისტორიული ფენომენია, რომელიც ყალიბდება სხვადასხვა ეთნიკური თუ რასობრივი ჯგუფის გაერთიანების ბაზაზე.

მასა და პიროვნება. მასა არც ეთნიკური და არც ისტორიული ერთობაა. იგი გარკვეული ტიპის ადამიანთა სიმრავლეა. მათ აერთიანებთ არა ეროვნულობა, არა რომელიმე სოციალური ჯგუფისადმი კუთვნილება ან პროფესიული საქმიანობა, არამედ საქმიანობის და აზროვნების გარკვეული დონე და ხასიათი. თუ მას რაოდენობრივად დავახასიათებთ, მაშინ იგი საზოგადოების უმრავლესობაა. თვისებრივი მახასიათებლის მიხედვით კი იგი გამოხატავს ადამიანის საშუალო დონეს. ეს არის ადამიანი მის ყოველდღიურობაში, რომელსაც არა აქვს თავისი „მე“, დაკარგული აქვს თავისი ინდივიდუალობა და პიროვნულობა. მასის ყოველი წარმომადგენელი ერთმანეთს ჰგავს. ისინი არაფრით გამოირჩევიან ერთმანეთისაგან, რადგან არსებითად ერთნაირად აზროვნებენ და მოქმედებენ. მასა არ არის ცალკეულ ადამიანთა ჯამი. იგი საშუალობა, უსახობა და უპიროვნობაა. ეს არის ადამიანი, რომელიც ჰაიდეგერმა აღნიშნა ტერმინით „მან“-ი (მან). მან-ი გერმანულ ენაში არის განუსაზღვრელი პირის ნაცვალსახელი, რომელიც გამოხატავს ისეთ მოქმედებას, როდესაც გაურკვეველია თუ ვინ ასრულებს მას. მაგალითად, როდესაც არ არის დადგენილი თუ ვინ ამბობს ან წერს, მაშინ ვხმარობთ ასეთ გამოფქმებს: „ამბობენ“, „წერენ“. მან-ი ისეთი ადამიანია, რომელიც განუსაზღვრელია, განურჩეველია სხვებისაგან. იგი ზუსტად ისეთია, როგორც ყველა დანარჩენი. მასაში ყველა საშუალოა, რადგან განსხვავებანი ნიველირებულია, წაშლილია და დაყვანილია საერთო მახასიათებელზე.

მოკლედ, მასა შეიძლება განესაზღვროთ, როგორც საშუალო ადამიანი, მან-ი, რომელსაც დაკარგული აქვს თავისი ინდივიდუალობა.

ვინ არის პიროვნება? პიროვნება ადამიანური ინდივიდია, მაგრამ არა ყოველი ინდივიდი. იგი ისეთი ინდივიდია, რომელიც სხვებისაგან გამოირჩევა თავისი ცნობიერებით და თვითცნობიერებით, ნიჭით და უნარებით. იგი მკვეთრად გამორჩეული ინდივიდუალობაა, რომელსაც თვითმყოფადი და დამოუკიდებელი სახე აქვს. მაგალითად, დავით აღმაშენებელი და გიორგი ბრწყინვალე, რუსთაველი და გალაკტიონი. მათ სხვებისაგან გამორჩეული, სრულიად დამოუკიდებელი ადგილი და იმკვიდრეს საზოგადოებაში თავიანთი აზროვნებით და მოღვაწეობით. პიროვნებას თავისი ხელწერა, თავისი სტილი და განუმეორებელი, ყველასაგან გამორჩეული სახე აქვს. იგი არის „მე“, რომელსაც თავისი მტკიცე პოზიცია აქვს და აქტიურად შეუძლია იბრძოლოს მის დასაცავად და დასამკვიდრებლად.

მოკლედ, პიროვნება შეიძლება შემდეგნაირად დავახასიათოთ: პიროვნება არის ადამიანური ინდივიდი, რომელსაც სხვებისაგან გამორჩეული თვითმყოფადი სახე აქვს და აქტიურად იბრძვის საკუთა-

რო „მე“-ს დასამკვიდრებლად.

როგორც ვხედავთ, მასას და პიროვნებას ურთიერთსაპირისპირო ნიშნები ახასიათებთ, ამიტომ ისინი ერთმანეთს გამორიცხავენ. მასა პიროვნებებისგან არ შედგება, ხოლო პიროვნება მასას არ მიეკუთვნება. პირველი სწორედ იმგვარ ადამიანთა სიმრავლეა, სადაც პიროვნებები არ არსებობენ. მეორე კი ისეთ ინდივიდებს მოიცავს, რომელიც მასისაგან გამოყოფილი და გამორჩეულია. რაოდენობრივად მასა უმრავლესობაა, ხოლო პიროვნება — უმცირესობა. მასის სიძლიერე სიმრავლეშია, პიროვნების კი — ინდივიდუალობაში.

ზოგიერთი მიიჩნევს, რომ მასა მშრომელებია, ხოლო პიროვნება — ინტელიგენცია. თითქოს პირველს მიეკუთვნებიან ფიზიკური შრომით დასაქმებული ადამიანები — მუშები და გლეხები, ხოლო მეორეს — მეცნიერებისა და კულტურის მოღვაწენი. ამგვარი შეხედულება არამართებულია.

მასის და პიროვნების გამიჯვნა ხდება არა სოციალური საქმიანობის, არამედ ყოფიერებისა და აზროვნების ტიპის მიხედვით. რომელ ტიპს — საშუალოს თუ აღმატებულს მიეკუთვნება ადამიანი თავისი კულტურული განვითარების დონით, ცხოვრებისეული პოზიციის და ინდივიდუალური ნიჭის მიხედვით? თუ ადამიანი არაფრით განსხვავდება უმრავლესობისაგან და საშუალო დონისაა, მაშინ იგი მასას მიეკუთვნება. თუ ადამიანი საშუალოზე აღმატებულია, ე.ი. უმრავლესობისაგან გამოირჩეულია, მაშინ პიროვნებაა.

მასის და პიროვნების გამიჯვნის კრიტერიუმი არც ეროვნულობა, არც სოციალური წარმომავლობა და არც პროფესიული საქმიანობაა. მაგალითად, განვიხილოთ რუსთაველი და მისი თანამედროვე პოეტები, რომელთაგან ბევრის სახელიც კი არ შემორჩა ისტორიას. მათ ეროვნება ერთი აქვთ — რუსთაველიც და ისინიც ქართველები არიან ერთ სოციალურ ფენას მიეკუთვნებიან და ერთნაირ საქმიანობას ეწევიან — ლექსებს წერენ. მაგრამ რუსთაველი პიროვნებაა, დანარჩენი — მასა. რატომ? რუსთაველი მკვეთრად გამორჩეული ინდივიდუალობაა, რომელმაც მსოფლიო შედევი შექმნა, სხვებმა კი ვერაფრით გამოიჩინეს თავი. ისინი იმდენად უსახონი აღმოჩნდნენ, რომ ისტორიამ მათი სახელებიც კი არ შემოინახა.

ამგვარად, მასად ან პიროვნებად ყოფნა არ არის სოციალური ფენის დამახასიათებელი ნიშანი. ყოველ ფენას თავისი მასა და პიროვნება ჰყავს. ნებისმიერი მისი წარმომადგენელი შეიძლება მიეკუთვნებოდეს ერთს ან მეორეს. მასა არ არის კლასი, სოციალური ფენა ან ჯგუფი. იგი გარკვეული ტიპის ადამიანია, რომელიც არსებობს ნებისმიერ მათგანში. იგივე ითქმის პიროვნებაზეც.

მასა და ბრბო. ბრბო სოციალური ჯგუფია, რომლის წევრები გაერთიანებულინი არიან ერთი იდეით და მოქმედებენ ერთნაირად. მათთვის დამახასიათებელია უკიდურესი ეგზალტირება და ალტყინება. იგი ემოციურად დამუხტულია, აგზნებულია და მზადაა ნალექოს ყველაფერი, რაც გზაზე გადაელობება. ბრბოა მიტინგზე მოსულ ადამიანთა ჯგუფი, რომელიც ტანისცემით და მონონების შეძახილებით უსმენს ერთს, მაგრამ არ უსმენს და სტვენით ხვდება მეორეს. იგი ამას აკეთებს არა განსჯით, არამედ ემოციურად, რადგან მის ქცევას წარმართავს გრძნობები და არა გონება. ბრბოა აგზნებულ ადამიანთა ჯგუფი, რომელიც ლინჩის წესით უსწორდება დამნაშავეს, ამტყვევებს მალაზიების ვიტრინებს, იტაცებს ქონებას და სხვა.

ბრბო არაორგანიზებული, უდისციპლინო მასაა, რომელიც უეცარი და უნებლიე აგზნების საფუძველზე მოქმედებს ყოველგვარი გეგმისა და მიზნის გარეშე. ბრბოა ჯარისკაცების ჯგუფი, რომელიც მოიცვა პანიკურმა შიშმა, რომლის გამოც უწესრიგოდ და თავქუდმოგლეჯვით გარბის ბრძოლის ველიდან.

ბრბო არ არის მყარი სოციალური ერთობა, რომლის წევრები ხანგრძლივად იქნებოდნენ ერთმანეთთან დაკავშირებულნი. ეს ისეთი ჯგუფია, რომლის წარმოშობა შემთხვევით და მოულოდნელად ხდება, ამიტომ იგი შეიძლება უეცრად წარმოიქმნას, მაგრამ ასევე უეცრად დაიშალოს. მასში შეიძლება გაერთიანდეს სრულიად განსხვავებული შეხედულების ან პროფესიის, ეროვნების ან კლასის წარმომადგენელი. გაერთიანების მიზეზი შეიძლება იყოს ასევე სრულიად განსხვავებული: შიში, უკმაყოფილება, შიმშილი, პროტესტი, სიხარბე, მოქრთამვა, ფანატიზმი და სხვა. ბრბოს წარმოქმნას სჭირდება შესაფერისი ფონი, რომელიც ხელისშემწყობი გარემოა. ეს არის კრიზისული სიტუაციის არსებობა საზოგადოებაში.

მასა ბრბო არ არის, მათ შორის არსებითი განსხვავებაა. იგი შეიძლება დახასიათდეს შემდეგი ძირითადი ნიშნებით: 1) ბრბო სოციალური ჯგუფია, მასა — არა. ბრბო შემთხვევით და მოულოდნელად წარმოიქმნება და იშლება, მასა — არა, 2) ბრბო ერთი აზრით და გრძნობით დამუხტული ჯგუფია. მის წევრებს მთლიანად იმყრობს რაღაც გრძნობა, ემოციურად აღაგზნებს და ერთ მუშტად კრავს მათ, რათა ენერგიულად იმოქმედონ ერთად. მასა არ არის ერთი აზრით და გრძნობით შეკრული ჯგუფი. მის წევრებს არ აერთიანებთ ერთი იდეა და ემოცია. ამ მხრივ იგი არაერთგვაროვანია და ამორფულია. 3) ბრბო ეგზალტირებულია, ალგზნებულია, დამუხტულია ენერგიით, ამიტომ აგრესიულია. იგი მზადაა გაანადგუროს ყველა და ყველაფერი, რაც გზაზე შეხვდება, ამიტომ დესტრუქციულია. მასა არ არის ეგზალტირე-

ბული და დამუხტული, ამიტომ ნეიტრალურია და არა აგრესიული. იგი შეიძლება იყოს დესტრუქციულიც და კონსტრუქციულიც. ეს დამოკიდებულია იმაზე თუ რა მიზნით დავრახმავთ მას და რა მიმართულებით წარვმართავთ მის ქცევას. 4) ბრბოს ცნობიერება ფსიქოზურია. იგი ჩაკეტილია, დახშულია, ამიტომ მასთან კამათი და დიალოგი გამორიცხებულია. იგი უსიტყვოდ იღებს იმას, რასაც მისი კერპი ეუბნება, მაგრამ ასევე უყოყმანოდ უკუაგდება ყოველივეს, რაც მისი ლიდერისათვის მიუღებელია. იგი აგრესიულად მორჩილია. მორჩილია თავისი კერპის, ხოლო აგრესიული — მისი ოპონენტების მიმართ. მასის ცნობიერება არ არის ფსიქოზური, ამიტომ მასთან კამათი და დიალოგი შესაძლებელია. მასაც მორჩილია, მაგრამ არა აგრესიულად მორჩილი. ისიც კერპთაყვანისმცემელია, მაგრამ მას არ ჰყავს ერთი კერპი. მასის ერთი ნაწილი ერთს სცემს თავყვანს, მეორე კი სხვას. მასობრივი ფსიქოზი: ახასიათებს ბრბოს და არა მასას.

არც ერთი სოციალური ჯგუფი თავისთავად ბრბო არ არის, მაგრამ ნებისმიერი მათგანი შეიძლება ბრბოდ იქცეს. მაგალითად, ჯარი ბრბო არ არის, რადგან მკაცრად ორგანიზებული და დისციპლინირებულია. მაგრამ თუ იგი დაიშალა, მისი დისციპლინა მოიშალა და მისმა ცალკეულმა ჯგუფებმა დაიწყეს თვითნებური მოქმედება, მაშინ იგი ბრბოდ იქცევა. ასევე ინტელიგენტთა ჯგუფიც შეიძლება ბრბოდ იქცეს, როდესაც იგი ქვეყნის ხელმძღვანელს ფეხქვეშ ეგება და მის მიმართ კარგავს კრიტიკული აზროვნების უნარს.

ამგვარად, ბრბო არ არის ერთი რომელიმე სოციალური ფენა ან ჯგუფი. არ შეიძლება იმის თქმა, რომ მუშები, გლეხები, ინტელიგენტები, ჯარისკაცები და ა.შ. ბრბოა. მაგრამ ნებისმიერი მათგანი შეიძლება გარკვეულ პირობებში ბრბოდ იქცეს. ამგვარ მეთამორფოზას ერთი დადგენილი მიზეზი არ აქვს. ეს შესაძლებელია შემთხვევით და მოულოდნელად მოხდეს. ბრბო არ არის მყარი სოციალური ერთობა, რომელიც ხანგრძლივად არსებობს. იგი სიტუაციების მიხედვით წარმოიქმნება და იშლება.

ბრბოს და მის ცნობიერებას (მასობრივ ფსიქოზს) უნდა ვებრძოლოთ. მისი აგრესიულობის აღსაკვეთად ძალაც შეიძლება გამოვიყენოთ. მასას და მის ცნობიერებას ძალით არ უნდა ვებრძოლოთ. მასთან დიალოგია საჭირო.

პიროვნების პრობლემის ორი ასპექტი. პიროვნების პრობლემა დაისმის ორ განსხვავებულ სიბრტყეში. ერთი ეხება პიროვნების ურთიერთობას საზოგადოებასთან, ხოლო მეორე — პიროვნების როლს ისტორიაში. დავახასიათოდ თითოეული მათგანი.

პიროვნების და საზოგადოების ურთიერთობის პრობლემა გულისხმობს შემდეგს: პიროვნება ყოველთვის ცხოვრობს და საქმიანობს საზოგადოებაში. ეს უკანასკნელი შეიძლება იყოს თემი, სახელმწიფო, ქალაქი, სოფელი, სამუშაო ან სასწავლო ადგილი და ა.შ. პიროვნება ინდივიდია, რომელსაც აქვს თავისი საკუთარი მოთხოვნილებანი და ინტერესები, ვუნოდოთ მათ ინდივიდუალური ინტერესები. საზოგადოებას თავისი მოთხოვნები და ინტერესები აქვს. ვუნოდოთ მათ საზოგადოებრივი ინტერესები. **პიროვნების და საზოგადოების ურთიერთობის პრობლემა არის ინდივიდუალური და საზოგადოებრივი ინტერესების მიმართების საკითხი.** ისინი არა თუ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, არამედ ხშირად უპირისპირდებიან და გამორიცხავენ ერთმანეთს. ამის გამო ხშირია კონფლიქტი პიროვნებასა და საზოგადოებას შორის. როგორ უნდა მოგვარდეს მათი ურთიერთობა? რომელს უნდა მიეცეს უპირატესობა — პიროვნებას თუ საზოგადოებას? ამ კითხვებზე არ არსებობს ერთგვაროვანი პასუხი. ერთნი პიროვნებას აძლევენ უპირატესობას, მეორენი — საზოგადოებას.

ის, რომ ადამიანი საზოგადოებაში ცხოვრობს და უნდა იცხოვროს, ეს არ არის სადავო. საზოგადოებაა მისი საქმიანობის არენა, მაგრამ საზოგადოება ბოჭავს, ხელს უშლის, თრგუნავს თუ გასაქანს აძლევს ადამიანის ინდივიდუალობას? ე.ი. საკითხი დგას იმის თაობაზე, საზოგადოება ახშობს, კლავს პიროვნებას თუ შესაძლებლობას აძლევს, სრულად გამოავლინოს თავისი ნიჭი და ინდივიდუალური უნარები. აქ დგას ადამიანის პირადი თავისუფლების პრობლემა. პირადი თავისუფლება პიროვნებად არსებობის აუცილებელი პირობაა, რომლის გარეშეც იგი არ ჩამოყალიბდება. პიროვნება იმ საზოგადოებაში არსებობს, რომელიც ადამიანს აძლევს პირად თავისუფლებას. ეს კი დამოკიდებულია საზოგადოების სტრუქტურაზე, უპირველეს ყოვლისა პოლიტიკურ სისტემაზე — დემოკრატიულია იგი თუ დიქტატორული. პირველი უზრუნველყოფს პიროვნების პირად თავისუფლებას, მეორე კი — არა.

მაშასადამე პიროვნების თავისუფლების პრობლემა სოციალური საკითხია. ერთ საზოგადოებაში იგი შეიძლება თავისუფალი იყოს, მეორეში კი — არა, თუმცა როგორც ადამიანი იგი ყოველთვის თავისუფალია. მონა როგორც პიროვნება, რამდენადაც იგი მოკლებულია პოლიტიკურ და სოციალურ უფლებებს, არ არის თავისუფალი. მაგრამ იგივე მონა როგორც ადამიანი, რამდენადაც ცხოველისაგან განსხვავებული არსებაა, ფლობს ნების უნარს და ამდენად შეუძლია იყოს თავისუფალი.

პიროვნების თავისუფლების პრობლემა განსხვავდება ადამიანის თავისუფლების პრობლემისაგან. პირველი სოციალური საკითხია და დაისმის საზოგადოებასთან მიმართების სიბრტყეში, მეორე კი ანთროპო-

ლოგიური პრობლემაა და დაისმის ადამიანის ნებასთან მიმართების ასპექტით.

ახლა გავარკვიოთ პიროვნების პრობლემის მეორე ასპექტი. იგი გულსხმობს საკითხის დასმას პიროვნების როლის შესახებ. რა როლს ასრულებს იგი ისტორიაში? ვინ არის ისტორიის შემოქმედი — პიროვნება თუ მასა? ეს საკითხი უკვე ეხება გამოჩენილ პიროვნებებს. მაგრამ ამ კითხვას რომ ვუპასუხოთ საჭიროა გავაანალიზოთ ხალხის და მასის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხი.

ხალხის და მასის ურთიერთდამოკიდებულება. ხალხი და მასა არ არის იგივეობრივი. ზოგიერთი აიგივებს მათ ერთმანეთთან და ხმარობს გამოთქმას „მასა ანუ ხალხი“. ამგვარი მოსაზრება პრინციპულად მცდარია. ამის ნათელსაყოფად ერთმანეთს შევადაროთ „ხალხის“ და „მასის“ ცნებები.

ხალხი ისტორიულად ჩამოყალიბებული ადამიანთა ერთობაა, მასა კი არ არის ერთობა — არც ისტორიული და არც სოციალური. იგი გარკვეული ტიპის ადამიანთა სიმრავლეა.

ხალხი უფრო ფართო ცნებაა, ვიდრე მასა. ამ უკანასკნელს პიროვნება არ მიეკუთვნება. როგორც უკვე ზემოთ ვაჩვენეთ, ისინი ერთმანეთს ჯამორიცხავენ. რაც შეეხება ხალხს, იგი მოიცავს როგორც მასას, ისე პიროვნებას. ორივე მისი აუცილებელი შემადგენელი ნაწილია. ქართველი ხალხია არა მხოლოდ მშრომელთა მასა, არამედ გამოჩენილი პიროვნებებიც. დავით აღმაშენებელი და თამარ მეფე, ილია და აკაკი ისევე მიეკუთვნებიან ქართველ ხალხს, როგორც ნებისმიერი რიგითი მშრომელი. ამგვარად, ხალხი მასის და გამოჩენილ პიროვნებათა ერთიანობაა. ერთმანეთს უპირისპირდება არა ხალხი და გამოჩენილი პიროვნება, არამედ მასა და გამოჩენილი პიროვნება.

თუ ხალხს და მასას გავაიგივებთ ერთმანეთთან, მაშინ აღმოვჩნდებით აბსურდულ მდგომარეობაში: ხალხს არ უნდა მივაკუთვნოთ გამოჩენილი პიროვნებები. გამოდის, რომ ქართველი ხალხი უპიროვნო, უსახო მასაა, რომელსაც არ მიეკუთვნება დავით აღმაშენებელი და თამარ მეფე, ილია და აკაკი. ამგვარი თვალსაზრისის აბსურდულობა აშკარაა.

თეზისი, რომ ხალხი ქმნის ისტორიას არასწორად იქნა ინტერპრეტირებული ლენინის მიერ. თითქოს ხალხის მასები ქმნიან ისტორიას, ხოლო გამოჩენილი პიროვნებები მასში მონაწილეობენ მარტოოდენ იმით, რომ აჩქარებენ ან ანელებენ მას. გამოდის, რომ ომს იგებს ჯარისკაცი და არა სარდალი. პოეზიას ქმნის საშუალო და არა გამოჩენილი პოეტი და ა.შ. თითქოს განმსაზღვრელი და მთავარი ხალხის

მასაა, ხოლო გამოჩენილი პიროვნება მეორეხარისხოვანი და არამთავარი. ე.ი. დიდგორის ომის მოგებაში განმსაზღვრელი როლი შეასრულეს რიგითმა მეომრებმა, ხოლო დავით აღმაშენებელმა — მეორეხარისხოვანი და უმნიშვნელო. ქართული პოეზიის განვითარებაში განმსაზღვრელი როლი ითამაშეს უცნობმა პოეტებმა, მაგრამ არა რუსთაველმა, გურამიშვილმა, ბარათაშვილმა, ვაჟა-ფშაველამ და ა.შ.

ისტორიას მართლაც ხალხი ქმნის, მაგრამ — არა მხოლოდ ხალხის მასები. პირველი მეორეზე არ დაიყვანება, რადგან მოიცავს გამოჩენილ პიროვნებებსაც. თეზისი, რომ ისტორიის შემოქმედი ხალხია, სწორია და ნიშნავს შემდეგს: ისტორიას ქმნიან ხალხის მასები და გამოჩენილი პიროვნებები ერთად, მაგრამ — არც ერთი ცალ-ცალკე. ისინი ერთმანეთის გარეშე ვერაფერს შექმნიან. პიროვნება მასებზე დაყრდნობით, ხოლო მასები მისი ხელმძღვანელობით ქმნიან ისტორიას. არც ერთს არ შეიძლება მიეცეს რაიმე უპირატესობა, რადგან სხვადასხვა როლს ასრულებენ ისტორიაში: გამოჩენილი პიროვნება ხელმძღვანელია, მასა — შემსრულებელი. ისინი ერთმანეთს ვერ შეცვლიან და ვერც ერთმანეთის გარეშე იარსებებენ. პიროვნებას შემსრულებელი სჭირდება მასის სახით, ხოლო მასას ხელმძღვანელი — პიროვნების სახით.

მართალი ხალხი და მასების ამაღლი. ზოგჯერ ხდება ქართველი ხალხის გაიდეალება, როდესაც მას ახასიათებენ როგორც სრულყოფილსა და ღვთაებრივს. თითქოს მას რაღაც განსაკუთრებული მისია აქვონდეს დაკისრებული. ქართველი ხალხი ბრძენია და კეთილი — ამტკიცებს-მავანი. ამგვარი მტკიცებანი თუ ნაციონალისტური არა, გულბრყვილობა და მიაშიტობაა. პატრიოტიზმის პრეტენზიით არავის აქვს უფლება დაკარგოს რეალობის გრძნობა და იმსჯელოს თავისი სურვილის და ემოციების მიხედვით.

არც ერთი ხალხი არ არის სრულყოფილი და ღვთაებრივი. ყველას თავისი ღირსება და ნაკლი აქვს. არც ერთი მათგანი ღმერთს არ მოუვლენია. ამ ქვეყნად რაიმე განსაკუთრებული მისიით. ყოველი ხალხი გარკვეულ ისტორიულ პირობებში ჩამოყალიბდა და ასრულებდა რაღაც როლს — ზოგი მნიშვნელოვანს და ზოგიც უმნიშვნელოს — მსოფლიო ცივილიზაციის განვითარებაში. რამდენი ხალხი, ისეთებიც კი, რომლებმაც განსაკუთრებული წვლილი შეიტანეს მსოფლიო კულტურის განვითარებაში, ისტორიული ბედ-უკუღმართობის გამო აღიგავენ პირისაგან მიწისა. საკმარისია გავიხსენოთ ძველი ბერძენი ხალხი, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა ევროპულ ცივილიზაციას, გაქრა და აირია სხვა ერებში. ძველ ბერძნებს თავისი დადებითი და უარყოფითი თვისებები აქვონდათ. ბევრი საამაყო, მაგრამ მრავალი სამარცხვინო მომენტებიც

ქონიათ თავის ისტორიაში. მართალია, ძველ საბერძნეთს უხვად ჰყავდა გამოჩენილი პიროვნებები, რომლებიც დაჯილდოვებულნი იყვნენ სიბრძნით და ზნეობით, მაგრამ მისი მასა (როგორც ყველა ხალხის მასა) შედგებოდა საშუალო ნიჭის, უნიჭობისა და რეგვენებისგან კი.

ანალოგიურად უნდა ვიმსჯელოთ ქართველი ხალხის შესახებაც. იგი არავის მოუვლენია ამქვეყნად რაღაც განსაკუთრებული მისიით. დროა, საბოლოოდ უკუვაგდოთ მესიანიზმის იდეა, რომ თითქოს ქართველ ხალხს აქვს რაღაც განსაკუთრებული მისია მსოფლიო ცივილიზაციის წინაშე. იგი ჩამოყალიბდა გარკვეულ ისტორიულ პირობებში და თავის რეგიონში ასრულებდა ხან მნიშვნელოვან, ხან კი უმნიშვნელო როლს. მისი ისტორია სავსეა გმირული, მაგრამ ასევე სამარცხვინო მომენტებით. მის შვილებს ხშირად უჩვენებიათ სიბრძნის და ზნეობის, მაგრამ ასევე უგუნურების და უზნეობის მაგალითებიც. ის, რომ ქართველ ხალხს მრავალი დადებითი თვისება აქვს, ეს უდავოა. მაგრამ მას ასევე ახასიათებს ნაკლიც, რაც ხშირად აღუნიშნავთ, როგორც ქართველ, ისე უცხოელ ავტორებს.

ქართველი ხალხი არ არის რაღაც განსაკუთრებული, მსოფლიოს სხვა ერებზე მალლა მდგომი. იგი კაცობრიობის, როგორც მთელის, ერთ-ერთი შემადგენელი, განუყრელი ნაწილია, რომელსაც შეძლებისდაგვარად თავისი მორიდებული წვლილი შეაქვს მის გარვითარებაში. მას საკუთარი თვითმყოფადი და დამოუკიდებელი სახე აქვს, რითაც განსხვავდება ყველა სხვა ხალხისაგან. მაგრამ ეს გარემოება არ მიუთითებს მის რაიმე პრივილეგიასა და უპირატესობაზე. სხვა ერების მსგავსად ისიც შედგება მოკვდავი ადამიანებისაგან, რომელთა შორისაა ბრძენიცა და რეგვენიც, ნიჭიერიც და უნიჭოც, ზნეობრივიც და უზნეოც, უდანაშაულოც და დამნაშავეც. უაზრობაა იმის ვარაუდი, რომ მხოლოდ „კაი“ და არა ცუდი ყმაა ქართველი. სამწუხაროდ ეს ასე არ არის. დამნაშავეც და უზნეოც ქართველია, ჩვენი სისხლი და ხორცია. ამიტომ ვინც ქართველი ხალხის იდეალიზებას ახდენს და გულწრფელად სჯერა ამისი, იგი უბრალოდ მიაშიტია. იდეალური ხალხი ჯერ არ არსებულა დედამიწის ზურგზე და არც ქართველია ამ მხრივ გამოჩენილი.

რაც შეეხება დებულებას, რომ „ქართველი ხალხი ბრძენი და კეთილია“ — არის უსაზრისო, რადგან არ გააჩნია თეორიული შინაარსი. საქმე ისაა, რომ ცნებები „ბრძენი“ და „კეთილი“ მიენერება არა ხალხს, არამედ პიროვნებას. მხოლოდ ცალკეული ადამიანი შეიძლება იყოს ბრძენი და კეთილი, მაგრამ — არა ხალხი. ეს უკანასკნელი განსხვავებულ ადამიანთა (ბრძენთა და არაბრძენთა, ზნეობრივთა და უზნეოთა) ისტორიულად ჩამოყალიბებული ერთობაა, რომელსაც თავისი ღირსება და ნაკლი აქვს. ქართველი ხალხი არ არის ბრძენი და კეთილი არა

იმიტომ, რომ იგი სხვა ხალხებისაგან განსხვავებით ამ თვისებებს მოკლებულია, არამედ იმიტომ, რომ საზოგადოდ არც ერთი ხალხი არ შეიძლება დახასიათდეს აღნიშნული კატეგორიებით. თუ ეს დებულება იხმარება როგორც მეტაფორა — გადატანითი მნიშვნელობით, მაშინ იგი მხოლოდ მხატვრული ხერხია და მეტი არაფერი. მაგრამ თუ იგი მტიკიდება როგორც თეორიული შინაარსის მქონე დებულება, მაშინ — უსაზრისოა, რადგან ხალხს მიაწერს ისეთ თვისებებს, რაც მას საერთოდ არ ახასიათებს. დაახლოებით ეს ისეთივე უაზრობაა, როდესაც უსულო საგნებს მიაწერენ სულიერის ნიშნებს. მართალია, ხელოვნებაში ეს ჩვეულებრივი ხერხია, მაგრამ არ უნდა დავივიწყოთ, რომ იგი დაუშვებელია მეცნიერებაში.

მარქსისტულ ფილოსოფიურ ლიტერატურაში გავრცელებული იყო თვალსაზრისი, რომლის თანახმად ხალხი ყოველთვის მართალია, რომ იგი არასოდეს ცდება. შეიძლება შეცდეს ცალკეული ადამიანი, მაგრამ არა ხალხი. ამგვარი წარმოდგენები ყოველგვარ მეცნიერულ საფუძველს მოკლებულია. არც ერთი მოვლენა, ბუნების თუ კულტურის ქმნილება იქნება იგი, არ არის და არც შეიძლება იყოს იდეალური. არც ხალხია გამოჩენილი. ისიც ცდება და ხშირად საბედისწერო შეცდომებსაც უშვებს. ჭავჭავაძის ფაშიზმის წარმოქმნა გერმანიაში. განა გერმანელ ხალხს არ მიუძღვის გარკვეული ბრალი ამ ბოროტების წარმოშობასა და გავრცელებაში? განა ხალხმა არ გააღმერთა და კერპად აქცია ჰიტლერი? და ეს დაემართა ისეთი დიდი კულტურის და ენერჯის მქონე ერს, როგორც გერმანელი ხალხია. არც სხვა ხალხებია დაზღვეული მსგავსი ტრაგიკული შეცდომებისაგან. ქართველ ხალხსაც მრავალი საბედისწერო ნაბიჯი გადაუდგამს თავის ისტორიაში.

ქართველი ხალხი არც მასაა და არც ბრბო, თუმცა მას ჰყავს თავისი მასა, რომლის ცალკეული ჯგუფები კონკრეტულ სიტუაციებში შეიძლება ბრბოდ გადაიქცეს. განსაკუთრებით უკანასკნელი დროის მოვლენებმა ამის დამადასტურებელი მრავალი მაგალითი მოგვცეს. მასობრივმა ფსიქოზმა მასის გარკვეული ნაწილი მოიცივა და მისი ცალკეული ჯგუფები ბრბოდ აქცია. ამ ფაქტის აღნიშვნა სრულებით არ ნიშნავს, რომ ქართველი ხალხი გადაიქცა მასად ან ბრბოდ. ამგვარი მეტამორფოზა არა მარტო ქართული, არამედ მსოფლიო მოვლენაა. ყოველ ხალხს თავისი მასა ჰყავს. რომლის გარკვეული ნაწილი ამა თუ იმ სიტუაციაში შეიძლება ბრბოდ გადაიქცეს. ცივილიზებული ერებიც კი არ არიან თავისუფალი ამ მოვლენისაგან. ამიტომ მასის რომელიღაც ნაწილის ბრბოდ გადაქცევა განპირობებულია არა ქართული ხასიათის რაღაც თავისებურებით, არამედ საზოგადოების ზოგადი კანონზომიერებით. ეს არ არის ეროვნული — მხოლოდ ქართველების ტრაგედია. იგი გლობალური

რი მოვლენაა, რომელიც მეტ-ნაკლებად აწუხებს ყველა ხალხს, მათ შორის, ცივილიზებულ ერებსაც. ორტეგა-ი-გასეტი თავის დროზე მიუთითებდა, რომ დღეს მთელ მსოფლიოს ახასიათებს მასად გადაქცევის ტენდენცია.

როდესაც ორტეგა-ი-გასეტი და ჰაიდეგერი უარყოფითად ახასიათებენ მასას და ბრბოს, მათ მხედველობაში არ ჰყავთ მხოლოდ ესპანელი და გერმანელი, მით უმეტეს ქართველი ხალხი. ამით ისინი ახასიათებენ თანამედროვე ეპოქას, რადგან მიაჩნიათ, რომ მასების ამბოხი და ბრბოს აგრესიულობა მეოცე საუკუნის საზოგადოების განვითარების ზოგადი თავისებურებაა. რასაკვირველია, არც ქართველი ხალხია მისგან თავისუფალი. აქ საშიშროება ისაა, რომ ამ პროცესმა არ მიიღოს ტოტალური ხასიათი და მთელი ქართველი ხალხი არ აქციოს ბრბოდ. ამიტომ საჭიროა დროზე ჩავაქროთ მასების ამბოხით გაჩენილი ხანძარი. ამის გარანტი შეიძლება იყოს დემოკრატია, რომლის საყრდენია არა მასები და მათი ნება, არამედ ხალხი და კანონი.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია და მისი სოციალური შედეგები

მეოცე საუკუნის 50-იანი წლებიდან კაცობრიობა შევიდა მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ფაზაში. ტექნიკა გახდა ის ძირითადი ფაქტორი, რომლის გამოყენების ხასიათზე დამოკიდებულია მისი ბედი. ერთი მხრივ, იგი უზრუნველყოფს ადამიანის კომფორტს და მატერიალურ კეთილდღეობას, უზრუნველ და უდარდელ ცხოვრებას. ტექნიკა განიცდება როგორც ადამიანის ბედნიერებისა და წარმატების საწინდარი. მაგრამ მეორე მხრივ, იგი კაცობრიობას აძლევს ისეთ იარაღს, რომლის მეშვეობით მას შეუძლია ჩაიდინოს მრავალი ბოროტება და მოსპოს სიცოცხლეც კი დედამიწაზე. იგივე ტექნიკა განიცდება როგორც განადგურებისა და ტრაგედიის მომტანი.

ტექნიკას მართლაც შეუძლია ერთიც და მეორეც. მას მოაქვს სიკეთეც და ბოროტებაც, ბედნიერებაც და უბედურებაც, სიხარულიც და ტრაგედიაც. უფრო მეტიც: დღეს ტექნიკის გამოყენებაზე დამოკიდებული კაცობრიობის ყოფნა-არყოფნა. რა მოელის მას — აყვავება თუ კატასტროფა? როგორც ვიცით, ეს უკვე მსოფლმხედველობითი კითხვაა, რომლის გარკვევის გარეშე ფილოსოფიას აღარ ძალუძს შეასრულოს თავისი ფუნქცია. ტექნიკის არსის, როლისა და ადგილის საკითხი გახდა ერთ-ერთი აქტუალური პრობლემა. შეიქმნა ახალი მიმართულება — ტექნიკის ფილოსოფია.

აღნიშნულის საფუძველზე საკვებით სამართლიანია ნ. ზერდიაევის (1874-1948) შემდეგი დებულება: „არ იქნება გადაჭარბებული თუ ვიტყვით, რომ ტექნიკის საკითხი გახდა ადამიანის ბედის და კულტურის ბედის საკითხი. სუსტი რწმენის საუკუნეში, არა მარტო რწმენის, არამედ მეცხრამეტე საუკუნის ჰუმანიტური რწმენის დასუსტების ეპოქაში, თანამედროვე ცივილიზებული ადამიანის ერთადერთ ძირითად რწმენად იქცა რწმენა ტექნიკის, მისი სიძლიერისა და უსასრულო განვითარების შესახებ. ტექნიკა ადამიანის უკანასკნელი სიყვარულია და იგი მზადაა შეცვალოს საკუთარი სახე თავისი სიყვარულის ობიექტის გავლენით. და ყველაფერი, რაც სამყაროში ხდება, კვებავს ადამიანის ამ ახალ რწმენას. ადამიანს სწყუროდა სასწაულები და მას ეჩვენებოდა, რომ ისინი შეწყდნენ და ტექნიკა ნამდვილ სასწაულებს ახდენს“²⁴.

რა არის ტექნიკა? სიტყვა ტექნიკა წარმოსდგება ბერძნული სიტყვა „ტექნე“-სგან, რაც ნიშნავს — ხელოვნებას, ოსტატობას, მოხერხებულობას. ძველ ბერძნებს ტექნიკა ესმოდათ ფართოდ. იგი აღნიშნავდა ბუნების საპირისპიროს. რაც ბუნებრივია, იგი თავისთავადია, მისი წარმოშობა და არსებობა ადამიანზე არ არის დამოკიდებული. ტექნიკა გაიგივებულია ხელოვნურობასთან, რაც ადამიანის ხელით შექმნილია, ყველაფერი ტექნიკაა. ძველი ბერძნებისათვის ხელოვნებაც ტექნიკაა.

შემდგომ მოხდა ტექნიკის შემოსაზღვრა და იგი გავრცელდა მხოლოდ იარაღებსა და ინსტრუმენტებზე, რომელთაც ადამიანი იყენებს თავის საქმიანობაში. თანამედროვე გაგებით ტექნიკის ცნება შემდგენიარად განიშარტება: ტექნიკა არის იმ იარაღების და მოწყობილობების ერთობლიობა, რომელსაც ადამიანი ქმნის საგანგებოდ, რათა ისინი გამოიყენოს თავის საქმიანობაში.

ტექნიკა საშუალებაა და არა მიზანი. ადამიანი აქტიურ საქმიანობას ეწევა იმისათვის, რომ დაიკმაყოფილოს თავისი მოთხოვნილებანი. ცხოველებსათვის არსებობს მხოლოდ ვიტალური (ბიოლოგიური) მოთხოვნილებანი, რომლებიც უზრუნველყოფენ მათ არსებობასა და გამრავლებას. ამას ისინი ახორციელებენ თავიანთი სხეულებრივი ორგანიზაციის მეშვეობით. ამ მიზნით ცხოველები საგანგებოდ არ ქმნიან იარაღებს. მათთვის ტექნიკა არ არსებობს და არც სჭირდებათ იგი. ცხოველი არ განიცდის მის ნაკლებობას და შესანიშნავად ართმევს თავს მის წინაშე მდგომ ამოცანებს. ეს არის არა მისი ნაკლი, არამედ თავისებურება.

²⁴ Н. Бердяев, Человек и машина, Вопросы философии, 1989, №2, с.147-148.

ადამიანის საქმიანობას ახასიათებს ორი თავისებურება: ჯერ-ერთი, ვიტალურის გარდა ადამიანს აქვს სოციალური, სულიერი და გონითი მოთხოვნილებანი. მათ დასაკმაყოფილებლად საკმარისი არ არის ბუნება. ამ-სთვის საჭიროა მის ფარგლებს გარეთ გასვლა და სრულიად ახალი ხელოვნური სფეროს შექმნა. ამგვარ სამყაროს ადამიანი ქმნის კულტურის სახით. მეორე ადამიანის სხეულებრივი ორგანიზაცია, რაც მან ბუნებისაგან მიიღო, მისი საქმიანობის აუცილებელი, მაგრამ არასაკმარისი პირობაა. ამ ნაკლის შესავსებად იგი საგანგებოდ ქმნის იარაღებს და ინსტრუმენტებს, რომელთა გამოყენებით თავს ართმევს მის წინაშე მდგომ ამოცანებს. სხვაგვარად ადამიანი არა თუ ვერ იმოქმედებდა, არაჟედ საერთოდ ვერ იარსებებდა. ტექნიკის შექმნა და გამოყენება ადამიანის არსებობისა და ფუნქციონის აუცილებელი პირობაა. ეს მისთვის არც კაპრიზია და არც ფუფუნება. ტექნიკა ადამიანის გარდაუვალი ხვედრია, ასე ვთქვათ, ბედისწერაა, რომელსაც იგი ვერსად გაექცევა.

ადამიანი ეწევა მრავალმხრივ და რთულ საქმიანობას. არ არსებობს მისი საქმიანობის არც ერთი სფერო, რომელსაც იგი ახორციელებს ტექნიკის გამოყენების გარეშე. ადამიანის მოღვაწეობის სფეროები თავისი ხასიათით და თავისებურებებით ერთმანეთისაგან განსხვავებულია, შესაბამისად არსებობს ტექნიკის განსხვავებული სახეები: ადამიანი აშენებს სახლებს, ხიდებს, გზებს და ა.შ. შესაბამისად არსებობს სამშენებლო ტექნიკა. ადამიანი ახდენს გადაადგილებას სივრცეში და ამყარებს კავშირ-ურთიერთობებს, შესაბამისად არსებობს სატრანსპორტო და კავშირგაბმულობის ტექნიკა. ადამიანი აწარმოებს ომებს, შესაბამისად არსებობს სამხედრო ტექნიკა. ადამიანს სჭირდება მკურნალობა, შესაბამისად ქმნის სამედიცინო ტექნიკას. მრეწველობისა და მინათმოქმედების მიზნით იყენებს სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკას. საყოფაცხოვრებო მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად იქმნება საყოფაცხოვრებო ტექნიკა. მეცნიერულ კვლევა-ძიებას სჭირდება სამეცნიერო ტექნიკა და ა.შ.

ამგვარად, ადამიანის საქმიანობის ნებისმიერ სფეროს თავისი შესატყვისი ტექნიკა აქვს.

ტექნიკის განვითარება და მისი პირობები ტექნიკა პირველად გაჩნდა, როდესაც წარმოიშვა ადამიანის ახალი სახეობა ჰომო საპიენსი (გოსაერი ადამიანი). მათი არსებობა და ფუნქციონა ერთმანეთისაგან განუყრელია. ადამიანი არც ერთ სიტუაციაში და არასდროს ტექნიკის გარეშე არ არსებობს. მაგრამ ტექნიკა განიცდის განვითარებას. პრიმიტიული იარაღებიდან თანდათანობით ევოლუციის შედეგად მან მიაღწია თანამედროვე ავტომატიზირებულ სისტემებამდე. ეს არის

ტექნიკის სრულყოფისა და გაუმჯობესების ხანგრძლივი პროცესი, რომელიც მოიცავს როგორც ევოლუციურ (რაოდენობრივ), ისე რევოლუციურ (თვისებრივ) ცვლილებებს. პირველყოფილი ადამიანი ქმნიდა და იყენებდა ქვის და ხის იარაღებს. შემდეგ მან დაიწყო ლითონების დამუშავება და მათ ბაზაზე შექმნა ტექნიკური საშუალებები.

ტექნიკის წარმოების საფუძველია ბუნება და მისი რესურსები. მაგრამ ადამიანი არ დაკმაყოფილდა მხოლოდ მათი გამოყენებით. მან შექმნა ხელოვნური მასალები, რომელთა დანერგვით მიაღწია ტექნიკის განვითარების ახალ დონეს.

უდავოა, რომ ტექნიკა განიცდის მუდმივ განახლებას და გაუმჯობესებას. მოძველებული იცვლება ახლით, არასრულყოფილი — სრულყოფილით და ა.შ. რასაც არასოდეს ექნება დასასრული. არნახულია ის წარმატება, რასაც მან დღემდე მიაღწია, მაგრამ კიდევ უფრო ფანტასტიკური და წარმოუდგენელია მისი მომავალი. ეს არის ტექნიკური პროგრესი, რომელსაც ვერ შეაჩერებს ვერავითარი ძალა. სანამ საზოგადოება იარსებებს, მანამ მას აუცილებლად ექნება ადგილი.

რა არის ტექნიკური პროგრესის მაჩვენებელი? საზოგადოებრივი შრომის ნაყოფიერების ზრდა. იმას, რასაც ადამიანი ანდომებდა დიდ დროსა და ენერგიას, გაუმჯობესებული იარაღების გამოყენებით აღწევს ნაკლები დროისა და ენერგიის ხარჯვით. იმას, რაზეც იგი ფიზიკურ შრომას ხარჯავდა, ახლა აკეთებს ავტომატების საშუალებით. ასე, რომ ტექნიკური პროგრესის კვალობაზე ადამიანი თანდათანობით თავისუფლდება უშუალოდ წარმოების პროცესისაგან და უფრო მეტ ყურადღებას უთმობს საქმიანობის სხვა სფეროებს.

ტექნიკური პროგრესის პროცესში გამოიყოფა ორი სახის ცვლილება — ევოლუციური და რევოლუციური. პირველი გულისხმობს პრინციპულად ერთი ტიპის ტექნიკის ფარგლებში მის სრულყოფასა და გაუმჯობესებას, მეორე გულისხმობს თვისებრივად ახალი ტიპის ტექნიკის წარმოქმნას და განვითარებას. ამ დროს ხდება რევოლუციური გადატრიალებანი ტექნიკის განვითარებაში, რომლის შედეგად ერთი ტიპის ტექნიკა იცვლება თვისებრივად ახლით.

ტექნიკური პროგრესის ისტორიაში შეიძლება აღვნიშნოთ სამი ძირითადი ეტაპი, როდესაც ადგილი ჰქონდა რევოლუციურ გადატრიალებებს. დავახასიათოთ ისინი:

1) პირველი ეტაპი დაკავშირებულია შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების პროცესთან, როდესაც მოხდა ხელოსნობის გამოყოფა მინათმოქმედებისაგან და იგი ჩამოყალიბდა ცალკე დარგად. ეს მოხდა მაშინ, როდესაც ადამიანი პრიმიტიული იარაღებიდან თანდათან გადადის ლითონების გამოყენებაზე. მათი დამუშავება და მათგან იარაღების

დამზადება მოითხოვს პროფესიულ ცოდნას და უნარს, საგანგებო დაოსტატებას და გამოცდილებას. ჩნდება ახალი სოციალური ფენა — ხელოსნები, რომელთა დანიშნულებაა ლითონების დამუშავების საფუძველზე შესაბამისი ხელსაწყოებისა და ინსტრუმენტების შექმნა. მათ ერთობლიობას ეწოდება ხელოსნური ტექნიკა, რომელსაც ქმნიან ხელოსნები ანუ ადამიანები, რომელთაც აქვთ სათანადო პროფესიული ცოდნა და გამოცდილება. ისინი თავიანთი საქმის ოსტატები არიან.

ხელოსნური ტექნიკა იყო ანტიკური და ფეოდალური საზოგადოების საფუძველი. რა თქმა უნდა, იგი განიცდის სრულყოფას და გაუმჯობესებას, მაგრამ ეს ხდება ერთი ტიპის, კერძოდ, ხელოსნური ტექნიკის ფარგლებში. ამ დროს არ ხდება პრინციპულად ახალი ტიპის ტექნიკის წარმოქმნა. ეს არის ტექნიკური, მაგრამ არა მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი, რადგან მეცნიერება არ მონაწილეობს ამ პროცესში.

მეცნიერება როგორც კულტურის დამოუკიდებელი დარგი ჯერ კიდევ ანტიკურ ეპოქაში ჩამოყალიბდა. იგი ძირითადად გაიგივებული იყო ფილოსოფიასთან და მას არ ჰქონდა პრაქტიკული დანიშნულება. იგი არ იყო ორიენტირებული ტექნიკაზე. მისი მიზანი იყო მოეცა სამყაროს თეორიული ჭვრეტა. ცხადია, რომ ამგვარი მეცნიერება ვერ გახდებოდა ტექნიკის განვითარების საფუძველი.

შუა საუკუნეებში მეცნიერება გახდა თეოლოგიის მსახური. მისი მიზანი იყო დაედასტურებინა ღვთაებრივი სიბრძნე. იგი ბუნებას იმეცნებდა არა იმიტომ, რომ მისი კანონები დაედგინა, არამედ მხოლოდ ერთი მიზნით, რათა მასში უმაღლესი შემოქმედის კვალი აღმოეჩინა. რასაკვირველია, არც ამგვარად გაგებული მეცნიერება გამოდგებოდა ტექნიკის შექმნის საფუძველად.

როგორც ანტიკურ ეპოქაში, ისე შუა საუკუნეებში მეცნიერებას ჰქონდა თეორიული, ფილოსოფიური ხასიათი. სხვა ტიპის მეცნიერება თითქმის არ არსებობდა ან თუ არსებობდა, როგორც გამონაკლისი. ამის გამო აღნიშნულ პერიოდს არ მოუცია ე.წ. გამოყენებითი ანუ ტექნიკური მეცნიერებანი. ეს ის მეცნიერებანია, რომლებიც ახდენენ ფუნდამენტურ მეცნიერებათა აღმოჩენების დანერგვას პრაქტიკაში. სწორად მათი მეშვეობით იქმნება ტექნიკური მოწყობილობანი.

აღნიშნულის გამო ანტიკურ ეპოქასა და შუა საუკუნეებში მეცნიერებას პრინციპულად არ შეეძლო გავლენა მოეხდინა ტექნიკის განვითარებაზე. თუ ამგვარი შემოქმედების ცალკეულ შემთხვევებს მაინც ჰქონდა ადგილი, იგი ატარებდა შემთხვევით და ეპიზოდურ ხასიათს. ამ პერიოდში მეცნიერება და ტექნიკა ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად, პარალელურად ვითარდებიან. მეცნიერება არ არის

ორიენტირებული ტექნიკაზე, ხოლო ტექნიკა არ არის მეცნიერული.

ხელოსნური ტექნიკის შექმნას არც სჭირდება მეცნიერული ცოდნა. ამისთვის საკმარისია ის პროფესიული დაოსტატება და გამოცდილება, რომელიც ხელოსანს აქვს. იგი ოსტატია და არა ინჟინერი.

2) ტექნიკური პროგრესის მეორე ეტაპი დაკავშირებულია მსხვილი ინდუსტრიის წარმოშობასთან. ეს მოხდა მეთვრამეტე საუკუნის ბოლოს, როდესაც ინგლისში განხორციელდა სამრეწველო რევოლუცია. შემდეგ იგი გავრცელდა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში, ხოლო მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრიდან — ამერიკის შეერთებულ შტატებში. მეოცე საუკუნის დასაწყისში იგი ფეხს იკიდებს რუსეთსა და იაპონიაში.

პირველი სამრეწველო რევოლუციის შედეგად შეიქმნა ახალი ტიპის — მანქანური ტექნიკა. იგი არსებითად განსხვავდება ხელოსნური ტექნიკისაგან. მათ შორის განსხვავება შემდეგია:

ა) ხელოსნური ტექნიკის წყაროა ადამიანის ან ცხოველის ფიზიკური ენერჯია. მანქანური ტექნიკის წყაროა ორთქლის ან ელექტროენერჯია.

ბ) ხელოსნურ ტექნიკას ქმნის ოსტატი თავისი პროფესიული ცოდნისა და დახელოვნების მეშვეობით. მას არ გააჩნია მეცნიერული ცოდნა, იმიტომ, რომ საერთოდ არ სჭირდება იგი. მანქანურ ტექნიკას ქმნის ინჟინერი. იგი ოსტატისაგან იმით განსხვავდება, რომ დაუფლებულია როგორც თეორიული, ისე გამოყენებითი მეცნიერების საფუძველებს. ამგვარი ცოდნის გარეშე მანქანა-დანადგარების შექმნა პრინციპულად გამორიცხულია. ამის გამო მანქანური ტექნიკის საფუძველი უკვე ხდება მეცნიერება.

გ) იცვლება მუშის ადგილი და როლი შრომის პროცესში: ხელოსნობის პირობებში შრომის პროდუქტს ქმნის მუშა, რომელიც იყენებს შესაბამის იარაღს. აქ მთავარია მუშის ფიზიკური შრომა, ხოლო იარაღი — მისი დამატებაა. მსხვილი ინდუსტრიის პროცესში კი პირიქით, სამუშაოს ასრულებს მანქანა, ხოლო მუშა — მისი დამატებაა.

მანქანური ინდუსტრიის შექმნა აუცილებლობით ემყარება მეცნიერებას. იგი შეიძლება წარმოიშვას, ფუნქციონირდეს და ვითარდებოდეს მხოლოდ მის საფუძველზე. ამისთვის საკმარისი აღარაა ხელოსნის მხოლოდ მის საფუძველზე. მანქანების შექმნა და მისი შრომა, მისი დაოსტატება და გამოცდილება. მანქანების შექმნა და მისი წარმოებაში დანერგვა მეცნიერულ ცოდნას მოითხოვს. ეს შეიძლება იყოს ბუნებისმეტყველება, მაგრამ სრულიად ახალი ტიპის, ვიდრე იგი ანტიკურ და შუა საუკუნეებში იყო. ამ ბუნებისმეტყველების თავისებურებაა ორი გარემოება: ა) მას აქვს არა ფილოსოფიური, არამედ მათემატიკური ხასიათი. იგი იყენებს მათემატიკურ აპარატს, რომლის მეშვეობით ზუსტად აყალიბებს ბუნების კანონებს.

ბ) მისი საფუძველია ექსპერიმენტი (ცდა), რომლის ბაზაზეც ახდენს

აღმოჩენებს და შემდეგ ამონებებს თავისი დასკვნების ჭეშმარიტებამცდარობას. ტექნიკის საფუძველია ექსპერიმენტული ბუნებისმეტყველება, რომელიც იყენებს მათემატიკურ აპარატს. სწორედ ამგვარი მეცნიერება ჩამოყალიბდა მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეებში კლასიკური მექანიკის სახით. მის მიერ აღმოჩენილი და ზუსტი მათემატიკური ფორმით ჩამოყალიბებული კანონები დაედო საფუძვლად მანქანური ტექნიკის შექმნას.

მაგრამ ბუნებისმეტყველება თავისთავად ტექნიკას არ წარმოშობს. საჭიროა მისი აღმოჩენების ინჟინერულ-ტექნიკური გადამყვება, რომლის შედეგად შეიძლება შეიქმნას მანქანები, დაზგები, ჩარხები და სხვა რთული მონყობილობანი. ეს კი მოითხოვს ახალი ტიპის მეცნიერების წარმოქმნას და განვითარებას. ჩნდება მეცნიერების ახალი ტიპი — ინჟინერ-გამომგონებელი. სწორედ მისი დაძაბული და ინტენსიური შრომა ქმნის ტექნიკას.

მაგრამ ტექნიკის შექმნით არ მთავრდება პროცესი. საჭიროა მისი დანერგვა წარმოებაში. ეს კი მოხდება იმ შემთხვევაში თუ საზოგადოება ეკონომიკურად დაინტერესებული იქნება ახალი ტექნიკის გამოყენებით. თუ ამგვარ დაინტერესებას არ ექნა ადგილი, მაშინ იგი დარჩება რეალიზაციის გარეშე. ერთი მაგალითი საზოგადოების განვითარების ისტორიიდან ნათელყოფს ამ ფაქტს. ორთქლის ძრავა შეიქმნა 1776 წელს. მისმა დანერგვამ წარმოებაში გამოიწვია ის გადატრიალება, რომელმაც მიგვიყვანა სამრეწველო რევოლუციამდე. ორთქლის ძრავის ტექნიკური განხორციელება საზოგადოებას შეეძლო ჯერ კიდევ პირველ საუკუნეში, როდესაც რომაელმა მეცნიერმა გერონმა შექმნა იგი. მაგრამ იგი არ დანერგულა წარმოებაში და დარჩა ბავშვების გასართობ სათამაშოდ. რატომ? იმიტომ, რომ რომის საზოგადოება იყო მონათმფლობელური, რომელიც არ იყო დაინტერესებული ახალი ტექნიკის დანერგვით. იგი ემყარებოდა მონურ შრომას. მას ჰყავდა იაფი მონური სამუშაო ძალა, რომლის გამოყენება მისთვის უფრო მომგებიანი იყო, ვიდრე ტექნიკური სიახლის დანერგვა წარმოებაში. ეს უკანასკნელი ზედმეტ ეკონომიკურ დანახარჯებს მოითხოვდა. მონათმფლობელურმა საზოგადოებამ გამოიციხა მისი რეალიზაციის შესაძლებლობა.

ის, რაც შეიძლებოდა მომხდარიყო პირველ საუკუნეში მოხდა მეთვრამეტე საუკუნის ბოლოს. ეს განაპირობა საზოგადოების სოციალურ-პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა ბუნებამ. ის, რისი შესაძლებლობაც გამოიციხა მონათმფლობელურმა საზოგადოებამ, განახორციელა კაპიტალიზმმა, რადგან მისი ეკონომიკის სტრუქტურა და ორგანიზაციის პრინციპები აუცილებლობით მოითხოვს ტექნიკურ

პროცესს. ეს უკვე შესაძლებელია მხოლოდ მეცნიერული ბუნებისმეტყველების საფუძველზე. ამან განაპირობა ის გარემოება, რომ ტექნიკის განვითარება დაემყარა მეცნიერებას და დასაბამი მისცა მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესს.

მაშასადამე, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი იწყება კაპიტალიზმის წარმოშობისა და ჩამოყალიბების კვალდაკვალ.

3) ტექნიკური პროგრესის მესამე ეტაპი დაკავშირებულია მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციასთან, რომელიც იწყება მეოცე საუკუნის შუა ხანებში და გრძელდება დღესაც. იგი არის მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის შედეგი, რადგან მან გარკვეულ ეტაპზე გამოიწვია თვისებრივად ახალი ტიპის ტექნიკის შექმნა. ეს არის ტექნიკა, რომელიც ემყარება ინფორმატიკას და ელექტრონიკას, ავტომატიზაციას და კომპიუტერიზაციას. სამრეწველო რევოლუციას ამგვარი ტექნიკა არ წარმოუქმნია, რადგან მაშინდელი მეცნიერება ამის საშუალებას არ იძლეოდა. კლასიკური მექანიკის საფუძველზე შესაძლებელი იყო მხოლოდ მსხვილი მანქანური ინდუსტრიის შექმნა. მეოცე საუკუნის ბუნებისმეტყველების განვითარების დონემ, მისმა აღმოჩენებმა და ახალმა დარგებმა განაპირობა სრულიად ახალი ტიპის ტექნიკის შექმნა. მისი ფუნდამენტური დისციპლინებია ატომური ფიზიკა, კიბერნეტიკა და გენეტიკა. სწორედ მათმა აღმოჩენებმა დაუდო სათავე თვისებრივად ახალ ტექნიკას. ატომურმა ფიზიკამ ადამიანს საშუალება მისცა მიეღო ენერჯის ახალი წყარო — ბირთვული ენერჯია. კიბერნეტიკამ შექმნა ელექტრონულ-გამომთვლელი ანუ თვითმარეგულირებელი მანქანები, რომელთა ბაზაზე შეიქმნა ავტომატიზირებული და კომპიუტერული ტექნიკა. გენეტიკა საშუალებას იძლევა შეიქმნას გენური ინჟინერია, რომლის მეოხებით განხორციელდება მემკვიდრეობითობის მართვა. ეს მიმართულება ახლა იწყებს განვითარებას, რომლის გამოც მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია შედის მის ახალ — ბიოლოგიურ ფაზაში.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია არ არის ერთადერთი რევოლუცია ტექნიკური პროგრესის გზაზე. იგი რიგით მესამეა — ხელოსნობის და მანქანური ინდუსტრიის შემდეგ. პირველი ტექნიკური რევოლუცია იყო ხელოსნობის გაჩენა, რომელმაც პრიმიტიული ტექნიკა შეცვალა ლითონების დამუშავებით და გამოყენებით. მეორე ტექნიკური რევოლუცია იყო სამრეწველო გადატრიალება, რომელმაც ხელოსნური ტექნიკა შეცვალა მანქანური ინდუსტრიით. მესამე ტექნიკური რევოლუციაა მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია, რომელმაც მოახდინა წარმოების ავტომატიზაცია და კომპიუტერიზაცია.

რა მიმართებაა მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესსა და მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციას შორის? ტექნიკური პროგრესი არის ტექნიკის განვითარების, მისი სრულყოფის და გაუმჯობესების პროცესი. თუ იგი მიმდინარეობს ისე, რომ არ ემყარება მეცნიერებას, მაშინ მას არ აქვს მეცნიერული ხასიათი. ხელოსნობის წარმოშობა და განვითარება ტექნიკური, მაგრამ არა მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესია. თუ ტექნიკის განვითარება ემყარება მეცნიერების ფუნდამენტურ აღმოჩენათა პრაქტიკულ რეალიზაციას, მაშინ იგი ატარებს მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ხასიათს. მაშასადამე, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი ტექნიკის ისეთი განვითარებაა, როდესაც იგი ემყარება ბუნებისმეტყველების ფუნდამენტური აღმოჩენების პრაქტიკულ რეალიზაციას და დანერგვას ტექნიკაში.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია არსებითად იმავე ხასიათისაა, რაც მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი, რადგან მისი საფუძველიც მეცნიერებაა. მაგრამ იგი მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ერთ-ერთი ეტაპია, მისი გარკვეული ფაზაა, ამიტომ ისინი არ ემთხვევიან ერთმანეთს. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი იწყება მეთვრამეტე საუკუნის ბოლოს, რომელმაც მეოცე საუკუნის შუა ხანებში მოგვიყვანა თვისებრივ ცვლილებამდე ტექნიკის განვითარებაში. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ამ სტადიას უწოდებენ მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციას. მას აქვს დასაწყისი და ექნება დასასრული. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი ამით არ დასრულდება. იგი გაგრძელდება, რომელიც მიგვიყვანს ახალ — მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციამდე და ა.შ. მანამ, სანამ საზოგადოება იარსებებს დედამიწაზე.

ამგვარად, მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია შეიძლება დავახასიათოთ როგორც მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ერთ-ერთი ეტაპი, მისი განვითარების გარკვეული სტადია.

მეცნიერულ-ტექნიკურმა რევოლუციამ შეცვალა წარმოების ხასიათი და მასში მუშის ადგილი და როლი. წარმოების პროცესის მართვა ხორციელდება ავტომატურად, კომპიუტერული ტექნიკის მეშვეობით. სამუშაოს ავტომატური დანადგარები ასრულებენ, ხოლო მათ მართვას ახორციელებს კომპიუტერი. ადამიანი უკვე უშუალოდ აღარ მონაწილეობს წარმოების პროცესში. მუშა კლასიკური გაგებით იყო ადამიანი, რომელიც დაზგასთან ან ჩარხთან იდგა და ფიზიკურ სამუშაოს ასრულებდა. ამას უკვე ავტომატური დანადგარი აკეთებს, ამიტომ მუშა, როგორც ასეთი, ამოვარდა წარმოების პროცესიდან. იგი შეცვალა საინჟინრო-ტექნიკურმა პერსონალმა. წარმოების პროცესის მიმდინარეობა აღარ მოითხოვს მუშის შრომას, რადგან იგი მიმდინარეობს ავტომატურად. რა როლი რჩება ადამიანს ამ პროცესში? მხოლოდ

ტექნიკური მომსახურების ფუნქცია. ადამიანი მეთვალყურეობას უწევს და აკონტროლებს წარმოების პროცესს. თუ მოხდა რაიმე შეფერხება ან დაზიანება, მაშინ ჩაერევა იგი, რათა გამოასწოროს დარღვევა და აღადგინოს მუშაობის ნორმალური რიტმი. დანადგარების გამოცვლა, გარემონტება ან გადაიარაღება არის ადამიანის საქმე. ყოველივე ეს კი არის არა მუშური შრომა, არამედ ტექნიკური მომსახურება. მუშათა კლასი თანდათანობით იდევნება წარმოების უშუალო პროცესიდან. ჩნდება ახალი სოციალური ფენა — საინჟინრო ტექნიკური პერსონალი.

ასეთია მოკლედ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის არსი. ახლა დავახასიათოდ მისი სოციალური შედეგები.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის შედეგების ზოგადი დასახვათ.
პაპ. მეცნიერულ-ტექნიკურმა რევოლუციამ ძირფესვიანად შეცვალა თვითონ მსოფლიო, ადამიანის ადგილი, ცხოვრების წესი და მსოფლმხედველობა. მოკლედ შევხვთ თითოეულს.

მსოფლიო გახდა ერთიანი, რომლის სხვადასხვა მხარე და რეგიონი ორგანულად დაკავშირებულია ერთმანეთთან. ადრე იგი დაყოფილი იყო რეგიონებად. რომელთა შორის კავშირი საერთოდ არ არსებობდა ან იმდენად სუსტი იყო, რომ ისინი ურთიერთზეგავლენას ვერ ახდენდნენ. ბერძნული კულტურა ძირითადად ვრცელდებოდა ხმელთაშუა ზღვის და მის მიმდებარე ტერიტორიაზე. რომაულმა კულტურამ გააფართოვა თავისი გავლენის არეალი იმით, რომ გაავრცელა იგი ევროპის და აფრიკის ქვეყნებზე. ანტიკური ცივილიზაციის ნანგრევებზე შეიქმნა ევროპული კულტურა, რომელმაც საერთოდ არაფერი იცოდა ამერიკული კონტინენტის და ინდიელთა ცივილიზაციების არსებობის შესახებ. მათი შეხვედრა მოხდა 1492 წელს, როდესაც კოლუმბმა აღმოაჩინა ამერიკა. ამას თანდათანობით მოჰყვა ევროპელთა გადასახლება ამერიკის კონტინენტზე და მისი ტერიტორიების ათვისება. ამან გამოიწვია ინდიელთა ცივილიზაციების განადგურება.

კაპიტალიზმის წარმოშობამდე მსოფლიოს არ ჰქონდა განვითარების ერთი ხაზი. იგი დაყოფილი იყო ლოკალურ ცივილიზაციებად, რომლებიც ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ვითარდებოდნენ. ყოველ მათგანს განვითარების თავისი გზა ჰქონდა: იგი წარმოიშობოდა დედამიწის გარკვეულ რეგიონში, ავრცელდებდა თავისი გავლენის სფეროს, აღწევდა აყვავებას, რომლის შემდეგ იწყებოდა მისი დაცემა. ბოლოს და ბოლოს იგი იღუპებოდა და მის სანაცვლოდ ჩნდებოდა ახალი ცივილიზაცია.

კაპიტალიზმმა დაიწყო მსოფლიოს პოლიტიკური და ეკონომიკური გაერთიანების პროცესი. კაცობრიობის ისტორია თანდათან ხდება ერთი-

ანი და განუყოფელი. ამის დასტურია ორი მსოფლიო ომი, რომელიც კაცობრიობამ მეოცე საუკუნეში გადაიტანა. ომები ადრეც არსებობდა, კაცობრიობას თითქმის ერთი დღეც არ უარსებია მათ გარეშე, მაგრამ ისინი ატარებდნენ ლოკალურ ხასიათს. შემოსაზღვრული იყვნენ რომელიმე რეგიონით. მსოფლიო ომი კი უკვე ეხება კაცობრიობას მთლიანად. მასში მეტ-ნაკლებად მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყანა ჩართული.

მეცნიერულ-ტექნიკურმა რევოლუციამ კიდევ უფრო გააღრმავა მსოფლიოს ინტეგრაციის პროცესი. თანამედროვე მსოფლიო არის წინააღმდეგობებით და კონფლიქტებით აღსავსე, მაგრამ მაინც ერთიანი სოციალური სისტემა. ამან გამოიწვია გლობალური პრობლემების გაჩენაც. გლობალური ენოდება ისეთ პრობლემას, რომელიც ეხება არა ერთ რომელიმე ქვეყანას ან რეგიონს, არამედ კაცობრიობას მთლიანად. მისი განწყვეტა შეიძლება არა რომელიმე ერთი ქვეყნის ან თუნდაც ქვეყნების ჯგუფების, არამედ მთელი მსოფლიოს ერთობლივი ძალისხმევით და მოქმედებით. კაცობრიობა ამ სიტყვის ზუსტი გაგებით, ადრე არც არსებობდა. იგი შესაძლებელი გახდა მეცნიერულ-ტექნიკურმა რევოლუციამ. ამ უკანასკნელმა გააერთიანა ადამიანთა მოდგმა ერთი ბედით და მიზნით: ბედი არის სიცოცხლის მოსპობის საფრთხე, ხოლო მიზანი — ბრძოლა მის გადასარჩენად. ისტორიაში შეიქმნა უპრეცედენტო ძემთხვევა, როდესაც ადამიანს შეუძლია მოსპოს სიცოცხლე დედამიწაზე და ეს მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის შედეგია, რადგან მან ადამიანს მისცა ისეთი იარაღი, რომლის გამოყენებით მას ძალუძს გაანადგუროს ის ძვირფასი და უნიკალური, რაც ბუნებამ სიცოცხლის სახით წარმოქმნა.

შეიცვალა ადამიანის ადგილი სამყაროში. იგი გახდა პლანეტარული არსება. ადრე ადამიანი იყო ერთ-ერთი რიგითი არსება სხვა ცოცხალ არსებათა შორის. მართალია იგი სხვა ცხოველებისაგან გამოირჩეოდა გონებით და მოხერხებულობით, მაგრამ არავითარ განსაკუთრებულ ძლიერებას მათ მიმართ არ გრძნობდა. იგი უმწოდ იდგა ბუნების მრისხანე ძალების წინაშე და მიჯაჭვული იყო მის რომელიმე ვიწრო არეალს. ისე, რომ უძლური იყო ზემოქმედება მოეხდინა დედამიწის სხვა რეგიონებზე. ერთი სიტყვით, ადამიანი იყო ლოკალური არსება, რომელია საქმიანობის მასშტაბი და შედეგები შემოსაზღვრული იყო არა მარტო გარეც პირობებით, არამედ საკუთარი შესაძლებლობებით. მას ოცნებაც კი არ შეეძლო იმაზე, რომ ოდესმე გაბატონდებოდა ბუნებაზე, მისი მთავარი ოცნება იყო როგორმე შეენარჩუნებინა არსებობა და გაეგრძელებინა თავისი მოდგმა. ამისთვის იგი სასტიკ ბრძოლას ეწეოდა ბუნების წინააღმდეგ.

დღევანდელ ადამიანს ხელთ უპყრია განუსაზღვრელი ძ. ლაუფლება ბუნების მიმართ. იგი დაეპატრონა მთელ დედამიწას და თავს გრძნობს მის ბატონად. ადამიანი ბუნების უმონყალო ექსპლოატაციას ეწევა და ამ ექსპლოატაციის ობიექტია არა ერთი რომელიმე რეგიონი თავისი რესურსებით, არამედ მთელი დედამიწა თავისი მრავალფეროვნებით და სიუხვით.

შეიცვალა ადამიანის ცხოვრების წესი. ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვავოთ ორი ცნება: „ადამიანის ყოფიერების წესი“ და „ადამიანის ცხოვრების წესი“. პირველი გამოხატავს ადამიანის, როგორც ასეთის, ზოგად-ადამიანური არსებობისა და საქმიანობის თავისებურებას. იგი სპეციფიკურ-ადამიანური ყოფიერების დახასიათებაა, რომელიც მას განასხვავებს ცხოველის ყოფიერების წესისაგან. ადამიანის ყოფიერების წესი ერთია, რომელიც მას ჩამოუყალიბდა ბუნების ევოლუციის პროცესში. იგი მისთვის ორგანული და განუყოფელია. საზოგადოების განვითარების კვალობაზე იგი არ იცვლება. მასზე გავლენას ვერ ახდენს ვერც ევოლუციური და ვერც რევოლუციური გარდაქმნები. გონიერ ადამიანს, როგორც გარკვეულ ბიოლოგიურ სახეობას, ახასიათებს შესაბამისი სხეულებრივი ორგანიზაცია და გენური სტრუქტურა, რომლებიც დღემდე არსებითად არ შეცვლილა. ცხადია, რომ არც მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციას მოუხდენია მათზე რაიმე გავლენა. ამიტომ ადამიანის ყოფიერების წესი უცვლელია. იგი არა სოციალური, არამედ ანთროპოლოგიური კატეგორიაა.

სულ სხვა შინაარსი აქვს ცნებას „ადამიანის ცხოვრების წესი“. იგი გამოხატავს არა ადამიანის, როგორც ასეთის, არამედ ადამიანის, როგორც ინდივიდის არსებობისა და საქმიანობის წესს. იგი არსებობს და მოღვაწეობს რომელიმე კონკრეტულ ბუნებრივ არეალსა და სოციალურ გარემოში. ადამიანის ცხოვრების წესი განისაზღვრება ბუნებრივი და სოციალური გარემოს თავისებურებით. ამ უკანასკნელის ცვლილება განაპირობებს ცვლილებას ინდივიდის ცხოვრებისა და საქმიანობის წესში. კლიმატური პირობები, ტრადიციები, პროფესია, ქალაქი და სოფელი, მსოფლმხედველობა, რელიგია და ა.შ. განსაზღვრავს ამა თუ იმ ინდივიდის ცხოვრების წესს. მთაში მცხოვრები ადამიანის ცხოვრების წესი განსხვავებულია ბარში მცხოვრების წესისაგან; ქალაქის ცხოვრების წესი განსხვავდება სოფლის ცხოვრების წესისაგან, ქრისტიანის — მუსლიმანისაგან, ინტელიგენტის — მუშისაგან და ა.შ.

როგორც ვხედავთ, ადამიანის ცხოვრების წესი კონკრეტულ-ინდივიდუალურია და დამოკიდებულია თვით ინდივიდზე, მის არჩევანსა და გარემოპირობებზე. მოკლედ, იგი შეიძლება შემდეგნაირად დავახასიათოდ: ადამიანის ცხოვრების წესი არის ინდივიდის მრწამსისა და

მთლიანი სასიცოცხლო მოქმედების გამოვლენა მისი საქმიანობის ყველა სფეროში — დაწყებული შრომიდან დამთავრებული გართობით. ადამიანის ცხოვრების წესი ორ მომენტს მოიცავს: მრწამსს ანუ ღირებულებით შეასებებს და შესაბამის მოქმედებებს. მაგალითად, როგორ აფასებს იგი შრომას და პრაქტიკულად როგორ შრომობს. უპირატესობას რას აძლევს შრომას თუ გართობას და რეალურად როგორ იქცევა: თავის თავზე უფრო მეტად ზრუნავს თუ ოჯახზე ან საზოგადოებაზე და ა.შ.

მეცნიერულ-ტექნიკურმა რევოლუციამ არსებითად შეცვალა ადამიანის ცხოვრების წესი. ახალმა ტექნიკამ მოიცვა ადამიანის საქმიანობის ყველა სფერო: წარმოება, ტრანსპორტი, კავშირგაბმულობა, საბანკო საქმე, ბუღალტერია, გართობა, დასვენება, კერძების დამზადება, თამაში, სწავლების პროცესი, მკურნალობა და ა.შ. თანდათანობით ხდება მათი ავტომატიზაცია და კომპიუტერიზაცია. გაიზარდა ადამიანის მომსახურების დონე, მატერიალური კეთილდღეობა, კომფორტული და მიმზიდველი გახდა ცხოვრება. შემცირდა სამუშაო დრო, რამაც შესაბამისად გაზარდა არასამუშაო და თავისუფალი დრო: მკურნალობის პროცესი გახდა უფრო საიმედო და უმტკივნეულო, გახანგრძლივდა სიცოცხლე და შემცირდა სიკვდილიანობა. ერთი სიტყვით, მეცნიერულ-ტექნიკურმა რევოლუციამ უახლესი ტექნიკური საშუალებებით და აპარატურით მოამარაგა ადამიანი მისი საქმიანობის ნებისმიერ სფეროში, რითაც გააიოლა და გაამრავალფეროვნა ცხოვრება.

შეიცვალა ადამიანის მსოფლმხედველობაც. ყოველ ეპოქას თავისი ღირებულებითი ორიენტირები და პრიორიტეტები აქვს. ისინი გამოხატავენ მოცემული ეპოქის სულისკვეთებას. ანტიკურ ეპოქაში ამგვარ ორიენტირებს წარმოადგენდა მითოლოგია და ფილოსოფია, შუა საუკუნეებში — რელიგია და თეოლოგია, აღორძინების ეპოქაში — ადამიანი და ჰუმანიზმი, ახალ დროში — გონება და რაციონალიზმი. რაც შეეხება მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ეპოქას, აქ ძირითად ორიენტირებს წარმოადგენს მეცნიერება და ტექნიკა. ეს არის ექსპერიმენტული ბუნებისმეტყველება, რომელიც იყენებს მათემატიკურ აპარატს. თანამედროვე ადამიანს სწამს მეცნიერების და ტექნიკის ყოვლისშემძლეობის. მას სჯერა, რომ იგი მათი მეშვეობით ბოლოს და ბოლოს გადაჭრის ყველა პრობლემას და გამოიცნობს სამყაროს საიდუმლოებას.

აქამდე ზოგადად დავახასიათეთ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის შედეგები. ახლა განვიხილოთ ზოგიერთი კონკრეტული პრობლემა.

ეპოქისიური პრობლემა. ცოცხალ არსებათა ყოველ სახეობას ბუნებასთან დამოკიდებულების სპეციფიკური, მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი, წესი აქვს, რაც განპირობებულია მათი ყოფიერების

სტრუქტურით. ცხოველის და ადამიანის ურთიერთობა ბუნებასთან არსებითად განსხვავებულია.

ცხოველის ურთიერთობა ბუნებასთან უშუალო და პირდაპირია, რადგან არ არსებობს სხვა, რაღაც გამაშუალებელი რგოლი, რომელიც მათ ერთმანეთთან დააკავშირებდა. მისი ბუნებაზე ზემოქმედების მასშტაბი და ძალა შეზღუდულია. იგი ზეგავლენას ახდენს მხოლოდ მის იმ ნაწილზე, რომელიც მისი ბინადრობის არეალშია მოქცეული. მას არ შეუძლია ზემოქმედება მოახდინოს ბუნებაზე მთლიანად. იგი მოიხმარს ბუნების მოვლენებს ისე, რომ მუდამ ტოვებს მათი აღდგენის შესაძლებლობას.

ცხოველსა და გარემოს შორის დამყარებულია წონასწორობა, რომელსაც არ ემუქრება დარღვევა. ცხოველი თავის საქმიანობაში მთლიანად ექვემდებარება გარემოს და მასთან შეგუებულია. მისი ურთიერთობა ბუნებასთან მომხმარებლურია და არა მტაცებლური.

სულ სხვაგვარია ადამიანის ბუნებასთან დამოკიდებულება, რაც განპირობებულია მისი ყოფიერების წესით. იგი ქმნის ახალ გარემოს — კულტურას, რომლის მეშვეობით ზემოქმედებას ახდენს გარემოზე. ამიტომ ადამიანის და ბუნების ურთიერთობა გამაშუალებელია კულტურით. ცხადია, ადამიანს არ შეუძლია ბუნების გარეშე არსებობა და მოღვაწეობა. იგი გარდაქმნის ბუნების საგნებს, იყენებს და მოიხმარს მის ძალებს, რათა დაიკმაყოფილოს თავისი მოთხოვნილებანი. მაგრამ ყოველივე ეს კეთდება კულტურის, უპირველეს ყოვლისა ტექნიკის, საშუალებით. ტექნიკის განვითარების დონე და სიმძლავრე განსაზღვრავს ბუნებაზე ზემოქმედების მასშტაბს და ხასიათს.

ადამიანის ბუნებასთან ურთიერთობა არ არის ყოველთვის ერთნაირი. იგი იცვლება, რაც განპირობებულია კულტურის განვითარებით. ველური და ცივილიზებული ადამიანიც ბუნებაში არსებობს და მის საფუძველზე საქმიანობს, მაგრამ განსხვავებულია მათი გარემოზე ზემოქმედების მასშტაბი და ხასიათი. ველური იყენებს პრიმიტიულ იარაღებს, ამიტომ მისი ზემოქმედება ბუნებაზე სუსტი და შეზღუდულია. იგი მთლიანად მიჯაჭვულია თავის საცხოვრისს და არ შეუძლია მისი საზღვრების გადალახვა. ცივილიზებული ადამიანი თანდათანობით აფართოებს თავისი მოქმედების არეალს, ზრდის ბუნებაზე ზემოქმედების მასშტაბსა და ძალას. ამის საფუძველია ტექნიკური პროგრესი.

ადამიანსა და გარემოს შორის არსებობს ბუნებრივი წონასწორობა, რომელიც სიცოცხლის ხანგრძლივი ევოლუციის პროცესში ჩამოყალიბდა. ადამიანი გარემოში ცხოვრობს და მის გარეშე არსებობა არ შეუძლია. გარემო კი მას საშუალებას არეალს უქმნის და ამარაგებს სათანადო

რესურსებით, რომელთა გადამუშავებით და გარდაქმნით იგი იკმაყოფილებს თავის მოთხოვნილებებს. თუ დაირღვა ბუნებრივი წონასწორობა, მაშინ ადამიანს დაღუპვა და გადაშენება ელის. ამის მიზეზი ტექნიკურ პროგრესში უნდა ვეძიოთ. მეცნიერულ-ტექნიკურმა პროგრესმა ამ წონასწორობას საფრთხე შეუქმნა, რის შედეგად ადამიანი დადგა ეკოლოგიური კრიზისის წინაშე. ცხადია, ჯერ კრიზისი არ დამდგარა, მაგრამ გამოჩნდა სიმპტომები, რომლებიც მიგვანიშნებენ, რომ თუ საზოგადოების განვითარება ასე გაგრძელდა, მაშინ წარმოქმნა არც თუ შორეული მომავლის საქმეა. დავასახელოთ ძირითადი ფაქტორები, რომლებიც განაპირობებენ ეკოლოგიურ კრიზისს:

1) ადამიანის სამეურნეო საქმიანობის ხასიათისა და შინაარსის შეცვლა. ინდუსტრიული საზოგადოების ტექნიკური საფუძველია მსხვილი მანქანური მრეწველობა. მის მიერ გამოყოფილი ნარჩენების და გამონაბოლქვების გადამუშავება ბუნებას უჭირს. სოფლის მეურნეობაში სულ უფრო ფართო მასშტაბით გამოიყენება შხამქიმიკატები. ყოველივე ეს აჭუჭყიანებს გარემოს სამივე ელემენტს — მიწას, წყალს და ჰაერს, რაც იწვევს ფლორისა და ფაუნის განადგურებას.

2) დედამიწის ბუნებრივი რესურსების სულ უფრო მზარდი მოცულობით გამოყენება. ადრე ადამიანს ეგონა, რომ დედამიწის ბუნებრივი სიმდიდრე განუსაზღვრელი და უღვეია. დღეს აღმოჩნდა, რომ იგი არც თუ ისეთი დიდია, რომ შეიძლებოდეს მისი განუკითხავად ხარჯვა. ამასთან, ზოგიერთი ბუნებრივი რესურსის აღდგენა საერთოდ არ ხდება. ყოველივე ამან ადამიანი დააყენა დედამიწის ნიაღვისეული მარაგის თანდათანობით შემცირებისა და საბოლოოდ გამოფიტვის წინაშე.

3) მოსახლეობის მატება და მისი ექსპანსიის ზრდა. დღეს მსოფლიოს მოსახლეობის ზრდის ტემპები ძალიან მაღალია. ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისისათვის დედამიწაზე ცხოვრობდა დაახლოებით 200-300 მილიონი ადამიანი. 1825 წელს მისმა რაოდენობამ მილიარდს მიაღწია. 1935 წელს იგი გახდა ორი მილიარდი, 1960 წელს — 3 მილიარდი, 1977 წელს — 4 მილიარდი, ხოლო 10 წლის შემდეგ 5 მილიარდს გადააჭარბა. თუ მოსახლეობის ზრდის ტემპი შენარჩუნებულ იქნა, მაშინ ამ საუკუნის ბოლოს მისი რაოდენობა 7 მილიარდს მიღწევს.

თუ დაუფიქრებდით მოსახლეობის ზრდის დინამიკას, მაშინ ვნახავთ შემდეგს: წარსულში მისი ზრდის ტემპი დაბალი იყო, რასაც განსაზღვრავდა ცხოვრების მძიმე პირობები და მომსახურების დაბალი დონე. კაცობრიობამ თითქმის ორი ათასი წელი მოანდომა, რომ მიეღწია ერთი მილიარდისათვის. სურათი მკვეთრად იცვლება მეცხრამეტე-მეოცე საუკუნეებში. იმისათვის, რომ იგი გაორმაგებულიყო მას დასჭირდა 110

წელი. შემდეგ დროის ეს ხანგრძლიობა კიდევ უფრო შემცირდა. მომავალში შემცირების ეს ტენდენცია გაგრძელდება. თუ მოსახლეობის მატების ამგვარი მაღალი ტემპი შენარჩუნებულ იქნა, მაშინ ვარაუდობენ, რომ დაახლოებით 7 საუკუნის შემდეგ დედამიწის ყოველ კვადრატულ მეტრზე იცხოვრებს თითო ადამიანი. ცხადია, ეს შეუძლებელია მოხდეს, მაგრამ რა საშუალებით შეძლებს კაცობრიობა ამ კატასტროფის თავიდან აცილებას, სრულიად უცნობია. ჯერ-ჯერობით დედამიწის მოსახლეობა იზრდება და აფართოებს თავის ექსპანსიას, როდესაც ითვისებს სულ ახალ-ახალ სივრცეებს. ოდესღაც დიდი დედამიწა, რომელიც ადრე ადამიანს უსასრულო ეგონა, აღმოჩნდა სასრული და თანაც ძალიან პატარა.

4) ურბანიზაციის პროცესი. ინდუსტრიული საზოგადოება იწვევს ქალაქების ზრდას. ხდება მოსახლეობის კონცენტრაცია მსხვილ ქალაქებში. ქალაქი თავისი სტრუქტურით, ყოფა-ცხოვრებით და საქმიანობით ბუნების დაუძინებელი მტერია.

არის თუ არა ეკოლოგიური კრიზისი გარდაუვალი? შეძლებს თუ არა კაცობრიობა მის თავიდან აცილებას? ამ კითხვებზე პასუხი არაერთგვაროვანია: არიან პესიმისტები, რომლებიც წინასწარმეტყველებენ ეკოლოგიურ სიკვდილს. არიან ოპტიმისტები, რომლებიც ამგვარ შესაძლებლობას გამოიციხავენ. არგუმენტები მოეპოვება პესიმისტურ და ოპტიმისტურ თვალსაზრისსაც, მაგრამ პრობლემის საბოლოო გადაწყვეტა არც ერთს შეუძლია და არც მეორეს. დღეს ყველაზე გამართლებულია ალარმისტების პოზიცია, რომლებმაც ატყუეს განგაში ეკოლოგიური საფრთხის გამო (ალარმე — ფრანგული სიტყვაა და ნიშნავს განგაშს): ალარმისტების თანახმად მდგომარეობა საგანგაშოა და კაცობრიობას მართებს სერიოზული დაფიქრება და ძალისხმევა აღნიშნულ საკითხზე.

უპირველეს ყოვლისა, ადამიანმა უნდა შეცვალოს თავისი ღირებულებითი ორიენტაცია ბუნებისადმი. ადრე იგი ბუნების მონა იყო, დღეს მის ბატონად გადაიქცა. ამგვარი მეტამორფოზა გამოიწვია მეცნიერულ-ტექნიკურმა პროგრესმა. თანამედროვე ადამიანი ბუნების უმონყოლო და განუკითხავ ექსპლუატაციას ეწევა. მისი დამოკიდებულება ბუნებასთან განუმარებლური ყოველთვის იყო. დღეს კი იგი მტაცებლური გახდა. ადამიანი ცდილობს, რაც შეიძლება მეტი წაართვას, წაგლიჯოს ბუნებას, ხოლო სანაცვლოდ არაფერს აძლევს. უნდა მოხდეს მისი ღირებულებითი ორიენტაციის რადიკალური შეცვლა. მან თავი უნდა დაანებოს ბუნების ძარცვა-გლეჯვას. რასაკვირველია, უნდა მოიხმაროს იგი, რადგან სხვაგვარად ვერ იარსებებს, მაგრამ ამავე დროს კიდევ უნდა იზრუნოს მასზე. ეს ნიშნავს, რომ ადამიანის მომხმარებლურ-მტაცებლური დამოკიდებულება ბუნებისადმი უნდა შეიცვალოს მომხმარებლურ-

მზრუნველობითი დამოკიდებულებით. ადამიანმა ნათლად უნდა გააცნობიეროს ის გარემოება, რომ ბუნება მისთვის მარტოდენ საშუალება როდია. იგი ამავე დროს მიზანიცაა, რომელიც მოითხოვს სათუთ და ყურადღებით მოპყრობას. ადამიანმა არ უნდა დაივიწყოს, რომ იგი ბუნების შვილია და მის მიმართ უნდა გამოიჩინოს მზრუნველობა, როგორც მშობლის მიმართ. წინააღმდეგ შემთხვევაში ბუნება ადამიანზე შურს იძიებს და გადაუხდის სამაგიეროს უმადურობისათვის.

ადამიანის დაუოკებელი სურვილი და აუხდენელი ოცნება იყო ბუნებაზე გაბატონება. მეცნიერულ-ტექნიკურმა რევოლუციამ მას ამ სასურველს ოცნების განხორციელების ილუზია შეუქმნა. იგი იმდენად გათამამდა და გათავხედდა, რომ მიზნად დაისახა ბუნებაზე გაბატონება, მისი სრული დამორჩილება და მართვა. მაგრამ ეს უტოპიაა, რადგან ამას ადამიანი ვერასოდეს ვერ მოახერხებს. იგი ვერ დაამარცხებს ბუნებას. ერთადერთი გამოსავალია მასთან დიალოგი და თანამშრომლობა.

რა უშლის ხელს ადამიანს დაამყაროს ბუნებასთან აღნიშნული ურთიერთობა? პრაქტიკული სარგებლობა და ეკონომიკური ანგარება. საქმე ისაა, რომ ბუნების ექსპლუატაცია ეკონომიკურად მომგებიანი და სარგებელი საქმეა, მასზე ზრუნვა კი — წამგებიანი. ტყეების გაჩეხვა ჩემთვის სასარგებლოა, მათი მოვლა-პატრონობა კი წამგებიანი, რადგან ჩემგან მოითხოვს დამატებით ხარჯებს. ეკოლოგია დღეს ეკონომიკურად წამგებიანია. ამიტომ არ შეიძლება გახდეს ადამიანის საქმიანობის წამყვანი დარგი. კაცობრიობა იძულებულია მას ანგარიში გაუწიოს, რადგან სხვაგვარად კატასტროფა გარდაუვალია. მაგრამ იმდენად მცირეა მის მიერ ამ მიმართულებით განეული ხარჯები, რომ სანუგეშოს არაფერს გვპირდება. სიტუაცია რადიკალურად შეიცვლება თუ ეკოლოგია ეკონომიკურად მომგებიანი დარგი გახდება. ამ დილემის გადაწყვეტის საშუალება ისევ მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესში უნდა ვეძებოთ. მეცნიერებამ უნდა შექმნას ისეთი ტექნიკური საშუალებები, რომლებიც გააუვნებელყოფენ ადამიანის ბუნებაზე ზემოქმედების უარყოფით შედეგებს და ხელს შეუწყობენ მის აღდგენას. თანაც ყოველივე ეს მომგებიან და სარგებელ საქმედ უნდა იქცეს. მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესში უნდა მოიძებნოს საშუალებანი იმ უარყოფითი ეკოლოგიური შედეგების თავიდან ასაცილებლად, რომელთაც თვითონვე იწვევს. პარადოქსია, მაგრამ სხვა გამოსავალი არ არსებობს. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის შეჩერება შეუძლებელია და თუ მან თავის თავში არ აღმოაჩინა ამგვარი საშუალებანი, მაშინ ეკოლოგიური კატასტროფა გარდაუვალია.

ომისა და მშვიდობის პრობლემა. ომი კაცობრიობის მუდმივი თანამგზავია. თითქმის არ მოიძებნება არც ერთი წელი ისტორიაში, რომ ადამიანს ომი არ ეწარმოებია. ადრე არსებობდა ლოკალური ომები. მეოცე საუკუნემ მოიტანა მსოფლიო ომები. კაცობრიობა სულ მუდამ იმყოფებოდა ომსა და მშვიდობას შორის. ისინი გამუდმებით ცვლიდნენ ერთმანეთს: მშვიდობა მყარდებოდა იმისთვის, რომ დაწყებულიყო ახალი ომი და დღემდე გრძელდება ეს უგუნურობა.

მეცნიერულ-ტექნიკურმა რევოლუციამ ძირფესვიანად შეცვალა ომისა და მშვიდობის მიმართების პრობლემის გადანწყვეტა. ადრე ომი განიხილებოდა პოლიტიკის გაგრძელებად, რომლის მეშვეობით უნდა მოხდეს სადავო საკითხების გადაჭრა. ომი არის მოწინააღმდეგე მხარეებს შორის კონფლიქტის მოგვარების მცდელობა შეიარაღებული ბრძოლისა და შეტაკების გზით. მას უამრავი ტანჯვა და უბედურება მოუტანია კაცობრიობისათვის. იგი აშკარად უგუნურობა და უაზრობაა, ბუნებრივად ჩნდება კითხვა: თუ კი ომი ასეთი აბსურდია, მაშინ რატომ ვერ შეძლო ადამიანმა მისი თავიდან აცილება? ადამიანი ხომ გონიერი არსებაა და რატომ სჩადის იგი ასეთ უგუნურობას? საქმე ისაა, რომ პოლიტიკა ძალას ემყარება, რომლის გარეშეც იგი უძლურია რაიმე სერიოზული პრობლემა გადაწყვიტოს. ძალის დემონსტრაციის ყველაზე ეფექტური და საუკეთესო საშუალება ომია. ომში იმარჯვებს ის, ვინც ძლიერია და გონივრულად ისარგებლებს თავისი სიძლიერით.

პოლიტიკოსები, რომლებიც კონფლიქტებს ვერ აგვარებდნენ მოლაპარაკებისა და დიპლომატიის გზით, ყოველთვის მიმართავდნენ ომს და ეს გასაგებიცაა, რადგან ამ ომში შეიძლებოდა გამარჯვების მიღწევა. ამის გამო ომი განიხილებოდა როგორც პოლიტიკის გაგრძელება და მისი განხორციელების საშუალება ძალისმიერი მეთოდების გამოყენებით.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის შედეგად შეიქმნა მასობრივი მოსპობის იარაღი, რომლის გამოყენებამ შეიძლება გამოიწვიოს არა მარტო ცივილიზაციის, არამედ საერთოდ სიცოცხლის განადგურება. თუ მესამე მსოფლიო ომი მოხდა, მას შეიძლება მოჰყვეს ამგვარი კატასტროფა. ამ ომში არვინ იქნება გამარჯვებული. იგი ორივე მხარისათვის არის საბედისწერო, ამიტომ იგი აღარ შეიძლება იყოს პოლიტიკური პრობლემების მოგვარების ინსტრუმენტი.

ომი ყოველთვის უგუნურობაა, მაგრამ მისი გამოყენება მაინც გასაგები და გამართლებული იყო, რადგან შეიძლებოდა მასში გამარჯვების მოპოვება. დღეს მან ამგვარი მიმზიდველობაც დაკარგა: თანამედროვე იარაღმა გამორიცხა გამარჯვების შესაძლებლობა. მსოფლიო ომში არ იქნება გამარჯვებული. იგი ურთიერთგანადგურებით დამთავრდება.

ბუნებრივად ჩნდება კითხვა: როგორ განვიხილოთ ლოკალური

ომები? ისინი ხომ არ იწვევენ ასეთ კატასტროფას? მათი მეშვეობით ხომ შეიძლება გამარჯვების მოპოვება? ეს მართლაც ასეა, ამიტომ არსებობენ ლოკალური ომები და კიდევ დიდხანს იარსებებენ. მათ შორის ზოგი იქნება სამართლიანი და ზოგი უსამართლო. თავდაცვითი ომები სამართლიანია, ხოლო დაპყრობითი — უსამართლო. მიუხედავად ამისა მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ეპოქაში ყოველგვარი ლოკალური ომი უაზრობაა. ჯერ-ერთი, ყოველთვის არსებობს იმის შესაძლებლობა, რომ ლოკალური ომი გადაიზარდოს გლობალურში. მეორე, მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში არსებობს ატომური ენერგეტიკა. ომმა შეიძლება გამოიწვიოს მისი დაზიანება, რასაც მოყვება კატასტროფული შედეგები.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ეპოქაში ომი აღარ შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც პოლიტიკის წარმოების ინსტრუმენტი. ეს ეხება როგორც გლობალურ, ისე ლოკალურ ომებს.

ომი ზნეობრივად ყოველთვის გაუმართლებელი და დაუშვებელია. მეცნიერულ-ტექნიკურმა რევოლუციამ აჩვენა, რომ იგი პოლიტიკურადაც გაუმართლებელია. დღეს მშვიდობას არ გააჩნია ალტერნატივა. ცხადია, ეს არ ნიშნავს, რომ მსოფლიოში მშვიდობა დაისადგურებს. სამწუხაროდ ამგვარ პერსპექტივას ჯერ-ჯერობით მომავალი არა აქვს.

მეცნიერის როლი საზოგადოებაში და მისი პასუხისმგებლობის პრობლემა. მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ეპოქაში გაიზარდა მეცნიერების როლი საზოგადოების განვითარებაში. ეს გარემოება საესეებით ბუნებრივი და კანონზომიერი. ტექნიკა, რომელიც შეიქმრა და გაბატონებული მდგომარეობა დაიკავა ადამიანის საქმიანობის ყველა სფეროში, უკვე დამოკიდებულია მეცნიერებაზე. პოლიტიკა, ეკონომიკა, განათლება, სამხედრო საქმე და ა.შ. მეცნიერებას ემყარება. თანამედროვე საზოგადოების წარმატება თუ წარუმატებლობა უმეტესწილად განპირობებულია მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესით. ამგვარ ვითარებაში მნიშვნელოვნად იზრდება მეცნიერების როლი საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. ერთ-ერთი ასეთი სფერო არის პოლიტიკა. განვიხილოთ პოლიტიკისა და მეცნიერების მიმართების საკითხი მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის შედეგების გათვალისწინებით.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, პოლიტიკა სახელმწიფო საქმიანობას ეხება. სახელმწიფომ უნდა დაიცვას თავისი სუვერენიტეტი და დამოუკიდებლობა. ამისთვის მას სჭირდება მალალგანვითარებული ეკონომიკა და სამხედრო ძლიერება. იგი ტექნიკის საშუალებით განსაზღვრავს ეკონომიკისა და სამხედრო საქმის განვითარების დონეს. თუ სახელმწიფოს არ ჰყავს თანამედროვე, უახლესი ტექნიკით შეიარაღებუ-

ლი, პროფესიულად განვრთნილი და დისციპლინირებული ჯარი, მაშინ იგი ვერ შეძლებს დამოუკიდებელი საშინაო და საგარეო პოლიტიკის გატარებას. ერთი სიტყვით, სახელმწიფოს სჭირდება თანამედროვე იარაღი. ვინ ქმნის მას? თუ ადრე იარაღს ქმნიდა ხელოსანი, დღეს უკვე მისი შექმნა მეცნიერის საქმეა. ეს გარემოება ახლებურად აყენებს, ერთი მხრივ, პოლიტიკისა და მეცნიერების, ხოლო მეორე მხრივ, პოლიტიკოსისა და მეცნიერის მიმართების საკითხს.

პოლიტიკა და მეცნიერება საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ორ სრულიად განსხვავებულ სფეროს გამოხატავს. პირველი ეხება და არეგულირებს სახელმწიფო ძალაუფლების განხორციელებასთან დაკავშირებულ ურთიერთობებს. იგი პრაქტიკული მოღვაწეობაა, რომლის მიზანია ძალაუფლების მოპოვება, განმტკიცება და დაცვა. მეორე ეხება საგანთა კვლევა-ძიებას და შემეცნებას. იგი თეორიული მოღვაწეობაა და მისი მიზანია ჭეშმარიტების დადგენა. ერთიც და მეორეც პროფესიაა, ამიტომ მოითხოვს სპეციფიკურ ნიჭსა და უნარს, შესაბამის მომზადებასა და განათლებას. პოლიტიკის წარმოება პოლიტიკოსების, ხოლო მეცნიერული კვლევისა — სწავლულების საქმეა. ისინი ერთმანეთს ვერ შეცვლიან. მეცნიერის საქმე არ არის პოლიტიკა, ისე, როგორც პოლიტიკოსის საქმე არ არის მეცნიერება. ამას მოითხოვს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების პრინციპი, რომლის დაუცველობა მოსპობს პროფესიონალიზმს და სპეციალიზაციას. ამის გარეშე შეუძლებელია საზოგადოების წინსვლა.

ამ გარემოების გათვალისწინება აუცილებელია იმასთან დაკავშირებით, რომ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ეპოქამ ააღორძინა ძველი იდეა, რომლის თანახმად სახელმწიფოს უნდა მართავდნენ მეცნიერები ანუ სწავლულები. ეს თვალსაზრისი პირველად წამოაყენა პლატონმა ჯერ კიდევ ანტიკურ ეპოქაში. იგი თვლიდა, რომ თუ სახელმწიფო უნდა განთავისუფლდეს ბოროტებისაგან, მაშინ მას უნდა მართავდნენ ფილოსოფოსები. პლატონი თავის ნაშრომში „სახელმწიფო“ წერდა: „სანამ სახელმწიფოში არ გამეფდებიან ფილოსოფოსები ან ე.წ. ახლანდელი მეფეები და მზრძანებლები არ დაიწყებენ კეთილშობილურ და საფუძვლიანად ფილოსოფოსობას და ეს არ შეიკრება ერთად — სახელმწიფო ძალაუფლება და ფილოსოფია და სანამ სავალდებულო წესით არ იქნებიან გადაყენებულნი ის პირები — ხოლო ისინი ბევრია — რომლებიც ახლა ცალცალკე ცდილობენ დაეუფლონ ძალაუფლებას ან ფილოსოფიას, მანამ სახელმწიფოები ვერ განთავისუფლდებიან ბოროტებისგან“²⁵.

პლატონი აიგივებს ფილოსოფიას და მეცნიერებას. ფილოსოფია იგივე

²⁵ Платон, Государство, Соч., т.3, ч.1, с.275.

ეა, რაც მეცნიერება, ამიტომ პლატონის გაგებით ფილოსოფოსი და მეცნიერი ერთი და იგივეა. მისი იდეა, რომ ფილოსოფოსები უნდა მართავდნენ სახელმწიფოს, ნიშნავს იმას, რომ მეცნიერები უნდა მართავდნენ სახელმწიფოს.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ეპოქაში აღნიშნულმა იდეამ ახალი უღერადობა შეიძინა. ამის საბაბი გახდა ის, რომ მეცნიერებამ, კერძოდ, ბუნებისმეტყველებამ ტექნიკის მეშვეობით მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა პოლიტიკის ბედი. გაჩნდა ე.წ. ტექნოკრატიული თეორიები, რომელთა მიხედვით მეცნიერულ-ტექნიკური ინტელიგენციის წარმომადგენლები უნდა ჩაუდგნენ სახელმწიფოს სათავეში.

აღნიშნული თვალსაზრისი არასწორია, რადგან ეწინააღმდეგება შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების პრინციპს, რომელიც მარტივად გამოითქმება ასე: ყველამ თავისი საქმე უნდა აკეთოს — პოლიტიკოსმა უნდა მართოს სახელმწიფო, ხოლო მეცნიერმა აწარმოოს კვლევა-ძიება. სხვაგვარად თავიდან ვერ ავიცილებთ დილეთანტიზმს და არაკომპეტენტურობას. პოლიტიკოსი პროფესიონალია, რომლის დანიშნულებაც სახელმწიფოს მართვაა. მას სხვა ფუნქცია არ გააჩნია. მეცნიერი პროფესიონალია, რომლის დანიშნულებაც აწარმოოს კვლევა-ძიება. მასაც სხვა ფუნქცია არა აქვს. მეცნიერის მიერ სახელმწიფოს მართვა ნიშნავს თავის პროფესიაზე უარის თქმას და სხვისი საქმის კეთებას.

ამგვარად, მეცნიერმა არ უნდა შეცვალოს პოლიტიკოსი. სახელმწიფოს მართვა მისი ფუნქცია არაა. მიუხედავად ამისა, მეცნიერი დიდ როლს თამაშობს პოლიტიკის სფეროში. ეს ძირითადად განპირობებულია იმ გარემოებით, რომ იგი ქმნის იარაღს, რომელსაც შემდეგ იყენებს პოლიტიკოსი. ეს იარაღი იმდენად მძლავრია, რომ ზოგჯერ გადაწყვეტს მნიშვნელობას იქნეს პოლიტიკის გატარებაში. მისი გამოყენება შეიძლება საბედისწერო აღმოჩნდეს მთელი კაცობრიობისათვის. აღნიშნული გარემოება აყენებს მეცნიერის პასუხისმგებლობის პრობლემას. ეკისრება თუ არა მას პასუხისმგებლობა იმ საბედისწერო შედეგებისათვის, რასაც მის მიერ შექმნილი იარაღი იწვევს? ვინ აგებს პასუხს პოლიტიკოსი თუ მეცნიერი? პრობლემა გავაანალიზოთ ატომური ბომბის მაგალითზე.

1945 წლის აგვისტოში იაპონიის ქალაქებში — ხიროსიმასა და ნაგასაკში ამერიკელებმა ჩამოაგდეს ორი ატომური ბომბი, რასაც შედეგად მოჰყვა ორას ათასამდე უდანაშაულო ადამიანის მოსპობა. ბრძანება გასცა აშშ-ის პრეზიდენტმა ტრუმენმა, შეასრულა მფრინავმა, ბომბი შექმნა, ხუთწლიანი დაძაბული ძიებისა და შრომის შემდეგ, მეცნიერთა, ინჟინერთა და მუშათა დიდმა კოლექტივმა. მთელი ამ სამუშაოს მეცნიერ-ხელმძღვანელი იყო ფიზიკოსი რობერტ ოპენჰეიმერი. იგი

მეცნიერია, მაგრამ არის არა ფუნდამენტური, არამედ გამოყენებითი მეცნიერების წარმომადგენელი. ოპენჰეიმერი გამომგონებელია და არა აღმოჩენი. თავის საქმიანობაში იგი ემყარება იმ აღმოჩენებს, რომლებიც XX საუკუნის ფიზიკამ მოიპოვა. ამ აღმოჩენათა ავტორები გამოჩენილი ფიზიკოსები არიან: პლანკი, აინშტაინი ედინგტონი, ბორი, ჰაიზენბერგი, დირაკი, პანი და სხვა. რომ არა ეს აღმოჩენები, ატომური ბომბი არ გაკეთდებოდა. მაშასადამე, იარაღს უშუალოდ ქმნის გამომგონებელი, მაგრამ გაშუალებით ამ პროცესში მონაწილეობს აღმოჩენიცი.

სანამ ვინმეს დაეკისრებდეთ პასუხისმგებლობას, მანამ საჭიროა დავაზუსტოთ რომელი სახის პასუხისმგებლობას ეხება ბჭობა — იურიდიულს, პოლიტიკურს თუ ზნეობრივს? იურიდიული პასუხისმგებლობის საკითხი აქ საერთოდ არ დგას, რადგან საქმე არა გვაქვს სისხლის სამართლის დანაშაულთან. სახეზეა პოლიტიკური აქტი. პოლიტიკური პასუხისმგებლობა ეკისრება მხოლოდ პრეზიდენტს, რადგან მან მიიღო გადაწყვეტილება და გასცა განკარგულება. არც მეცნიერს და არც მფრინავს ამ გადაწყვეტილების მიღებაში მონაწილეობა არ მიუღიათ, ამიტომ მათ მოხსნილი აქვთ პოლიტიკური პასუხისმგებლობა.

ახლა საკითხი ეხება ზნეობრივ პასუხისმგებლობას. ვის ეკისრება იგი? უპირველეს ყოვლისა პრეზიდენტს, რადგან მან გასცა ბრძანება, შემდეგ მფრინავს, რომელმაც შეასრულა ეს ბრძანება. მაგრამ ეკისრება თუ არა ზნეობრივი პასუხისმგებლობა მეცნიერს? მას ხომ არც გადაწყვეტილების მიღებასა და არც ბრძანების შესრულებაში მონაწილეობა არ მიუღია?

მეცნიერზე დამოკიდებულია იარაღის შექმნა, მაგრამ არა მისი გამოყენება. ეს უკანასკნელი პოლიტიკოსის საქმეა. იგი გადაწყვეტილებას ღებულობს მის შემქმნელთან შეთანხმების გარეშე. ეს ნიშნავს, რომ ადგილი აქვს გაუცხოებას. იარაღი, რომელიც მეცნიერმა შექმნა, გადადის სხვის ხელში. უკვე მას აღარავინ ეკითხება მის გამოყენებას. ვინ, როდის და რატომ გამოიყენებს იარაღს, ეს უკვე სხვაზე დამოკიდებულია. მაშასადამე, მეცნიერმა პოლიტიკოსს მისცა მძლავრი იარაღი და შექმნა მისი გამოყენების შესაძლებლობა. ამის გამო იგი ზნეობრივად პასუხისმგებელია.

ეს ბჭობა ეხება მეცნიერ-გამომგონებელს, რომელმაც შექმნა იარაღი. მაგრამ შეიძლება თუ არა იგი გავრცელდეს მეცნიერ-აღმოჩენზე, რომელსაც მის შექმნაში არ მიუღია უშუალო მონაწილეობა? რომ მისი აღმოჩენები არა, გამომგონებელი ვერ შექმნიდა ატომურ ბომბს. აღმოჩენმა მისცა მას ამის შესაძლებლობა, ამიტომ ისიც ინაწილებს ზნეობრივ პასუხისმგებლობას.

მეცნიერული აღმოჩენები და გამოგონებები მნიშვნელოვან გავლენას

ახდენენ საზოგადოების განვითარებაზე. მათ შეუძლიათ მთლიანად შეცვალონ კაცობრიობის ბედი. შედეგები შეიძლება იყოს დადებითიც და უარყოფითიც. მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესს მოაქვს ერთიც და მეორეც. მეცნიერი ზნეობრივად პასუხისმგებელია ორივესათვის. მას თანაბრად იზიარებს გამომგონებელიც და აღმომჩენიც.

ამგვარად, მეცნიერულ-ტექნიკურმა რევოლუციამ გაზარდა მეცნიერის როლი საზოგადოებრივი ცხოვრების ყოველ სფეროში და პასუხისმგებლობა კაცობრიობის წინაშე.

მასახვის აპოზისი და მაცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი. მასების ამბოხი ჩვენ ზემოთ დავახასიათეთ. ახლა გავარკვიოთ მისი კავშირი მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესთან.

ორტეგა-ი-გასეტი ასახელებს სამ ფაქტორს, რომელთაც შეუქმნეს ფონი და მისცეს ახალი სარბიელი თანამედროვე ადამიანს. იგი წერს: „სამმა ფაქტორმა გახადა შესაძლებელი ამ ახალი სამყაროს შექმნა: ლიბერალური დემოკრატია, ექსპერიმენტული მეცნიერება და ინდუსტრიული რევოლუცია. მეორე და მესამე შეიძლება გავაერთიანოთ და გამოვთქვათ ერთი სახელით „ტექნიკა“²⁶.

ორტეგა-ი-გასეტი თვლის, რომ აღნიშნულმა ფაქტორებმა მთლიანად შეცვალა ადამიანის ყოფიერება და მისი სასიცოცხლო პირობები. ლიბერალურმა დემოკრატია ადამიანი გაათავისუფლა კლასობრივი, რელიგიური და მორალური შეზღუდვებისაგან. მან მოხსნა აკრძალვები და ყველას მისცა თანასწორი უფლებები. ამან საშუალო ადამიანი, ე.ი. მასა ჩააყენა იმავე მდგომარეობაში, რაც ადრე გაბატონებულ უმცირესობას ეკავა. ტექნიკის განვითარებამ გაზარდა მატერიალური დოვლათი, რასაც მოჰყვა ადამიანის კეთილდღეობის ამაღლება და მისი სიცოცხლისუნარიანობის უზრუნველყოფა. ყველგან კომფორტი, მოხერხებული და იოლი ცხოვრება. ყოველივე ამან მიიღო სტაბილური ხასიათი. ცხოვრება ყოველდღიურად უმჯობესდება, რამაც შექმნა შთაბეჭდილება. თითქოს იგი რელსებზე მიექანება და მას ვერავითარი ძალა ვერ შეაჩერებს.

ადამიანის ცხოვრება გახდა იოლი, თავისუფალი იძულებისა, შებოჭილობისა და შეზღუდვებისაგან. თუ ადრე ყოველივე ეს უმცირესობის — ელიტის კუთვნილება იყო, დღეს იგი ხელმისაწვდომი გახდა მასებისათვის. ორტეგა-ი-გასეტი წერს: „ამგვარ თავისუფალ, შეუბოჭველ ცხოვრებას „საშუალო სულებში“ უსათუოდ უნდა გამოეწვია გრძნობა, რომელიც შეიძლება გამოეთქვათ ძველი ესპანური ანადაზით „ფართოა

²⁶ იხ. ხოსე ორტეგა-ი-გასეტის ზემოთ დასახელებული ნაშრომი, გვ. 137-138.

ჩვენი კასტილია“. „ახალი ადამიანი“ გრძნობდა, რომ მისი ცხოვრება, — განთავისუფლებაა ტვირთისაგან, ყოველგვარი ხელისშემშლელი პირობებისაგან და შეზღუდვებისაგან. ამ ფაქტის მნიშვნელობა ყველასთვის გასაგები იქნება, როდესაც გავიხსენებთ, რომ წარსულში ცხოვრების ასეთი თავისუფლება უბრალო ადამიანებისათვის აბსოლუტურად მიუღწეველი იყო. პირიქით, მათთვის ცხოვრება იყო მძიმე ტვირთი, ფიზიკურადაც და ეკონომიკურადაც. დაბადებიდანვე ისინი გარემოცულნი იყვნენ აკრძალვებით და დაბრკოლებებით, მათი ხვედრი იყო — ტანჯვა, მოთმენა, შეგუება“²⁷.

მასის განთავისუფლება დაკანონდა სამართლებრივად. ყველა ადამიანს მიენიჭა თანაბარი უფლებები. „უკვე აღარ არსებობს კასტები და წოდებები. აღარ არსებობს სამართლებრივი პრივილეგიები. საშუალო ადამიანი იგებს, რომ ყველა ადამიანი თანასწორი უფლებების მქონეა“²⁸.

ცხოვრების აღნიშნულმა გაიოლებამ და განთავისუფლებამ გამოიწვია ის ფენომენი, რასაც ორტეგა-ი-გასეტი უწოდა მასების ამბოხი. როგორც ვნახეთ, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი ამ მოვლენის წარმოშობის ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორია.

პოსტიინდუსტრიული საზოგადოება. პოსტიინდუსტრიულ საზოგადოებას თანამედროვე დასავლური სოციოლოგია უწოდებს იმ საზოგადოებას, რომელიც ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებში ჩამოყალიბდა მე-20 საუკუნის 50-60-იან წლებში. იგი არის ინდუსტრიული საზოგადოების განვითარების გარკვეული სტადია, რომლის წარმოშობა განაპირობა მეცნიერულ-ტექნიკურმა რევოლუციამ. პოსტიინდუსტრიული საზოგადოების კონცეფცია დაამუშავა ამერიკელმა სოციოლოგმა ბელმა. მისმა თვალსაზრისმა სხვადასხვა ვარიანტით ფართო გავრცელება ჰპოვა თანამედროვე დასავლურ სოციოლოგიაში.

აღნიშნული კონცეფციის თანახმად, საზოგადოების განვითარებაში გამოიყოფა სამი სტადია: წინაინდუსტრიული, ინდუსტრიული და პოსტიინდუსტრიული საზოგადოება. მათ გამოიჯენას საფუძვლად უდევს ტექნოლოგიათა განსხვავებულობა. წინაინდუსტრიული არის ტრადიციული საზოგადოება, რომლის განმსაზღვრელია სოფლის მეურნეობა, ეკლესია და არმია. ინდუსტრიული არის საზოგადოება, რომელიც ემყარება მსხვილ მანქანურ ინდუსტრიას. ეკონომიკის ორგანიზაციის უმთავრესი ფორმა არის ინდუსტრიული წარმოება. ამ საზოგადოებაში

²⁷ იხ. ხოსე ორტეგა-ი-გასეტის ზემოთ დასახელებული ნაშრომი, გვ. 137.

²⁸ იქვე.

განმსაზღვრელია მრეწველობა, კორპორაციები და ფირმები. პოსტინდუსტრიული იგივე ინდუსტრიული საზოგადოებაა, რომელსაც მისგან განასხვავებს ზოგიერთი თავისებურება, რის გამოც იგი განიხილება როგორც მისი განვითარების გარკვეული სტადია. იგი შეიძლება შეცვალოს კიდევ ახალმა პოსტინდუსტრიულმა საზოგადოებამ და ა.შ.

თანამედროვე სოციოლოგია არ აიგივებს ინდუსტრიულ საზოგადოებას და კაპიტალიზმს. მას მიაჩნია, რომ კაპიტალიზმი მხოლოდ საწყისი ეტაპია ინდუსტრიული საზოგადოების განვითარებაში. იგი არსებობდა ევროპის ქვეყნებსა და აშშ-ში. მე-19 საუკუნესა და მე-20 საუკუნის დასაწყისამდე, რის შემდეგ შეიცვალა ახალი ეტაპით, რომელიც უკვე აღარ არის კაპიტალისტური. კაპიტალიზმი გარდამავალი საფეხურია, ინდუსტრიული საზოგადოება კი მარადიული, რომელიც ამა თუ იმ ფორმით მუდამ იქნება. იგი იცვლის ფორმებს, მაგრამ არსი მისი — მსხვილი ინდუსტრია — უცვლელი დარჩება. პოსტინდუსტრიული საზოგადოებაც ინდუსტრიულის ერთ-ერთი სახეა.

პოსტინდუსტრიული საზოგადოების განმსაზღვრელი ფაქტორია თეორიული ცოდნა და უნივერსიტეტი. ეს უკანასკნელი ის მთავარი ადგილია, სადაც ხდება ცოდნის შექმნა და თავმოყრა.

ინდუსტრიული საზოგადოების ეკონომიკა საქონელთა მწარმოებელია, პოსტინდუსტრიულის კი — მომხმარებელი, რაც ნიშნავს რომ მომსახურების სფერო უპირატესობას იძენს წარმოებასთან შედარებით. ხორციელდება სოციალური ცვლილებები: კლასობრივი დაყოფა ადგილს უთმობს პროფესიულ დაყოფას, რის შედეგად ქრება კლასები და წარმოიშობა სოციალური ფენები (სტრატები). ბურჟუაზია, როგორც წარმოების ხელმძღვანელი, ადგილს უთმობს მენეჯერ-ადმინისტრატორს. მუშათა კლასი თანდათან იდევნება წარმოების სფეროდან და მას ცვლის საინჟინრო-ტექნიკური პერსონალი. იქმნება ახალი ინტელექტუალური ტექნოლოგია. სამეცნიერო კვლევითი ცენტრები ხდება საზოგადოების განვითარების ძირითადი ინტელექტუალური ძალა. იზრდება მეცნიერის როლი და პასუხისმგებლობა საზოგადოების განვითარებაში.

ასეთია მოკლედ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ზოგიერთი ძირითადი შედეგი.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის აქვს დადებითი და უარყოფითი შედეგები. მან ბევრი სიკეთე, მაგრამ ასევე მრავალი ბოროტებაც მოუტანა ადამიანს, ამიტომ ბუნებრივად ისმის კითხვა: მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია სიკეთეა თუ ბოროტება? თავისთავად მეცნიე-

რულ-ტექნიკური რევოლუცია სიკეთეა, რადგან ავლენს ადამიანის ინტელექტუალურ და ფიზიკურ შესაძლებლობებს. იგი მისი შემოქმედების და ფანტაზიის ტრიუმფია. მაგრამ მის შედეგებს შეუძლია ბედნიერებაც და უბედურებაც მოუტანოს ადამიანს. იგი ორივე შესაძლებლობას შეიცავს თავის თავში. თუ მათგან რომელი გაიმარჯვებს, ეს უკვე ადამიანის გონებაზე, მის სიბრძნესა და ზნეობრივ სინამდვილეს დამოკიდებული. შეძლებს თუ არა ადამიანი ამ მძიმე ტვირთის ზიდვას, ამას მომავალი გვიჩვენებს.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის შეჩერება შეუძლებელია. უკან ბუნებისაკენ — ლოზუნგი, რომელიც ადრე გაისმოდა და დღესაც გაისმის, განუხორციელებელია. ადამიანი მიისწრაფვის წინ და ამ სწრაფვას არ ექნება დასასრული, სანამ თვით ადამიანი იარსებებს ამ ქვეყანაზე.

წინასიტყვაობა 5

ნ ა ნ ი ლ ი პ ი რ ე ე ლ ი 5

ფილოსოფიის არსი და თავისებურება 5

ფილოსოფიის წარმოშობა და განვითარება 6

(1) ანტიკური ფილოსოფია 8

(2) შუა საუკუნეების ფილოსოფია 10

(3) აღორძინების ეპოქის ფილოსოფია 12

(4) ახალი დროის ფილოსოფია 14

(5) რანაშენდრეოვე ფილოსოფია 16

ფილოსოფიის საგანი 17

ფილოსოფია და მეცნიერება 17

მეცნიერების არსი და ტიპები 19

მეცნიერული და ფილოსოფიური ცოდნის განსხვავება 22

არის თუ არა ფილოსოფია მეცნიერება? 25

ფილოსოფია და მსოფლმხედველობა 25

მსოფლმხედველობის არსი 27

მსოფლმხედველობის ტიპები 30

ფილოსოფია და მითოლოგია 33

ფილოსოფია და რელიგია 33

რელიგიის არსი 34

რელიგიის წარმოშობის მიზეზები 35

რწმენა და ცოდნა 37

რელიგიის სტრუქტურა 38

რელიგია და მორალი 39

რელიგია და ფილოსოფია 41

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ეპოქა და რელიგია 43

ფილოსოფია და იდეოლოგია 43

იდეოლოგიის განსაზღვრება 44

იდეოლოგიის სტრუქტურა 45

იდეოლოგიის ჩამოყალიბება 47

იდეოლოგია და საზოგადოება 48

დეიდოლოგიზაციის პრობლემა 48

იდეოლოგია და მსოფლმხედველობა 49

ფილოსოფია და იდეოლოგია 49

მეცნიერება და იდეოლოგია 51

რისთვის სჭირდება ფილოსოფიის სწავლება სტუდენტ ახალგაზრდობას? 54

ნ ა ნ ი ლ ი მ ე ო რ ე 54

სამყარო და ადამიანი 54

სამყაროს ზოგადი დახასიათება 54

სამყაროს ცნება 55

სუბსტანციის პრობლემა 58

სიერც და დრო 62

ცვალებადობა, მოძრაობა, განვითარება 65

ყოფიერება და მისი სახეები 65

ყოფიერების განმარტება 65

რეალური და იდეალური როგორც ყოფიერების სახეები 66

რეალობა და მისი სახეები 66

ყოფიერება და მატერია 68

ადამიანის ყოფიერება 69

გონი და კულტურა 71

სამყაროს კანონზომიერების პრობლემა 73

კანონზომიერების ცნება 74

კანონი და მისი ფუნქციები 76

დეტერმინიზმი და ინდეტერმინიზმი 79

სამყაროს კანონზომიერი კავშირები და მიმართებები 79

მიზეზი და შედეგი 83

აუცილებლობა და შემთხვევითობა 87

შესაძლებლობა და სინამდვილე 91

ერთეული და ზოგადი 96

არსება და მოვლენა 99

ფორმა და შინაარსი, სისტემა და სტრუქტურა 103

ადამიანის არსი და სპეციფიკა 103

ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის ჩამოყალიბება 107

ადამიანის განსაზღვრების სიძნელე 108

ცხოველი და ადამიანი 111

ინსტინქტი და ცნობიერება 115

ადამიანის ყოფიერების წესი და მისი თავისებურება 116

ადამიანის შემეცნებითი მიმართება სამყაროსთან 116

შემეცნების არსი 118

დოგმატიზმი, სკეპტიციზმი და კრიტიციზმი 119

ჭეშმარიტების პრობლემა 122

ფაქტობრივი და ლოგიკური ჭეშმარიტება 123

ჭეშმარიტების კრიტერიუმის პრობლემა 125

შემეცნების პროცესი 129

მეცნიერული ცოდნის ემპირიული და თეორიული დონეები 130

ემპირიზმი და აპრიორიზმი, რაციონალიზმი და ირაციონალიზმი 132

ადამიანის თავისუფლების პრობლემა 132

თავისუფლების ცნება 136

თავისუფლების სტრუქტურა 138

თავისუფლების დეტერმინირებულობის სასიათი 140

თავისუფლების რაციონალისტური და ირაციონალისტური დაფუძნება 141

ფატალიზმი და ვოლუნტარიზმი 145

პოლიტიკა, სამართალი და ზნეობა 146

პოლიტიკა 149

სამართალი 151

სამართლებრივი და არასამართლებრივი სახელმწიფო 153

დემოკრატია და დიქტატურა 157

მორალი 162

პოლიტიკის, სამართლის და მორალის მიმართება 165

სამართლიანობის და ზნეობის მიმართება 168

პასუხისმგებლობის სახეები: პოლიტიკური, იურიდიული და ზნეობრივი 170

პასუხისმგებლობა 170

ხალხი, მასა და პიროვნება 170

მასების ამბოხი 173

ხალხი 175

მასა და პიროვნება 177

მასა და ბრბო 178

პიროვნების პრობლემის ორი ასპექტი 181

ხალხის და მასის ურთიერთმიმართება	180
ქართველი ხალხი და მასების ამბოხი	181
მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია და მისი სოციალური შედეგები	184
რა არის ტექნიკა?	185
ტექნიკის განვითარება და მისი ძირითადი ეტაპები	186
მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის არსი	191
მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის შედეგების ზოგადი დახასიათება	193
ეკოლოგიური პრობლემა	196
ომისა და მშვიდობის პრობლემა	201
მეცნიერის როლი საზოგადოებაში და მისი პასუხისმგებლობის პრობლემა	202
მასების ამბოხი და მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი	206
პოსტინდუსტრიული საზოგადოება	207
მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია — სიკეთე თუ ბოროტება?	208

ტექ. რედაქტორი: ნ. ხურცილავა

კორექტორი: ნ. ებრაელიძე

ტირაჟი 1000

გამომცემლობა „კვარი“
თბილისი, ბარნოვის 152